

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ім. А. Ю. КРИМСЬКОГО
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КИТАЄЗНАВЦІВ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

КИТАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

漢學研究

№ 2, 2021

Заснований у 2011 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України 24.06.2021 (Протокол № 3)
та Вченою радою ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана» 24.06.2021 (Протокол № 11)

Головний редактор:

Цимбал Л. І., д. е. н., професор

Науковий редактор:

Кіктенко В. О., д. філос. н., старший науковий співробітник

Редакційна колегія:

Білошапка В. А., д. е. н., професор

Блудова Т. В., д. е. н., професор

Бубенок О. Б., д. і. н., професор

Гальперіна Л. П., к. е. н., професор

Дмитрів І. І., к. філ. н.

Дроботюк О. В., к. е. н.

Ісаєва Н. С., д. філ. н., доцент

Калюжна Н. Г., д. е. н., доцент

Корнилюк Р. В., к. е. н.

Корсак Р. В., д. і. н., професор

Кудирко Л. П., к. е. н., професор

Кшановський О. Ч., д. філ. н., професор

Ло Цзюнь, д. філос. в літературознавстві (КНР, Пекін)

Макарієв Пламен, д. філос. н., професор (Болгарія, Софія)

Маршалек-Кава Джоанна, д. політ. н., доцент (Польща, Торунь)

Отрошенко І. В., д. і. н., старший науковий співробітник

Петкова Л. О., д. е. н., професор

Примостка О. О., д. е. н., професор

Пун Вай Чін, д. філос. в економіці, доцент (Малайзія, Субанг-Джая)

Родіонова Т. А., к. е. н.

Сандул М. С., к. е. н.

Сюй Баофен, д. філос. в літературознавстві, професор (КНР, Пекін)

Тарасенко М. О., д. і. н., старший науковий співробітник

Хамрай О. О., д. філол. н., старший науковий співробітник

Хуан Чжоюе, д. філос. в літературознавстві, професор (КНР, Пекін)

Черкас Н. І., д. е. н., доцент

Яворська Г. М., д. філол. н., професор

Комп'ютерний дизайн та макетування:

Кузнєцова Н. С.

Адреса редакції:

01001, Київ 1, вул. Грушевського 4, кім. 211

Редакція не завжди поділяє позицію авторів.

При передруку посилання на «Китаєзнавчі дослідження» обов'язкове.

*Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.*

Включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузі філософських, філологічних, політичних та економічних наук (спеціальності 033 «Філософія», 035 «Філологія», 051 «Економіка», 052 «Політологія», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 292 «Міжнародні економічні відносини») відповідно до Наказу МОН України від 26.11.2020 № 1471 (додаток 3).

Свідоцтво про державну реєстрацію: KB 23663-13503ПР від 17.12.2018.

ISSN 2409-904X (Print)

ISSN 2616-7328 (Online)

© Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2021

© ГО «Українська асоціація китаєзнавців», 2021

© ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2021

ЗМІСТ

Історія, філософія, наука та культура Китаю

- П. В. Кретов, О. І. Кретова.* Постнеоконфуціанство і глобалізм:
кореляція філософії та ідеології у сучасному Китаї.....7
- Лі Цзе.* Iranian Revolution and Mao's China: a case study
of South-South relations during the Cold War 19

Політичний та соціально-економічний розвиток Китаю

- Р. А. Запотічна, Ф. Ф. Муршудлі.* Огляд нових тенденцій
у діяльності китайських банків на зовнішніх ринках 41
- А. В. Кириченко, Л. О. Березовська.* Аналіз розвитку
зовнішньоторговельної діяльності Китаю та України 52
- О. Ю. Кондратенко.* Китайський вектор України у контексті
диверсифікації зовнішньої політики:
здобутки та перспективи.....65
- Т. А. Родіонова, О. Є. Масюк.* Структура і динаміка потоків капіталу
між США, Китаєм та Європейським Союзом.....80
- Н. А. Фурсіна.* Детермінанти розвитку галузі ВПК сучасного Китаю
в контексті глобального лідерства.....93
- Л. А. Чабак.* Туристичний потенціал Китаю для українців:
сучасні тенденції та виклики.....103

Китай та його сусіди

- А. М. Колос.* Самоорганізація китайських емігрантів у Сінгапурі
через традицію таємних товариств
у першій половині XIX ст.....112

Китайська мова та література

- Д. І. Дроздовський.* Репрезентація «галюцинаторного реалізму»
в романах Мо Яня.....124
- А. В. Сітко, І. В. Струк, Г. Г. Єнчева.* Контрастивний аналіз
синтаксичної структури англійської, української
та китайської мов 136

<i>І. К. Цюп'як. Міфологічні засади жанру боцзи в збірці Юань Мея «Нові [записи] Ци Се (Синь Ци Се), або про що не говорив Конфуцій (Цзи бу юй)»</i>	148
--	-----

Переклади китайської літератури

<i>Ся Янь. Бацили фашизму. Переклад з кит. О. С. Воробей</i>	162
--	-----

TABLE OF CONTENT

History, Philosophy, Science and Culture of China

- P. Kretov, O. Kretova.* Post-neo-confucianism and globalism: the correlation of philosophy and ideology in modern China 7
- Jie Li.* Iranian Revolution and Mao's China: a case study of South-South relations during the Cold War.....19

Political, Social and Economic Development of China

- R. Zapotichna, F. Murshudli.* An overview of recent trends in Chinese banks' overseas activities 41
- A. Kyrychenko, L. Berezovska.* Analysis of the development of foreign trade activities of China and Ukraine 52
- O. Kondratenko.* The Chinese vector of Ukraine in the context of foreign policy diversification: achievements and prospects 65
- T. Rodionova, O. Masiuk.* Structure and dynamics of capital flows between the USA, China and the European Union 80
- N. Fursina.* Determinants of the development of the military-industrial complex industry in modern China in the context of global leadership 93
- L. Chabak.* China's tourist potential for Ukrainians: opportunities and challenges 103

China and Its Neighbors

- A. Kolos.* Self-organization of Chinese emigrants in Singapore through the tradition of secret societies in the first half of the 19th century 112

Chinese Language and Literature

- D. Drozdovskyi.* Representation of the concept "hallucinatory realism" in Mo Yan's novels 124
- A. Sitko, I. Struk, H. Yenchewa.* The contrastive analysis of English, Ukrainian and Chinese syntactic structure 136

*I. Tsiupiak. Mythological principles of the Bozzi genre
in the Yuan Mey collection “New [records] Qi Se
(Xin Qi Se), or what Confucius did not say about (Ji Bu Yui)” 148*

Translations of Chinese Literature

Xia Yan. The Fascist Bacillus. Transl. from Chinese by O. Vorobei 162

ІСТОРИЯ, ФІЛОСОФІЯ, НАУКА ТА КУЛЬТУРА КИТАЮ

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaëznavčì doslidžennâ, 2021, No. 2, pp. 7–18
DOI: <https://doi.org/10.51198/chinesest2021.02.007>

UDC 1: 221.7 + 005. 44 (510) '20' (045)

POST-NEO-CONFUCIANISM AND GLOBALISM: THE CORRELATION OF PHILOSOPHY AND IDEOLOGY IN MODERN CHINA

P. Kretov

Candidate of Philosophical Sciences
Educational and Scientific Institute of History and Philosophy of Bohdan Khmelnytsky
National University of Cherkasy
81, Shevchenko boulevard, Cherkasy, 18000, Ukraine
ataraksia@ukr.net
orcid.org/0000-0003-2593-3731

O. Kretova

Candidate of Pedagogical Sciences
Institute of Foreign Languages of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy
81, Shevchenko boulevard, Cherkasy, 18000, Ukraine
ekretova@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3947-4479

The article examines the problem of correlation of the philosophical tradition of Confucianism with the ideas of globalism in the context of the influence of ideology on the mass consciousness. The transformation of Confucianism into post-neo-Confucianism and the use of its separate versions in the discourse of power and the formation of worldview and value narratives are also considered. The ideologisation of modern neo-Confucianism is recognized as one of the reasons for terminological ambiguity in defining the philosophical meaning of this phenomenon. The defining traditional philosophers and concepts of Confucianism and neo-Confucianism (up to the XIX century), rethought by modern neo-Confucianism and post-neo-Confucianism and their role in the formation of philosophical foundations of public opinion are outlined. The potential of post-neo-Confucianism from the point of view of its understanding as a civil religion of the globalized “Greater China” has been clarified. The question of the paradoxical nature of the interaction of the ideas of globalism and post-neo-Confucianism is raised both at the formal-logical level of the development of rational discourse and at the level of the mythologized everyday mass consciousness. It is shown how the power discourse can monopolize the right to ethical

---

© 2021 P. Kretov, O. Kretova; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

---

judgment, leveling the fundamental rights and freedoms of the individual in the Western tradition, while appealing to the ethnocultural features of the national worldview, historical resentment and philosophical tradition of Confucianism. It is emphasized that the subjectivity of the individual in such conditions, dissolves in social interaction, which is fully regulated by the government in the reliance on the interpretation of the state as a natural fact. The way of functioning of philosophical concepts of post-neo-Confucianism in the information space, scientific and political discourses and their influence on the achievement of social consensus, which enables the implementation of economic and social reforms, is considered. It is pointed out that the specifics of the interpretation of the corpus of globalization ideas in modern China may take the form of contradictions regarding the Western understanding of the ideas of freedom and democracy. It is emphasized that one of the reasons for this is the extrapolation of reinterpreted globalization of ideas from the sphere of economic interaction of states and businesses to the sphere of general worldview knowledge, ethics and value systems. The paradoxical situation of the intersection of the Western concept of globalism as universalism with Confucian traditionalism, which is based on the model of collective consciousness, is outlined.

Key words: post-neo-Confucianism, Confucianism, globalism, philosophy, ideology, ethics, power discourse.

ПОСТНЕОКОНФУЦІАНСТВО І ГЛОБАЛІЗМ: КОРЕЛЯЦІЯ ФІЛОСОФІЇ ТА ІДЕОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ КИТАЇ

П. В. Кретов, О. І. Кретова

У статті досліджується проблема кореляції філософської традиції конфуціанства з ідеями глобалізму у контексті впливу ідеології на масову свідомість. Також розглянуто трансформацію конфуціанства у постнеоконфуціанство та використання його окремих версій у владному дискурсі та формуванні світоглядного й ціннісного наративів. Ідеологізованість сучасного неоконфуціанства визнано однією з причин термінологічної нечіткості у визначенні філософського змісту цього феномена. Окреслено визначальні традиційні філософеми та концепції конфуціанства та неоконфуціанства (до XIX ст.), переосмислені сучасним неоконфуціанством і постнеоконфуціанством та їх роль у формуванні філософських підстав громадської думки. З'ясовано потенціал постнеоконфуціанства під кутом розгляду його осмислення як громадянської релігії глобалізованого «великого Китаю». Поставлено питання про парадоксальний характер взаємодії ідей глобалізму та постнеоконфуціанства як на формально-логічному рівні розбудови раціонального дискурсу, так і на рівні міфологізованої побутової масової свідомості. Показано, яким чином владний дискурс може монополізувати право на етичне судження, нівелюючи фундаментальні в західній традиції права та свободи індивіда, апелюючи при цьому до етноментальних особливостей національного світогляду, історичного ресентименту та філософської традиції конфуціанства. Підкреслено, що суб'єктність індивіда за таких умов розчиняється у соціальній взаємодії, яка повністю регламентується владою в опорі на інтерпретацію держави як природної даності. Розглянуто спосіб функціонування філософських концепцій постнеоконфуціанства в інформаційному просторі, науковому та політичному дискурсах і їх вплив на досягнення соціального консенсусу, який уможливує здійснення економічних і соціальних реформ. Вказано, що специфіка інтерпретації корпусу глобалізаційних ідей у сучасному Китаї може набувати форм суперечливих стосовно західного розуміння ідей свободи та демократії. При цьому акцентовано, що однією з причин цього є екстраполяція реінтерпретованих глобалізаційних ідей зі сфери економічної

взаємодії держав та бізнесів на сферу загальногуманітарного світоглядного знання, етики та систем ціннісних орієнтацій. Окреслено парадоксальну ситуацію перетину західної концепції глобалізму як універсалізму з конфуціанським традиціоналізмом, який опертий на модель колективної свідомості.

Ключові слова: постнеоконфуціанство, конфуціанство, глобалізм, філософія, ідеологія, етика, владний дискурс.

子曰、道不同、不相為謀。

(Учитель сказав: якщо шляхи відрізняються, не варто плекати спільні задуми)

Лунь-юй, 15. 39

Відомо, що тенденція до розширення глобалізму як світового тренду та його філософського осмислення, причому як у соціокультурному, так і в геополітичному й економічному вимірах, попри спротив частково чи повністю антагоністичних доктрин цивілізаційного розвитку (наприклад, мультикультуралізм, націоналізм, антиглобалізм), є надзвичайно потужною і науковим співтовариством приймається як наявний status quo [Philosophy of Globalization 2018]. Слід також взяти до уваги, що якщо після 2015 р. в економіко-соціальному сегменті цивілізації релевантними є лише «великі дані» (big data) [Gartner's 2015], то виникає питання про форми взаємодії філософських концепцій і настанов як світоглядного й етично-морального знання та ідеологічних механізмів формування масових свідомості й уяви, насамкінець громадської думки, що є умовою здійснення ефективної влади і формування політичного курсу держав. У контексті специфіки китайської культури, яка з давніх-давен спирається на традиціоналізм і колективну родову свідомість (на відміну від започаткованих античністю індивідуалізму та ідеї активності суб'єкта в західній традиції), це питання видається актуальним і смислотвірним для розуміння процесів, що відбуваються в китайському суспільстві, та прогнозування його впливу на подальший цивілізаційний розвиток людства. Трансформація глобалістичних тенденцій і їхня кореляція з постнеоконфуціанською традицією в Китаї, а також концептуальні форми вираження цього процесу становлять **мету** нашої статті.

Проблематику, пов'язану з темою нашого дослідження, розглядали В. Кіктенко, Я. Бергер, І. Борисов, О. Гордон, Д. Кислов, А. Кобзев, В. Малявін, Ю. Мазур, С. Радзієвська, І. Ус, Д. Покришка, І. Зіневич, В. Герасимчук, В. Сізікова, М. Хаймурзіна, Й. Ситник, О. Салата, І. Сумченко, І. Семенюк, Н. Штер, Ф. Фукуяма, С. Гантінгтон, Д. Белл (D. Bell), Д. Елстейн (D. Elstein), Д. Донеллі (D. Donnelly) Цзян Цінь (J. Chan), Хуан Юшун (黄玉), Лін Анву (林安梧), Хуан Чжуоюе (黄卓越) та ін.

Відомо, що у фаховій літературі відсутня єдність щодо поняттєвого визначення феномена постконфуціанства. Так, відомі терміни «сучасне конфуціанство» (*хоу жу цзя*) і «сучасне неоконфуціанство» (*дандай сінь жу цзя*) мають, на думку О. Ломанова, розмежовувати оновлення конфуціанства через єднання з тезаурусом західної філософії (у першому випадку) та ідейний напрям, скерований на консервативне переосмислення конфуціанської традиції у сучасних умовах [Ломанов 1996]. Терміни «постконфуціанство» і навіть

«постнеоконфуціанство» (А. Кобзев принагідно до Фен Юланя [Кобзев 2002, 22–23]) мають фіксувати такий спосіб побудови доктрини, що реконструює традицію з використанням методології аналітичної філософії, герменевтики і феноменології, певний синтез неоконфуціанської думки зі здобутками західної цивілізації, причому як суто теоретично філософськими, так і соціально-економічними, технологічними, культурними реаліями, що їх зумовлює розвиток, за умови безумовного пріоритету вихідних конфуціанських настанов. Лін Анву, дослідник з університету м. Шаньдун, у своїй розвідці «Після неоконфуціанства та постнеоконфуціанства» (2019) пов'язує терміни «неоконфуціанство», «сучасне конфуціанство», «постнеоконфуціанство» з феноменом глобалізації: філософами постнеоконфуціанства мають забезпечити моделі «терапевтичного мислення після модернізації та шукати можливості для подальшої соціальної інтеграції» [林安梧 2019]. Інший дослідник, Хуан Чжуоюе, розглядаючи трансформації конфуціанства у постмодерній перспективі у роботі «Конфуціанство та постмодерна перспектива» (2009), акцентує постколоніальні та екологічні аспекти меседжу постнеоконфуціанського дискурсу для світу [黃卓越 2009]. Хуан Юшун у книзі «Сучасна неоконфуціанська філософія» (2008) стверджує діалогічні та феноменологічні підстави розуміння трансформації феномена: «Горизонт сучасної думки – це горизонт життя-існування. <...> Таке життя-існування є великим джерелом усіх речей і людей, а також усіх істот і суб'єктивності. Тільки таким чином ми можемо по-справжньому зрозуміти існування людей та існування сучасного неоконфуціанства. ...якщо ідеологічні концепції сучасного неоконфуціанства є теоретичним конструюванням людської суб'єктивності, то суб'єктивне буття самого сучасного неоконфуціанства визначається горизонтом існування цих людей» [黃玉 2008]. Відзначимо феноменологічний інтенціонал дискурсу мисленика, що свідчить про певну сугоlossenість філософсько-антропологічних пошуків у західній традиції (від Brentano, Гуссерля, Гайдеггера) та сучасного китайського філософування, опертого на концепції людини епохи «ста шкіл» та неоконфуціанства до ХХ ст.

Отже, йдеться про те, як саме в умовах глобалізації здійснюється легітимізація умовного «небесного мандата» на владу та проведення певного політичного курсу, адже «найважливіші інститути сучасного суспільства – ринкова економіка, держава, система освіти, наука, релігія, а також патерни повсякденної поведінки все більше визначаються прогресуючою глобалізацією людської діяльності та відповідно умовами взаємодії локальних практик з глобальними соціальними відношеннями» [Штер 2019, 164]. Тобто питання полягає в тому, яким саме чином філософські концепції нео- та постнеоконфуціанства функціонують в інформаційному просторі, науковому та політичному дискурсах і впливають на досягнення соціального консенсусу, який уможливує здійснення економічних і соціальних реформ. Причому специфіка глобалізації у сучасному Китаї набуває інколи форм, що позірно суперечать західному розумінню свободи або демократії (втім антитеза ідей свободи та рівності є чи не основною теоретичною проблемою неолібералізму і в західній традиції також), наприклад, програма соціального рейтингування, що започаткована 2014 р. Формування політичної моралі через інформаційний простір і системи виховання та соціалізації формує корпус ідей, які сприймаються як традиційний світогляд та ідентифікуються окремими людьми і соціальними групами як власні;

відбувається ототожнення політичного меседжу влади і наявних у масовій свідомості філософських ідей, що формує масову уяву, поведінкові моделі та ціннісні орієнтації. Ю. Мазур стверджує: «Соціально-психологічне маніпулювання свідомістю населення здійснюється в будь-якій державі через засоби масової інформації та соціальні інститути, однак східна система «виховання-впливу» істотно відрізняється від прийнятих стандартів на Заході. Найважливішою особливістю східної ідеології є те, що, використовуючи її, влада спирається на традиційний світогляд конфуціанства та даосизму» [Мазур 2015, 38]. Йдеться, отже, про ідеологічний вплив та формування особистостей із заданими соціальними настановами, за допомогою якого влада упроваджує масам ідею, що її політика спрямована на забезпечення планетарних, загальнонаціональних, але в жодному разі не класових чи групових інтересів. Причому зазначена ситуація у сучасному Китаї далека від похмурих західних антиутопій у традиції Гакслі-Орвела, оскільки багатоманітність залишається визначальною рисою китайського культурного типу завдяки регіональній та локальній строкатості, що унеможлиблює жорсткий ідеологічний диктат та уніфікацію життєвих форм на кшталт КПК епохи Мао Цзедун. Конфуціанська людяність (*жень* 仁), ритуал (*лі* 禮) і гармонія (*хе* 和) (причому у розділі канонічної конфуціанської книги «Лі цзи», «Жу сін» (Поведінка конфуціанця) прямо зазначено, що гармонія стає цінністю через здійснення ритуалу), які є підставою людської єдності, взаємодії та комунікації як для найбільших соціальних груп, так і для «модернізованого» чи «глобалізованого» населення (міське населення, технократичні еліти тощо) та для китайської діаспори, відіграють роль базової цінності. Стабільний гармонійний стан (чжун хе 中和) постає як головний смисловий та поведінковий патерн і атрактор. Маємо на увазі, що переосмислені постконфуціанством філософами «належна справедливість» (*і* 禮 義), людяність (*жень* 仁) тлумачаться як «любов до людей і гармонія світу» [Кобзев 2002, 240–245], що формує уявлення про соціальну реальність як комунікативну, в якій комунікація є не обміном інформацією, а порозумінням, гармонією між людьми у їхньому співіснуванні. Власне, і сам ієрогліф *рен* 仁 фіксує у своїй структурі взаємодію між людьми. Як зауважує В. Малявін: «...ідеться про спілкування, яке ґрунтується на природній даності життя, але артикулюється і регулюється посередництвом того, що в Китаї називають «ритуалом» (лі), тобто певною дією, яка є водночас нормативною і символічною» [Малявін 2005, 11]. Отже, конфуціанські філософи лежать в основі китайської етноментальної картини світу, поведінкових моделей та ціннісних орієнтацій та є базовим типом ідентичності. Але чи можливе постнеокофуціанство як метафізика? І в цьому сенсі небезпека для постнеокофуціанства втратити нормативний культурно-філософський статус і тлумачитись лише як одне з безлічі інших учень і доктрин, що є характерним для ситуації постмодерну на Заході, з ліотарівським диферендом (le differend) та дерріданською деконструкцією і дефрагментацією гранднарративу, наприкінці першої третини XXI ст. залишається доволі гострою. Процес диференціації ідеологічних доктрин, який почався в Китаї разом із запровадженням політики «реформ і відкритості» (3-й пленум КПК, 1978 р.), і нині триває, що зумовлює певний еkleктизм поєднання підходів лібералізму, консерватизму, неоконсерватизму, марксизму, «нових лівих», навіть лібертаріанства, призводить до формування

настанови «побачити чуже через своє». І в цьому сенсі постконфуціанство є найбільш ефективною філософською моделлю для осмислення і трансляції глобалізаційних меседжів у культуру. Це означає, що традиційні концепції, притаманні західній політичній та філософській думці, неодмінно переосмислюються. «Представники китайської еліти, виховані на західній культурі, підкреслюють, що в Китаї існує сяо-кан, тобто суспільство малого достатку. Тому ціла низка західних понять не підходить для китайців. Китай – не стільки держава, стільки цивілізація, в якій конфуціанство глибоко укорінилося в міжособистісних стосунках, у побуті. ...поставлене завдання органічно поєднувати марксизм з конфуціанством», – зазначає Я. Бергер [Бергер 2009]. Концепція *сяо-кан* (小康社会) з класичної книги «Ши-цзін», яку, за версією Сима Цяня, редагував Конфуцій, передбачає не просто умиротворення країни, але і вчення про управління людьми у суспільстві, в якому нормативність поведінки та мораль ґрунтуються на традиційних родинних цінностях. Тому коли в 50-ті рр. минулого століття до цього концепту звертається Чай Кайши, у 80-ті – Ден Сяопін, а в ХХІ ст. Ху Цзіньтао та Сі Цзіньпін, йдеться про апеляцію до філософемі класичної китайської філософії, яка стає політико-економічним і соціокультурним трендом [晋 2020]. Характерно, що в царині глобалістичного розвитку західні спроби осмислити реформаційну потугу Китаю (Дж. Нейсбіт «Мегатренди», 1982) були негайно асимільовані і переосмислені під власним кутом зору (роботи Фен Кая, Ляо Ганкуя, Чжен Юннися) [Зіневич 2020], що означає неухильний намір розглядати будь-яку актуальну проблематику під власним кутом зору та в межах власної системи понять і смислів. І тут ми зустрічаємось з позірно парадоксальною ситуацією, коли західна концепція глобалізму, яка передбачає панування уніфікованих систем культури й економіки, узгодженої політики, аж до створення умовного всесвітнього координаційного центру, перетинається з традиційно китайським, притаманним серединній імперії з давніх-давен підходом до всього запозиченого, нехай яким би воно не було ефективним, як до варварського, а до всього не етнічно, але етатистськи китайського як до апріорно оптимального. Крім того, проблема порозуміння чи то перекладності смислів у контексті компаративного розгляду західної та китайської концепцій дасться взнаки у вигляді значного опору текстів до адаптації чи асиміляції в умовних горизонтах смислів Заходу та Сходу. Причому йдеться не про заперечення існування формально-логічного дискурсу (Ю. Шуцький) в давньокитайській традиції і не про специфіку теорії аргументації, а про те, що на рівні картини світу китайська свідомість холистична, а не індивідуалістична, реальність засвідчується не суб'єктом, а єдністю, гармонійністю гомоморфної фрактальної природи Всесвіту. Якщо так, то глобалізм у китайському розумінні є лише інструментом для вивищення національної та державної самобутності і його універсальність на рівні гуманітарного знання і питомої ідеології вельми сумнівна. За таких умов, наприклад, конфуціанська філософема справедливості (*і* 禮\礼), пов'язана з ритуалом і законом (*лі* 禮) в межах сяо-кан (小康社会), у Китаї ХХІ ст. тлумачиться як проєкт гармонійного суспільства: рівні права, рівна конкуренція та спільна для всіх мораль і контроль за її дотриманням [Сумченко 2013].

Таким чином, конфуціанські філософські концепції *і*, *лі*, *чжун хе*, *сяо-кан*, *жень*, які за визначенням мають бути раціональними, на ментальному рівні

функціонують як психоемоційні маркери приналежності, причому не просто до спільноти, а до велетенської родини як спільноти, тобто до архетипічної єдності. Можливо, саме тому методологія аналітичної філософії так важко торує собі шлях у сучасній китайській філософії, на відміну від побудов М. Гайдеггера чи постмодерних західних мислителів [Кіктенко 2018]. Гайдеггеріанські мотиви, можливо, у своїй інтуїтивній напівокресленості та потягові мислителя до складних метафор суголосні перспективі холістичного сприйняття реальності у китайській традиції. Назагал це стосується і рецепції китайським суспільством державності в будь-якій формі – держава некритично може сприйматися не як соціальний інститут, який існує для людей і ними ж твориться, а як частина природи, універсуму, структурний елемент світової гармонії та балансу, шляху *dao* (道).

Постає питання про спосіб кореляції між західними цінностями, свободою та демократією і конфуціанським мисленнєвим фреймом, адже ми пам'ятаємо, що префікси нео- і пост- лише засвідчують адаптацію західних ідей до конфуціанства, але аж ніяк не навпаки. Відомо, що С. Гантінгтон та Ф. Фукуяма наприкінці ХХ ст. доволі скептично ставилися до перспектив «конфуціанської демократії», вважаючи її якщо не семантичною антиномією, то щонайменше не сумісною з індивідуалізмом і «трансцендентним законом, що стоїть над наявними суспільними відношеннями й обґрунтовує можливість звернення до особистої совісті як верховного судді» [Fukuяama 1995]. Очевидно, Ф. Фукуяма нині апелює до новочасових підстав західної раціональності, а саме до кантової етики. На нашу думку, якраз тут ми маємо справу з точкою сингулярності у кореляції західної раціональності та конфуціанської холістично-ментальної моделі рецепції світу: постнеоконфуціанство цілком успішно освячує доволі ефективні політичні та соціальні інститути, хоча демократією в повному сенсі у західному розумінні терміна це назвати важко через наявні авторитарні владні вертикалі, принцип патерналізму, політику протекціонізму в гуманітарній та економічній сферах і насамкінець опору на доволі жорстку ідеологію та пропаганду. Наприклад, бізнес і підприємництво органічно входять у число представників «передових виробничих сил», хоча за ортодоксальним марксистом, у версії з додаванням ідей Мао та Ден Сяопіна, який залишається офіційною ідеологією КПК, бізнес мав би бути класовим ворогом політичної влади. Постнеоконфуціанство завдяки своїй холістичності дозволяє створити візію відкритості та багатоманітності, притаманних демократії, і здійснюється це в опорі на згадувані вище фундаментальні конфуціанські концепції. Як стверджує сучасний дослідник О. Гордон: «Інтенсивне звернення до культурного спадку країни виглядає цілком органічним за фокусування в політичному курсі партійного керівництва на китайську специфіку, до того ж ідеологічний поворот до філософсько-релігійної традиції має психологічно-компенсаторний характер за форсованої модернізації країни та її поступального руху на шляхах глобалізації» [Гордон 2019, 75]. Дослідник, розглядаючи трансформацію сучасного неоконфуціанства від Сюн Шилі і Лян Шуміна до Цзян Ціня, ідеї останнього розглядає як радикальне політизоване конфуціанство та навіть конфуціанський націоналізм (чженчжи жусює – політичне конфуціанство). У контексті теми нашого дослідження важливим є те, що Цзян Цінь прямо говорить про те, що секулярна політична система має бути змінена

на політичний лад, легітимізований мандатом неба. Також Цзян Цінь заперечує офіційну рівноправність релігій і власне фундаментальну західну ідею загальнолюдських цінностей, таких як свобода, рівність, демократія, природні права людини, які є лише «продуктами західної культури» [Chan 2011, 158]. Звісно, позиція Цзян Ціня є радикальною і як така не репрезентує весь спектр підходів до оновленого конфуціанства, але вона вельми показова як гіпотетична тенденція розвитку корпусу світоглядних ідей у Китаї, адже свідчить про латентну, а подекуди й відверту легітимацію презумпції культурної переваги Китаю, притаманної, як уже зазначалося, ще середньому царству. Якщо припустити, що раціональна західна наука, політологія, соціологія, футурологія та прогностика детальніше й глибше (хоча б через історико-культурні, кількісні та якісні показники) досліджують проблематику цивілізаційного розвитку, то нині ми маємо справу із ситуацією, коли раціональній науці й аналітичним методам (у традиції Вітгенштайна-Карнапа) протиставляється етичне вчення, а раціоналізмові – фідеїстичний підхід до політичної та соціальної реальності. Причому важливо, що етичне вчення у такому варіанті сучасного конфуціанства є, на відміну від конфуціанства ортодоксального, чистою ідеологією, тобто передбачає використання маніпулятивних технік у політичній площині, ЗМІ, освіті й інших соціальних інститутах. Саме тому такі дослідники, як Д. Белл, Д. Елстейн, О. Гордон та ін., вказують на трансформацію неоконфуціанства у громадянську релігію сучасного Китаю [Bell 2008, Elstein 2015], що може стати тригером нового ізоляціонізму, заперечити політичний курс «реформ і відкритості», посилити авторитаризм, а з філософської точки зору знизити критичність і орієнтацію на західні раціональні моделі мислення. Тому точка зору, яка постнеоконфуціанство інтерпретує як конструювання новітнього китайського міфу, який би компенсував суспільний ресентимент і став би засобом етнокультурної ідентичності в глобалізованому світі, видається доволі привабливою, попри наявні можливості використання цього міфу як політичного репресивного інструменту чи економіко-соціальної PR-HR стратегій як у стосунках з іншими країнами, так і для внутрішнього споживача. Справді, якщо у суспільній свідомості укорінена ідея держави як джерела влади та добробуту (небесний мандат) і колективна ідентичність превалює над індивідуальною, то в такому разі концепції прав і свобод можна модифікувати аж до повного виправдання їх заперечення. У цьому сенсі мимоволі згадується розділений Китай епохи Конфуція – чи спроможне постнеоконфуціанство стати об'єднавчим універсальним інтегративним ученням? Парадоксальним чином глобалізація у кореляції з постнеоконфуціанством може набувати якраз націоналістичних рис. Як зауважує Й. Ситник, «фінанси ніколи не переможуть ідентичності... Національна ідентичність та свобода (бажання бути господарем) – сильніші за гроші та поневолення» [Ситник 2020]. Подібний радикалізм імпліцитно присутній у постнеоконфуціанстві, якщо воно виступає в ролі ідеології, а не філософської доктрини, яка так чи інакше завжди залишиться переважно здобутком освічених гуманітарних і технократичних еліт. Масова ж соціальна практика, пропаганда у традиційних та електронних ЗМІ, освітні практики впровадження основ конфуціанства, певним чином тлумаченого, роблять цю доктрину важелем впливу та інструментом здійснення панування. У цьому контексті вищезгадувана і впроваджена КПК у 2014 р. програма

соціального рейтингування свідчить про те, як постнеоконфуціанські філософи можуть обґрунтувати цілісну систему соціальної стимуляції поведінки, причому латинський концепт «стимул» нині використовується у своєму первісному значенні як засіб безпосереднього й опосередкованого фізичного впливу на індивіда в межах соціальної групи та суспільства загалом. Рейтинг фіксує групи громадян за кількістю балів за рівнями (A, AA, AAA, B, C, D і т. д.). Літерний і цифровий індекс жорстко фіксує можливості людини, які прямо стосуються її соціальної адаптації та задіяності – від освіти, працевлаштування та лікування до можливості орендувати велосипед чи вигуляти пса. Рейтинг формується на основі відслідковування поведінки, що здійснюється через електронні засоби стеження та опитування громадян. Поки що програма є експериментальною, хоча відомо, що вона буде розвиватися, оскільки безпосередньо підтримується владою. Також планується застосування цієї системи для оцінювання як китайських, так і закордонних компаній. Як зазначає Д. Донеллі, наслідками поганого кредиту можуть бути не лише негативні перспективи подорожей, працевлаштування, доступу до фінансування та можливості укласти контракти, але і посилений контроль з боку держави та публічне ганьблення і включення в «чорний список», який уже зараз є наймасштабнішим серед подібних бізнесових систем перевірки платоспроможності у світі. Причому громадське сприйняття програми соціального рейтингу в Китаї є позитивним. 80% респондентів її схвалює [Donelly 2021]. Ідеться про те, що регуляції та регламентації підлягає не лише економічна сфера життя суспільства, але й моральні якості громадян. І можливо це лише за умови, якщо колективна свідомість апріорно виходить з того, що влада не є змінним і варіативним соціальним інститутом, а освячена тисячолітньою етноментальною і філософською традицією. Віртуальна поп-зірка Ло Тяньї, яка представляє молодіжне крило КПК і збирає стадіони, є голограмою і транслює традиційні цінності [China programs... 2017], GPS-браслети для контролю мобільності людей фізичної праці, електронні контрольні обручі для вимірювання ступеня уваги учнів на уроці – все це було б неможливим без позитивної реакції суспільства. І хоча йдеться вже не про діджиталізацію життєсвіту людини, а швидше про перші ластівки тотального цифрового контролю [Big data... 2017], владний дискурс транслює мотиви «відновлення довіри» та створення гармонії. Годі апелювати до традиції антиутопій чи згадувати Бредбері з його «451 за Фаренгейтом», оскільки елімінація індивідуалізму на рівні ідеології та філософських підстав світоглядного знання, суспільної уяви й масової свідомості робить такі явища соціально санкціонованими. Трансформовані постнеоконфуціанські цінності – ритуал, людяність, гармонія, суспільство малого достатку, справедливність – за таких умов відіграють роль реперних точок ідеологічних конструкцій і дають можливість владі монополізувати право на етичне судження.

Висновки. На основі вищенаведених міркувань можемо припустити, що трансформації постнеоконфуціанства у сучасному Китаї та пов'язана з цим термінологічна невизначеність самого поняття свідчать про питомиє зрощення філософського дискурсу з дискурсом влади, політичним дискурсом та ідеологією назагал.

Парадоксальним чином корелюючи з комплексом ідей глобалізму, постнеоконфуціанство дозволяє обґрунтувати презумпцію етичної та культурної

переваги і націоналістичні світоглядні моделі. Таким чином, постнеоконфуціанство може водночас втрачати нормативність раціональної філософської теорії і набуває нормативності звичаєвого права та громадянської релігії.

Суб'єктність індивіда в постнеоконфуціанській традиції може розчинятися у соціальній взаємодії, яка повністю регламентується владою в опорі на інтерпретацію держави як природної даності.

Амбівалентний характер базових філософем постнеоконфуціанства як ідеології засвідчує його імпліцитна здатність протиставляти раціоналізм і фідейзм як пізнавальні та світоглядні моделі та функціонувати в інформаційному просторі через певні набори символічних патернів.

ЛІТЕРАТУРА

Бергер Я.М. Китайская модель глобализации. *Век глобализации*. 2009. Вып. № 1. *Соционауки*, available at: <https://bit.ly/3h46htE> (дата звернення: 4.05.2021).

Гордон А.В. Трансформация конфуцианства в национальную религию современного Китая: взгляды Цзян Цина. *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 9, Востоковедение и африканистика: Реферативный журнал*. 2019. № 1, available at: <https://bit.ly/3ekf5Kk> (дата звернення: 5.05.2021).

Зіневич І. Мегатренди Китаю та їхня трансформація: досвід для України. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Сер. «Міжнародні відносини»*. 2020. № 1 (51). С. 53–58, available at: <https://bit.ly/3eQRfF4> (дата звернення: 4.05.2021).

Кіктенко В.О. Огляд історії аналітичної філософії в Китаї (XX – початок XXI століття). *Східний світ*. 2018. № 2. С. 17–29.

Кобзев А.И. Философия китайского неоконфуцианства. Москва : Восточная литература РАН, 2002. 606 с.

Ломанов А.В. Современное конфуцианство: философия Фэн Юланя. / Предисл. и отв. ред. М.Л. Титаренко. Москва : Восточная литература РАН, 1996. 248 с.

Мазур Ю.В. Політична мораль у контексті культурних традицій країн Східної Азії. *Цивілізаційні чинники світобудови : джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії та Африки)* : зб. наук. праць. Київ, 2015. С. 34–41.

Малявин В. Китай управляемый : старый добрый менеджмент. Москва : Европа, 2005. 306 с.

Ситник Й. Ідеологічні засади глобалізму та націоналізму: концепції, цілі, інструментарій. *Українські студії стратегічних досліджень*, 2020, 5 травня, available at: <https://bit.ly/3nPaucW> (дата звернення: 5.05.2021).

Сумченко І. Особливості розуміння справедливості в китайській філософії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Філософія*. 2013. Вип. 14. С. 70–75.

Штер Н. Информация, власть и знания. Санкт-Петербург : Алетейя, 2019. 572 с.

Bell D.A. China's New Confucianism: Politics and everyday life in a changing society. Princeton : Princeton university press, 2008. 254 p.

Big data meets Big Brother as China moves to rate its citizens. *Wired*, 2017, Oct. 21, available at: <https://bit.ly/3nP4mdI> (дата звернення: 5.05.2021).

Chan J. Declaration toward a global ethic: Jiang Qing's response. *Renaissance of Confucianism in contemporary China* / ed. Fan Ruiping, Dordrecht et al. Springer, 2011, pp. 153–162.

China programs virtual youth icons to instill correct thinking into millennials. *Global Times*, 2017, Dec. 17, available at: <https://bit.ly/3elackc> (дата звернення: 5.05.2021).

Donnelly D. An Introduction to the China Social Credit System. *New Horizons*, 2021, Apr. 15, available at: <https://bit.ly/3b5C1K1> (дата звернення: 5.05.2021).

Elstein D. Democracy in contemporary Confucian philosophy. New York : Routledge, 2015. 220 p.

Fukuyama F. Confucianism and Democracy. *Journal of Democracy*, 1995, Vol. 6, No. 2, pp. 20–33.

Gartner's, 2015. Hype Cycle for Emerging Technologies Identifies the Computing Innovations That Organizations Should Monitor. (2015), *Gartner*, 18 August, available at: <https://gtr.it/3xNyafk> (дата звернення: 4.05.2021).

Philosophy of Globalization. / Ed. by: C. Roldán, D. Brauer and J. Rohbeck. De Gruyter, 2018. 480 p.

林安梧. 新儒学之后与“后新儒学”. 《岳》2019年第201911期第86-95, available at: <https://bit.ly/3ulS9Qv> (дата звернення: 5.05.2021).

晋. 全面建成小康社会的历史意义和当代启示. 旗文, 2020, 12.08, available at: <https://bit.ly/3xJJVn8> (дата звернення: 4.05.2021).

黃卓越. 儒學與後現代視域：中國與海外（簡體書）. 河南大學出版社, 2009.339 p.

黃玉. 思想域—如何來研究代新儒學？黃玉主《代新儒學的代性哲學》中央文獻出版社2008年2月第1版, available at: <https://bit.ly/2RpZSyn> (дата звернення: 5.05.2021).

REFERENCES

Berger Ya.M. (2009), Kitayskaya model' globalizatsii. *Vek globalizatsii*, Вып. No. 1, Sotsionauki (In Russian).

Gordon A.V. (2019), Transformatsiya konfutsianstva v natsional'nyu religiyu sovremenogo Kitaya: vzglyady Tszyan Tsina. *Sotsial'nyye i gumanitarnyye nauki. Otechestvennaya i zarubezhnaya literatura*. Ser. 9, *Vostokovedeniye i afrikanistika: Referativnyy zhurnal*, No. 1, available at: <https://bit.ly/3ekf5Kk> (In Russian).

Zinevych I. (2020), Mehatrendy Kytayu ta yikhnya transformatsiya: dosvid dlya Ukrayiny. *Visnyk KNU im. T. Shevchenka*. Ser. “Mizhnarodni vidnosyny”, No. 1 (51), S. 53–58, available at: <https://bit.ly/3eQRfF4> (In Ukrainian).

Kiktenko V.O. (2018), Ohlyad istoriyi analitychnoyi filosofiyi v Kytayi (XX – pochatok XXI stolittya). *Skhidnyy svit*, No. 2, S. 17–29. (In Ukrainian).

Kobzev A.I. (2002), *Filosofiya kitays'kogo neokonfutsianstva*. Moskva: Vostochnaya literatura RAN. (In Russian).

Lomanov A.V. (1996), *Sovremennoye konfutsianstvo: filosofiya Fen Yulanya*. (Predisl. i otv. red. M. L. Titarenko). Moskva: Vostochnaya literatura RAN. (In Russian).

Mazur Ū.V. (2015), Politična moral' u konteksti kul'turnih tradicij krayin Shidnoyi Aziyi. *Civilizacijni činniki svitobudovi: dzerela pohodžennâ, potencial vzaëmodii ta vimiri konstruktivizmu (krayini Azii ta Afriki)*. *Zb. nauk. prac'*. Kyiv. S. 34–41. (In Ukrainian).

Malâvin V. (2005), *Kitaj upravlaemyj: staryj dobryj menedžment*. Moskva: Evropa. (In Russian).

Sitnik J. (2020), *Ideologični zasadi globalizmu ta nacionalizmu: koncepciji, cili, instrumentarij*. *Ukrayins'ki studiyi strategičnih doslidžen'*, 5 travnâ, available at: <https://bit.ly/3nPauCW> (In Ukrainian).

Sumčenko Ī. (2013), *Osoblivosti rozuminnâ spravedlivosti v kitajs'kij filosofiji*. *Naukovì zapiski Nacional'nogo unìversitetu "Ostroz'ka akademiâ"*. *Filosofia*. Vip. 14, S. 70–75. (In Ukrainian).

Šter N. (2019), *Informaciâ, vlast' i znaniâ*. Sankt Peterburg: Aletejâ. (In Russian).

Bell D.A. (2008), *China's New Confucianism: Politics and everyday life in a changing society*. Princeton: Princeton University press.

Big data meets Big Brother as China moves to rate its citizens (2017), *Wired*, Oct. 21, available at: <https://bit.ly/3nP4mdI>.

Chan J. (2011), Declaration toward a global ethic: Jiang Qing's response. *Renaissance of Confucianism in contemporary China*; ed. Fan Ruiping, Dordrecht et al., Springer, pp. 153–162.

China programs virtual youth icons to instill correct thinking into millennials (2017), *Global Times*, Dec. 17, available at: <https://bit.ly/3elackc>.

Donnelly D. (2021), An Introduction to the China Social Credit System. *New Horizons*, Apr. 15, available at: <https://bit.ly/3b5CIK1/>.

Elstein D. (2015), *Democracy in contemporary Confucian philosophy*. New York: Routledge.

Fukuyama F. (1995), Confucianism and Democracy. *Journal of Democracy*, Vol. 6, No. 2, pp. 20–33.

Gartner's, 2015. Hype Cycle for Emerging Technologies Identifies the Computing Innovations That Organizations Should Monitor, *Gartner*, 18 August, available at: <https://gtr.it/3xNyafk>.

Philosophy of Globalization (2018), Ed. by: C. Roldán, D. Brauer and J. Rohbeck. De Gruyter.

林安梧. 新儒学之后与“后新儒学”. 《岳》2019年第201911期第86-95, available at: <https://bit.ly/3ulS9Qv> (дата звернення: 5.05.2021).

晋. 全面建成小康社会的历史意义和当代启示. 旗文, 2020, 12.08, available at: <https://bit.ly/3xJJVn8> (дата звернення: 4.05.2021).

黃卓越. 儒學與後現代視域：中國與海外（簡體書）. 河南大學出版社, 2009.339 p.

黃玉. 思想域—如何來研究代新儒學？黃玉主《代新儒學的代性哲學》中央文獻出版社2008年2月第1版, available at: <https://bit.ly/2RpZSyn> (дата звернення: 5.05.2021).

Стаття надійшла до редакції 26.04.2021

UDC 94

IRANIAN REVOLUTION AND MAO'S CHINA: A CASE STUDY OF SOUTH-SOUTH RELATIONS DURING THE COLD WAR

Jie Li

Doctor of Philosophy in History,
Lecturer at the Department of History
Hong Kong Baptist University
224, Waterloo Rd, Kowloon Tong, Hong Kong
jjelican2009@hotmail.com

During the 1960s, the People's Republic of China presented itself as the hub of world revolution. The article studies China's engagement with Iranian revolutionary groups in the 1950s and 1960s, showing how the Sino-Soviet Split and China's subsequent outreach to Iranian student groups in Western Europe fractured opposition to the Shah along the lines of Europe's Cold War divisions. This article draws on digitized and translated materials obtained from the Chinese Foreign Ministry Archive (CFMA) during the period when it was accessible (2004–2012). The author has consulted memoirs of many Chinese officials in charge of Sino-Third World affairs and those engaging in Sino-Iranian relations in particular. Besides, the use of memoirs and post-2012 work in such archives as the Shanghai Municipal Archives can fill in the gaps for certain areas of post-1965 foreign policy. The research also makes use of much up-to-date western scholarship on Sino-Iranian relations under Mao, in order to contextualize the historical episode.

The paper also underscores the crucial role that intermediaries such as Algeria, Albania, and Romania played in granting China a foothold into Western European milieus and Iran at a time of Beijing's diplomatic isolation, and in the making of Sino-Iranian relations in the 1960s. South-South relations were thus mediated through Europe in spite of aspirations of an open world order that would permit formerly colonized peoples to interact directly with each other. It will be demonstrated that, as Maoist calls for the "encirclement of cities" failed and China re-established relations with the Shah's Iran in 1971, Maoism's legacy was perhaps more defined by its weakening of the Iranian left and retrenchment of inter-state relations, rather than socialist internationalism or an open world of people-to-people internationalism.

Finally, this article also highlights the need for further research into South-South ties during the Cold War, and a particular focus on the interaction between non-state actors in the Global South. It is by remaining attentive to these specific geographies that provided a biotope for South-South encounters, and the legacies of socialist internationalism for "South-South" encounters that historians may develop the conversation about the Cold War in the Third World further still.

Key words: China, Soviet Union, Iran, Maoism, South-South relations, communism, student movements.

ІРАНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ ТА КИТАЙ МАО: НА ПРИКЛАДІ ВЗАЄМИН ПІВДЕНЬ-ПІВДЕНЬ ПІД ЧАС ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

Лі Цзе

Протягом 60-х років Китайська Народна Республіка представляла себе центром світової революції. У статті досліджується причетність Китаю до іранських революційних угруповань у 1950-х і 1960-х роках, демонструючи, як китайсько-радянський розкол та подальша китайська пропаганда серед іранських студентських груп у Західній Європі розкололи опозицію проти шаха згідно з європейськими розподілами під час холодної війни. Цей доробок заснований на оцифрованих та перекладених матеріалах, отриманих з архіву Міністерства закордонних справ Китаю (CFMA) в період, коли доступ до нього не був обмеженим (2004–2012). Автор також проаналізував мемуари багатьох китайських чиновників, відповідальних за відносини між Китаєм та країнами третього світу, а також тих, хто брав участь у китайсько-іранських відносинах. Крім того, використання мемуарів та співробітництво після 2012 року з Шанхайським муніципальним архівом може заповнити прогалини у деяких сферах зовнішньої політики після 1965 року. Для того щоб визначити контекст цього історичного епізоду, автор звернувся до західних новітніх досліджень китайсько-іранських відносин за часів Мао.

У статті також підкреслюється вирішальна роль, яку такі посередники, як Алжир, Албанія та Румунія, відігравали у наданні Китаю опори в західноєвропейському середовищі та Ірану під час дипломатичної ізоляції Пекіна, а також у формуванні китайсько-іранських відносин у 1960-х роках. Таким чином, відносини південь-південь були опосередковано реалізовані через Європу, незважаючи на прагнення створити відкритий світовий порядок, який дозволив би колишнім колоніальним народам безпосередньо взаємодіяти між собою. Оскільки маоїстські заклики до «оточення міст» зазнали невдачі, а Китай відновив відносини з шахським Іраном у 1971 році, спадщина маоїзму більше характеризувалась ослабленням іранського лівого руху та відходом від міждержавних відносин, ніж соціалістичним інтернаціоналізмом чи відкритим світом інтернаціоналізму від народу до народу.

Автор також висвітлює необхідність подальших досліджень взаємин південь-південь під час холодної війни, а також приділяє особливу увагу взаємодії між недержавними суб'єктами Глобального Півдня. Приділяючи увагу регіонам, які забезпечили біотоп для зустрічей представників південь-південь, а також спадщині соціалістичного інтернаціоналізму, історики можуть більш детально дослідити тему холодної війни в третьому світі.

Ключові слова: Китай, Радянський Союз, Іран, маоїзм, відносини південь-південь, комунізм, студентський рух.

Introduction

In 1963, a delegation of Iranian students bound for the People's Republic of China landed at the airport in Rangoon, Burma, a stopover on their journey from Frankfurt. Burmese officials at the airport greeted the scruffy Iranian students, seated them into a limousine, and drove them to a luxury hotel, where they were provided exquisite meals. As they departed from the hotel the next morning to return to the airport for their flight to Beijing, however, their transfer – a mere taxi – was more modest. Once they arrived at the airport, the Chinese Ambassador to Burma went there to see them off and explained the discrepancy in their treatment. The Burmese had been waiting for a high-ranking Albanian delegation; when they had asked the Iranian students

---

where they were from; they mistook “Tehran” for “Tirana” and provided them with luxury accoutrements. An unamused Albanian delegation boarding the same flight to Beijing as the Iranian students explained that they had been housed six to a room in the run-down hostel intended for the Iranians [Sulmaan Wasif Khan 2018: 398].

The students’ journey to the People’s Republic of China—and the misunderstandings along the way – illustrates the ambition and disorganization of Beijing’s interaction with the Third World and leftist actors during the 1960s. Particularly in the wake of the Sino-Soviet split, Beijing presented itself as the first among equals amidst formerly colonized countries and as the centre of the world revolution. This article examines Chinese engagement with Iranian students in the 1960s, exploring how Beijing’s engagement with the Third World fractured the Iranian left. In particular, this piece examines the Revolutionary Organization of the Tudeh Party (*Sāzmān-e Enqelābī-yeh Hezb-e Tūdeh-yeh Irān*), as well as the Tudeh Party from which it emerged. Focusing on the period from the late 1950s to 1971 (when the People’s Republic of China established formal diplomatic relations with Iran), this article sets aside the reception of “Maoism” among Iranian intellectuals in the 1970s. While I engage with Iranian student politics in Western Europe – the subject of a vast number of books – this paper is focusing less on “Maoism” as an intellectual and social phenomenon in the West, and more on actual operational links between the PRC and Iranian activists.

As such, this research contributes to several historiographical conversations. Although the history of Chinese foreign relations during the Cold War, and, to a lesser extent, the history of the Pahlavi regime’s relations with the United States are well-researched, fewer scholars have examined relations between China and Iran [Chen Jian 2001; Shen Zhihua and Li Danhui 2011; Jeremy Friedman 2015; Gregg Brazinsky 2017; Sulmaan Wasif Khan 2018; Roham Alvandi 2014; Roham Alvandi 2018]. Works by scholars of international relations and policy analysts, like John Garver’s 2006 book on Sino-Iranian relations over the course of millennia or John Parker’s 2008 book on Sino-Iranian relations since the Islamic Revolution offer an indispensable starting point, but they are disconnected from trends in the historiography of the Cold War and international history that have focused more on decolonization and the role of non-state actors [John Garver 2006 & 2008]. Scholars of Iranian studies, in contrast, have devoted renewed attention to both the original Tudeh Party as well as student groups and left-wing groups such as the Fedayan that waged guerrilla war against the Shah’s regime and formed their own international networks in the 1970s [Ervand Abrahamian 1992; Peyman Vahabzadeh 2010 & 2019; Ali Rahnema 2021]. Scholars of Chinese and intellectual history have, likewise, begun to reinterpret the history of Maoism as a global phenomenon, exploring the reception of Maoist thought in Western Europe in particular [Quinn Slobodian 2012; Alexander C. Cook 2014; Julia Lovell 2019]. In spite of all of these rich studies, however, we still lack for an Iranian equivalent of what Julia Lovell has done in showing how Chinese outreach had lasting effects on the left in countries like Indonesia, Peru, or India. Perhaps the closest equivalent are books produced by Iranian institutions that aim more at discrediting Maoism’s Iranian afterlives than situating them into the historiographical conversations mentioned above.

Fortunately, new sources allow us to address some of these questions. This article draws from digitized and translated materials obtained from the Chinese Foreign

---

Ministry Archive (CFMA) during the period when it was accessible (2004–2012). Admittedly, the value and range of materials leave something to be desired. Even when it was fully open, the CFMA only contained materials up until 1965, a period when China’s engagement with Iran was limited to support for revolutionary groups. True, the use of memoirs and post-2012 work in such archives as the Shanghai Municipal Archives can fill in the gaps for certain areas of post-1965 foreign policy [Qian Qichen 2006; Wang Bingnan 1985; Liu Xiao 1986; Yang Gongsu 1999; Xiong Xianghui 2006; Wu Xiuquan 2009; Shi Zhe 2015].

Drawing on these sources, this article uses the PRC’s outreach to the Iranian left to highlight three broad points. Firstly, even as the proximate causes of the Sino-Soviet Split had nothing to do with Iran, the Split sharpened cleavages among the Iranian left. Those who saw the struggle against the Shah’s despotism more in terms of decolonization than anti-capitalism, or who saw armed struggle as the optimal political tactic gained a powerful external patron. Over time, however, China’s abandonment of world revolution and younger Iranian activists’ search for indigenous models of revolution exacerbated these fractures within the Iranian left. Over the long term, Chinese outreach splintered the Iranian left and assisted the Shah’s regime and, later, Islamist opponents, in consolidating their power.

Secondly, this split among Iranian leftists found geographical expression along the lines of Europe’s Cold War division. The Soviet Union and its Eastern European satellites gave refuge to tens of thousands of Iranian socialists, but neither Moscow nor the Tudeh Party conceded ideological ground to the critique emanating from the PRC or the Tudeh Party. State socialist regimes could squelch Maoist critiques on their home territory, but were less effective in countering these charges in the battle for hearts and minds in Western Europe. As a result, the Maoist challenge saw the Tudeh Party neutered from an organization with aspirations to organize the Iranian Diaspora in all of Europe to one confined to the Iranian socialist diasporas in the Soviet Union and Eastern Europe. Thirdly, while the story of Sino-Iranian relations in the 1960s is a story of “South-South” relations, these relations were mediated through newly independent states such as Algeria and Iraq, Eastern European mavericks like Albania and Romania, and indeed within a divided Europe itself. Given that the PRC lacked full diplomatic recognition, Beijing often had little recourse but to work with radical actors nominally committed to overthrowing their own government rather than regimes in power themselves.

More broadly, this article demonstrates that “South-South” relations were often chimerical in the 1960s. In the early 1960s, states like those mentioned in the last paragraph proved crucial nodes of connectivity between partially recognized states like the People’s Republic of China and radical activists based in Western Europe who sought to topple “despotic” regimes. Even as the PRC presented itself as a hub for world revolution and an “open” world of people-to-people relations, its diplomatic outreach underscored the importance of states and Europe as platforms for South-South diplomacy.

Roads to Beijing (1941–1962)

The starting point for our story is Iran in the 1940s. There, young Iranian intellectuals looked up to the Soviet Union for its modernization of the country. In 1941, Iranian socialists founded the Tudeh (“Masses”) Party, uniting older Iranian Marxists educated in Europe with a younger generation educated in Iran [Ervand

---

Abrahamian 1982: 283–287]. It commanded some of the most influential newspapers in the country, could mobilize strikes, and was novel in devoting attention to the role of women in Iranian political life. London and Washington feared that the Tudeh Party could win upwards of forty percent of the vote if fair elections were held [Ervand Abrahamian 1982: 300]. This, combined with the Soviet sponsorship of independent Azerbaijani and Kurdish statelets in north-western Iran following the conclusion of the Second World War, lead Western observers to fear that Iran was on the brink of disintegration, revolution, or both [Ervand Abrahamian 1982: 304].

Ultimately, however, these fears proved overstated. Stalin withdrew the Soviet troops protecting the Kurdish and Azerbaijani experiments in May 1946 in exchange for negotiations over a Soviet oil concession in northern Iran [Odd Arne Westad 2005]. The Soviet leader's explanation that Iran lacked the economic base for socialism was cold comfort to tens of thousands of pro-Soviet Kurds and Azerbaijanis forced to flee to the Soviet Union. Likewise, the three Tudeh Party members appointed to Prime Minister Ahmad Qavam's government in August 1946 were forced out of the government. Absent Soviet occupying forces, the Iranian Parliament refused to ratify the oil concession agreement, and the Iranian government cracked down on the Tudeh Party. Following a failed assassination attempt against the Shah in February 1949, the Tudeh Party was banned. After the 1953 coup d'état against Prime Minister Mohammed Mossadeq, the Shah's regime subsequently arrested, imprisoned, or executed Tudeh Party members [Abrahamian 2015: 53]. Members of the Party's leadership fled to the USSR, where they sought to reincorporate into the Party those Azerbaijani and Kurdish activists that had fled for the Soviet Union in 1946 [Abrahamian, 2015: 455]. Hence, by the mid-1950s, the Tudeh Party's operations had been moved to the Soviet Union. Initially housed in camps outside of Baku, the Iranian "socialist diaspora" was gradually integrated into institutions like Soviet radio stations and universities in Tajikistan [Abrahamian, 2015: 198].

Moscow's granting of refuge to the Tudeh Party led to strained relations with the Shah's regime. In November 1955, Tehran joined the Baghdad Pact, an anti-Soviet military alliance that included the United States, the United Kingdom, Turkey, Iraq, Iran, and Pakistan. In the summer of 1956, however, in an effort to improve Soviet relations with Iran ahead of a visit from the Shah and Queen Soraya to the USSR, CPSU Politburo member Otto Wille Kuusinen suggested transferring the leadership of the Tudeh Party to the German Democratic Republic (GDR) [Peyman Vahabzadeh, 2010]. The Iranian Communists had few options for reaching an Iranian public from the Soviet Union, but a base in East Berlin would provide them "with connections to the outside world – that is, with Iranians and Iranians in West Berlin"¹. Iranian nationals could travel freely between East and West Berlin, and as Tudeh Party Central Committee member Nurreddin Kianouri noted, Iranian censors did not check mail addressed from West Berlin to Iran [Peyman Vahabzadeh 2010]. Moving the Tudeh Party to the GDR would remove a major stumbling block in USSR–Iran relations and allow Iranian Communists to reach Iranians themselves more effectively. Soviet officials decided that the optimal place for a meeting between the leadership of the Tudeh Party and the East German Socialist Unity Party (SED) would be in

---

¹ Peyman Vahabzadeh, 2010, *A Guerrilla Odyssey: Modernization, Secularism, Democracy and the Fadai Period of National Liberation in Iran*. Syracuse, New York : Syracuse University Press, p. 20.

Beijing, where the Eighth Congress of the Communist Party of China was scheduled to take place on September 15–27, 1956 [Gregg Brazinsky 2017]. The PRC itself had no relations with the Shah's regime in Tehran, which established relations with the Republic of China (Taiwan) that same year. While the PRC had established relations with Egypt, Syria, Afghanistan, and Yemen from 1955–1956, Iran thus remained a closed door to Beijing's influence in the Middle East. Meeting with Kianouri in Beijing, SED General Secretary Walter Ulbricht approved the request, but requested that the Tudeh Party base itself in Leipzig, rather than the capital, so as to be insulated from foreign intelligence [Roham Alvandi 2018]. The visit to China also allowed for the Tudeh Party to develop relations with the Chinese. Mao met briefly with Tudeh Party General Secretary Reza Radmanesh, while Kianouri met with Zhou Enlai. Kianouri and other representatives of Communist Parties were also invited to a special lecture on the history of the Chinese Communist Party (CCP) from its founding to 1949. Fittingly, one of the first publications of the Tudeh Party's print and radio infrastructure in Leipzig was a revised version of Kianouri's lecture notes on the history of the CCP [Roham Alvandi 2018]. China was thus entangled in the Tudeh Party's presence in Europe from the start.

The shift in the Tudeh Party's activities from the Soviet Union to the GDR dovetailed with the growth in the number of Iranians living and studying in Western Europe. If, in 1957, approximately 4,000 Iranian students studied abroad, then a decade later, that number had grown eightfold [Qian Qichen 2006]. Regimes like the Shah's perceived the education of technical and scientific elite in Western universities as a crucial factor in the modernization of their societies. This made for not only a larger audience, but also one more representative of Iranian society, as more and more students came from non-élite backgrounds [Qian Qichen 2006]. Those students were chosen as agents of national-economic growth arguably felt the pressures of an economic-utilitarian approach to education more acutely than any others [Qian Qichen 2006]. This was especially true for students from Iran, where the SAVAK kept a tight lid on political opposition at home. Politically, however, many of these youth still identified with the Tudeh Party, and in the late 1950s, the Tudeh Party had strong followings in Graz, Munich, Stuttgart, Cologne, and Hanover, plus smaller followings in France and Italy [Qian Qichen 2006].

Yet the context within which activists had to operate was changing. Iranian students in Western Europe mingled with students from the Third World and were exposed to anti-colonial movements like those in Algeria, the Congo, or Cuba. The writings of intellectuals like Franz Fanon and Aimé Césaire, which circulated at the campuses of Western European universities, stressed that the world was less divided along ideological lines of capitalism and socialism than along a divide between colonizers and colonized peoples structured by racism. Further afield, events like the Afro-Asian Conference in Bandung, Indonesia attempted to give structure to this inchoate sense of anti-colonial internationalism. The Tudeh Party, however, remained distant from these movements. Rather than leaning into any commonalities between the situation in Iran and countries in the colonial world, the Tudeh Party deepened its association with Moscow, formally defining itself as a Marxist-Leninist party for the first time in its history and participating formally in the activities of the international Communist movement led by Moscow, similarly to the Spanish or Greek Communist Parties, which had similarly large diasporas in

---

the socialist bloc [Abrahamian, 2015: 458–459]. As Mehdi Khanbaba Tehrani, then a student in Munich, noted, young Iranians grew dissatisfied with the Tudeh Party's abject dependence on Moscow and inability to respond to a new climate of anti-colonial revolution [Abrahamian, 2015: 453–454]. All the same, Iranian students lacked the resources to offer an alternative to the Tudeh Party's vision.

(Re)enter China. Chinese relations with Tehran, while officially nonexistent, were not without their own recent history. An Iranian delegation was invited to the 1955 Afro-Asian Conference in Bandung as representatives of an "Asian-African UN member state"². Prior to the Conference, China's Foreign Ministry internally classified the countries attending what became the Afro-Asian Conference into five groups, ranging from full-fledged champions of revolution (China and Vietnam) to "anti-peace and anti-neutral countries" such as Turkey, the Philippines, and Thailand. Iran fell on the latter end of the spectrum, classified as a "close to 'anti-peace and anti-neutral' country"³. China's goal heading into the conference, the same report noted, ought to be to "influence" countries like Iran⁴. Iran did not represent a completely lost cause, in other words, but it remained close to the imperialist camp.

Beijing's stance toward Tehran did not improve in the late 1950s. The Chinese Foreign Ministry emphasized Iran's position on the western end of a "crescent shaped encirclement" around the PRC and the USSR, spreading from Japan and the Korean Peninsula to Southeast Asia, India, Iran, and Turkey⁵. President Kennedy's prepared remarks for his November 22, 1963 speech in Dallas, Texas, in which "he proposed encircling socialist countries with nine countries" including Iran particularly unnerved Foreign Ministry analysts⁶. Kennedy's assassination meant that the speech was never delivered, but the PRC's relations with Tehran remained virtually non-existent⁷. Instead, the PRC provided the Tudeh Party with facilities in Beijing to complement its presence in the GDR. Following a meeting between

---

² "Chinese Foreign Ministry Intelligence Department Report on the Asian-African Conference" (September 4, 1954), PRC FMA 207-00085-19, 150-153. Obtained by Amitav Acharya and translated by Yang Shanhou, available at: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112440> (accessed 20 February 2021).

³ "Report from the Chinese Foreign Ministry, 'Draft Plan for Attending the Asian-African Conference'" (April 4, 1955), PRC FMA 207-00004-01, 1–7. Obtained by Amitav Acharya and translated by Yang Shanhou, available at: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112896> (accessed 20 February 2021).

⁴ The Republic of China had, by this time, established an Embassy in Tehran, although Iran had refrained from sending an Ambassador to Taipei. It should also be noted that the PRC then did not put pressure on Iran for severing its relations with Taiwan. It was Iranian government's calculation of not to be close to Taiwan and it was determined to boost its relations with Beijing. See: "Report from the Chinese Foreign Ministry, 'existence of Diplomatic Relations Between Afro-Asian Conference Participant Countries and the Jiang Bandits'" (February 1, 1955), PRC FMA 207-00021-01, 1–2. Translated by Jeffrey Wang, available at: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/113244> (accessed 20 February 2021).

⁵ "Record of Conversation from Premier Zhou Enlai's Reception of the Delegation of the North Korean Supreme People's Assembly" (June 28, 1962), PRC FMA 109-03158-01, 41–50. Obtained by Shen Zhihua and translated by Jeffrey Wang and Charles Kraus, available at: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116539> (accessed 20 February 2021).

⁶ (December 19, 1963), PRC FMA 107-01027-07, 41–62. Translated by Stephen Mercado, available at: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/165430> (accessed 20 February 2021).

⁷ "Record of Premier Zhou Enlai's Conversations with the President of Ghana Kwame Nkrumah" (March 8, 1964), PRC FMA 203-00623-02, 1–40. Translated by Stephen Mercado, available at: <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/165410> (accessed 20 February 2021).

Tudeh Party First Secretary Reza Radmanesh and Mao on the sidelines of the Eighth Party Congress of the CCP in September 1956, some fifteen members of the Tudeh Party were invited to Beijing to help organize Persian- and Azerbaijani-language classes for Chinese universities and to run the Persian-language division of Radio Peking [Wang Bingnan 1985]. Together, the group formed a model of socialist internationalism, as several of the Iranians were married to Polish or Russian women and travelled with their children to Beijing [Wang Bingnan 1985]. These Tudeh Party members produced some of the first translations of the works of Mao Zedong into the Persian language; thanks to the Tudeh Party, the first printing press capable of printing the Persian language was imported to China [Wang Bingnan 1985]. Radio Peking broadcast its inaugural Persian-language programming on October 15, 1957, and in 1961 Chinese students joined the broadcast team at Radio Peking, translating articles from Chinese into Persian and serving as broadcasters [Wang Bingnan 1985].

Yet the relationship between the Tudeh Party and the People's Republic of China proved only as durable as the relationship between the USSR and the PRC. Key players in the Tudeh Party like Nurreddin Kianouri were "convinced that the Chinese Revolution conformed more to the conditions of Iran than did the Russian Revolution" [John Garver 2006]. At the same time, high-ranking CPC officials like Deng Xiaoping emphasized to the Tudeh Party cadre that they were absolutely committed to maintaining the territorial integrity of Iran, rather than agreeing in principle to any Tudeh Party expressions of interest in annexing Iranian Azerbaijan to the Azerbaijan SSR in the Soviet Union [John Garver 2006]. As Deng explained to the Iranians, any Chinese acquiescence to these sentiments could be used to justify the annexation of Chinese territory to Mongolia or Korea. These conversations shored up the impression among Tudeh Party cadre that Beijing was perhaps less interested in championing socialism in Iran than in establishing ties with a strong Iranian state at arm's length from itself that could be used as a counterbalance in PRC diplomacy vis-à-vis the Soviet Union, India and the Arab World [John Garver 2006].

Such concerns about the PRC's true intentions were interrupted, however, by the Sino-Soviet Split. Members of the Tudeh Party refused to broadcast Radio Peking's anti-Soviet content, and in 1963–1964, the Tudeh Party group left Beijing. From 1964 onward, the Persian-language section of Radio Peking became a de facto one-man operation, run by Abadin Nawai, a former Iranian Army officer who had grown disillusioned with the Soviet Union and opted to stay behind in Beijing [John Garver 2006]. Unable to establish diplomatic relations with Tehran and deprived of access to nonstate Iranian groups, China would cast a wide net as it sought to find Iranian interlocutors.

Revolutionary Organization of the Tudeh Party of Iran (1962–1966)

By the early 1960s, both Iranian student activists in Europe as well as the CCP itself looked wide and far for international partners with whom to champion their cause. The CCP found an initial contact in Fereydoon Keshavarz, a physician and former member of the Tudeh Party who had been the Minister of Culture in the short-lived Iranian government including the Tudeh Party in 1946. Following the dissolution of that cabinet, Keshavarz fled to the Soviet Union, where he grew critical of Soviet communism and wrote an anti-Tudeh Party *I Accuse* manifesto in 1958 [Sulmaan Wasif Khan 2018]. Searching for an alternative to the Soviet Union,

---

Keshavarz found refuge in Abd ul-Karim Qasim's Iraqi Republic; Qasim, who had staged a coup d'état against the Iraqi monarchy with the Iraqi Communist Party on July 14, 1958, invited Keshavarz to teach medicine at Iraqi universities. In 1962, Keshavarz opted to move to independent Algeria, where he was invited to lead the al-Mustafa Children's Hospital and train Algerian paediatricians. Keshavarz was animated by the project of public health in post-colonial countries that strove for independence from the superpowers, but China also had a foothold in countries like Algeria and Iraq, with whom it had diplomatic relations. Further, Keshavarz had links to China through his acquaintance with the Albanian dictator Enver Hoxha, with whom he had studied in Moscow in 1938–1939 [Sulmaan Wasif Khan 2018]. Whatever the precise channel, the CCP invited Keshavarz to visit China for a month sometime in 1962; Keshavarz accepted and made the Chinese Communists aware of the emerging Iranian student diaspora in Western Europe. If the first phase of Sino-Iranian socialist linkages had been brokered in the shadow of the Sino-Soviet alliance, this new phase was now mediated by postcolonial states like Algeria and Eastern European states that had taken Beijing's side in the Sino-Soviet Split.

Following on the meeting with Keshavarz, Beijing began to seek to engage Iranian students in Europe. Initial feelers came through Chinese students involved in the International Union of Students, an organization founded in 1946 as a non-partisan international association of university student groups and based in Prague, but which had become a tool of Soviet soft power following the 1948 Czechoslovak coup d'état. Iranian students in Prague invited a group of four Iranian student activists based in Western Europe to attend the Seventh Congress of the International Union of Students in Leningrad in August 1962. Chinese students at the Congress approached the Iranians and engaged them about the need to oppose imperialism and support national liberation movements – “a language that was recognizable to us”, reflected delegate Marjid Zarbakhsh, then a student at the Karlsruhe Institute of Technology [Elidor Mëhilli 2017: 47]. Following the Congress in Leningrad, the Iranian students were taken on a tour of the Uzbek and Tajik SSRs, but Zarbakhsh recalled his feeling of disappointment that Soviet socialism had failed to eradicate systems of authority evident in Central Asia's collective farms. Exposure to Soviet reality did not undermine Zarbakhsh's belief in socialism, but ongoing world events such as the Cuban Missile Crisis and the Tudeh Party's support of Soviet foreign policy fuelled demand for a more radical stance.

Eastern European states that had not cut ties with China offered another foothold from which the CCP could contact Iranians in Europe. In advance of a conference of the International Union of Students in Bucharest, the Romanians invited both Manuchehr Sabetian, a student leader with the Confederation of Iranian Students who had also been to the 1962 IUS in Leningrad, as well as a Tudeh Party youth delegation, to the conference. Potentially through these Tudeh Party networks, Parviz Nikkhah, a student at Manchester University, was selected to attend the IUS conference in Bucharest. There, a group of Chinese students made clear to Nikkhah their wish to host an Iranian youth delegation. As if these attempts to reach young Iranians in Europe through the Soviet Union or Romania were not enough, other accounts recall Chinese students at international student conferences in Africa in 1963 speaking to Iranian student delegates there, as well [Yang Gongsu 1999]. Whether through postcolonial states like Algeria or mavericks in Eastern Europe like Romania or Albania, China was

---

using diplomacy with student diasporas as a way around its lack of formal diplomatic relations with “imperialist” states like Iran. Ultimately, Katy Rezvani and another Iranian student in London would travel as the initial “delegation” to the PRC in the spring or summer of 1963 [Yang Gongsu 1999].

Where China once lacked for contacts with Iranians altogether, it was now using its Eastern European contacts to organize a viable alternative in the form of Iranian students at Western European universities. During his initial trip, Rezvani met with CCP officials who emphasized the need to adapt Marxism-Leninism to their local Iranian context, showed Rezvani agriculture communes, and seated him next to Zhou Enlai at a theatre performance [Xiong Xianghui, 2006]. According to Rezvani, his Chinese hosts did not fully understand the nature of the split between Iranian students in Western Europe and the Tudeh Party, but they were eager to offer military training in any event and needed an additional native speaker of Persian at Radio Peking. Following the successful trip to China, a small group of Iranian students held a “preparatory meeting” to form the Tudeh Party in Munich in April 1964; subsequently, Rezvani travelled again to Algeria, where Keshavarz assured him that Albania could host the Tudeh Party’s first Congress. In November 1964, Albanian dictator Enver Hoxha (who had sided with China in the Sino-Soviet Split) hosted the membership of the Tudeh Party – twelve people at this point – and welcomed Rezvani with a private audience on the side-lines of the Tudeh Party’s first Congress [Xiong Xianghui 2006].

China and the Tudeh Party soon developed a working relationship. Interviews with former Tudeh Party cadre suggest that China provided approximately \$200,000 to the organization annually throughout the 1960s [Xiong Xianghui 2006]. At roughly a million dollars in today’s terms, this was a considerable sum for a country like the PRC with limited access to convertible currencies. Beyond this financial support, beginning in early 1965, several delegations of 5–6 Iranian students in Europe were provided with an all-expenses paid trip to China. There, the Iranians trained at a military university in Nanking alongside Chinese soldiers and instructors in a “national group” of their own. All exercises were conducted in Chinese, but with a Chinese translator providing live translation into Persian. Throughout their time at the military academy, the Iranians were sequestered from other international groups and were provided with specially prepared meals of Iranian cuisine, in contrast to the stewed cabbage and rice provided to Chinese rank and file soldiers [Xiong Xianghui 2006].

The courses in Nanking included military tactics and live training, but their focus lay on theoretical instruction. Chinese instructors emphasized Mao’s writings on the encirclement of cities and the need to develop a revolutionary base in the hinterland of their society. The Soviet Union and Nikita Khrushchev also came in for heavy criticism as “revisionist” [Shi Zhe 2015: 54]. Chinese instructors offered a mix of dogmatism and deference that would come to define the CPC’s relationship with the Tudeh Party. On the one hand, instructors highlighted the CPC’s own guerrilla war against the Japanese as a singular example of people’s war from which all national liberation groups ought to learn. On the other hand, Chinese instructors stressed that foreigners knew their local context better than did any Chinese, and that they had to apply Mao’s writings to their local context [Shi Zhe 2015]. Throughout, Chinese instructors emphasized the importance of building a centralized party apparatus

---

alongside the guerrilla struggle. While this focus on party-building and endless denunciations of “revisionism” prompted some members of the Tudeh Party to look more to Cuba as a revolutionary model for Iran, China remained an attractive patron for military training.

For some in the Tudeh Party, the need to acquire military training in China was particularly urgent, as they saw Iran on the verge of a peasant uprising. Since the early 1960s, the Shah had embarked on a program of land reform, culminating in the so-called “White Revolution” of 1963 that foresaw land reform and reductions in the autonomy of tribal groups, some of which pursued pastoral nomadism. One such group, the Il-e Qashqai, a Turkic tribal confederation in southern Iran, revolted against government reforms in the early 1960s. Given that Iranian students had left the Tudeh Party in large part because of what they saw as its refusal to resist the Shah’s dictatorship domestically, the Qashqai uprisings seemed like a chance both to apply Maoist theories of peasant warfare and live up to their own criticisms of the Tudeh. One member of the Tudeh Party who had received training in China, Iraj Kashkuli, and his cousin travelled to Iran to join forces with the Qashqai via a younger member of the Qashqai who had studied in England [Peyman Vahabzadeh 2020]. However, the attempt to use the Qashqai revolt as a vector for Maoist revolution failed spectacularly: the Shah’s gendarmerie crushed the rebellion, Kashkuli’s Qashqai was executed by the regime, and Kashkuli fled to Europe [Peyman Vahabzadeh 2020]. “The idea of a peasant uprising illustrated [the] TUDEH PARTY’s illusions about the realities of rural Iran” and threw into question the universal applicability of Maoist theory [Peyman Vahabzadeh 2020: 58].

The enthusiasm of Tudeh Party for armed struggle was part of a larger turn toward armed struggle among opponents of the Shah’s regime. On April 10, 1965, a member of the Shah’s Imperial Guard attempted to assassinate the Shah as he arrived for work at the Marble Palace. The Shah survived, but the SAVAK arrested six young men, including Parviz Nikkhah, as complicit in the attempt. The SAVAK subsequently extracted a confession from Nikkhah in which he claimed that he and his accomplices (four of whom had also studied in the United Kingdom) sought to inspire a Chinese-style revolution in Iran. A few months later, in October 1965, a so-called Islamic Nations Party entered into skirmishes with the SAVAK in the Darband hills north of Tehran. The future head of the Office of Liberation Movements in the Islamic Republic of Iran, Mehdi Hashemi, described himself as fascinated by Maoist tactics of armed struggle in the 1960, seeking to fuse Chinese tactics of encirclement of cities with the ideas of Egyptian Islamist Sayyid Qutb [Sulmaan Wasif Khan 2018]. Like the members of the Tudeh Party who sought to graft their vision of socialism onto the Qashqai uprisings, Hashemi claimed to have spent time in the mid-1960s working to organize tribes in Chaharmahal and Bakhtiari Province against the Shah’s regime. The more the SAVAK crushed peaceful opposition at home, the more that it seemed like armed struggle alone could bring down the regime.

Even as attempts to apply Chinese military tactics to the struggle against the Shah faltered, Iranians contributed their voices to China’s revolutionary outreach. As we saw earlier, in the wake of the Sino-Soviet Split, Radio Peking had been decimated, reduced to a staff of one Iranian and the Chinese students trained in the Persian language by the Tudeh Party in the late 1950s. In early 1964, Mohsen Rezvani “exiled” the aforementioned Mehdi Khanbaba Tehrani, a rival for leadership of the

---

Tudeh Party, to China to work for Radio Peking [Wu Xiuquan 2009]. Tehrani's main responsibility was to work with his Chinese colleagues to translate pre-produced broadcast texts from English into Persian and read them for Radio Peking's twice-daily broadcast to Iranian audiences, which took place at 7 AM and 9 PM local time in Iran [Wu Xiuquan 2009]. Yet from the start, the working atmosphere was tense. The Chinese workers trained in Persian double-checked all of Tehrani's Persian-language broadcast texts for fidelity to the original English (and through it, the original Chinese).

Not long after his arrival at Radio Peking, however, Tehrani grew frustrated with the working style as well as the broadcasting content at the station. While Tehrani ostensibly needed advance access to news items so as to prepare for broadcast, he learned of events like the successful detonation of a Chinese nuclear bomb in 1964 only one hour before broadcast. Tehrani perceived that anti-Soviet propaganda, rather than denunciations of the Shah or support for an Iranian revolution, dominated programming [Wu Xiuquan 2009]. In contrast to Western or Soviet radio programming, Radio Peking avoided reporting on political prisoners in Iran. Rather than advancing the cause of opposition groups, the PRC seemed to regard the world through the lens of ideological competition with the Soviet Union. Like the members of the Tudeh Party before him who had disagreed with Beijing's stance on ethnic autonomy, Tehrani came to believe that the PRC was no champion of revolution, but rather a conservative regime interested in an anti-Soviet alliance with Iran.

Social events with other foreign operators of Radio Peking offered Tehrani diversions from the rigidity and frustrations of work. Radio Peking employed approximately 5,000 employees total (including Chinese employees) and ran broadcasts in 24 languages when Tehrani arrived [Shi Zhe 2015]. Most foreigners were housed in "Friendship House," a compound of dormitories, apartments, and a cafeteria that had been pre-assembled in Moscow and delivered to Beijing in the 1950s [Shi Zhe 2015]. There Tehrani socialized with some 1,700 Latin Americans, Arabs, Japanese, Indians, Pakistanis, West Germans, Britons, and Americans [Shi Zhe 2015]. Virtually none spoke Chinese, so English and German served as common languages among the foreigners [Shi Zhe 2015].

The staff members at Radio Peking were ideologically diverse. Furthest to the left were the Indians, who were "more Chinese than the Chinese and more Catholic than the Pope" [Sidney Rittenberg 2001: 257]; the Chileans; and the Americans (prisoners of war from the Korean War and Maoists who had arrived in the 1960s). More moderate, in contrast, were the Lebanese, Egyptians, Iraqis, Pakistanis, Scandinavians, and Iranians like Tehrani [Sidney Rittenberg 2001: 257]. Weekly Saturday-night mixers with drinks and music allowed this group to form relationships unthinkable anywhere else. Tellingly, when Tehrani and a Chinese coworker engaged in a tryst in a Beijing park, only to have police interrupt their encounter, the Chinese woman suggested that they pretend to be an Albanian and a North Korean so as not to upset sensibilities about foreigners with Chinese women [Sidney Rittenberg 2001]. Much as the imperative to escape American encirclement and discredit the Soviet Union as "revisionist" had forged such odd partnerships as the Iranian-Romanian or Iranian-Albanian linkages discussed earlier, Radio Peking had created an environment in which Albanian-North Korean relations seemed logical.

The group also offered a cross-section of different generational paths to anti-“revisionism”. Many were younger leftists, like the older and younger brothers of Sabri Khalil al-Banna (better known as Abu Nidal, a Palestinian revolutionary who would become famous for his acts of international terrorism in the 1970s and 1980s). The former was married to a Hungarian woman, worked for the Chinese state press agency Xinhua, and frequently challenged Tehrani to backgammon; the latter taught Arabic at the Beijing Foreign Languages School [Bradley Simpson 2008]. Others were members of an older generation, such as the aforementioned Abadin Nawai; older Austrian Communists who had become acquainted with the CCP through the Comintern in the 1930s; and Hans Müller, a German doctor from Düsseldorf who had joined the People’s Liberation Army during the Chinese Civil War and was married to a Japanese woman [Bradley Simpson 2008]. Whereas younger Maoists donned Chinese clothing and insisted on eating Chinese food, Dr. Müller maintained a bourgeois manner and insisted on tipping his hat to colleagues around the building [Bradley Simpson 2008]. In short, Friendship House resembled an ice core of the international socialist movement.

Beyond the paramilitary training courses and the broadcasts at Radio Peking, the Chinese-Iranian partnership took shape through translations of the works of Mao Zedong. In the mid-1960s, three Tudeh Party members based in Prague and dissatisfied with the Party’s support for Soviet “revisionism” informed Tehrani of their desire to emigrate to the West [Vincent Bevins 2020]. Two of this “Group of Three” escaped to West Berlin on passports “borrowed” from Iranian tourists to East Berlin, while another applied, successfully, to the SED to leave for the West [Vincent Bevins 2020]. The three men eventually resettled in Paris, but they lacked a stable income. Tehrani interceded, obtaining permissions and funding from China’s Foreign Languages Publishing House to have the three men translate the first four volumes of Mao’s Collected Works. Giving such an important ideological task to the “Group of Three” proved controversial within the ranks of the Tudeh Party, since some regarded the men as “revisionists” themselves for not leaving the Eastern Bloc sooner. All the same, the CCP officials with whom Tehrani interacted viewed this ideological disagreement as beyond their remit. “The Chinese”, he explained, “said that this task was basically not related to the Party and that the Foreign Languages Publishing House decided [matters] independently. Translators could be non-Communists, and this subject did not become connected to revisionism” [Vincent Bevins 2020: 75]

Within only a few years, then, the estrangement of the Tudeh Party from China had come full circle. Merely a decade earlier, Tudeh Party leaders like Kianouri had travelled to China, assisted in the construction of socialism, and printed works on the Chinese Revolution in Leipzig. By 1963, China’s relationship with any Iranian groups was nonexistent. However, as Kianouri himself conceded, by the late 1960s, the Tudeh Party’s presence in West Germany and the United Kingdom had been wiped out, while its following in Italy and France was depleted [Vincent Bevins 2020]. Through a combination of socialist international networks like the IUS, states like Algeria, Romania, and Albania, and above all, the perception of Soviet complacency, the PRC had found a foothold into Western European student networks. The Soviet Union may have championed Vietnamese resistance to American imperialism and supported states like Egypt and India, but it struggled to

---

win the sympathies of Iranian students at Western European universities. Programs that brought students to universities in the USSR or its Eastern European satellites could only partly countervail against the general trend. That the translations of Mao's Collected Works may well have been printed on the Persian-language printing presses imported by the Tudeh and the Soviet Union to China reflected the ironies of China's evolving relationship with the Iranian left.

Disappointments and the Cultural Revolution (1966–1971)

All the same, a number of factors limited the appeal of the Chinese revolutionary project to Iranian actors. Attempts to topple the Shah's regime through armed uprisings had ended in disaster, and Iran was in the process of rapid urbanization. Given the stress that the Chinese put on the peasantry as a revolutionary subject and "encirclement of the cities" as a revolutionary tactic, Maoism's applicability to Iran seemed dubious. Worse, Chinese attempts to lead the world revolution elsewhere were faltering. In June 1965, Chinese efforts to organize a Second Bandung Conference were halted when Algerian President Ben Bella was toppled in a coup d'état. Following a failed coup d'état attempt on September 30, 1965, the Indonesian Army and armed mobs butchered members of the Indonesian Communist Party, the largest in the world outside of the PRC or the USSR, and an ally of Beijing's [Jeremy Friedman 2015].

In Beijing itself, meanwhile, the Iranians continued to find their Chinese colleagues ill-informed about international affairs. Tehrani observed one conversation between Swedish Maoists and Chinese hosts at Friendship House in which the former explained, politely, that they failed to see the applicability of the Maoist strategy of encircling the cities in light of the fact that Sweden was a majority-urban society and lacked a peasantry altogether. The Chinese accused the Swedes of mocking them, since no society could lack a peasantry. As Tehrani quoted the Chinese, "if there are no peasants in Sweden, then where do you get your food from?" [Jeremy Friedman 2015: 150]. In Tehrani's view, the Chinese remained in the clutches of a peasant mentality that was incommensurable with the mindset of Europeans or activists with experience living in Europe, like the Iranians. Leading cadre of the party "like Deng Xiaoping had spent six months in Paris, or Zhou Enlai had spent three months in Göttingen," explained Tehrani, indicating that they had some sense of the outside world. For most CCP cadre, however, Beijing was "like Paris" – the limit of their mental world. The Chinese imagination of the world as a global countryside meant that it could never truly meet the needs of student radicals who came from urbanizing societies.

If this were not bad enough, Tehrani saw the Chinese commitment to the Iranian Left as doubtful. Already in February 1965, at a banquet for the Chinese New Year to which foreigners had been invited, Zhou Enlai came to Tehrani's table and informed him that it was possible that China and Iran would soon improve relations [Jeremy Friedman 2015]. China and Iran were, he stressed, two "ancient civilizations," and Iran offered (along with India) the most promising base for the world revolution in Asia. Zhou explained that Pakistani Foreign Minister Zulfikar Ali Bhutto was mediating between Beijing and Tehran and that Ashraf Pahlavi (the Shah's sister) might be invited to Beijing to establish diplomatic relations [Jeremy Friedman 2015]. More gallingly still, Zhou explained that the invitation would take place at a planned event in Indonesia that April to celebrate the 10th anniversary of the Afro-Asian Conference and which Princess Ashraf was

---

expected to attend. The Chinese seemed to regard the legacy of the Afro-Asian Conference in terms of inter-state ties between independent countries, rather than international revolution or liberation from despotic regimes.

Incensed at the encounter, Tehrani replied to Zhou that he and the other Iranians working at Radio Peking would have no choice but to boycott their work if China took such a step. Rather than responding, however, Zhou turned to small talk with Khanbaba Tehrani, practicing what German phrases from his time in Germany with Tehrani [Qian Qichen 2006]. Many of his Chinese colleagues at Radio Peking were appalled by the idea of rapprochement with the Shah, comparing it to the USSR's support for Chinese nationalist Chiang Kai-Shek during the Chinese Civil War [Qian Qichen 2006]. If Soviet support for both Chinese nationalists and the Chinese Communist Party during the Chinese Civil War demonstrated the duplicitous nature of Soviet diplomacy, the operators at Radio Beijing assumed that the PRC would never court "reactionary" actors like the Shah. The plan to invite Princess Ashraf to Beijing never came to fruition, but it seemed that China was prepared to sell out the Iranian opposition [Qian Qichen 2006]. Nor was Khanbaba Tehrani alone in these impressions. Iranian activist Vida Habjedi, who had extensive ties in the Latin American revolutionary scene, cornered two Chinese representatives at the Tricontinental Conference in Havana in 1966 and demanded to ask why they did not protest the presence of representatives from the Shah's Iran at the Conference. The Chinese remained silent and walked away [Qian Qichen 2006].

How justified were such fears? Throughout the late 1960s, the Pahlavi regime kept a suspicious eye on both China as well as Maoist groups like the Tudeh Party. The SAVAK was informed of Rezvani's initial trip to China in 1963, for instance, and tracked Kashkuli en route to his participation in the Qashqai uprisings. More broadly, according to the diaries of Asadollah Alam, the Shah's longstanding Minister of the Royal Court, as early as 1966, the Shah warned Soviet leaders about the challenge a rising China would present in international affairs [Wang Bingnan 1985]. Likewise, the Shah remained concerned about Chinese influence in Afghanistan [Wang Bingnan 1985]. Even as the Shah's views were moderated by information coming from Pakistan, he seems to have maintained an unsophisticated view of the PRC as austere and fanatical throughout the 1960s [Wang Bingnan 1985]. By the spring of 1970, however, Alam urged the Shah to consider selling oil to Beijing, even as Iran continued to recognize Taiwan as the government of China [Wang Bingnan 1985]. The Shah had a growing sense of Iran as a pivotal regional power with interests in the Middle East, East Africa, and Asia, but he hesitated to move toward Beijing ahead of the United States.

In the meantime, however, the Cultural Revolution exacerbated China's isolation from the world. While it is not the place of this piece to discuss the origins of the Cultural Revolution, what is indisputable is the chaotic effect it had on Chinese foreign policy. By the middle of 1967, Chinese Ambassadors were withdrawn from all Embassies except that in Cairo. Red Guards sought to storm and take over the Ministry of Foreign Affairs [Afshin Matin-Asgari 2018: 190–198]. In general, then, "during the Cultural Revolution, it was difficult to speak of a 'Chinese foreign policy' with the implication it contains of a policy directed by central organs, carried out at home and abroad, to achieve particular objectives in relation to other countries" [Afshin Matin-Asgari 2018: 198].

Despite this chaos, Beijing still interacted regularly with the Tudeh Party. The military training courses in Nanking continued uninterrupted, offering TUDEH PARTY members a window into the “Great Proletarian Cultural Revolution”. Iraj Kashkuli, the Iranian revolutionary who had participated in similar courses a few years earlier before the Qashqai debacle, noted how mandatory reading sessions of Mao’s Little Red Book had been introduced before and after every meal. In the theoretical courses, meanwhile, ritualistic denunciations of Liu Shaoqi, formerly the third most powerful person in the CCP after Mao Zedong and Zhou Enlai, who was denounced as a “capitalist roader” during the Cultural Revolution, featured prominently [Afshin Matin-Asgari, 2018: 195]. Likewise, the tours of China provided after the training courses now featured an excursion to the section of the Yangtze River in Wuhan where Mao had made a “record breaking” swim in 1966. A particular highlight of the trip was an audience with Mao himself in Tianenmen Square, where Chinese general and Mao’s designated successor Lin Biao introduced Kashkuli to Mao. The commitment to the Cultural Revolution went both ways: wherever Kashkuli and his Iranian group were taken, they demanded to cook their own meals with Chinese kitchen staff and join in harvests with Chinese peasants.

Kashkuli and other Iranians’ embrace of the Cultural Revolution contrasted with Tehrani’s reaction to events at Radio Peking. Red Guards threatened to overrun Friendship House, and senior staff at Radio Peking were purged for “bourgeois habits,” such as using an umbrella during rainstorms [Christian Caryl 2014: 91]. Such events underscored Tehrani’s belief that China remained a peasant society lacking the economic, social, and intellectual prerequisites to build socialism [Christian Caryl 2014]. For Tehrani, socialism revolved around the mechanization of production, and in light of China’s backwardness, this, he felt, remained impossible. Worse, this disjuncture between theory and reality had given rise to “peasant” techniques of mobilization that culminated in the Cultural Revolution. Tehrani conceded that even in the late 1960s, “the Chinese tried to explain to backwardness of this society and the application of theory to the particular conditions of society” [Christian Caryl 2014: 94]. But Tehrani rejected such mobilizational strategies as having nothing to do with Marxism. China did not destroy his faith in socialism per se, but by 1967, he had dismissed the Chinese experiment as mere “peasant socialism” [Christian Caryl 2014: 94].

Tehrani was equally sceptical of the drivers of Chinese foreign policy. The struggles during the Cultural Revolution reflected, in Tehrani’s view, clashes between leaders like Liu Shaoqi, who favoured a greater focus on industrialization, and Mao, who favoured an overwhelmingly peasant society with some light industry [Lorenz Lüthi 2008: 204]. But when it came to foreign relations, Tehrani felt that both thought in terms of national interest, not internationalism. Any talk of an “independent path” masked how China was a reactionary regime with interest neither in building socialism nor leading the world revolution.

Events in Beijing spurred intergenerational discussions about the place of China within the history of socialism. Abadin Nawai, the former Iranian Army colonel who ran Radio Peking’s Persian-language section before Tehrani and remained scarred by the experience of Stalinism in the USSR in the 1950s, grew paranoid that Stalinism had taken control of China [Alexander C. Cook 2014]. By the late 1960s, Nawai resolved to emigrate from China, but as Tehrani noted, his ideological fear of

---

“the capitalist world” held him back from emigrating to Western Europe. In 1970, Nawai accepted an invitation from Iranian opposition groups based in Ba’athist Iraq before emigrating again to Hungary for medical reasons [Alexander C. Cook 2014]. Nawai had eagerly left the Soviet Union for the PRC precisely because he did not view cults of personality as inherent to “socialism”, but the Chinese case seemed to indicate that “socialism” inherently led in this direction. Nawai remained an anti-capitalist, but his alienation from the Soviet Union was so complete that he viewed life in a completely new setting like Baghdad or Budapest as preferable to life in Brezhnev’s Soviet Union [Alexander C. Cook 2014].

Younger socialists like Tehrani saw the Sino-Soviet comparison rather differently. Tehrani scorned the Cultural Revolution, but he downplayed comparisons with the Stalinist Soviet Union. Throughout the late 1960s in Beijing, his Chinese minders refused to let him go anywhere without an escort, the notion being that “counter-revolutionary elements” sought to murder foreigners in an effort to smear China [John Garver 2006]. In contrast to what Tehrani knew of the Soviet Union, China seemed devoid of a police presence and instead relied much more on workplace denunciation to enforce discipline [John Garver 2006]. More broadly, Tehrani noted that Chinese purges were conducted in the name of a campaign against “revisionism”, not claims of foreign espionage. Like the Iranian socialist Nawai one generation above him, Tehrani saw certain parallels between the Cultural Revolution and Stalinism, but he stressed the ways in which Chinese learning from the Soviet experience limited excesses. And like his elder comrade Nawai, Tehrani’s disillusionment with Chinese socialism in no ways spurred a rediscovery of Soviet socialism or an embrace of capitalism. Where Nawai sought an authentic “socialism” in Eastern Europe or Iraq, the younger Tehrani retained the energy to develop an indigenous Iranian socialism.

The ideological divorce from Maoism was slower for others in the Tudeh Party. Long after Tehrani departed Beijing in 1967, TUDEH PARTY member Kurush Lashayi returned to Beijing in the late summer of 1971 for meetings with Chinese leadership [John Garver 2008]. Viewing a military parade in Tiananmen Square from a building for foreign delegations, Lashayi was told that Mao and Zhou Enlai were waiting for him on the balcony. There, he encountered an exhausted-looking Mao. When Zhou explained that Lashayi was the leader of an Iranian delegation, Mao only dimly understood until Zhou repeated “Bō sī” (“Persia”) to him several times. Finally understanding, Mao told the young Iranian to “forget what you have seen here” [John Garver 2008: 107]. Mao had established himself as a revolutionary icon, but he appeared concerned that Lashayi would blindly copy the Chinese experience and seek to apply it blindly to Iran.

Yet as Lashayi recalled, “the fact that we remained indifferent to the best advice – do not imitate the Chinese – was indicative of the extent to which we were charmed by our meeting with Mao” [John Garver 2008: 107]. Lashayi’s and other Iranians’ subsequent travels to Mao’s birthplace in Shaoshan with a Vietnamese delegation did little to dispel the illusion. The Cultural Revolution and China’s return to international society sent some revolutionaries like Tehrani on a search for indigenous models of revolution, but the attraction of China as a global revolutionary centre died hard for others.

Conclusions

By the late 1960s, much of the romance that Iranian radicals had once associated with China had dissipated. As we saw earlier, already by the mid-1960s, China’s

---

prestige had been damaged through events in Indonesia and Algeria, while the failure to establish a revolutionary base inside of Iran undercut the Tudeh Party's original critique of the Tudeh Party as complacent exiles unwilling to challenge the Shah on his home turf. While much of the leadership of the Tudeh Party remained entranced by "self-criticism" and worship of Mao, the Cultural Revolution had led to debates within the organization on ideological dependence on China, much as the Tudeh Party had depended too much on the Soviet Union.

These developments dovetailed with shifts in the potential Iranian audience for such ideas. If 31,000 Iranians were studying abroad in 1965, then by the end of the 1970s, this number had more than tripled to some 100,000, with half that amount in the United States [Liu Xiao 1986]. The locus for organizing against the Shah's regime necessarily had to center less around East Berlin, Havana, and Nanking, and more around West Berlin and Berkeley [Liu Xiao 1986]. The growth in the number of middle-class and wealthy Iranians living in the West also allowed the Tudeh Party and other opposition groups to become less reliant on financial support from foreign states [Liu Xiao, 1986]. Within Iran itself, two very different options for the radical left remained open. On the one hand, from 1966 onward, the Shah's regime ploughed vast resources into the implementation of a national cultural policy [Liu Xiao 1986]. Periodicals, university institutions, and para-state institutions like the Center for the Intellectual Cultivation of Children and Adolescents came to employ former Tudeh Party members and even Maoists in sensitive positions. Most notoriously, in 1968, Parviz Nikkhah confessed to the ideological bankruptcy of his former views and enjoyed a career in Iranian television, becoming the director of the Iranian national television service [Liu Xiao 1986]. Inayatullah Reza, a leftist who had worked at Radio Peking, Radio Moscow, and Radio Baku became the director of the Section for Soviet Literature of the Pahlavi National Library [Liu Xiao 1986]. Other former TUDEH PARTY members like Kurush Lashayi found their way into elite conclaves tasked with creating a single-party state for the Shah and designing an "ideology of the dialectic of revolution" for the regime. The Shah's regime invited former Maoists to contribute to building a cultural hegemony for the Shah's dictatorship – and many leapt at the opportunity.

On the other hand, events in Iran opened the horizon for an indigenous revolutionary model not copied from Moscow, Beijing, or Havana. On February 8, 1971, Iranian guerrillas attacked a gendarmerie post in Siahkal in northern Iran, killing several policemen. The guerrillas' determination to overthrow the regime by force – and their audacity to operate within Iran – inspired Iranian students [Yang Gongsu 1999]. As for orthodox Maoists themselves, members of the Tudeh Party faced the obvious problem that Tehran formally established relations with Beijing on August 16, 1971 and supported Beijing's entry to the United Nations shortly thereafter [Yang Gongsu 1999]. The decade saw an improvement of relations between the two countries as the Shah sought to position Iran as an independent geopolitical player and China sought to rally opposition to the "social imperialist" Soviet Union [Yang Gongsu 1999]. China's stress on crushing movements for ethnic autonomy also remained a constant theme. When Chinese diplomats met with representatives of Iraq during the Iran-Iraq conflict of the early 1970s, they repeatedly stressed that any regional disputes had to be solved "without foreign interference" and were concerned about Kurdish autonomy, noting that China had "solved the issue of legitimate nationalities" at

---

home [Yang Gongsu 1999: 115]. By the late 1970s, relations had developed to the point that Iran commissioned architect Hossein Amanat to build its largest embassy in the world in Beijing, members of the Shah's extended family toured Tibet, and Chinese historical journals celebrated the millennia-long tradition of friendly Sino-Iranian relations [Yang Gongsu 1999]. China's commitment to the Shah became so strong that Deng Xiaoping accused the Soviet Union of fomenting the protests of 1978–79 that led to the Iranian Revolution [Yang Gongsu 1999]. Beijing never cut relations with members of the Tudeh Party and continued to invite Iranian socialists for consultations in Beijing well into the 1980s. More and more, however, senior CCP figures like Xi Zhongxun (Xi Jinping's father) encouraged former members of the Tudeh Party to take up positions at research institutes in China itself, stressing that the struggle for socialism in Iran could take decades [Yang Gongsu 1999].

It is hard to avoid the conclusion that Maoism contributed to a fracturing of the left in Iran as much as elsewhere, setting the stage for a revival of religious and market fundamentalist forces in the 1980s [Roham Alvandi 2018]. Some members of the Tudeh Party continued to follow ultra-left orthodoxy, visiting Pol Pot's Cambodia, publishing articles opposing the Vietnamese occupation of Cambodia in 1978, and attacking the Soviet invasion of Afghanistan as "social imperialism" in 1979 [Roham Alvandi 2018: 129]. These deep ideological divides made reconciliation with the Tudeh Party all but impossible – something exacerbated by the fact that Tudeh Party cadres had themselves spent decades socialized into "real existing socialism" and its ideological strictures by the time of the Iranian Revolution [Roham Alvandi 2018: 220]. Dynamics such as decolonization and the Soviet Union's desire to maintain ideological orthodoxy in Eastern Europe make it hard to imagine an alternative world in which the Tudeh Party maintained the hegemony it had enjoyed in the 1940s. In contrast, whereas the Islamist activists that became the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC) disagreed over support for liberation movements, armed struggle, and relations with Syria, not until 1986–1987 did these disagreements become so dramatic as to occasion purges.

Looking at the history of China's engagement of the Tudeh Party adds to our understanding of China during this period. Scholars have seen China as advancing a more genuine anti-imperialist agenda to that of the Soviet Union, but from the point of view of socialists from societies far from "developed" themselves, China appeared as a peasant country whose mentality and outlook made it illegible for socialist transformation [Xiong Xianghui 2006]. Beijing sought the prestige of being a *primus inter pares* among post-colonial states, but the Iranians' experience shows that this was an unusual kind of prestige. Even at the height of the Cultural Revolution, Chinese instructors and leaders reiterated that the Iranians had to learn from China's example but never copy it. And the Chinese state that engaged the Iranians was much more centralized and less mediated by Chinese Muslims, than the system of intermediaries that scholarship on Sino-Arab relations has underscored [Xiong Xianghui 2006]. By the late 1970s and 1980s, Beijing would use visits to Xinjiang as ways to underscore its Islamic face to Iranian leftists and Islamists, but for much of the 1960s, the Chinese state that engaged Iran was a unitary, Han Chinese one, not the more disaggregated picture we see in other accounts [Xiong Xianghui 2006].

This history also underscores the impact of Maoism on Iranian intellectual life. Ayatollah Ruhollah Khomeini may not be seen as inhabiting the same intellectual

---

space as Maoism, but when Khomeini issued his 1989 epistle to Soviet Communist Party General Secretary Mikhail Gorbachev, he spoke explicitly of the impact of Chinese ideology on the Soviet Union [Wu Xiuquan 2009]. Likewise, Khomeini's Last Will and Testament criticized the Iranian left for "pulling your country into the fold of the Soviets or China" and indulging in "'isms' which are devoid of content among learned and inquisitive people" [Peyman Vahabzadeh 2019: 225]. Perhaps, even more interesting than the history of the Iranian left is the legacy of Maoism among self-identified Islamist actors. Scholars have pointed to the ideological turn of Islamist ideologues like the Palestinian Munir Shafiq, the Lebanese intellectual Saoud al-Mawla, and the Lebanese militant Imad Mughniyeh from leftism to Islamism in the wake of the Sino-Vietnamese War and the Iranian Revolution [Peyman Vahabzadeh 2019]. All of these figures featured extensively in media produced by the IRGC throughout the 1980s, and as mentioned earlier, Mehdi Hashemi (the Head of the Unit for Liberation Movements) was intrigued by Maoist thought himself. Future work might focus more on the pathways and afterlives of "Maoism" inside "Islamist" organizations, setting aside the in-group and out-group markers that actors applied to themselves.

Finally, this article also highlights the need for further research into South-South ties during the Cold War. In a recent reflection on future directions for the field of international history, several scholars have called for attention to interaction between non-state actors in the Global South and to look beyond state archives toward "networks created and maintained by actors that are harder to identify in the archive". What emerges from this article is, however, perhaps a less "open" or "fluid" world of actors than one might imagine. While China aspired to ties with an imagined Iranian people, its engagement of the Tudeh Party took place with actors based in Western Europe, and was mediated through Eastern European intermediates. Encounters between Iranians and Chinese and other foreigners in Beijing itself often did as much to highlight the superficiality of their shared convictions as it did to forge a genuine internationalism, given the superficial nature of ties between countries like Iran and Albania. And in China itself, encounters with figures like Colonel Nawai or with the older Austrian Communists, were not just "South-South" but "socialist-socialist" in that they offered younger leftists a living window into debates about Stalinism. It is by remaining attentive to these specific geographies that provided a biotope for South-South encounters, and the legacies of socialist internationalism for "South-South" encounters that historians may develop the conversation about the Cold War in the Third World further still.

REFERENCES

Chinese Sources

Liu Xiao. (1986), *Chu shi sulian ba nian* [Eight Years as Ambassador to the Soviet Union], Beijing: Zhonggong dangshi ziliao chubanse.

Shi Zhe. (2015), *Zai lishi juren shenbian: shizhe huiyilu* [Beside the Historical Giant: Memoirs of Shi Zhe], Beijing: Zhonggong dangshi ziliao chubanse.

Wang Bingnan. (1985), *Zhong-Mei huitan jiu nian huigu* [Memoir of Nine-Year Sino-American Negotiations], Beijing: World Knowledge Publishing House.

Wu Xiuquan. (2009), *Wuxiuquan huiyilu* [Wu Xiuquan Memoirs], Beijing: China Youth Publishing House.

Xiong Xianghui. (2006), *Wode qingbao yu waijiao shengya* [My Intelligence and Diplomatic Career], Beijing: Zhonggong dangshi chubanshe.

Yang Gongsu. (1999), *Yige waijiao teshi huiyi* [An Ambassador's Memoirs], Guangdong: Hainan Chubanshe.

English Sources

Abrahamian E. (1982), *Iran Between Two Revolutions*, Princeton: Princeton University Press.

Abrahamian E. (1992), *The Iranian Mojahedin*, New Haven: Yale University Press.

Abrahamian E. (2015), *The Coup: 1953, The CIA, and The Roots of Modern U.S.-Iranian Relations*, New York: The New Press.

Abou R. and Leslie J., Rachel L., Su L.L., Gerard M., Carolien S. (2018), "Manifest: Networks of Decolonization in Asia and Africa", *Radical History Review*, Vol.13, No. 1, pp. 176–182.

Alvandi R. (2014), *Nixon, Kissinger and the Shah: The United States and Iran in the Cold War*, Oxford: Oxford University Press.

Alvandi R. (2018), *The Age of Aryamehr: Late Pahlavi Iran and its Global Entanglements*, London: The Gingko Library.

Bevins V. (2020), *The Jakarta Method: Washington's Anti-Communist Crusade and the Mass Murder Program that Shaped Our World*, New York: Public Affairs Books.

Brazinsky G. (2017), *Winning the Third World: Sino-American Rivalry during the Cold War*, Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

Caryl C. (2014), *Strange Rebels: 1979 and the Birth of the 21st Century*, New York: Basic Books.

Chen Jian. (2001), *Mao's Cold War and the Cold War*, Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

Cook A. (2014), *Mao's Little Red Book: A Global History*, Cambridge: Cambridge University Press.

Friedman J. (2015), *Shadow Cold War: The Sino-Soviet Competition for the Third World*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Garver J. (2006), *China and Iran: Ancient Partners in a Post-Imperial World*, Seattle: University of Washington Press.

Lovell J. (2019), *Maoism: A Global History*, London: Penguin Books.

Lüthi L. (2008), *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*, Princeton, NJ: Princeton University Press.

Matin-Asgari A. (2002), *Iranian Student Opposition to the Shah*, Costa Mesa, CA: Mazda Publishers.

Matin-Asgari A. (2018), *Both Eastern and Western: An Intellectual History of Iranian Modernity*, Cambridge: Cambridge University Press.

Méhilli E. (2017), *From Stalin to Mao: Albania and the Socialist World*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

Parker J. (2008), *Persian Dreams: Moscow and Tehran Since the Fall of the Shah*, Washington, DC: Potomac Books.

Qian Qichen. (2006), *Ten Episodes in China's Diplomacy*, New York: Harper Collins.

Rahnema A. (2020), *Call to Arms: Iran's Marxist Revolutionaries, 1964–1976*, London: Oneworld Books.

-
- Rittenberg S. (2001), *The Man Who Stayed Behind*, Durham, NC: Duke University Press.
- Shannon M. (2017), *Losing Hearts and Minds: American-Iranian Relations and International Education during the Cold War*, Ithaca: Cornell University Press.
- Shen Zhihua and Li Danhui. (2011), *After Learning to One Side: China and Its Allies During the Cold War*, Stanford: Stanford University Press.
- Simpson B. (2008), *Economists with Guns: Authoritarian Development and U.S.-Indonesian Relations, 1960-1968*, Stanford: Stanford University Press.
- Slobodian Q. (2012), *Foreign Front: Third World Politics in Sixties West Germany*, Durham, NC: Duke University Press.
- Vahabzadeh P. (2010), *A Guerrilla Odyssey: Modernization, Secularism, Democracy and the Fadai Period of National Liberation in Iran*, Syracuse, New York: Syracuse University Press.
- Vahabzadeh P. (2019), *A Rebel's Journey: Mostafa Sho'aiyan and Revolutionary Theory in Iran*, London: One World Publications.
- Wasif K.S. (2018), *Haunted by Chaos: China's Grand Strategy from Mao Zedong to Xi Jinping*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Westad O.A. (2005), *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge: Cambridge University Press.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2021

ПОЛІТИЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КИТАЮ

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaëznavčì doslidžennâ, 2021, No. 2, pp. 41–51
DOI: <https://doi.org/10.51198/chinesest2021.02.027>

UDC 336.273: 339.727.3

AN OVERVIEW OF RECENT TRENDS IN CHINESE BANKS' OVERSEAS ACTIVITIES

R. Zapotichna

Ph.D. in Economics

Lviv State University of Internal Affairs
26, Horodotska str., Lviv, 79000, Ukraine
roksolana.zapotichna@gmail.com

F. Murshudli

Ph.D. in Economics

Azerbaijan State University of Economics
6, Istiqlaliyyat str., Baku, AZ1001, Azerbaijan
fahri_murshudli@yahoo.com

Interest regarding Chinese cross-border banking activities has remained low among scholars, leaving this issue insufficiently studied in the economic literature. The fact that Chinese banks are the largest cross-border creditors for most emerging market and developing economies makes the study of Chinese banks overseas activities particularly relevant. The desire to delve deeper into this issue led to the choice of the topic of our study. In this paper, we study Chinese banks' cross-border lending to the rest of the world over the past decade, taking into account the consequences of the pandemic. The paper in this context, provides a better understanding of what is driving the global banking business of Chinese banks, which has gone through a process of deep transformation over the period under analysis. We study the size, characteristics, determinants, and obstacles of Chinese banks' overseas expansion, which are key for assessing potential risks and spillovers that could arise from crises in either borrower or lender countries, as well as the reasons behind the dominance of Chinese banks in the list of the largest world banks. Strong governmental support, Chinese market saturation, urgent need for natural resources were concluded to be the main determinants of Chinese banks' overseas expansion. Based on the analysis of the existing scientific researches on this issue and collected data we tried to forecast the most likely scenario in Chinese cross-border lending after the pandemic. Despite the fact that during the last decade Chinese banks have been expanding abroad at great speed, our findings suggest that due to the consequences of the pandemic, Chinese banks are very likely to lose their leading position in global financial arena.

Key words: China, cross-border lending, emerging markets, home country, pandemic.

© 2021 R. Zapotichna, F. Murshudli; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

ОГЛЯД НОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ КИТАЙСЬКИХ БАНКІВ НА ЗОВНІШНІХ РИНКАХ

Р. А. Запотічна, Ф. Ф. Муришудлі

Зважаючи на низьку зацікавленість науковців транскордонною діяльністю китайських банків, це питання залишається не досить вивченим в економічній літературі. Той факт, що китайські банки є найбільшими іноземними кредиторами більшості країн, що розвиваються, та найменш розвинутих країн, робить вивчення діяльності китайських банків на зовнішніх ринках особливо актуальним. Прагнення більш детально дослідити це питання зумовило вибір теми, мету, об'єкт та предмет нашого дослідження. У статті здійснено дослідження транскордонних кредитів, які китайські банки надавали іншим країнам упродовж останнього десятиліття включно з періодом пандемії. У цьому контексті результати дослідження поглиблюють розуміння того, що керує діяльністю китайських банків на зовнішніх ринках, яка пройшла процес глибокої трансформації протягом аналізованого періоду. У статті проаналізовано масштаби, характеристики, детермінанти та перешкоди, з якими стикаються китайські банки під час здійснення своєї діяльності за кордоном. Зазначені аспекти є ключовими для оцінки потенційних ризиків та наслідків, які можуть виникнути внаслідок кризи як у країнах-реципієнтах, так і в країнах базування банків. Розглянуто та систематизовано причини домінування китайських банків у списку найбільших світових банків. Зроблено висновок про те, що державна підтримка уряду Китаю, перенасиченість внутрішнього ринку, нагальна потреба в природних ресурсах були головними стимулами зовнішньої експансії китайських банків. На основі аналізу існуючих наукових досліджень, присвячених дослідженню діяльності китайських банків на зовнішніх ринках, зроблено прогноз щодо найбільш імовірного сценарію трансформації транскордонного кредитування китайських банків після пандемії. Незважаючи на те, що протягом останнього десятиліття китайські банки швидким темпами здійснювали експансію за кордон, результати нашого дослідження вказують на те, що через наслідки пандемії китайські банки з великою ймовірністю втратять свої лідируючі позиції на світовій фінансовій арені.

Ключові слова: Китай, транскордонне кредитування, країни, що розвиваються, країна базування, пандемія.

While China's dominant position in world trade and global output have been the subject of a flourishing body of research, its role in international banking business has been insufficiently studied. Thus, Huang and Lardy study China's merchandise trade recovery and growth of global demand for Chinese goods in the aftermath of the pandemic [Huang, Lardy 2020]. Feenstra and Wei undertake an empirical investigation of the effects of China's growing role in world trade by providing detailed analyses of the microstructure of trade, the macroeconomic implications, sector-level issues, and foreign direct investment [Feenstra, Wei 2010]. Bishop and Xiaotong on the basis of a series of interviews with Chinese experts offer their explanations of the dominant position of China in world economy [Bishop, Xiaotong 2020]. Breslin makes an attempt to find the reason why China is still a relatively poor economy, while being important and significant for the global economy [Breslin 2005]. Roache in his research analyzes China's impact on world commodity markets [Roache 2015]. Mi, Meng, Zheng use multi-regional input-output models to analyze the production and consumption structure of provincial economies and the inter-regional trade pattern within China [Mi, Meng, Zheng 2018].

The lack of data (China provides information about its finances with great caution) and opaque lending practice are the main reasons behind a small number of studies that cover issues concerning Chinese banks' cross-border lending. China does not report on its official cross-border lending and there is no comprehensive standardized data on Chinese overseas debt stocks and flows. Debt restructuring agreements between China and recipient countries are largely out of sight of the credit rating agencies such as Moody's or Standard and Poor's. Rating agencies monitor sovereign borrowing from private creditors, while official lending to sovereigns is not among their responsibilities. The Paris Club trace sovereign borrowing from official bilateral creditors, which generally should cover most of China's cross-border lending. Though, China is not a member of the Paris Club and, as a consequence, is not subjected to the typical disclosure requirements. Moreover, China does not divulge data on its official flows with the OECD's Creditor Reporting System, and it is not part of the OECD Export Credit Group, which provides data on credit flows [Horn, Reinhart, Trebesch 2019, 2]. As such, documentation of China's cross-border lending literally consigns to oblivion.

The abovementioned circumstances have fed the stereotype that China's banks are either uninterested in global business or, staffed by staid bureaucrats and stuffed with bad loans, are uncompetitive abroad. Given the fact, that Chinese banks' increasing overseas exposure affects the world economy, the topics being addressed continue to remain the highest priorities, which makes the study of Chinese banks one of the most promising research topics in the international business literature.

The purpose of the following paper is to identify and describe a number of recent trends in Chinese banks' cross-border lending. For the purpose of this research we studied the size, destination, characteristics, and obstacles of China's overseas lending and determinates of Chinese cross-border lending strategies during the years that preceded the pandemic. Based on the analysis of the existing scientific researches on this issue and collected data we tried to forecast the most likely scenario in Chinese cross-border lending after the pandemic.

The theoretical basis of the paper is formed by scientific works of economists who studied and recorded trends and patterns of Chinese banks' cross-border lending (Horn, Reinhart, Trebesch, Mi, Meng), as well as by conceptual studies of the role of Chinese banks in global financial markets (Ma, Zhang, Cong, Gao, Ponticelli, Yang, Calkins), the impact of their lending activities on the economy of the recipient countries (Alves, Acker, Brautigam, Gallagher, Bon, Cheng, Quer, Claver and Rienda). Our article is largely based on the research findings obtained by Cerutti, Koch, and Pradhan. All listed research papers were published after 2005. Before 2005 eminently descriptive papers predominated, while more recent studies explore further into certain specific topics, mentioned above.

China's rapid economic growth is a direct consequence of fast-growing international expansion of its banks. In terms of total assets (\$35trn as of 2020 [The Economist 2020]), China constitutes the largest banking system in the world.

In contrast to other major economies, almost all of China's cross-border lending is official, which means that it is provided by the Chinese government, or the state-controlled banks. State ownership has always been one of the distinguishing features of the Chinese banking system, having clear implications for various aspects of Chinese banks' overseas expansion. According to Jack et al, this aspect can have

---

either positive (in the form of a proclivity for diversification of risk and a greater variety in product lines) or potentially negative influence (as Chinese state-owned banks are not fully designed or required to pursue commercial income maximization) on the banks' performance [Jack, Huang, Sun et al 2019].

Chenchen states, that the Chinese banking system is, on the one hand, stable and efficient, which is associated, first of all, with a significant level of state capitalization of banks (mega-banks and joint-stock state banks). But for this reason, there is a significant concentration in the Chinese market. On the other hand, both large systemic banks and numerous medium-sized as well as small banks generally have a significant or dominant share of state capital. In such circumstances, the state controls the management of these banks.

The main strategic direction implemented by the state in relation to the regulation of the banking sector is the development of the Chinese economy and the support of sectoral priorities. The banking sector has become a driver for the development of production and foreign trade, providing the economy with the necessary financial resources both through direct foreign and domestic investment, and through the provision of borrowed capital. The banking sector is of particular importance in the implementation of the strategic economic priorities of the Chinese government.

Chinese banks are expanding their services in various ways. Acquisitions and investments in the share capital of Chinese banks in large foreign financial institutions occur at a time when large banks from the United States and Europe are trying to manage risk and improve the quality of loan portfolios. At the same time, the extensive growth of Chinese banks in foreign markets is less effective than intensive. The optimal strategy for promoting Chinese banks in international markets may be to form a highly competitive and attractive package of products and services, to develop the direction of operating business, microcredit (including in collaboration with leading brands, retail chains, in particular, Chinese) [Chenchen 2020].

Overseas expansion of Chinese banks presents advantages to Chinese banking. The first is that China's central bank will have more influence on the global stage. As more countries begin to use the renminbi to settle international payments, the renminbi's role in offshore financial markets will create additional leverage for the Chinese government in working with the World Trade Organization and the International Monetary Fund. The second, and perhaps more important aspect, is that the expansion of Chinese enterprises and banks to foreign countries has reached its maximum. Chinese companies invest heavily in research and development, management and branding.

Quer et al group reasons behind the overseas expansion of Chinese banks into three blocks: resource seeking, market seeking and diversification (because of home market saturation), strategic asset seeking (including, the search for natural resources overseas) and the need to withstand protectionist trade barriers [Quer, Claver, Riend, 2009, 7].

Among the reasons why Chinese banks are willing to expand business abroad, Zhang et al list the internationalization of banks' clients and inner necessity of bank's sustainable international development [Zhang, Zhang, Tan 2020, 145].

Agreeing with the opinion of the above authors, we think that it is important to emphasize, that the key factor which favored the internationalization of Chinese banks has been is a strong governmental support.

Evidently, the emerging rise of Chinese banks is not without problems. As late entrants to global trade with less experience in globalization, they tend to be at a disadvantage in comparison to their Asian and Western peers. According to Luo, Tung, Wu, the main problems and challenges they must face include limited experience in mergers and acquisitions, lack of international experience and specific market knowledge, vulnerability to political risks, lack of transparency [Luo, Tung, Wu 2007].

Although Chinese banks are becoming aggressive about expanding overseas, consistent with many categories of Chinese enterprises, they are considered to be at the early stages of internationalization.

Quer et al analyze the influence of various recipient country factors (market size, regulatory framework, political risk and cultural distance) on the location decisions of Chinese banks. Their results support the view, that Chinese banks are attracted by recipient country market size, by established economies, which have passed the phase of economic growth and may in some cases even experience an economic recession [Quer, Claver, Riend 2009, 10].

It is logical that there is a greater presence of Chinese banks on the Asian markets, due to geographical proximity, closer cultural similarity and low relative operational costs [Yin and Choi 2005]. Hence, as Chinese banks expand overseas, it is to be expected that their prime focus will be on the Asian Pacific region, thus demonstrating a geographical pattern similar to that of other multinationals around the world, whose expansion is more regional (local) than global [Rugman, Li 2007].

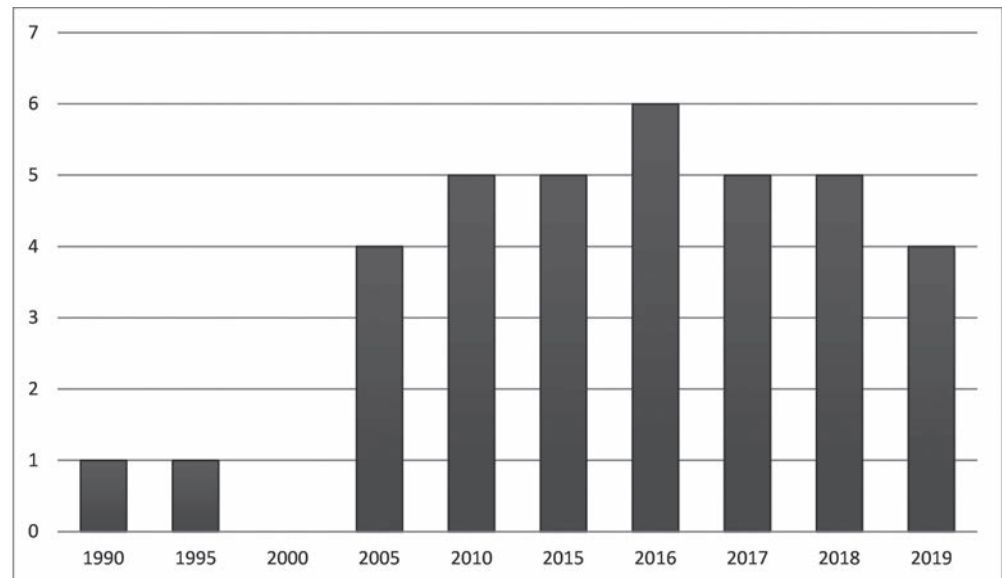
During the first phases of their international development, Chinese banks paid more attention to supporting Chinese enterprises going global and providing financial support to established multinational companies. According to Buckley, during this period, the internationalization of Chinese companies was tightly controlled by the government [Buckley, Clegg, Cross, et al 2007]. Over time, banks' cross-border activities grew and their position in global market strengthened.

According to calculations by Zhang et al, in 2006, five Chinese state-owned banks set up approximately 90 overseas affiliates or branches. By the end of 2006, the total overseas assets of those banks were estimated by the same authors at 226,79 billion US dollars. The 2008–2009 economic crisis provided great opportunities for China to move towards the world. Chinese companies had a chance to development overseas [Zhang, Zhang, Tan 2020, 144].

As stated in our previous research, during 2000s 4 out of 20 largest world banks were American by origin. The list was headed by US banks – Citigroup and Bank of America. As of 2010, 11 of the top-20 largest banks were European, 5 were US, 3 were Chinese, and 1 was Japanese [Murshudli, Zapotichna 2020]. Hard hit by the global economic crisis, a series of financial disasters, and then restricted with new regulations and capital requirements, American banks lost their positions as largest world banks. With the added uncertainty caused by the Euro zone crisis, European banks were in even worse shape than their American counterparts. Amid this turmoil, Chinese financial institutions become more aggressive about expanding outside their home country [Perkowski 2012].

In 2015, the list of the largest banks was headed by Industrial and Commercial Bank of China. However, if in 1990 only one China's bank – Bank of China was in the TOP-20, in 2015 there were 5 of the 20 largest banks in the world. Since

2015 China has 5 of the 20 largest banks in the world according to the «Bankers» statistics. As of the beginning of 2021 China's big four banks (Bank of China, China Construction Bank, Agricultural Bank of China and Industrial and Commercial Bank of China) head the list of the largest world banks (figure 1).

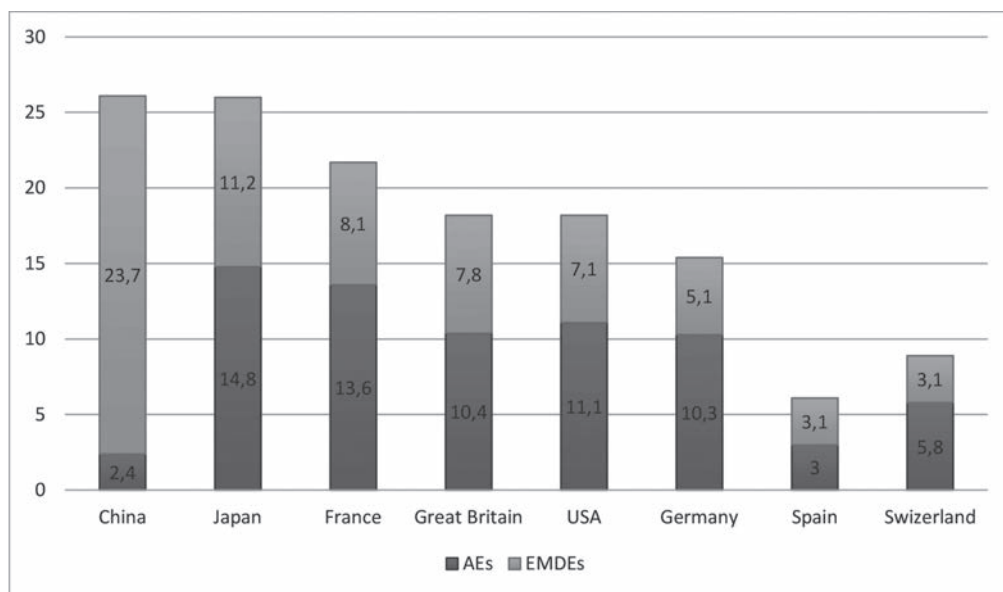

Fig. 1. Number of Chinese banks in the list of the largest world banks

Source: Compiled by the authors based on «The Bankers» statistics

The dominance of Chinese banks is the consequence of a number of reasons, which according to many economists (Borst, Calkins, Creehan, Xu and Nellis among others) include: China's deliberate «Going global» foreign economic policy which is aimed at encouraging Chinese companies and banks to invest abroad and enter foreign markets; relative isolation of Chinese bank from the financial systems of the USA and Europe, which sheltered them from the economic turmoil of the Western economies; setting up of state-owned banks, such as, China Development Bank and China Export-Import Bank, which were aimed at implementing political goals of the Chinese government, thereby remaining the Big Four Banks unfettered in engaging in market-oriented lending; orientation of Chinese banks on providing credits to substantially different group of countries (usually countries with limited access to international capital) than international financial institutions or Western banks, which consequently led Chinese banks' lending expansion through operating in the markets undervalued by Western banks (in particular, the resource-rich developing countries of Latin America and Africa).

As of the end of 2018, Chinese banks were the largest cross-border creditors for most emerging and developing countries. In terms of market share, Chinese banks were responsible for 23,7% of all cross-border lending to borrowers from emerging and developing countries, more than double that of Japanese banks, the second largest competitor (accounting for 11,2%) and more than triple that of French banks, the third largest competitor (accounting for 8,1%) (figure 2).

Fig. 2. China’s total bank lending to the rest of the world compared with other major economies

Source: Compiled by the authors based on [Cerutti, Koch, and Pradhan 2020]

As the pandemic forced major economies into lockdown, global economic activity dropped suddenly in the second quarter of 2020. In contrast to the global economic crisis of 2008–2009, cross-border banks’ claims held up well. Most economists and scholars underlined that banks entered this crisis in a better position than the 2008–2009 economic crisis, when a sharp decline in bank lending exacerbated the impact of the global crisis on the economy. According to J. Marous, before the coronavirus outbreak, the banking industry has been experiencing an unprecedented period of growth and prosperity. Despite increasing consumer expectations and increased competition from nontraditional financial institutions, most banks and credit unions were stronger than at any period since the crisis of 2008–2009 [Marous 2020].

According to calculations presented by Cerutti et al., who explored the global footprint of Chinese banks, as of mid-2018, they represented over 7 percent of total cross-border bank lending and reported claims on 196 out of 216 borrower countries; provide credits to 135 out of 143 emerging and developing countries, and to 30 out of 31 advanced countries; 63 emerging and developing countries borrow more from Chinese banks than from any other banks of the world. The authors forecast that if the consequences of the pandemic crisis translate into a persistent decline in global trade, cross-border bank lending will increase in contrast. In fact, the decline in global banking could be more pronounced for Chinese banks as they demonstrate significantly higher correlations than some of their peers. On the other hand, the ongoing and planned liberalization reforms in the Chinese bond market could foster further domestic and foreign financing. If the liberalization of financing makes China more similar to other developing and emerging countries, Chinese banks’ overseas lending could surge in an attempt to

---

further diversify. This could lower information asymmetries for Chinese cross-border bank lending [Cerutti et al 2020].

According to Hardy and Takáts, at the beginning of the pandemic Chinese banks came across as the first line of defense against the shock by providing loans to stressed borrowers. Cross-border and local claims remained stable, across both advanced and emerging countries.

Despite the pandemic-related stress, banks accommodated the reduction in pre-existing credit lines, thus supporting the flow of overseas credits. Banks' cross-border claims held up during the pandemic's first wave, growing by almost 5% annually through mid-2020 [Hardy, Takáts 2020].

At the beginning of 2020, most scholars predicted the weakening position of Chinese banks. The same prediction was made in our earlier research, which was published when the pandemic was gaining momentum. Given the fact that pandemic was firstly identified in China, the Chinese banks can't be bystanders as the crisis develops. We forecasted, that due to the pandemic and its consequences for the Chinese economy, China was very likely to lose its position as a major multinational banks' both home and recipient country. We expected that income growth of leading Chinese banks would be eroded as banks performed their national duty to help battle the economic destruction caused by the pandemic [Murshudli, Zapotichna 2020]. Our predictions were in line with expectations of other scholars [Lee 2020] and accounting organizations [Deloitte 2020]. Thus, Lee emphasized the fact that Chinese banks were placed at the front line of government effort to take the sting out of households and businesses. They were asked to support the economy at the expense of their own operational strength. As a result, the five largest Chinese banks posted at least 10% annual declines in income for the first half of 2020 as they set aside more funds for potential loan losses in the coming months [Lee 2020].

In 2019, the People's Bank of China stress-tested the resilience of 30 banks under a variety of scenarios. In the then-presumed most extreme hit to the economy envisaged (growth slowing to 4.15%), 17 of the 30 commercial banks modeled would need additional capital [China Financial Stability Report 2019].

As reported in Deloitte semi-annual analysis, which covered China's economic and financial situations over the first half of 2020, the large state-owned banks, actively responding to the call of the state, increased credit supply to the real economy, with the total book value of loans and advances reaching about 72 trillion yuan in the first half of the year [Deloitte 2020].

In August 2020 China's major banks reported their biggest income drops in more than a decade. According to Morgan Stanley's analysis of the latest earnings reports by Chinese banks found that mid-sized lenders performed better than their larger peers in terms of operating income before taking into account provisions set aside for future bad debt [Morgan Stanley 2020].

Funke and Tsang state, that the Chinese government's distancing policies aimed at containing infections and saving lives prevented firms from operating (triggering a supply-side recession) and consumers from consuming (triggering a demand-side recession). In other words, the flattening of the infection curve inevitably steepened the macroeconomic recession curve. The People's Bank of China proclaimed an extraordinary set of measures intended to ensure China's commercial banks maintain liquidity access and credit provision during the pandemic. Chinese monetary policy

---

response was not a one-time reaction, but a successive series of easing actions. The authors emphasize, that domestic and global infections still pose a threat that could well trigger further waves of infection in China that obviates containment measures and lockdowns [Funke, Tsang 2020].

According to Mouritz, China's state-owned banking system can probably absorb large sums of defaulted loans, though nobody actually knows how healthy China's state-owned banks are, but a credit crunch at home will restrict the ability to issue new loans for costly BRI projects [Mouritz 2020].

The results of our research show, that Chinese banking sector has become a driver for the economic growth and development of China, providing the economy with the necessary financial resources. The largest Chinese banks, which were encourage with the competitive pressure from foreign multinationals in China and the liberalization of the country's service, were actively expanding their international presence during the pre-pandemic period. During the pandemic China's largest banks lost billions of dollars of income. Considering the results of our research, we think that the focus of Chinese banks in the post-pandemic period needs to shift more from expanding business to effective operational and managerial risk control. The ambiguous impact of Chinese banks' cross-border on the economy of the host countries, the potential risks of excessive external debt accumulation indicate the necessity to develop and implement specific measures to regulate banks' cross-border lending.

REFERENCES

Acker K., Brautigam D. (2021), "Twenty Years of Data on China's Africa Lending", *China Africa Research Initiative Briefing Paper*, № 4, Johns Hopkins University School of Advanced International Studies, Washington, DC.

Alves A. (2013), "Chinese Economic Statecraft: A Comparative Study of China's Oil-backed Loans in Angola and Brazil", *Journal of Current Chinese Affairs*, № 42, vol. 1. pp. 99–130.

Bishop M., Xiaotong Z. (2020), "Why is China a Reluctant Leader of the World Trade Organization?", *New Political Economy*, vol. 5, pp. 755–772.

Bon G., Cheng G. (2020), "China's debt relief actions overseas and macroeconomic implications", available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3746174>

Borst N., Creehan S. (2015), "Asian Banks Go Global," available at: <http://www.frbsf.org/banking/asia-program/pacific-exchange-blog/asian-banks-go-global/>

Brautigam D., Gallagher K. (2014), "Bartering Globalization: China's Commodity-backed Finance in Africa and Latin America", *Global Policy* 5(3), pp. 346–352.

Breslin S. (2005), "Power and Production: Rethinking China's Global Economic Role," *Review of International Studies*, Vol. 31, No. 4. pp. 735–753.

Buckley P., Clegg J., Cross, A., Liu X., Voss H., Zheng P. (2007), "The determinants of Chinese outward foreign direct investment," *Journal of International Business Studies*, volume 38, pp. 499–518.

Calkins J. (2013), "Banking Abroad: The Globalization of Chinese Banks", available at: <http://www.chinabusinessreview.com/banking-abroad/>

Cerutti E., Koch C., Pradhan S. (2020), *Banking Across Borders: Are Chinese Banks Different?* IMF Working Paper, № 20/249, 48 p.

Chen G. (2020), *Enhancing the Competitiveness of Chinese Banks in the Global Financial Markets*

China Banking Industry Semi-annual Analysis of 2020, available at: <https://www2.deloitte.com/cn/en/pages/financial-services/articles/review-and-outlook-of-china-banking-industry-semi-annual-analysis-of-2020.html>

Cong L. W., Gao H., Ponticelli J., Yang X. (2019), “Credit Allocation Under Economic Stimulus: Evidence from China”, *Review of Financial Studies* 32(9), pp. 3412–3460.

Feenstra R., Wei S. (2010), *China’s Growing Role in World Trade*, University of Chicago Press, available at: <http://www.nber.org/chapters/c10448>

Funke M., Tsung A. (2020), “The People’s Bank of China’s response to the coronavirus pandemic – A quantitative assessment,” *BOFIT Discussion Papers*, 27 p.

Hardy B., Takáts E. (2020), “International banking amidst Covid-19: resilience and drivers,” *BIS Quarterly Review*, pp. 90–99.

Horn S., Reinhart C., Trebesch C. (2019), “China’s Overseas Lending”, *National Bureau of Economic Research Working Paper*, No. 26050. 78 p.

Huang T., Lardy N. (2020), *China goes from strength to strength in global trade*, Peterson institute for international economics, available at: <https://www.piie.com/blogs/china-economic-watch/china-goes-strength-strength-global-trade>

Jack R., Huang Y., Sun J, Guo F. (2019), “Internationalisation of Chinese banks and financial institutions and its implications for IHRM,” *The International Journal of Human Resource Management*, Vol. 30, No 14, pp. 2121–2136.

Lee Y. (2020), *China’s mega banks lost billions of dollars in profit as bad loans rise during coronavirus pandemic*, available at: <https://www.cnbc.com/2020/08/31/profit-declines-for-chinas-big-banks-in-first-half-of-2020-due-to-bad-loans-during-coronavirus.html>

Luo Y., Tung R. (2007), “International expansion of emerging market enterprises: A springboard perspective”, *Journal of International Business Studies*, 38(4), pp. 481–498.

Ma G. (2006), “Sharing China’s Bank Restructuring Bill,” *China & World Economy*, Vol. 14, pp. 19–37.

Marous J. (2020), “Reimagining Banking During and After COVID-19”, *The Financial Brand Newsletter*, available at: <https://thefinancialbrand.com/94256/>

Mi Z., Meng J., Zheng H. et al. (2018), *A multi-regional input-output table mapping China’s economic outputs and interdependencies in 2012*. Scientific data, Article number: 180155.

Mouritz F. (2020), “Implications of the COVID-19 Pandemic on China’s Belt and Road Initiative,” *Connections: The Quarterly Journal*, Vol. 19, No. 2. pp. 115–124.

Murshudli F., Zapotichna R. (2020), “Multinational Banking in the Times of Coronavirus Outbreak: Trends and Challenges,” *55th International Scientific Conference on Economic and Social Development Development (Baku, 18-19 June)*, Vol. 1. pp. 135-146.

PBC. (2019), *China Financial Stability Report 2019*, available at: <http://www.pbc.gov.cn/en/3688235/3688414/3710021/3830459/3950366/index.html>

Perkowski J. (2012), *China’s Financial Institutions Expand Overseas*, available at: <https://www.forbes.com/sites/jackperkowski/2012/09/25/chinas-financial-institutions-expand-overseas/?sh=34f3236a4945>

Quer D., Claver E., Rienda L. (2009), “International Expansion of Chinese Multinationals: The New Challenge of Globalization,” *Nova Science Publishers, Inc.* 18 p.

Roache S. (2012), “China’s Impact on World Commodity Markets,” *IMF Working Paper*, Vol. 12 (115). 24 p.

Rugman A., Li J. (2007), “Will China’s multinationals succeed globally or regionally?” *European Management Journal*, 25(5), pp. 333–343.

Schlichting S. (2008), *Internationalising China’s Financial Markets*, Macmillan Publishers Limited. 280 p.

The Economist. (2020), *The overseas activities of Chinese banks shift up a gear*, available at: <https://ucpnz.co.nz/2020/10/29/the-overseas-activities-of-chinese-banks-shift-up-a-gear/?lang=en>

Xu Y., Nellis J. (2008), “Foreign Transnational Banks in China: are their Entry Strategies Different?” *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, pp. 23–28.

Yin E., Choi, C. J. (2005), “The globalization myth: The case of China,” *Management International Review*, 45 (special issue 1), pp. 103–120.

Zhang C., Zhang T., Tan T. (2020), “Internationalization of Chinese Banks: How to Strengthen and Enhance Overseas Operations and Management,” *5th International Conference on Financial Innovation and Economic Development*, pp. 144–150.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2021

UDC 339.5

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF FOREIGN TRADE ACTIVITIES OF CHINA AND UKRAINE

A. Kyrychenko

PhD of Economic Sciences, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, Heroiv Oborony str., Kyiv, 03041, Ukraine
akyry@i.ua

L. Berezovska

PhD of Economic Sciences, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, Heroiv Oborony str., Kyiv, 03041, Ukraine
lberez@ukr.net

The article analyzes the development of foreign trade activities of China and Ukraine for the period 2009–2020 in terms of key indicators: imports, exports, foreign trade turnover, trade balance, lead ratio, coverage ratio. During the study period, there is an increase in both exports and imports of China, respectively, and growing foreign trade turnover. The results of the calculations show that imports are covered by exports throughout the study period. Exports of goods grew unevenly relative to imports: exports grew more intensively in all years, except for 2018, when imports increased more intensively. Trends in the analysis of the commodity structure of the main indicators show that the main commodity groups in 2020 that were exported from China were electrical machinery and equipment (26.0%) and nuclear reactors, boilers, equipment (17.4%). Regarding the main product groups that were imported to China in 2020, there are also electrical machinery and equipment (26.0%) and energy materials (13.0%). A detailed analysis of the geographical structure of exports and imports suggests that the main areas of exports of goods from China in 2020 were the following countries: the United States (17.0%) and Hong Kong (10%), and imports: other Asian countries (10%), Japan (8%) and South Korea (8%). Although Ukraine's foreign trade turnover is growing, the trade balance is negative for the entire period of the study. The calculations show that imports, in any of the years, are not covered by exports. Import volumes grew more intensively in all years. The main areas of export of goods from Ukraine in 2020 were the following countries: China (14%), Poland (7%), the Russian Federation (26%). The largest trading partners for the import of goods to Ukraine in 2020 were the following countries: China (15%), Germany (10%), the Russian Federation (8%), Poland (8%). The analysis of the commodity structure shows that the basis of Ukraine's exports is agricultural products, which has an annual upward trend. As for the goods of imported products imported to Ukraine in 2020, it is important to note that the main ones were: machinery, equipment and mechanisms, mineral products and products of the chemical and related industries.

Key words: foreign trade activity, import, export, commodity structure, geographical structure, foreign trade turnover, trade balance.

© 2021 A. Kyrychenko, L. Berezovska; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КИТАЮ ТА УКРАЇНИ

А. В. Кириченко, Л. О. Березовська

У статті проаналізовано розвиток зовнішньоторговельної діяльності Китаю та України за період 2009–2020 рр. у розрізі основних показників: імпорт, експорт, зовнішньоторговельний оборот, торговельний баланс, коефіцієнт випередження, коефіцієнт покриття. Протягом досліджуваного періоду відбувається зростання як експорту, так й імпорту Китаю, відповідно, зростає і зовнішньоторговельний оборот. Результати проведених розрахунків говорять про те, що імпорт покривається експортом протягом усього досліджуваного періоду. Обсяги експорту товару зростали нерівномірно відносно імпорту: обсяги експорту зростали інтенсивніше в усі роки, крім 2018 р., в якому обсяги імпорту мали інтенсивніше зростання. Тенденції аналізу товарної структури основних показників показують, що основними товарними групами в 2020 р., які експортувались з Китаю, були електричні машини й устаткування (26,0%) та реактори ядерні, котли, обладнання (17,4%). Щодо основних товарних груп, які імпортувались до Китаю у 2020 р., це були також електричні машини й устаткування (26,0%) та енергетичні матеріали (13,0%). Детальний аналіз географічної структури експорту та імпорту дає підстави стверджувати, що основними напрямками експорту товарів з Китаю у 2020 р. були держави США (17,0%) та Гонконг (10%), а імпорту – інші країни Азії (10%), Японія (8%) та Південна Корея (8%). Хоча зовнішньоторговельний оборот України і зростає, торговельний баланс має від'ємне значення за весь період дослідження. Проведені розрахунки говорять, що імпорт у жоден з років не покривається експортом. Обсяги імпорту зростали інтенсивніше в усі роки. Основними напрямками експорту товарів з України в 2020 р. були такі держави: Китай (14%), Польща (7%), Російська Федерація (26%). Найбільшими торговельними партнерами по імпорту товарів в Україну в 2020 р. були такі держави: Китай (15%), Німеччина (10%), Російська Федерація (8%), Польща (8%). Аналіз товарної структури говорить, що основа експорту України – сільськогосподарська продукція, яка має щорічну тенденцію до підвищення. Що стосується товарів імпортової продукції, завезеної в Україну у 2020 р., то важливо відзначити, що основними з них були: машини, обладнання та механізми, мінеральні продукти та продукція хімічної і пов'язаних з нею галузей промисловості.

Ключові слова: зовнішньоторговельна діяльність, імпорт, експорт, товарна структура, географічна структура, зовнішньоторговельний оборот, торговельний баланс.

Процес глобалізації відкриває національні ринки, але при цьому поглиблюється взаємозалежність держав світу. Це призводить до постійних і швидких змін динаміки та структури зовнішньої торгівлі, а це потребує постійної роботи, направленої на вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності загалом та зовнішньої торгівлі зокрема. На розвиток зовнішньоторговельної діяльності впливає велика кількість різноманітних факторів, серед найважливіших з них можна виділити: глобалізаційні, інноваційні, а також новий, але не менш впливовий – пандемія COVID-19. Тому для успішного розвитку зовнішньоторговельної діяльності держави змушені враховувати ці фактори.

Важливою тенденцією світової економіки є посилення позицій держав ПівнічноСхідної Азії (Китаю, Японії, Південної Кореї) в науково-технічній, економічній, фінансовій сферах. Безумовно, одним з основних гравців серед вищезгаданих держав є Китайська Народна Республіка [Hlushchenko and

---

Storchak 2018]. Вже багато років поспіль Китай є лідером не лише на ринках держав ПівнічноСхідної Азії, а й на ринках держав світу. Особливо бурхливого розвитку зовнішня торгівля Китаю набула після вступу держави в СОТ, який відбувся в 2001 р. З метою посилення торговельних потоків та стимулювання довготривалого економічного зростання всіх учасників Китаєм у 2013 р. було проголошено про будівництво економічного поясу Шовкового шляху та морського шовкового шляху XXI століття. Ці дві ініціативи з того часу отримали назву «Пояс і шлях» (англ. Belt and Road Initiative (BRI) і надалі «Один пояс та один шлях» (англ. One Belt and One Road Initiative (OBOR)) [Ostashko 2018].

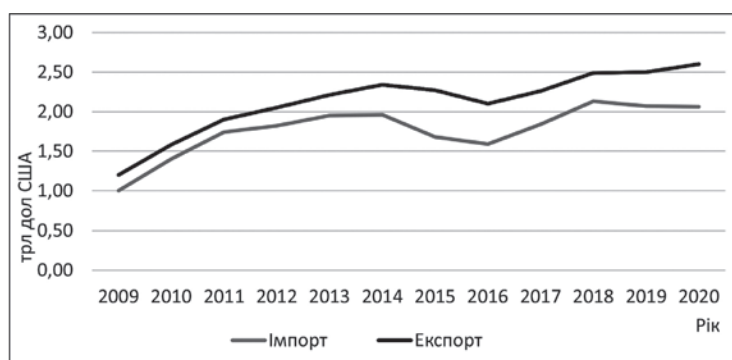
Що стосується України, то зовнішньоторговельна діяльність останніх років зберегла такі тенденції, як переважно сировинна спрямованість експорту, нерациональність товарної структури імпорту, деформована географічна структура експорту та імпорту аж до монопольної залежності від окремих держав. За останні роки спостерігається хронічне зниження покриття імпорту експортом за рахунок збільшення імпорту високотехнологічної продукції кінцевого споживання, зокрема за рахунок імпорту з країн Східної Азії, енергоносіїв, а також чорних металів і виробів з них [Trofymchuk 2017].

Вагомий внесок у дослідження розвитку зовнішньоторговельної діяльності Китаю зробили такі науковці: Miklovda V.P., Korol' M.M. and Mudrenok K.P., Tsyun' Ch., Yakubovs'kyu S.O., Rodionova T.A. and Babinchuk O.S., а порівняльний аналіз досліджуваних держав у сфері зовнішньоторговельної діяльності проводили: Hlushchenko Ya.I. and Storchak V.M., Ostashko T.M., Ostashko T.O. and Olefir V.K., Trofymchuk A.P. Проте позиції Китаю та України в зовнішньоторговельній діяльності є кардинально різними та потребують більш детального аналізу позицій і ролі Китаю та України в сучасних міжнародних торговельних відносинах. Тому доцільно розглянути основні актуальні показники динаміки та структури зовнішньої торгівлі досліджуваних держав та зробити висновки стосовно розвитку зовнішньоторговельної діяльності Китаю та України.

Дослідження Світового економічного форуму (World Economic Forum) за 2019 р. охоплює 141 державу, в якому зведено рейтинг держав світу за Індексом глобальної конкурентоспроможності у 2019 р. У 2020 р. таке дослідження не проводилось, проте у 2021 р. автори планують повернутися до порівняльного аналізу. Так, згідно із цим дослідженням Китай зайняв 28-ме місце в рейтингу з індексом 73,9 балів, а Україна – 85-те місце та 57,0 балів відповідно. У 2020 р. Інститутом розвитку менеджменту (Institute of Management Development) було проведено ще одне дослідження глобальної конкурентоспроможності. У цьому дослідженні аналізувалося 63 держави. Китай зайняв 20-те місце, а Україна – 55-те. Порівняння даних показників дає підстави зробити висновок про те, що Україні, враховуючі низькі позиції, які займає держава, важко конкурувати з Китаєм.

Зовнішньоторговельна діяльність Китаю та України регулюється низкою міжнародних договорів, двосторонніх угод, меморандумів про взаєморозуміння тощо, в тому числі щодо надання режиму найбільшого сприяння у справах стягнення мита та зборів на експортні та імпорتنі товари, визначається порядок митного регулювання тощо. Крім того, торговельні відносини між державами визначаються Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [Trofymchuk 2017].

На рис. 1 наведено динаміку показників китайського імпорту та експорту в 2009–2020 рр. Починаючи з 1978 р., частка експорту Китаю в світовій торгівлі товарами постійно зростала. Так у 1978 р. вона становила 0,76%, а вже в 2015 р. сягнула 13,7%, після чого країна стала найбільшим у світі експортером товарів [Трофимчук 2017]. Дослідивши показники експорту та імпорту Китаю за період 2009–2020 рр., можна стверджувати, що протягом періоду 2015–2016 рр. спостерігалась тенденція до зниження. Проте з 2017 р. прослідковується поступове збільшення експорту та імпорту товарів. Сукупний експорт з Китаю становив 2,59 трлн дол. США у 2020 р. У вартісному вираженні збільшення поставок товарів з Китаю в порівнянні з 2019 р. становило 3,68%. Експорт товарів зріс на 92 млрд доларів США (у 2019 р. в Китай було поставлено товарів на суму 2,49 трлн дол.). Експорт збільшується, незважаючи на пандемію COVID-19, збільшення експорту продовжилось і на початку 2021 р. (китайський експорт зріс на 60%). Сукупний імпорт до Китаю становив 2,05 трлн дол. США у 2020 р. Скорочення поставок товарів до Китаю у вартісному вираженні становило 0,645%, порівняно з 2019 р. імпорт товарів зменшився на 13,3 млрд доларів (у 2019 р. в Китай було завезено товарів на суму 2,06 трлн дол. США).

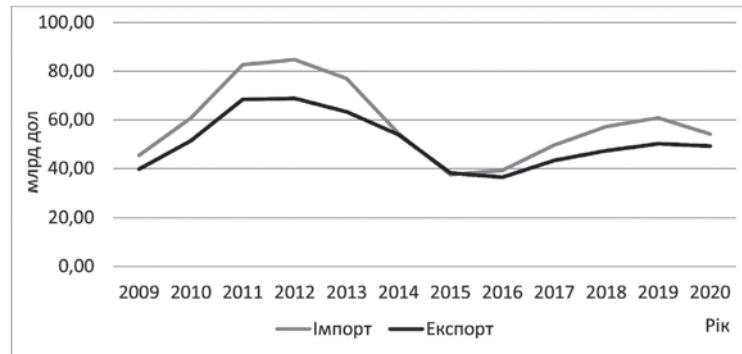
Рис. 1. Динаміка показників китайського імпорту та експорту в 2009–2020 рр., трлн дол. США

Джерело: побудовано за [https://trendeconomy.ru/]

Серед основних факторів прискореного розвитку зовнішньоторговельної діяльності Китаю можна виділити зростання внутрішнього ринку та зовнішню лібералізацію.

Що стосується України, то в нашій державі зберігається перевищення імпорту над експортом (рис. 2). А це говорить про те, що зовнішньоторговельна діяльність України потребує змін, що стосується і економіки держави в цілому. Економіка України побудована під впливом політичних та економічних чинників ЄСР, а саме товарною номенклатурою та зовнішньоторговельною діяльністю ЄСР. Так, промисловість сучасної України характеризують такі особливості: сировинний характер виробництва; експортна орієнтація виробництва і недостатнє врахування потенційних можливостей внутрішнього ринку; низька ємність внутрішнього ринку; сильна зношеність основних фондів; використання застарілих технологій виробництва; досить обмежений доступ до можливостей зовнішнього фінансування; значне перевищення частки капіталовкладень

у сировинні галузі з низькою доданою вартістю над часткою інвестицій у переробні галузі з високою доданою вартістю; відсутність фінансування інноваційних розробок, зокрема у сфері високотехнологічного виробництва [Trofymchuk 2017].

Рис. 2. Динаміка показників українського імпорту та експорту в 2009–2020 рр., млрд дол. США

Джерело: побудовано за [<http://www.ukrstat.gov.ua/>]

Але не лише імпорт та експорт характеризують зовнішньоторговельну діяльність, а й інші показники. Для проведення якісного дослідження розвитку зовнішньоторговельної діяльності досліджуваних держав пропонуємо застосовувати систему основних статистичних показників зовнішньоторговельної діяльності, яка наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Система основних статистичних показників зовнішньоторговельної діяльності

Абсолютні та відносні показники	Визначення показника
Імпорт	товарний потік, що ввозиться на митну територію держави (I)
Експорт	товарний потік, що вивозиться за межі митної території держави (E)
Зовнішньоторговельний оборот	(ЗТО) – показник, який характеризує обсяг зовнішньої торгівлі товарами в державі за певний проміжок часу (місяць, квартал, рік): $ZTO = I + E$
Торговельний баланс	ТБ – різниця між вартістю експорту товарів і послуг та вартістю імпорту товарів і послуг: $TB = E - I$
Коефіцієнт випередження	$K_{вип}$ – показник інтенсивності зміни одного динамічного ряду порівняно з іншим за ті самі проміжки часу: $K_{вип} = K_1 / K_2$, де K_1 – один порівнюваний динамічний ряд; K_2 – інший порівнюваний динамічний ряд.
Коефіцієнт покриття	(K_p) – оцінює ступінь збалансованості зовнішньої торгівлі: $K_p = E / I * 100\%$

Джерело: авторська розробка

У табл. 2 наведено обраховані показники, запропоновані в табл. 1. Аналіз показників табл. 2 дає можливість зробити висновки, що зовнішньоторговельний оборот Китаю зростає протягом досліджуваного періоду. Основними чинниками, що впливають на зміну показників торговельного балансу, є зміна обсягів експорту та імпорту, що дає змогу розраховувати сальдо зовнішньої торгівлі та з його допомогою встановити напрями економічного розвитку держави, що досліджується. Торговельний баланс має додатне значення, причому перевага експорту над імпортом зростає. Із цього витікає, що Китай експортує більше товарів, ніж імпортує, що можна вважати сприятливим явищем для розвитку зовнішньоторговельної діяльності. Важливим показником для розуміння ситуації зовнішньоторговельної діяльності є коефіцієнт покриття імпорту експортом. З результатів проведених розрахунків витікає, що імпорту покривається експортом протягом усього досліджуваного періоду, а це є позитивним явищем. Обсяги експорту товару зростали нерівномірно відносно імпорту: обсяги експорту зростали інтенсивніше в усі роки, крім 2018 р., в якому обсяги імпорту мали інтенсивніше зростання.

Таблиця 2

Зовнішньоторговельна діяльність Китаю протягом 2009–2020 рр.

Показник	Рік				
	2009	2017	2018	2019	2020
Зовнішньоторговельний оборот, млрд дол. США	2 207,2	4 107,2	4 629,2	4 567,6	4 646,2
Темпи зростання/зниження, до попереднього періоду, %	–	186,1	112,7	98,7	101,7
Експорт, млрд дол. США	1 201,6	2 263,4	2 494,2	2 498,6	2 590,6
Темпи зростання/зниження, до попереднього періоду, %	–	188,4	110,2	100,2	103,7
Імпорт, млрд дол. США	1 005,6	1 843,8	2 135,0	2 069,0	2 055,6
Темпи зростання/зниження, до попереднього періоду, %	–	183,4	115,8	96,9	99,4
Торговельний баланс, млрд дол. США	196,0	419,6	359,2	429,6	535,0
Коефіцієнт випередження	–	0,97	0,95	0,97	0,95
Коефіцієнт покриття	119,5	122,8	116,8	120,8	126,0

Джерело: обраховано за [<https://trendeconomy.ru/>]

Показники зовнішньоторговельної діяльності, обраховані за методикою, що надано в табл. 1, наведено в табл. 3. Зовнішньоторговельний оборот України зростає протягом досліджуваного періоду, лише у 2020 р. відбулося зниження за рахунок зниження імпорту та незначного зниження експорту. Торговельний баланс має від'ємне значення за весь період дослідження, причому перевага імпорту над експортом зростає, виключенням став 2020 р. через значне скорочення імпорту. Перевищення імпорту над експортом є негативним явищем для розвитку зовнішньоторговельної діяльності. Проведені розрахунки говорять, що імпорту у жоден з років не покривається експортом, що є досить негативним явищем. Обсяги експорту товару зростали нерівномірно відносно імпорту: обсяги імпорту зростали інтенсивніше в усі роки.

Таблиця 3

Зовнішньоторговельна діяльність України протягом 2009–2020 рр.

Показник	Рік				
	2009	2017	2018	2019	2020
Зовнішньоторговельний оборот, млрд дол. США	85,1	92,9	104,5	110,9	103,3
Темпи зростання/зниження, до попереднього періоду, %	–	109,2	112,5	106,1	93,1
Експорт, млрд дол. США	39,7	43,3	47,3	50,1	49,2
Темпи зростання/зниження, до попереднього періоду, %	–	109,1	109,2	105,9	98,2
Імпорт, млрд дол. США	45,4	49,6	57,2	60,8	54,1
Темпи зростання/зниження, до попереднього періоду, %	–	109,3	115,3	106,3	89,0
Торговельний баланс, млрд дол. США	–5,7	–6,3	–9,9	–10,7	–4,9
Коефіцієнт випередження	–	1,0	1,0	1,0	0,9
Коефіцієнт покриття	87,4	87,3	82,7	82,4	90,9

Джерело: обраховано за [<http://www.ukrstat.gov.ua/>]

Важливою частиною дослідження є аналіз географічної структури зовнішньоторговельної діяльності. Показник характеризує ступінь розвитку зовнішньої торгівлі досліджуваної держави з іншими державами світу та залежність їхніх взаємовідносин.

Протягом досліджуваного періоду спостерігалось стрімке зростання обсягів експорту/імпорту Китаю до інших держав. Основними напрямками експорту товарів з Китаю у 2020 р. були такі держави: США (452 млрд дол. США), Гонконг (272 млрд дол. США), Японія (142 млрд дол. США), В'єтнам (113 млрд дол. США), Південна Корея (112 млрд дол. США), Німеччина (86 млрд дол. США), Нідерланди (79 млрд дол. США), Великобританія (72 млрд дол. США), Індія (66 млрд дол. США), інші країни Азії (60 млрд дол. США) (рис. 3 та 4).

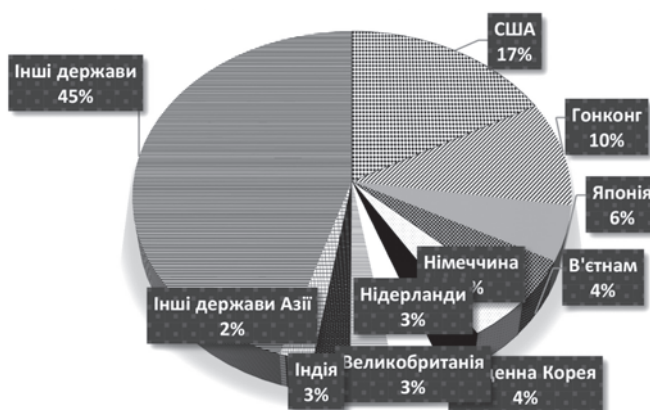

Рис. 3. Географічна структура експорту Китаю у 2020 р.

Джерело: побудовано за [<https://trendeconomy.ru/>]

Найбільшими торговельними партнерами по імпорту товарів у Китай у 2020 р. були такі держави: інші країни Азії (200 млрд дол. США), Японія (174 млрд дол. США), Південна Корея (172 млрд дол. США), США (135 млрд дол. США), Австралія (114 млрд дол. США), Німеччина (105 млрд дол. США), Бразилія (84 млрд дол. США), В'єтнам (78 млрд дол. США), Малайзія з часткою 3,63% (74 млрд дол. США).

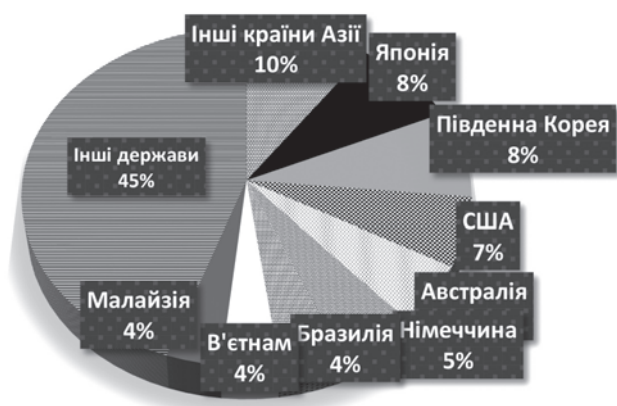

Рис. 4. Географічна структура імпорту Китаю у 2020 р.

Джерело: побудовано за [<https://trendeconomy.ru/>]

З позиції організації транзитних вантажопотоків Україна займає вигідне географічне розташування. У чорноморському й азовському басейнах, а також дельті Дунаю працюють 13 морських портів, сукупна потужність вантажооброблення яких сьогодні становить близько 230 млн тонн на рік. Україна має одну з найбільших в Європі залізничних мереж. Мережа залізнично-поромних переправ, поромних переправ і морських контейнерних ліній з'єднують Україну з Грузією, Туреччиною і Болгарією [Трофимчук 2017]. Географічна структура експорту України представлена на рис. 5. Основними напрямками експорту товарів з України у 2020 р. були такі держави: Китай (7,1 млрд дол. США), Польща (3,3 млрд дол. США), Російська Федерація (2,7 млрд дол. США), Туреччина (2,4 млрд дол. США), Німеччина (2,1 млрд дол. США), Індія (2,0 млрд дол. США), Італія (1,9 млрд дол. США), Нідерланди (1,8 млрд дол. США), Єгипет (1,6 млрд дол. США).

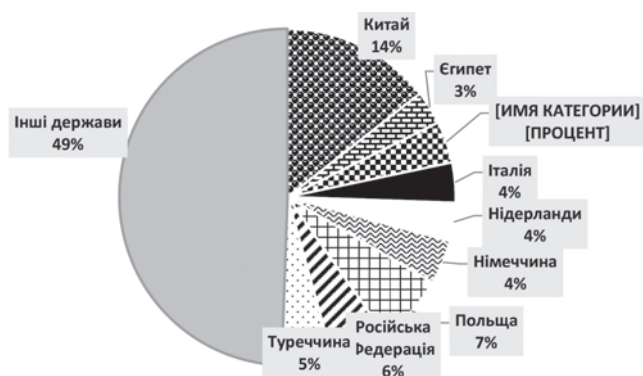

Рис. 5. Географічна структура експорту України у 2020 р.

Джерело: побудовано за [<http://www.ukrstat.gov.ua/>]

Щодо географічної структури імпорту України, то вона мала такий вигляд у 2020 р. (рис. 6). Найбільшими торговельними партнерами по імпорту товарів в Україну у 2020 р. були такі держави: Китай (8,3 млрд дол. США), Німеччина (5,3 млрд дол. США), Російська Федерація (4,5 млрд дол. США), Польща (4,1 млрд дол. США), США (3,0 млрд дол. США), Білорусь (2,9 млрд дол. США), Туреччина (2,4 млрд дол. США), Італія (2,1 млрд дол. США), Франція (1,5 млрд дол. США).

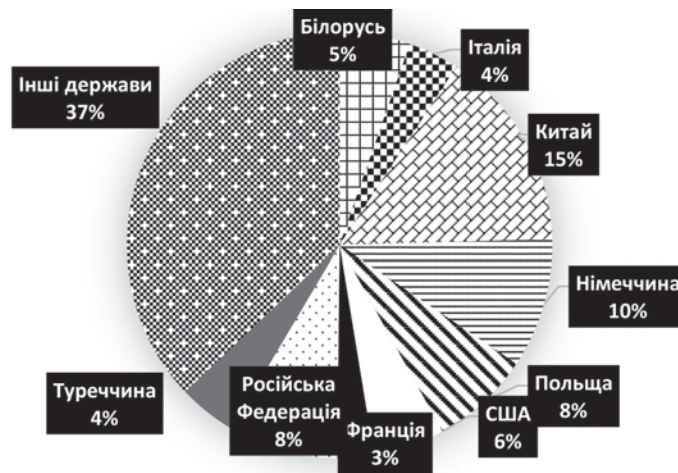

Рис. 6. Географічна структура імпорту України у 2020 р.

Джерело: побудовано за [<http://www.ukrstat.gov.ua/>]

Отже, в географічній структурі зовнішньої торгівлі України з державами світу у 2020 р. Китай зайняв перше місце як за експортом (7,1 млрд дол. США) так і за імпортом (8,3 млрд дол. США). Крім того, протягом досліджуваного періоду простежується тенденція до постійного зростання обсягу товарообороту між досліджуваними державами.

Щодо товарної структури експорту Китаю, то її наведено на рис. 7.

Рис. 7. Товарна структура експорту Китаю у 2020 р.

Джерело: побудовано за [<https://trendeconomy.ru/>]

У 2020 р. цей показник був представлений такими основними товарними групами: електричні машини й устаткування (698 млрд дол. США); реактори ядерні, котли, обладнання (450 млрд дол. США); меблі; матраци; освітлювальні прилади (109 млрд дол. США); пластмаса та вироби з неї (96 млрд дол. США); прилади та апарати (81 млрд дол. США); засоби наземного транспорту (76 млрд дол. США); інші готові текстильні вироби (75 млрд дол. США); іграшки, ігри та спортивний інвентар (71 млрд дол. США); вироби з чорних металів (71 млрд дол. США); одяг та додаткові речі до одягу (62 млрд дол. США).

Проаналізувавши товарну структуру експортної діяльності України, слід зазначити, що у 2020 р. до основних вивезених товарів слід віднести: продукти рослинного походження (9,4 млрд дол. США), недорогоцінні метали та вироби з них (9,0 млрд дол. США), мінеральні продукти (5,3 млрд дол. США), жири та олії тваринного або рослинного походження (5,8 млрд дол. США), машини, обладнання та механізми (4,5 млрд дол. США), готові харчові продукти (3,4 млрд дол. США). Основа експорту України – сільськогосподарська продукція, яка має щорічну тенденцію до підвищення.

На заваді конкурентоспроможності українського експорту стоїть низка перешкод, основними з них є: тривала тенденція до зменшення попиту та цін на світових ринках товарів традиційного українського експорту; посилення міжнародної конкуренції на тлі зростання державної підтримки експорту в провідних державах світу; збереження тенденції дискримінації українських товарів на зовнішніх ринках, у тому числі негласні домовленості про витіснення або обмеження допуску України на перспективні ринки; підвищення вимог споживачів до якості продукції; недостатнє інвестування в новітні технології українських підприємств, що призводить до неможливості конкурувати на світових ринках; недостатність політики державної підтримки розвитку експорту; брак інформаційної, фінансової підтримки і супроводу експортерів [Трофимчук 2017].

Також для повнішого аналізу зовнішньоторговельної діяльності важливо дослідити товарну структуру імпорту. Структура імпорту до Китаю у 2020 р. була представлена такими основними товарними групами: електричні машини й устаткування (548 млрд дол. США); енергетичні матеріали (267 млрд дол. США); руди, шлак і зола (180 млрд дол. США); реактори ядерні, котли, обладнання (178 млрд дол. США); прилади й апарати (112 млрд дол. США); засоби наземного транспорту (73 млрд дол. США); пластмаса та вироби з неї (71 млрд дол. США); мідь і вироби з неї (48 млрд дол. США); органічні хімічні сполуки (45 млрд дол. США); насіння і плоди (44 млрд дол. США) (рис. 8).

Щодо товарів імпортової продукції, завезеної в Україну у 2020 р., важливо відмітити, що основними з них були: машини, обладнання та механізми (11,5 млрд дол.), мінеральні продукти (8,4 млрд дол. США), продукція хімічної і пов'язаних з нею галузей промисловості (7,3 млрд дол. США).

Для кількісного оцінювання порівняльних переваг використовується індекс порівняльних переваг (RCA), сутність якого полягає у визначенні рівня спеціалізації виробництва продукції, що характеризує її конкурентоспроможність на світовому ринку. Індекс RCA обчислюється для всіх товарних груп і відображає торговий потенціал кожної з них (для обчислення застосовується формула Б. Баласа). Результати обчислення індексу говорять про те, що в Китаї виробники мають порівняльні переваги у виробництві та експорті товарів таких

груп: взуття; головні убори; парасольки (RCA = 3,06); різні товари та вироби (RCA = 2,93); текстиль та вироби з текстилю (RCA = 2,52). Продукція українського виробництва володіє значною перевагою в аграрному секторі: жири та олії (RCA = 16,42); продукти рослинного походження (RCA = 7,59).

Рис. 8. Товарна структура імпорту Китаю у 2020 р.

Джерело: побудовано за [https://trendeconomy.ru/]

Ураховуючи вищевикладене, серед найважливіших завдань української державної політики у напрямі розвитку зовнішньоторговельної діяльності можна визначити: підтримку експортерів на державному рівні; гарантування прав власників валютних коштів та їх вільного (у межах закону) використання; проведення гнучкої імпоротної політики (тарифне регулювання, механізм обмеження імпорту, обсяги і перелік товарної номенклатури критичного імпорту, перелік імпортозамінювальної продукції); удосконалення систем державного регулювання зовнішньої торгівлі (правова база, узгоджена з міжнародними правилами і стандартами, обмежений протекціонізм, комплекс нормативних документів) [Trofymchuk 2017].

Підводячи підсумки проведеного дослідження, варто зазначити, що Китай є світовим лідером у сучасній міжнародній торгівлі і посідає перші місця у світі за основними торговельними показниками. Що стосується України, то за аналізований період спостерігається негативна тенденція розвитку зовнішньоторговельної діяльності нашої держави, обсяги експорту підвищуються повільніше, ніж імпорту, тому сальдо торговельного балансу має від'ємне значення протягом усього періоду дослідження. Товарна структура експорту характеризує Україну як сільськогосподарську країну з низьким рівнем виробництва високотехнологічної продукції та щорічним підвищенням імпортованих товарів. Суттєву роль у зовнішній торгівлі України відіграють держави-імпортери, від яких наша держава є залежною.

Якщо порівнювати зовнішньоторговельну діяльність України і Китаю, то варто зазначити, що вони є непорівнюваними, зважаючи на розміри китайської економіки та темпи її зростання. Пряма конкуренція України та Китаю є неможливою. Тому для збереження обсягів експорту Україні хоча б на тому ж рівні необхідно провести оптимізацію товарів, які в майбутньому можуть

експортуватись, та не допускати їх тотожності з китайськими. Крім того, є нагальна потреба у скороченні експорту сировини та підвищенні продажу готової продукції. Також важливим кроком є скорочення імпортозалежності України від інших держав загалом та Китаю зокрема.

Щодо перспектив розвитку стратегічного рівня взаємодії між Китаєм та Україною, то варто зазначити, що серед напрямів, які мають надзвичайні можливості для співпраці, можна виділити: сільське господарство (крупний рогатий скот та соя – вирощування та постачання); проекти, направлені на повторне перероблення сировини; розвиток інфраструктури (залізничні перевезення, електроавтобуси, «смартсіті» та проекти, пов'язані з цією ініціативою, порти й аеропорти та їхня інфраструктура).

ЛІТЕРАТУРА

Глуценко Я.І., Сторчак В.М. Аналіз зовнішньоторговельних відносин України і Китайської Народної Республіки. *Економіка і суспільство*. 2018. № 16. С. 50–57.

Мікловда В.П., Король М.М., Мудренко К.П. Аналіз динаміки та структури зовнішньої торгівлі Китаю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 11. С. 103–106.

Осташко Т.О., Олефір В.К. Перспективи вільної торгівлі з Китаєм: розвиток вітчизняного експорту і ризики імпортозалежності. *Економіка і прогнозування*. 2019. С. 128–155.

Осташко Т.М. Особливості торговельної політики Китаю і перспективи експорту України до КНР. *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. 2018. № 1. С. 31–43.

Трофимчук А.П. Зовнішньоторговельне співробітництво України з країнами східної Азії в умовах глобалізації : дис. ... канд. ек. наук : 08.00.02. Львів, 2017. 228 с.

Цзюнь Ч. Аналіз динаміки та перспектив зовнішньої торгівлі КНР. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. № 123 (частина I). С. 161–172.

Якубовський С.О., Родіонова Т.А., Бабінчук О.С. Торговельне протистояння США та Китаю: причини та наслідки. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна*. 2020. № 11. С. 35–44.

REFERENCES

Hlushchenko Ya. I., Storchak V. M. (2018), “Analiz zovnishn’otorhovel’nykh vidnosyn Ukrainy i Kytays’koyi Narodnoyi Respubliky”, *Ekonomika i suspil'stvo*. № 16. S. 50–57.

Miklovda V.P., Korol' M.M., Mudrenok K.P. (2017), “Analiz dynamiky ta struktury zovnishn'oyi torhivli Kytayu”, *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. № 11. S. 103–106.

Ostashko T.O., Olefir V.K. (2019), “Perspektyvy vil'noyi torhivli z Kytayem: rozvytok vitchyznyanoho eksportu i ryzyky importozalezhnosti”, *Ekonomika i prohnozuvannya*. S. 128–155.

Ostashko T.M. (2018), “Osoblyvosti torhovel'noyi polityky Kytayu i perspektyvy eksportu Ukrainy do KNR”, *European scientific journal of Economic and Financial innovation*. № 1. S. 31–43.

Trofymchuk A.P. (2017), “Zovnishn’otorhovel’ne spivrobitnytstvo Ukrayiny z krayinamy skhidnoyi Azii v umovakh hlobalizatsiyi” : dys. ... kand. ek. nauk : 08.00.02. L’viv. 228 s.

Tszyun’ Ch. (2014), “Analiz dynamiky ta perspektyv zovnishn’oyi torhivli KNR”, *Aktual’ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn.* № 123 (chastyna I). S. 161–172.

Yakubovs’kyy S.O., Rodionova T.A., Babinchuk O.S. (2020), “Torhovel’ne protystoyannya SShA ta Kytayu: prychny ta naslidky”, *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina.* № 11. S. 35–44.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2021

UDC 327(477+510)

THE CHINESE VECTOR OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF FOREIGN POLICY DIVERSIFICATION: ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS

O. Kondratenko

Dr. Habil. in Political Sciences, Associate Professor,
Leading Research
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy
of Sciences of Ukraine
8, General Almazov str., Kyiv, 01011, Ukraine
olegva@ukr.net

Today, China is the world's second largest economy and has extremely strong regional and global influence. Therefore, the development of relations with this state is important for any country in the world. For Ukraine, which has chosen the Euro-Atlantic vector as a priority, the Chinese direction as a trade and economic alternative and export base remains quite important. After all, China is now one of the leading importers of Ukrainian raw materials and agricultural products. During the period of Ukraine's independence, a significant legal framework was accumulated, which became a prerequisite for the formation and consolidation of a strategic partnership between Kyiv and Beijing.

Starting in 2019, China has become a leading country for Ukraine in terms of trade. However, the problem of low dynamics of Chinese investments in the Ukrainian economy remains, which is a negative factor in deepening the Ukrainian-Chinese strategic partnership. The dispute over the privatization of the Ukrainian aviation company "Motor Sich" remains a significant obstacle in Ukrainian-Chinese relations. In fact, the conflict around this plant is a discourse of the United States and China, not a conflict between Ukraine and one of the two countries. Therefore, solving this problem will ensure further deepening and stabilization of relations between Ukraine and China. Ukrainian diplomacy should be more active in involving China in resolving the Ukrainian-Russian conflict, as China still maintains neutrality on the situation with the annexation of Crimea and on the conflict in Donbas. Cooperation with China in the framework of the "One Belt, One Road" infrastructure project is crucial for Ukraine. The implementation of this Chinese megaproject will contribute to the development and modernization of Ukrainian infrastructure – roads, railways and seaports. Ukrainian-Chinese cooperation in the humanitarian and cultural spheres also seems promising. Such cooperation opens up opportunities for cooperation in tourism, science and education.

Key words: Ukraine, China, Ukrainian-Chinese relations, political relations, trade and economic relations, investments.

КИТАЙСЬКИЙ ВЕКТОР УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

О. Ю. Кондратенко

Натепер Китай є другою за розміром економікою світу та забезпечує надзвичайно потужний регіональний та глобальний вплив. Тому розвиток відносин з цією державою має велике значення для будь-якої країни світу. Для України, яка вибрала євроатлантичний вектор пріоритетним, досить вагомим залишається й китайський напрям як торговельно-економічна альтернатива та експортна база. Адже Китай нині є одним з провідних імпортерів української сировинної та аграрної продукції. За період незалежності України було накопичено значну договірно-правову базу, що стала передумовою для формування й закріплення стратегічного партнерства між Києвом та Пекіном.

Починаючи з 2019 р. Китай став для України провідною державою за обсягом торгівлі. Проте залишається проблема низької динаміки китайських інвестицій в українську економіку, що є негативним фактором у поглибленні українсько-китайського стратегічного партнерства. Значною перешкодою в українсько-китайських відносинах залишається суперечка довкола приватизації українського авіаційного підприємства «Мотор Січ». Насправді конфлікт довкола цього заводу є дискурсом США та Китаю, а не конфліктом України з однією з цих двох держав. Тому вирішення цієї проблеми забезпечить подальше поглиблення і стабілізацію відносин між Україною та КНР. Українській дипломатії слід активніше домагатися залучення Китаю до розв'язання українсько-російського конфлікту, адже КНР поки підтримує нейтральність у питанні ситуації з анексією Криму та щодо конфлікту на Донбасі. Надважливою для України є співпраця з Китаєм у рамках інфраструктурного проєкту «Один пояс, один шлях». Реалізація цього китайського мегапроєкту сприятиме розвитку і модернізації української інфраструктури – автодоріг, залізниць та морських портів. Перспективною видається також українсько-китайська співпраця у гуманітарній та культурній сфері. Таке співробітництво розкриває можливості для кооперації зусиль у галузі туризму, науки та освіти.

Ключові слова: Україна, Китай, українсько-китайські відносини, політичні відносини, торговельно-економічні відносини, інвестиції.

Україна взяла курс на інтеграцію до європейських та євроатлантичних спільнот. Українська держава значною мірою скоротила обсяги торгівлі з Росією та країнами пострадянського простору за рахунок розширення торговельних взаємин з Європейським Союзом після підписання Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС. Однак у експорті товарів України до ЄС превалює агропромислова продукція та чорна металургія. До того ж обсяги встановлених квот з боку ЄС на сировину та агропродукцію не задовольняють українського експорту. Саме тому зберігається необхідність розвивати альтернативні вектори зовнішньої політики, оскільки Україна поки зовсім не витримує політико-економічної конкуренції з об'єднаною Європою. Тож на період транзиту української економіки до рівня високотехнологічного укладу надважливим завданням для України є розширення палітри взаємозв'язків і торговельно-економічних відносин з метою їх диверсифікації з іншими центрами регіонального та глобального гео економічного впливу. Зважаючи на такий стан речей Україні слід розмежовувати географію зовнішньоекономічної діяльності за рахунок таких азійських промислових гігантів, як Китай, що відзначається своєю активною динамікою економічного розвитку й зростання.

Слід відзначити, що Китай визнав Україну як незалежну державу 27 грудня 1991 р., тобто став однією з тих перших держав, котрі визначили Українську державу новим суб'єктом міжнародного права. Офіційно українсько-китайські дипломатичні відносини були встановлені 4 січня 1992 р. та зафіксовані у спеціальному комюніке [Кошовий 2017, 22]. Цього ж року було відкрито китайське посольство в Києві, а Україна відкрила своє посольство в Пекіні вже у березні 1993 р. На початку 2000-х були відкриті генеральні консульства Китаю в Україні та України в Китаї. У жовтні 1992 р. здійснено перший офіційний візит першого Президента України Л. Кравчука до Китаю, який ознаменувався підписанням Спільного українсько-китайського комюніке. У документі було висловлено згоду на взаємовигідне співробітництво; розбудову відносин на основі взаємовигідного співробітництва; взаємну повагу суверенітету й територіальної цілісності, невтручання у справи одне одного тощо. Також цим документом декларувалося взаємне надання сприяння у сфері торговельно-економічного співробітництва. Не менш важливим було положення про інвестиційне двостороннє співробітництво та встановлення прямих контактів між регіонами та підприємствами обох держав. Київ, зі свого боку, визнав Уряд Китаю єдиним і законним урядом, підтвердивши, що Україна не буде встановлювати з Тайванем офіційних відносин, адже визнає його лише як невід'ємну частину Китаю (однією з його провінцій) [Спільне українсько-китайське комюніке 1992].

Зрозуміло, що вказаний документ мало чим відрізнявся від безлічі подібних декларацій двостороннього характеру та за своєю ідеалістичною сутністю базувався на ключових принципах Статуту ООН. Однак, будучи прикладом класики міжнародної дипломатії, він водночас відкривав шлях до накреслення свого роду дорожньої карти більш тісних взаємин Києва та Пекіна, а також закладення підвалин потужної двосторонньої договірно-правової бази. Загалом підписання перших документів про двостороннє співробітництво було також підґрунтям для регуляції українсько-китайських відносин на всі подальші роки.

Офіційний візит до України китайського лідера Цзян Цземіня у вересні 1994 р. остаточно закріпив високий рівень довіри та двосторонніх взаємин. Візит відзначився прийняттям спільної декларації України та Китайської республіки, найважливішими пунктами якої стало декларування всеохоплюючої заборони й ліквідацію використання зброї масового знищення. Тут ішлося також про заборону ядерних випробувань, задля чого сторони пропонували укласти багатосторонній договір. Країни також висловили думку про необхідність взаємоузгодженого сприяння щодо пошуку нових шляхів інтенсивного торговельно-економічного, науково-технічного та культурного обміну між Європою та Азією [Спільна декларація України і Китайської Народної Республіки 1994]. Отже, вже у першій половині 1990-х Україна бачилася Китаєм як транзитний мост між двома мегарегіонами. Власне, Україні й надалі необхідно заручатися підтримкою у просуванні своїх інтересів у контексті глобального торговельно-економічного співробітництва.

Отже, за президенства Л. Кравчука відбулося не лише встановлення дипломатичних і торговельно-економічних відносин між Китаєм та Пекіном, але й накреслення своєрідної дипломатичної карти задля подальшого розвитку взаємовигідного співробітництва обох держав у різних сферах.

У 1994 р. з підписанням Будапештського меморандуму Китай активно долучився до надання гарантій ядерної безпеки Україні відповідною спеціальною заявою. Пекін неодноразово надавав гуманітарну допомогу жертвам Чорнобильської катастрофи та повеней у Закарпатті [Лещенко 2001, 151]. Вагомою подією стало завершення розробки у 1995 р. «Державної програми розвитку відносин України з КНР», де визначено засади й пріоритети України на китайському напрямі. Важливим був офіційний візит до Китаю у грудні 1995 р. другого Президента України Л. Кучми. У ході його перебігу було підписано черговий документ «Декларація про розвиток і поглиблення відносин дружби і співробітництва між Україною і КНР». У документі, окрім намірів розширення та поглиблення співробітництва в економічній та гуманітарній сферах, підтверджувалися й наміри сторін підтримувати необхідність встановлення нового справедливого і раціонального міжнародного політичного та економічного порядку на основі взаємної поваги до суверенітету й територіальної цілісності. Тут наголошувалося також на необхідності виступу проти проявів сепаратизму у будь-яких його проявах і формах. На цій основі Китай вкотре задекларував визнання й повагу українського суверенітету й територіальної цілісності [Декларація про розвиток та поглиблення відносин дружби і співробітництва 1995].

Тому Україні у контексті двосторонніх відносин з КНР надалі слід апелювати до низки вищезазначених документів з метою вироблення міжнародних механізмів та коаліцій зі сприяння відновлення територіальної цілісності України через повернення суверенітету над окупованими Росією Кримом та частиною Донбасу.

Ще одним важливим кроком у напрямі зміцнення українсько-китайського стратегічного партнерства стало також ухвалення частиною Міжурядової українсько-китайської комісії з питань торгово-економічного співробітництва «Концепції розвитку економічних відносин України з КНР» [Седнев 2002]. На фоні візитів перших осіб відбувалися регулярні двосторонні відвідини на рівні міністрів закордонних справ, прем'єр-міністрів тощо. Так, у квітні 1993 р. відбувався візит до Китаю Голови Верховної Ради України І. Плюща, а у квітні 1994 р. віцепрем'єр-міністра В. Шмарова. У червні 1995 р. Україну відвідав прем'єр Держради КНР Лі Пен, у березні 1996 р. – голова Постійного комітету Всекитайських зборів Народних Представників Цяо Ши. У липні 1999 р. відбувся візит заступника Прем'єра Держради КНР У Ї, а в березні цього року заступника Голови Народної політичної консультативної ради Китаю Чень Цзюньшена. У квітні 2000 р. Китай відвідав заступник Голови Верховної Ради України С. Гавриш [Троян 2018, 85].

Тобто в період 1990-х рр. відносини України з Китаєм відзначалися поглибленням економічної співпраці, укладенням нових угод з китайською стороною, що свідчило про позитивну динаміку двосторонніх взаємин, яку не вдалося втримати у 2000-х, передусім з вини української сторони на тлі активізації багатовекторної перманентної зовнішньої політики офіційного Києва.

Перша половина 2000-х відзначилася паузою для українсько-китайської дипломатії. У 2005 р. після Помаранчевої революції новообраний Президент України В. Ющенко оголосив євроатлантичний курс як пріоритетний, тому китайський вектор не був серед домінантів зовнішньої політики України.

Більше того, в Китаї ще з часів Ден Сяопіна існує несприйняття революційних перетворень, яке асоціюється з політичною та економічною нестабільністю. Тому революція, на думку китайського керівництва, унеможливило будь-яку послідовність, руйнує планомірний шлях до мети, повертає процес до нульової точки [Зіневич 2020, 36].

Досить грубою помилкою України у двосторонніх відносинах з КНР став дозвіл на відвідини Києва у 2005 р. офіційній особі Тайваню, що суперечило Спільному українсько-китайському комюніке, підписаному 31 жовтня 1992 р. У знак відповіді Китай скасував заплановане засідання комісії з торгово-економічного співробітництва з Україною. Попри це та євроатлантичний вибір України, Пекін у 2005 р. підтримав Київ на шляху до ринкових перетворень, а Україна у відповідь на це визнала китайську економіку ринковою, що було визначено у підписанні від 16 грудня 2005 р. протоколу в Гонконзі між Україною та КНР про доступ товарів і послуг у межах майбутнього вступу України до СОТ. Однак за всі п'ять років президентської каденції Президент В. Ющенко так і не відвідав Китай. Саме тому в українсько-китайських відносинах намітилася нова стагнація за відсутності діалогу між очільниками держав. Певним винятком у цій ситуації став лиш візит до КНР тодішнього голови Верховної Ради України О. Мороза у березні 2007 р. Розпуск Верховної Ради України у 2007 р., поглиблення політичної кризи в державі вкотре підтвердило побоювання Китаю стосовно постреволюційної турбулентності України, що стало перепоною у динамізмі двосторонніх відносин між Києвом та Пекіном. Проте Китай і надалі намагався зберегти прагматизм у двосторонніх взаєминах на рівні парламентів і консультативних органів [Аудит зовнішньої політики 2016]. Отже, саме відхід України від багатовекторної політики за часів Президента В. Ющенка та його переорієнтація у бік європейських та євроатлантичних структур значною мірою ускладнили відносини з Китаєм.

Відновлення динамізму у відносинах між Україною та КНР спостерігається вже починаючи з 2010 р., адже саме з обранням нового Президента України відбулася їх подальша активізація. Адміністрація В. Януковича відмовилася від посиленого євроатлантичного курсу та розвернула зовнішньополітичний вектор України у бік Сходу. Стартом нового політичного діалогу між Україною та КНР можна назвати зустріч лідерів держав у квітні 2010 р. у рамках Вашингтонського саміту щодо питань ядерної безпеки. Значні надії поклалися на офіційний візит тодішнього Президента України В. Януковича, що відбувся 2–5 вересня 2010 р. Власне, під час цього візиту було відновлено діалог щодо поглиблення українсько-китайського співробітництва у торговельно-економічній, науково-технічній та гуманітарній сферах.

При цьому лідери країн виголосили заяву про наповнення двосторонніх відносин стратегічним змістом, а також щодо розвитку відносин стратегічного партнерства [Спільна заява України та КНР 2010]. Китай до всього висловив готовність щодо подальших гарантій Україні ядерної безпеки. Так, у грудні 2013 р. КНР підтвердила гарантії безпеки Україні відповідно до положень Будапештського меморандуму 1994 р. Україна зі свого боку підтримала ініціативу Китаю щодо реформування ООН, міжнародних фінансових інституцій, побудови багатопольярного світу та демократизації міжнародних відносин [Аудит зовнішньої політики, 2016]. У ході перемовин було узгоджено питання

щодо залучення бізнесових кіл до двостороннього торговельно-економічного співробітництва між державами. Під час візиту було також підписано 13 двосторонніх документів, зокрема й щодо залучення в українську економіку інвестицій на суму 4 млрд дол. [Троян 2018, 85–86].

Офіційний візит лідера КНР Ху Цзіньтао до України у червні 2011 р. ознаменував черговий крок розвитку стратегічних відносин між двома державами. Під час візиту було обговорено перспективу співробітництва у різних сферах, взаємного сприяння на міжнародній арені та підписано низку документів [Дьомін 2018, 348]. Було також підписано Спільну декларацію про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства, а також низку угод на суму 3,5 млрд дол. та надана допомога у розмірі 12,3 млн дол. Однак інвестиційні угоди у своїй більшості не були реалізовані й переважно залишалися деклараціями на папері, а донорські кошти, розчинившись в українському бюджеті, не принесли державі відчутних наслідків [Гальперіна 2016].

Загалом у 2010–2011 рр. через активізацію політичних контактів відбулося оформлення стратегічного партнерства між Україною й КНР. Підтвердженням тому стала серія офіційних візитів перших осіб двох держав упродовж 2010–2013 рр., під час яких сторони підписали низку важливих документів про поглиблення співпраці Києва та Пекіна. Серед них – Основні напрями українсько-китайських відносин (Дорожня карта) на 2010–2012 роки; Спільна декларація про встановлення та розвиток відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР; Договір про дружбу і співробітництво між Україною й КНР; Спільна декларація України і КНР про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства; Програма розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР на 2014–2018 рр. У зазначених документах демонструвалася готовність сторін наповнити відносини між Україною й Китаєм стратегічним змістом та активізувати використання наявного потенціалу з метою подальшої активізації українсько-китайського співробітництва [Гончарук 2015, 45]. Зокрема, у Спільній декларації України і КНР про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства йшлося про закріплення стратегічного партнерства між двома державами, взаємну підтримку державного суверенітету та територіальної цілісності, взаємне незастосування сили чи погрози силою, а також утримання від використання економічного та іншого тиску [Троян 2018, 86]. Власне, це був ще один документ, до якого слід апелювати Україні задля залучення Китаю як великої держави у процес відновлення територіальної цілісності.

Під час чергового й останнього візиту тодішнього Президента України у грудні 2013 р. було укладено та підписано важливі двосторонні документи – Договір про дружбу та співробітництво між Україною та КНР, Спільну декларацію України та КНР про подальше поглиблення відносин стратегічного партнерства, а також затверджено Програму розвитку відносин стратегічного партнерства між Україною та КНР на 2014–2018 рр. [Договірно-правова база між Україною та Китаєм 2021]. Власне, Договір про дружбу і співробітництво юридично закріплював подальше поглиблення українсько-китайських відносин.

Отже, активізація українсько-китайських відносин була свідченням політики адміністрації В. Януковича, яка мінімізувала активність західного вектора української зовнішньої політики за рахунок надання пріоритету співпраці

з Росією та країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону. Укладення зазначених документів свідчило про наміри сторін щодо подальшого розвитку двосторонніх відносин на прагматичній основі. Однак події в Україні кінця 2013 р. та початку 2014 р., пов'язані з Революцією Гідності та російською агресією, вкотре поставили українсько-китайські відносини на паузу. Прихід до влади в Україні прозахідного керівництва на чолі з новим Президентом П. Порошенком визначив перед Україною завдання щодо утримання розумного балансу у стосунках із колективним Заходом та Китаєм, який, своєю чергою, має тісні відносини з Росією як агресором проти України.

У 2015 р., після річної перерви, відбулася/відновилися серія візитів на рівні міністрів закордонних справ, парламентів, громадських організацій тощо. Центральними темами для діалогу українсько-китайських відносин на 2016–2019 рр. було обговорення співпраці країн у міжнародних організаціях, співробітництва щодо формату ініціативи «Один пояс, один шлях» (Belt and Road Initiative (BRI)) та ін. [Політичні відносини між Україною та Китаєм, 2020]. Адже Україна долучилася до цього проєкту у 2015 році, підписавши протокол між Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та Міністерством комерції КНР про зміцнення співпраці зі спільної реалізації ідеї побудови економічного поясу Великого шовкового шляху [Поліщук 2020].

У 2017 р. було підписано План дій Україна–КНР (Дорожню карту) з реалізації ініціативи спільної побудови Економічного поясу Великого шовкового шляху та Морського шовкового шляху XXI ст. Також відбулося третє засідання Комісії зі співробітництва між урядами України та Китаю, у ході якого було узгоджено інвестування Пекіном в українську економіку у розмірі 7 млрд дол. Більше того, відбувалася серія перемовин на рівні бізнесових структур про розширення співробітництва та залучення інвестицій, передусім для розвитку високотехнологічного сектору української економіки – космічної галузі, інфраструктури, енергозбереження та ІТ-сектору. Проте за президенства П. Порошенка так і не відбулося державних офіційних візитів лідерів двох держав за винятком зустрічі на Вашингтонському саміті у квітні 2016 р. та у січні 2017 р. у м. Давосі під час Всесвітнього економічного форуму, однак такі контакти мали лише протокольний характер [Зіневич 2020, 37]. Тим не менш, у 2016 р. у портово-логістичній сфері китайська корпорація COFCO Agri запустила в Миколаївському морському торговому порту перевантажувальний комплекс зернових і олійних культур річною потужністю 2,5 млн т. Цей інвестиційний проєкт обійшовся в \$75 млн [Поліщук 2020].

Новий Президент України В. Зеленський провів у травні 2019 р. зустріч з послом Китаю в Україні Ду Веєм, під час якої були накреслені пріоритети подальшого двостороннього співробітництва. Україна може претендувати на те, щоби стати майданчиком та сполучною ланкою для просування китайських товарів до Європи в рамках інфраструктурного проєкту «Один пояс, один шлях», що сприятиме розвитку взаємовигідних стосунків між Києвом та Пекіном. У грудні 2020 р. відбулося четверте засідання постійно діючої Комісії зі співробітництва між Урядом України та Урядом КНР. Комісія окреслила нові амбітні можливості для поглиблення співпраці та перезавантаження реалізації спільних проєктів та ініціатив, зокрема, у рамках спільного будівництва економічного поясу Шовкового шляху і морського Шовкового шляху

XXI ст. Усе це відкриває нові горизонти для поглибленої кооперації між українськими та китайськими компаніями. За результатами засідання комісії на рівні віцепрем'єрів було підписано План дій щодо співпраці та пришвидшення реалізації спільних намірів у торговельно-економічній, інвестиційній сферах, секторах інфраструктури та енергетики, аграрній, промисловій та гуманітарній сферах [Поліщук 2020].

Позитивним моментом було введення Україною тимчасового безвізу для туристів Китаю на 2021 р., що сприятиме більшій відкритості України для Піднебесної [Голубов 2021]. У ході боротьби з пандемією COVID-19 наприкінці березня 2021 р. Україна отримала першу партію китайської вакцини CoronaVac виробництва китайської компанії. Все ж Україні досить важко поглиблювати відносини з КНР за умов превалювання євроатлантичного зовнішньополітичного вектора. Тим часом між двома державами виникають перманентні економічні суперечки на кшталт відвідин окупованого Криму китайськими бізнес-групами.

Тож за Президента П. Порошенка, а надалі й В. Зеленського, попри домінування євроатлантичного курсу України, відновлення повноцінних дипломатичних та торговельно-економічних відносин з КНР пояснюється пошуком нових ринків збуту для українського експорту, кредитивних ресурсів та інвестицій на тлі зниження активності українсько-російських торговельно-економічних відносин, а також через досить вузьку структуру українського експорту на європейський ринок.

Тому слід більш детально зупинитися на торговельно-економічних відносинах України з КНР. Торговельно-економічна співпраця між Україною і КНР регулюється Угодою між Україною й КНР про торговельно-економічне співробітництво від 1992 р., згідно з якою встановлено режим найбільшого сприяння щодо стягнення мита на експортні та імпорتنі товари. Відзначимо, що вже на 2012 р. Китай посів перше місце серед торгових партнерів України в Азійсько-Тихоокеанському регіоні [Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Китаєм 2021], а у 2019 р. товарообіг між Україною й КНР становив 12,79 млрд та зріс на 30,4% порівняно з попереднім роком. Таким чином, у 2019 р. Китай став найбільшим торговельним партнером України, випередивши Росію, обсяг торгівлі з якою становив на цей рік лиш 7,9 млрд дол. У 2020 р. обсяг товарообігу між Україною та Китаєм зріс ще на 20%, становивши 15,42 млрд дол. (табл. 1) [За 2020 рік товарообіг між Україною та Китаєм зріс на 20% 2021].

Таблиця 1

Динаміка торгівлі товарами та послугами між Україною та КНР, млрд дол. у 2012–2020 рр.

2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
9,782	10,294	8,176	6,339	6,676	7,927	8,892	12,798	15,420

Джерело: [Лі Інін, Захарін, Волосяк 2018, 15; Поліщук 2020]

Загальна частка Китаю у торговельній структурі України становить понад 10%. Проте у структурі експорту України в Китай домінує поки що агропродукція, залізна руда і концентрати, меншою мірою машини, устаткування, механізми та військова техніка, а також продукція хімічної промисловості. Негативним сигналом для української економіки є те, що Китай постійно скорочує

закупівлі продукції машинобудування, сталевого прокату та хімічних добрив. Тому український експорт до КНР перетворюється за своєю структурою на майже виключно сировинний. У загальній складовій частині імпорту з Китаю до України переважають постачання електричних машин, пластмас, засобів наземного транспорту тощо.

Справді деструктивним фактором для України у торговельно-економічних відносинах досі залишається збереження від'ємного сальдо у середньому на рівні 5–6 млрд дол. у рік. Дещо обнадіює торгівля послугами України з Китаєм, серед яких близько 50% займають транспортні послуги. Тому у зв'язку з тотальним домінуванням українського експорту до КНР з низькою доданою вартістю необхідним завданням є розширення торгівлі саме послугами [Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Китаєм 2021]. Саме тому нагальним постає питання про коригування Києвом своєї торговельно-економічної політики та реструктуризації української економіки у бік забезпечення її експортної орієнтації на потужні економічні країни й регіони. Адже у середньостроковій перспективі Україна має домогтися того, щоби Китай став потужним ринком збуту для української машинобудівної, літакобудівної та військової продукції.

Попри те, що Китай має надзвичайно потужний потенціал та є найбільшим світовим фінансовим донором, частка України у структурі його іноземних інвестицій становить лише 0,004%. Все ж слід відзначити повільне зростання прямих китайських інвестицій в українську економіку. Так, на 2019 р. їх обсяг порівняно з попереднім роком зріс майже вдвічі, або майже на 100%. Хоча пандемія COVID-19 у 2020 р. значною мірою зупинила це зростання та зумовила різке падіння й відтік китайських інвестицій (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка прямих іноземних інвестицій КНР в українську економіку на початок року, млн дол. у 2012–2020 рр.

2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
14,8	18,2	25,5	21,0	18,6	16,6	17,8	33,6	13,7

Джерело: [Дроботюк 2019, 11; Прямі інвестиції України. Національний банк України 2021]

Найбільша частка китайських інвестицій припадає на сільське господарство, промисловість та оптово-роздрібну торгівлю. Станом на 2019 р. в Україні налічувалося 1162 підприємства з китайськими інвестиціями, що становить 1% від загальної кількості підприємств України. Значна кількість контрактів була укладена між Китаєм та Україною у галузі будівництва з метою залучення прямих китайських інвестицій. Також значна кількість контрактів щодо залучення прямих китайських інвестицій відбувається у енергетичному, металургійному та банківському секторах [Дроботюк 2019, 11].

Основними причинами та факторами такого низького рівня надходження інвестицій в українську економіку є слабкий інвестиційний клімат, а саме: ненадійність державних компаній України та високий рівень корупції в таких компаніях; нестабільність банківської системи; фактична відсутність механізмів захисту національних інвесторів; значний вплив податків на інвестиційне стимулювання; низький рівень захисту прав власності; недосконалість податкового законодавства; політична нестабільність; високий рівень інфляції;

загострення ситуації на Донбасі, поширення пандемії COVID-19; низький кредитний рейтинг загалом [Хоменко 2017].

Тому серед ключових стратегічних завдань для України є активізація залучення китайських інвестицій задля модернізації її економіки та збільшення експорту товарів з високою доданою вартістю, а також розширення співробітництва в індустріально-інноваційній та науковій сферах. Не менш важливим питанням для України є створення технопарків і зон технологічного розвитку за участю китайського капіталу. Слід зацікавити Китай в інвестуванні української авіаційної та космічної промисловості. Важливим для України є також залучення фінансів Китаю для розвитку великих інфраструктурних об'єктів, аграрних проєктів та «зелених» технологій – вітрової та сонячної енергетики. Необхідним є домагання залучення китайського капіталу в розвиток енергетики, зокрема будівництво, реконструкцію та модернізацію атомних реакторів на українських АЕС. При цьому відомо, що КНР планує інвестувати в енергетику країн-учасниць проєкту «Один пояс, один шлях» не менш як 50 млрд. Досить важливим завданням є отримання Україною від КНР дешевих кредитів для стабілізації української економіки в умовах гібридної російської агресії та поширення пандемії COVID-19. За нинішніх обставин китайські банки можуть стати додатковим джерелом зовнішніх позик, а то й альтернативою кредитних надходжень МВФ для України.

Нині дається взнаки географічне розташування України на фронті євразійської та євроатлантичної цивілізації, що спричиняє зону геополітичної турбуленції. Тому чимдалі відчувається тиск США на офіційний Київ з вимогою не підписувати контракт з Китаєм стосовно часткової приватизації заводу «Мотор Січ», що спеціалізується на виробництві авіадвигунів [Битва за завод: зачем Китаю украинский «Мотор Сич» 2019]. У січні 2021 р. Україна запровадила санкції на трирічний термін проти компанії Skyrizon Aircraft Holdings Limited, що володіє 10 відсотками акцій «Мотор Січі», й китайської компанії Beijing Skyrizon, яка бажає придбати акції підприємства. Вже 10 березня 2021 р. Шевченківський суд Києва заарештував майно і 100% акцій компанії, а СБУ взялася розслідувати можливі порушення законодавства під час приватизації компанії й подальшої незаконної концентрації акцій. Більше того, нині рішенням РНБО запущено процес повернення підприємства «Мотор Січ» у власність держави [Зеленський 2021]. Насправді конфлікт довкола цього заводу є суперечкою США та Китаю, а не конфліктом України з однією з цих двох держав, що лиш свідчить про намагання Вашингтона та Пекіна схилити Україну на свій бік. Саме тому українсько-китайська співпраця в найближчій перспективі має бути спрямована на залагодження конфлікту довкола українського підприємства «Мотор Січ», модернізація якого за рахунок китайських інвестицій дозволила б збільшити експорт його високотехнологічної продукції, передусім авіадвигунів.

Не менш важливим завданням для України є домагання безпосередньої участі у китайському інфраструктурному проєкті «Один пояс, один шлях», покликаному більш тісно зв'язати Азію з Європою та більшою мірою Китай з рештою світу. Тим паче, що регулярно проводиться українсько-китайський форум «Один пояс, один шлях». Китай у рамках цього проєкту планує створення виробничих центрів у безпосередній близькості до ринків збуту своєї

продукції. У цьому контексті Китай може бути залучений до реконструкції українських залізниць у напрямку – з південних до західних областей, а також будівництва високошвидкісних залізничних шляхів – «Київ – Європа», «Київ – Одеса», «Київ – Харків», «Київ – Дніпро». Не менш важливим завданням України може бути залучення китайського капіталу для реконструкції й будівництва українських автомобільних доріг, які б з'єднували українські чорноморські порти з Гданськом та Балтикою. Вагомою є також необхідність модернізації за участю Китаю власне українських портів з метою створення Одеського, Миколаївського та Ізмаїльського портових кластерів.

Залучення України до багаторічного проєкту «Один пояс, один шлях» може сприяти відновленню територіальної цілісності, оскільки Китай чимдалі буде проєктувати свій вплив не через створення конфліктних ситуацій, а шляхом підтримки трансрегіональної стабільності. Утім Китай поки підтримує нейтральність у питанні ситуації з анексією Криму та щодо конфлікту на Донбасі, передусім у РБ ООН. Однак, задекларувавши підтримку суверенітету і територіальної цілісності України у Спільному українсько-китайському комюніке, КНР наразі не визначила чітко Крим невід'ємною частиною України, як це зробив Київ стосовно Тайваню, визнавши його суверенною частиною Китаю [Спільне українсько-китайське комюніке 1992]. Все ж реалізація проєкту «Один пояс, один шлях» значною мірою спрямована на забезпечення цивілізаційного зближення й інноваційної/інвестиційної мобільності. Саме це має стати взірцем для інших авторитарних режимів на кшталт тієї ж Росії, співпраця якої з тим же Китаєм може залежати в перспективі від її міжнародної поведінки. Тож Китай має бути зацікавлений у сприянні утвердження суб'єктності Української держави та у підтримці обстоювання її територіальної цілісності. До того ж нині договірно-правова база між державами нараховує близько 100 документів.

Важливою сферою українсько-китайського стратегічного партнерства є відносини в гуманітарній і культурній галузі. Відомо, що ще за часів УРСР у Китаї було видано твори класиків української літератури. Вже у 1992 р. в Уханьському національному університеті було створено перший спеціальний дослідницький центр про Україну (нині Центр українознавства). Продовжують працювати дослідницькі установи на українському напрямі, серед них – Дослідницький центр України при Чжецзянському педагогічному університеті, Шевченківський центр українсько-китайських культурних зв'язків Тяньцзіньського університету іноземних мов, Дослідницький центр України при Уханьському університеті іноземних мов, Дослідницький центр України при Далянському університеті іноземних мов, Дослідницький центр України при Шанхайському університеті іноземних мов, які фінансуються за рахунок державного бюджету КНР [Кошовий 2017, 26]. У травні 2016 р. представники провідних українських університетів взяли участь у Першому міжнародному освітньому форумі з інноваційного розвитку.

Спостерігається активізація участі України в культурних і мистецьких заходах, що проходять у Китаї за сприяння Посольства України в КНР. У 2002 р. вперше були проведені дні культури України в Китаї, які сприяли більш глибокому розумінню української культури китайським народом. У той же рік в Києві було проведено міжнародну конференцію «Україна – Китай: шляхи до співробітництва». У вересні 2014 р. у Пекіні було відкрито Український дім

як перший проєкт за весь період українсько-китайських відносин. 23 вересня 2016 р. у Пекіні було відкрито художній музей Тараса Шевченка. Це перший музей у світі присвячений творчості українського генія, зроблений силами не української діаспори, а силами китайського народу [Кошовий 2017, 26]. Подібні заходи сприяли започаткуванню перекладу китайською мовою новин Державного інформгентства України «Укрінформ». Останнє дозволило більше дізнаватися про Україну китайському пересічному глядачеві [Аудит зовнішньої політики: Україна – Китай]. Нині також активно функціонує Спільна українсько-китайська комісія у галузі культури, що координує планування культурного співробітництва між Україною та Китаєм.

Триває досить потужна співпраця між українськими та китайськими вищими закладами освіти, науково-дослідними установами та аналітичними й експертними центрами. В українських вищах навчається близько 2 тис. китайських студентів. Тим паче, що починаючи вже з 1999 р. Україною та Китаєм збільшена квота взаємного обміну студентами та аспірантами. Динамічно розвиваються українсько-китайські взаємини у сфері науки та аерокосмічній сфері, а також у сфері туризму. Активно розвиваються взаємозв'язки на рівні Академій наук двох держав, у Києві активно функціонує Інститут Конфуція. При всьому Україні варто активізувати наукові дослідження з вивчення китайської історії, філософії, мови та культури, оскільки в державі все ще гостро відчувається брак фахівців-синологів.

Таким чином, попри зміну векторів зовнішньої політики, Україна загалом зберігала прагматичні відносини з Китаєм на тлі переорієнтації свого експорту в бік Євросоюзу. Китай був серед тих країн, які першими визнали Україну як незалежну державу у 1991 р. та встановили з нею дипломатичні відносини. За тридцятирічний період незалежності у відносинах з Китаєм Україна напружувала досить потужну договірно-правову базу, передусім у напрямі утвердження стратегічного партнерства. Китай нині посів перше місце серед торговельних партнерів України з тенденцією до наростання обсягу торгівлі. Все ж поки зберігається від'ємне сальдо у торгівлі України з Китаєм на тлі надзвичайно низького рівня інвестицій Пекіном в українську економіку. Загалом, виважена й диференційована зовнішньоекономічна політика України буде відзначатися корисністю не лише в плані диверсифікації експорту, а й в доступі до інноваційних технологій та створенні об'єднаних наукоємних підприємств, зокрема в ІТ-сфері та енергозбереженні. Україні та українській економіці вкрай необхідні інвестиції потужних азійських держав, що здатні компенсувати нестачу західних інноваційних ресурсів та сприяти її політичній і економічній стабільності. Китай посідає перші місця серед таких держав – реальних стратегічних партнерів. Перспективною для України є співпраця з Китаєм у рамках інфраструктурного проєкту «Один пояс, один шлях», який дасть можливість залучити Пекін до участі в розвитку і модернізації української інфраструктури. Позитивним є також динаміка українсько-китайських взаємин у гуманітарній та культурній сферах, що сприяє розвитку партнерства у галузі туризму, освіти та науки.

ЛІТЕРАТУРА

Аудит зовнішньої політики: Україна – Китай. Дискусійна записка. Київ, 2016. 60 с.

Битва за завод: зачем Китаю український «Мотор Сич». *Капітал*. 2019. 09 вересня, available at: <https://www.capital.ua/ru/publication/132177-bitva-za-zavod-zachem-kitayu-ukrainskiy-motor-sich> (дата звернення: 02.05.2021).

Гальперіна Л. Фактори розвитку українсько-китайського інвестиційного співробітництва. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність: матеріали X міжнародної конференції, Київ 22 вересня 2016 р.*, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/197265498.pdf>. (дата звернення: 02.05.2021).

Голубов О. Зеленський ввів тимчасовий «безвіз» для туристів Китаю. *Deutsche Welle*. 2021. 24 березня, available at: <https://www.dw.com/uk/zelenskiy-vviv-tymchasovyi-bezviz-dlia-turystiv-z-kytaiu/a-56968278> (дата звернення: 06.05.2021).

Гончарук А. Українсько-китайське стратегічне партнерство на сучасному етапі. *Україна – Китай*. 2014. № 1 (6). С. 44–46.

Декларація про розвиток та поглиблення відносин дружби і співробітництва між Україною і Китайською Народною Республікою від 4 грудня 1995 р., available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_057#Text (дата звернення: 09.05.2021).

Договірно-правова база між Україною та Китаєм. *Посольство України в Китайській Народній Республіці та в Монголії (за сумісництвом)*, available at: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/184-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem> (дата звернення: 14.05.2021).

Дроботюк О. Українсько-китайське економічне співробітництво: підсумки 2010–2018 рр. *Україна – Китай*. 2019. № 18 (4). С. 8–17.

Дьомін О. Співпраця з Китаєм: погляд українського посла. *Україна дипломатична*. 2018. Вип. XIX. С. 347–360.

За 2020 рік товарообіг між Україною та Китаєм зріс на 20%. *Агроцентр*. 2021. 01 травня, available at: <https://news.agro-center.com.ua/agri-policy/za-2020-rik-tovaroobig-mizh-ukrajinoju-ta-kitaiem-zris-na-20.html> (дата звернення: 15.05.2021).

Зіневич І. Українсько-китайські міждержавні відносини: передумови, внутрішні і зовнішні чинники впливу. *Вісник КНУ: серія «Міжнародні відносини»*. 2020. № 2 (52). С. 34–38.

Кошовий С. Україна і КНР: на шляху до нової якості двосторонніх відносин. *Україна – Китай*. 2017. № 1 (7). С. 22–29.

Лещенко Л. Українсько-китайські відносини: здобутки і перспективи. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2001. Вип. 5. С. 149–154.

Лі Інін, Захарін С., Волосяк М. Перспективи зростання торгово-економічного співробітництва Китайської Народної Республіки та України в контексті реалізації ініціативи «Один пояс, один шлях». *Економіка та держава*. 2018. № 5. С. 14–16.

Політичні відносини між Україною та Китаєм. *Посольство України в Китайській Народній Республіці та в Монголії (за сумісництвом)*, available at: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/185-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem>. (дата звернення: 12.05.2021).

Поліщук О. Китайські гроші на службі української економіки. *Укрінформ*. 2020. 19 травня, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3161101-kitajski-grosi-na-sluzbi-ukrainskoi-ekonomiki.html> (дата звернення: 17.05.2021).

Прямі інвестиції України. *Національний банк України. Дані статистики зовнішнього сектору*, available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#5>. (дата звернення: 16.05.2021).

Седнев В. Українсько-китайські відносини: надбання й проблеми. *Україна – Китай*, 2002. № 1 (5). С. 33–37.

Спільна декларація України і Китайської Народної Республіки від 6 вересня 1994 р., available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_004#Text (дата звернення: 04.05.2021).

Спільна заява України та КНР щодо всебічного підвищення українсько-китайських відносин дружби та співробітництва від 6 вересня 2010, available at: <http://ua.china-embassy.org/rus/zwgx/t737970.htm> (дата звернення: 13.05.2021).

Спільне українсько-китайське комюніке від 31 жовтня 1992 р., available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_020#Text. (дата звернення: 15.05.2021).

Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Китаєм. 26 лютого 2021, available at: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/186-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem> (дата звернення: 16.05.2021).

Троян С. Сучасні відносини Україна – КНР: проблеми і перспективи. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. № 1. С. 84–93.

Хоменко О. Китайський інвестиційний ресурс для України. *Economy & Finance*. 2017. 02 November, available at: <https://www.slideshare.net/UIFuture/ss-81508406> (дата звернення: 08.05.2021).

REFERENCES

Audyt zovnishn'oyi polityky: Ukrayina – Kytay. *Dyskusiyna zapyska* (2016), Kyiv. Bitva za zavod: zachem Kitayu ukrainskiy “Motor Sich” (2019), *Kapital*. 09 sentyabrya, available at: <https://www.capital.ua/ru/publication/132177-bitva-za-zavod-zachem-kitayu-ukrainskiy-motor-sich> (accessed 02.05.2021).

Hal'perina L. (2016), “Fakty rozvytku ukrayins'ko-kytays'koho investytsiynoho spivrobotnytstva”. *Kytays'ka tsyvilizatsiya: tradytsiyi ta suchasnist': materialy X mizhnarodnoyi konferentsiyi, Kyiv 22 veresnya*, available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/197265498.pdf> (accessed 02.05.2021).

Holubov O. (2021), Zelens'kyv vviv tymchasovyy “bezviz” dlya turystiv Kytayu. *Deutsche Welle*. 24 bereznya, available at: <https://www.dw.com/uk/zelenskyi-vviv-tymchasovyy-bezviz-dlia-turystiv-z-kytaiu/a-56968278> (accessed 06.05.2021).

Honcharuk A. (2015), “Ukrayins'ko-kytays'ke stratehichne partnerstvo na suchasnomu etapi”, *Ukrayina – Kytay*, No. 1 (6), pp. 44–46.

Deklaratsiya pro rozvytok ta pohlyblennya vidnosyn druzhby i spivrobotnytstva mizh Ukrayinoyu i Kytays'koyu Narodnoyu Respublikoyu (1995), 4 hrudnya, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_057#Text (accessed 09.05.2021).

Dohovirno-pravova baza mizh Ukrayinoyu ta Kytayem. Posol'stvo Ukrayiny v Kytays'kiy Narodniy Respublitsi ta v Monholiyi (za sumisnytstvom) (2021), available at: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/184-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem> (accessed 14.05.2021).

Drobotyuk O. (2019), “Ukrayins'ko-kytays'ke ekonomichne spivrobotnytstvo: pidsumky 2010–2018 rr.”, *Ukrayina–Kytay*, No. 18 (4), pp. 8–17.

D'omin O. (2018), "Spivpratsya z Kytayem: pohlyad ukrayins'koho posla". *Ukrayina dyplomatychna*. 2018. Vol. XIX, pp. 347–360.

Za 2020 rik tovaroobih mizh Ukrayinoyu ta Kytayem zris na 20% (2021), *Ahrotsentr*, 01 travnya, available at: <https://news.agro-center.com.ua/agri-policy/za-2020-rik-tovaroobig-mizh-ukrainoju-ta-kitaiem-zris-na-20.html> (accessed 15.05.2021).

Zinevych I. (2020), "Ukrayins'ko-kytays'ki mizhderzhavni vidnosyny: peredumovy, vnutrishni i zovnishni chynnyky vplyvu", *Visnyk KNU: seriya "Mizhnarodni vidnosyny"*, No. 2 (52). pp. 34–38.

Koshovyy S. (2017), "Ukrayina i KNR: na shlyakhu do novoyi yakosti dvostoronnikh vidnosyn", *Ukrayina – Kytay*, No. 1 (7), pp. 22–29.

Leshchenko L. (2001), "Ukrayins'ko-kytays'ki vidnosyny: zdobutky i perspektyvy". *Naukovyy visnyk Dyplomatychnoyi akademiyi Ukrayiny*, Vol. 5. pp. 149–154.

Li Inin, Zakharin S. and Volosyuk M. (2018), "Perspektyvy zrostannya torhovo-ekonomichnoho spivrobitnytstva Kytays'koyi Narodnoyi Respubliki ta Ukrayiny v konteksti realizatsiyi initsiatyvy "Odyn poyas, odyn shlyakh". *Ekonomika ta derzhava*. No 5, pp. 14–16.

Politychni vidnosyny mizh Ukrayinoyu ta Kytayem (2021). *Posol'stvo Ukrayiny v Kytays'koyi Narodniy Respublitsi ta v Monholiyi (za sumisnystvom)*, available at: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/185-politichni-vidnosini-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem> (accessed 12.05.2021).

Polishchuk O. (2020), "Kytays'ki hroshi na sluzhbi ukrayins'koyi ekonomiky", *Ukrinform*, 19 travnya, available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3161101-kitajski-grosi-na-sluzhbi-ukrainskoi-ekonomiki.html> (accessed 17.05.2021).

Pryami investytsiyi Ukrayiny (2021), *Natsional'nyy bank Ukrayiny. Dani statystyky zovnishn'oho sektoru*, available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#5> (accessed 16.05.2021).

Sednyev V. (2002), "Ukrayins'ko-kytays'ki vidnosyny: nadbannya y problemy", *Ukrayina – Kytay*, No. 1 (5), pp. 33–37.

Spil'na deklaratsiya Ukrayiny i Kytays'koyi Narodnoyi Respubliki (1994), 6 veresnya 1994, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_004#Text (accessed 04.05.2021).

Spil'na zayava Ukrayiny ta KNR shchodo vsebichnoho pidvyshchennya ukrayins'ko-kytays'kykh vidnosyn druzhby ta spivrobitnytstva (2010), 6 veresnya 2010, available at: <http://ua.china-embassy.org/rus/zwx/t737970.htm> (accessed 13.05.2021).

Spil'ne ukrayins'ko-kytays'ke komynike (1992), 31 zhovtnya 1992, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156_020#Text (accessed 15.05.2021).

Torhovel'no-ekonomichne spivrobitnytstvo mizh Ukrayinoyu ta Kytayem (2021), 26 lyutoho 2021, available at: <https://china.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/186-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kitajem> (accessed 16.05.2021).

Troyan S. (2018), "Suchasni vidnosyny Ukrayina – KNR: problemy i perspektyvy", *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*. No. 1, pp. 84–93.

Khomenko O. (2017), Kytays'kyy investytsiynyy resurs dlya Ukrayiny. *Economy & Finance*, 02 November, available at: <https://www.slideshare.net/UIFuture/ss-81508406> (accessed 08.05.2021).

Стаття надійшла до редакції 06.05.2021

UDC 339.7

STRUCTURE AND DYNAMICS OF CAPITAL FLOWS BETWEEN THE USA, CHINA AND THE EUROPEAN UNION

T. Rodionova

PhD in Economics

Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanska str., Odesa, 65082, Ukraine
t.rodionova@onu.edu.ua

O. Masiuk

Student

Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanska str., Odesa, 65082, Ukraine
alexandra00masiuk@gmail.com

The article examines the main trends, dynamics and structure of foreign direct investment (FDI) flows in the United States, China and the European Union (EU). According to many scientists, this type of capital flows is decisive for the comprehensive development of the country, since it has an impact on various aspects such as the quality of infrastructure, production capabilities, the standard of living of the population and technological development. The overall trend in FDI flows is not constant. There is also a change in the place of countries in the ranking of global recipients of investments: after dominating in most of the 21st century, European countries began to give way to the United States and China in terms of gross investments by foreign capital investors. Nevertheless, the EU remains the main investment partner of the United States, and an important partner in relation to China. But there is a growing concern by the European authorities over China's foreign policy, as a result of which the former are taking restrictive measures and additional checks on Chinese FDI. Rising tensions are also observed between the US and China, driven by trade conflicts and US protectionist policies. Closer transatlantic relations and bias towards China are explained by the historical closeness and similar level of development between the United States and Europe, as well as by the imperfection of China's policies and legislation, the corruption of its institutions, restrictive measures by its authorities and the closeness of certain sectors for investment. The article also investigated factors that can affect the incoming flows of foreign direct investment, and their impact on some of the economic indicators of the regions. These factors include average annual wages, corporate income tax rate, real interest rate, export market penetration index, inflation and the main stock exchange index.

Key words: foreign direct investment, USA, China, European Union, incoming and outgoing capital flows.

СТРУКТУРА І ДИНАМІКА ПОТОКІВ КАПІТАЛУ МІЖ США, КИТАЄМ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Т. А. Родіонова, О. Є. Масюк

У статті розглядаються основні тенденції, динаміка та структура прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у США, Китаї та Європейському Союзі (ЄС). На думку багатьох вчених, такий тип потоків капіталу є визначальним для всебічного розвитку країни, оскільки він впливає на різні аспекти, такі як якість інфраструктури, виробничі можливості, рівень життя населення та технологічний розвиток. Загальна тенденція потоків ПІІ не є постійною. Також відбувається зміна місця країн у рейтингу глобальних одержувачів інвестицій: після домінування у більшості XXI століття європейські країни почали поступатися місцем США та Китаю з точки зору валових інвестицій іноземних інвесторів капіталу. Тим не менше, ЄС залишається головним інвестиційним партнером США та важливою стороною щодо Китаю. Але з боку європейських влад зростає занепокоєння зовнішньою політикою Китаю, в результаті чого перші вживають обмежувальні заходи та додаткові перевірки ПІІ Китаю. Підвищення напруженості спостерігається також між США та Китаєм, що зумовлене торговими конфліктами та протекціоністською політикою США. Більш тісні трансатлантичні відносини та упередженість до Китаю пояснюються історичною близькістю та подібним рівнем розвитку між США та Європою, а також недосконалістю політики та законодавства Китаю, корупцією його інституцій, обмежувальними заходами з боку владних структур та закритістю певних секторів для інвестицій. У статті також досліджено фактори, які можуть впливати на вхідні потоки прямих іноземних інвестицій, та їх вплив на деякі економічні показники регіонів. Ці фактори включають середньорічну заробітну плату, ставку податку на прибуток підприємств, реальну процентну ставку, індекс проникнення на експортний ринок, інфляцію та основний фондовий біржовий індекс.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції, США, Китай, Європейський Союз, вхідні та висхідні потоки капіталу.

Залучення інвестиційних потоків є одною з головних цілей економічної політики різних країн. Але не має остаточного консенсусу щодо наслідків значних капіталовкладень на рівень добробуту населення. Багато науковців виділяють як негативні (зростання нерівності між різними шарами населення), так і позитивні аспекти (збільшення продуктивності, прискорення науково-технологічного розвитку) іноземних потоків коштів для країн, при чому в залежності від рівня розвитку останніх.

Дослідженням потоків капіталу і впливу на них макроекономічних аспектів присвячені праці таких вчених як Л. Баррот, Л. Сервен, Н. Батіні, Л. Дюран, С. Іслам, Б. Айхенгрін, Б. Пеллегріно, Х. Ельфаюм, М. Хенгге.

Інвестиційні відносини між США, Китаєм та Європейським Союзом та особливості капітальних потоків в цих регіонах були описані в роботах наступних вчених: Дж. Ліндебум, С. Мен'є, М. Берманс, Дж. Бургер, Дж. Ву, Л. Гальперіної, Л. Лу, М. Лу, Ж. Лі, Л. Шен, П. Маккуад, М. Шмідт, Ву Джин Чой, К. Кауфманн, М. Хабіб, Ф. Вендітті, С. Діс, А. Галезі, М. Кумгоф, А. Сокол.

Метою дослідження є аналіз тенденцій та структури потоків прямих іноземних інвестицій у США, Китаї та ЄС, а також впливу на них особливостей кожного регіону.

Чинники формування потоків капіталу в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, також було розглянуто Луї-Дієго Барротом та Луї Сервенем. Вони визначили, що для перших глобальні фактори є більш значимими, причому сильніший вплив вони мають саме на відтік капіталу. Велика фінансова відкритість і більш глибокі фінансові системи підсилюють зв'язок країн із глобальним фінансовим циклом і встановлюють залежність країн від невеликої вибірки змінних (відсоткова ставка, реальний обмінний курс, зростання ВВП і цін на сировину). Окрім того, було виявлено, що менш гнучкий валютний курс знижує здатність країн захистити свої ринки від змін в світових фінансових центрах. Щодо країн, що розвиваються, то для них визначними є ідіосинкратичні, індивідуальні фактори [Luis-Diego B., Servén L. 2018].

Хоч і немає чіткого консенсусу щодо наявності позитивного взаємозв'язку між інвестиціями та економічним зростанням, але в останні роки поширюється думка, що вони є певним чинником стимулювання розвитку країни, оскільки вони виступають у ролі каналу для передачі передових технологій і ефективних методів управління компаніями. Це допомагає збільшити продуктивність місцевих фірм та прискорити їх технічно-науковий розвиток.

Зокрема, деякі науковці виділяють питання, чи можуть країни вплинути на свою схильність до змін світових фінансових умов. Дослідження показують, що існує велика ступінь відмінностей в чутливості кожної країни до одного й того ж фактору. Однак таку неоднорідність можна пов'язати з різними видами політики. Основні результати показали, що більш високий рівень контролю за капіталом, грошово-кредитна і курсова політики знижують чутливість до глобальних потрясінь і можуть бути успішно застосовані для зниження ризиковому країни на світовому фінансовому ринку [Batini N., Durand L. 2021].

Загалом, серед позитивних наслідків вхідних інвестиційних потоків відмічається, що інвестиції забезпечують кращий доступ до технологій та новітнього обладнання, а також призводять до непрямого підвищення продуктивності за рахунок вторинних ефектів. Крім того, таким чином транснаціональні корпорації можуть підвищити ступінь конкуренції на ринках, що змусить неефективні фірми вкладати більше коштів у виробничі потужності, фізичний та людський капітал і тим самим сприяти розвитку торгівлі. На макrorівні, результатом такого зростання є поява величезних ринків, збільшення доходу на душу населення і розширення світового середнього класу. Серед негативних наслідків визначають втрату робочих місць, досліджень і розробок, а також можливостей для підприємництва, оскільки іноземні фірми витісняють національні; культурні ефекти, при яких іноземні товари і логотипи замінюють традиційні; а також політичні наслідки через лобювання власниками іноземних компаній урядів приймаючих країн [Islam Md Saiful 2014].

Нещодавні дослідження показують, що нерівність між різними шарами населення збільшилась з поглибленням фінансової глобалізації як в розвинених, так і в країнах, що розвиваються. Детальніше ця проблема розглядається Баррі Айхенгріном та іншими у роботі «Фінансова глобалізація та нерівність: потоки капіталу як меч із двома кінцями» (2021). Вони роблять висновок, що вплив лібералізації на операції з капіталом всередині країни залежить від контексту і типу інвестицій. Їхній загальний вплив залежить від структури капіталів, їх взаємодії, а також від більш широких економічних та інституціональних умов.

Очевидно, що навіть коли фінансова глобалізація підтримує економічне зростання, вона може бути не рівноправною в залежності від ситуації та обставин. Це створює дилему, оскільки рівень життя можна підвищити, чому сприяє лібералізація в країнах із сильними інститутами і ефективною політикою і нормативно-правовою базою; у той же час однорідне поширення такого зростання жодним чином не гарантується. Розподільчий вплив також залежить від початкових умов, які включають рівень людського капіталу, розвиненість фінансових ринків, міцність політичної основи. Тому важливо поєднувати політику вільної економіки з іншими соціальними заходами, які б допомогли б зрівняти усі здобутки для національного ринку. Адже більш високий рівень освіти, сильніші права кредиторів і ефективніше верховенство закону можуть допомогти отримати вигоди з точки зору зростання при мінімізації витрат з точки зору розподілу [Eichengreen B., Csonto B., El-Ganainy A., Koczan Z. 2021].

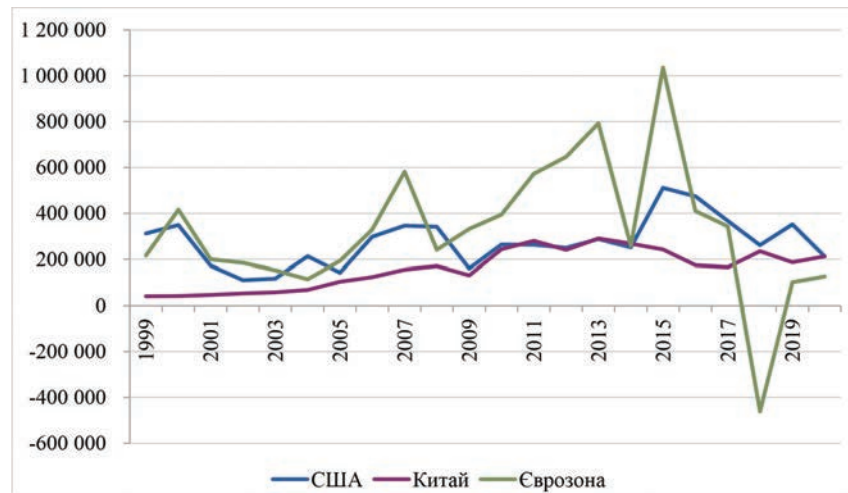
Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) – важлива частина відкритої та конкурентоспроможної економіки. Багато країн вбачають саме у цьому виді інвестицій можливість до зростання та економічного розвитку. Багато досліджень також підтверджують, що ПІІ сприяють міжнародній глобалізації та інтеграції, підвищенню якості людського капіталу, покращенню торгівельних відносин і передачі технологій.

Проте в залежності від розподілу вхідних ПІІ буде залежати їх вплив на національну економіку: сприятливі ефекти будуть найбільшими, коли інвестиції будуть направлятися в сектори, для яких характерна сильна взаємодоповнюваність між капіталом і кваліфікацією. У цьому випадку більш освічена робоча сила буде сприяти більш широкому розподілу благ. Однак вивезення ПІІ зазвичай пов'язано зі зниженням попиту на менш кваліфіковану робочу силу в країні походження, що створює загрозу перенесення виробництва закордон, яке може знизити ринкову силу робочого класу, що ще більше посилить нерівність [Eichengreen B., Csonto B., ElGanainy A., Koczan Z. 2021].

Країни Європейського Союзу (ЄС) були одними з більших як інвесторів, так і отримувачів ПІІ. Сумарні обсяги висхідних та вхідних потоків інвестицій за останні 20 років становлять 12,1 трлн та 14,1 трлн дол. США відповідно [International Monetary Fund Data 2021], що набагато перевищує аналогічні показники для Сполучених Штатів та Китаю. Варто відзначити, що останні також відстають по обсягам і від Єврозони, хоча сумарний ВВП цього регіону є меншим. Для США валові вхідні та висхідні ПІІ протягом цього періоду склали 5,8 трлн. дол. США. І незважаючи на популярну думку що Китай є глобальним центром для інвестицій, країна значно відстає від порівнювальних регіонів по обох показниках. При одному з найбільших ВВП (майже 14,3 трлн. дол. США) валові прямі інвестиції з Китаю за період 1999-2020 склали 1,73 трлн дол. США, а сума вхідних потоків – 3,3 трлн. дол. США, що у 4,3 рази менше за ЄС та у 1,8 менше аніж у США.

Проте в останні роки Єврозона стала втрачати свої позиції за обсягами вхідних іноземних інвестицій. Після максимуму в 1,035 трлн дол. США у 2015 р. регіон почав відставати від Сполучених Штатів, а з 2018 р. і від Китаю. Варто зазначити, що у 2018 р. обсяги вхідних ПІІ у Єврозону були від'ємними. Це означає, що закордонні інвестори забирали свої попередньо вкладені кошти, і цей відтік перевищив вкладення іноземних резидентів у цей регіон.

На другому місці переважно знаходились США. Але після значного зростання обсягів ПІІ в країну до 511,4 млрд дол. США у 2015 р. «апетит» інвесторів впав, і за 2020 р. вхідні інвестиції становили дещо більш ніж 212 млрд дол. США. І хоча Китай протягом більшості років відставав від порівнюваних регіонів, з 2010 р. спостерігалось зростання валових ПІІ у країну, які протягом наступних десяти років в середньому склали 231 млрд дол. США. І станом на 2020 р. Китай посів перше місце із інвестиціями у 212,48 млрд дол. США (рис. 1).

Рис. 1. Обсяги вхідних ПІІ у США, Китаї та Євросоні за 1999-2020 рр. (млн. дол. США)

Джерело: [International Monetary Fund Data 2021]

Отже, можна стверджувати, що США є одним із найбільших у світі одержувачів ПІІ за останні роки. Це зумовлено декількома факторами. По-перше, США і долар посідають центральне місце у світовій економіці. По-друге, це один із найбільших ринків збуту, який також має висококваліфіковану робочу силу. По-третє, політика уряду США щодо оподаткування та регулювання пропонує іноземним інвесторам достатньо широку свободу.

Основними країнами-інвесторами в США є Канада, Японія, а також країни Європи (а саме Великобританія, Німеччина, Ірландія та Франція). Велика частина цих інвестицій спрямована на виробництво, фінансову та страхову діяльність, торгівлю та обслуговування [Nordea Trade 2021].

Загалом, США та Європа є найважливішими ринками один одного. Протягом останнього десятиліття Європа залучила 58 % від загального обсягу прямих інвестицій США. Серед країн найбільшу частку інвестицій протягом 2010 – III кв. 2020 отримали Нідерланди (22 %) та Люксембург (21,7 %). Велика питома вага останнього пояснюється роллю цієї країни, як перехідного фінансового центру, з якого потім кошти направляються у інші країни Європейського Союзу.

Загальний запас ПІІ США в Європі за всі роки становив 3,6 трлн дол. США в 2019 р., що становить 60 % від загальної інвестиційної позиції США та майже в чотири рази аналогічних інвестицій країни в Азіатсько-Тихоокеанський регіон.

Валовий обсяг європейських запасів у Сполучених Штатах станом на кінець 2019 р. оцінюється в 2,9 трлн дол. США, що перевищує рівень інвестицій з Азії утричі. А сума інвестицій лише з одної Німеччини у 2019 р. майже в десять разів більше за аналогічний показник Китаю. ПІІ США у Великобританію в 2019 році були в сім разів більшими, ніж в Китай. Еквівалентні інвестиції США в Німеччину в 1,3 рази більше, ніж у Китай [Hamilton D., Quinlan J. 2021]. Найчастіше європейські інвестиції були направлені в американську обробну промисловість, а саме у сектора хімічного виробництва і транспортного обладнання.

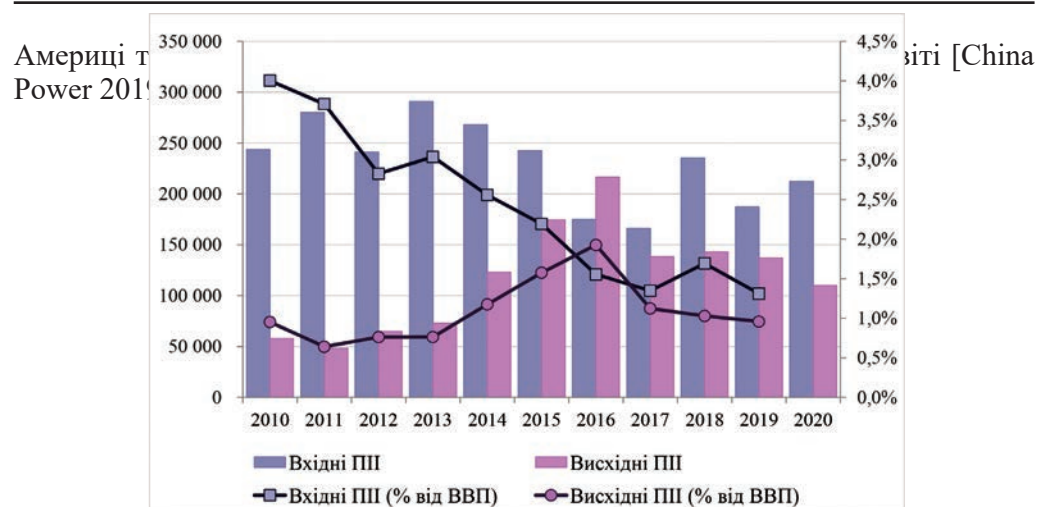
Отже, ЄС та США є головними інвестиційними ринками не тільки у світі, але один для одного. Це зумовлено декількома причинами:

- Інвестування в Європу та Сполучені Штати простіше, аніж в Китаї, адже в останньому владою застосовуються певні обмеження на рух капіталу та іноземну власність, державна допомога і субсидування китайським компаніям.
- Краща правова система і більша прозорість у США та ЄС.
- Висококваліфікована робоча сила, зростання доходів населення і якісна інфраструктура у США та ЄС, які є найбільшими ринками споживання.
- Сповільнення зростання у Китаї.

Попри те, що Китай не є головним місцем призначення для американського капіталу, інвестиції у цю країну з США були досить стабільними у минулих роках і складала у середньому 2-3% від загальних висхідних інвестицій Сполучених Штатів. Значна частина американських інвестицій у Китай була зумовлена багаторічними проектами на нових територіях в таких сферах, як автомобільна та розважальна галузі.

Китай є найбільшим одержувачем ПІІ в Азії. Проте в останні роки інвестування в країну дещо зменшується. Протягом 2010–2015 рр. середні щорічні обсяги вхідних ПІІ складала 261 млрд. дол. США, а за період 2016–2020 рр. – 197 млрд дол. США. Таке падіння може бути пов'язано із обмежувальною політикою Китаю щодо потоків капіталу, а також із зростаючою недовірою інвесторів інституціям в країні, низьким рівнем захисту прав інтелектуальної власності і корупцією. Проте у другій половині минулого десятиліття зросли прямі іноземні інвестиції з Китаю. У 2020 р. вони майже вдвічі перевищили рівень 2010 р. і становили 109,9 млрд дол. США [International Monetary Fund Data 2021]. Варто ще зазначити, що у 2016 р. вперше потоки інвестицій з країни перевищили інвестиції в неї (на майже 42 млрд дол. США). Спостерігається також падіння вхідних інвестицій у відсотках від ВВП: 4 % у 2010 р. проти 1,3 % у 2019 р. Проте частка висхідних ПІІ від ВВП залишилася майже незмінною: 0,95 % у 2010 р. проти 0,96 % у 2019 р. (рис. 2).

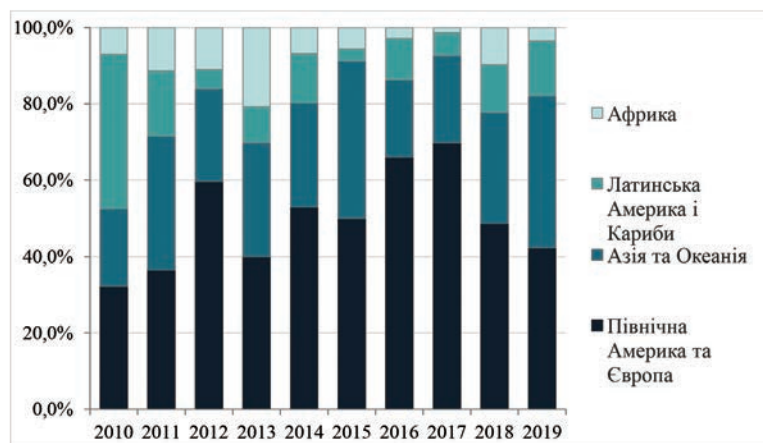
Північна Америка та Європа є головними напрямками для ПІІ Китаю. З 2005 по 2019 рік китайські компанії інвестували 624,4 млрд доларів у Північну Америку та Європу, що склало трохи більше половини (50,9 %) усіх відтоків ПІІ Китаю за цей період. Сполучені Штати є головним напрямком у світі для ПІІ Китаю, залучивши 183,2 млрд доларів США, або 15% загального відтоку Китаю, у період з 2005 по 2019 рік. Китайські ПІІ в Європу склали 383,4 млрд доларів за період 2005–2019 років. Приблизно три чверті цього кошту надійшло до країн Західної Європи (162,1 млрд доларів) та Північної Європи (127,3 млрд. доларів). Споживаючи 83 млрд доларів, Великобританія була головним одержувачем ПІІ в Європі, другим за величиною в Північній

Рис. 2. Обсяги вхідних і висхідних потоків ПІ у млн дол. США та у % від ВВП за 2010-2020 рр.

Джерело: [International Monetary Fund Data 2021], [World Bank Database 2020]

Отже, протягом останнього десятиліття Північна Америка і Європа були основним пунктом призначення китайських ПІ. У період 2010–2019 рр. частка цих регіонів складала від 32,3 % (2010 р.) до 69,7 % (2017 р.). Лише в 2010 р. домінуючу позицію займали Латинська Америка та Карибський регіон із часткою 40,6 % (рис. 3).

Рис. 3. Регіональний розподіл інвестицій із Китаю у 2010–2019 рр. (%)

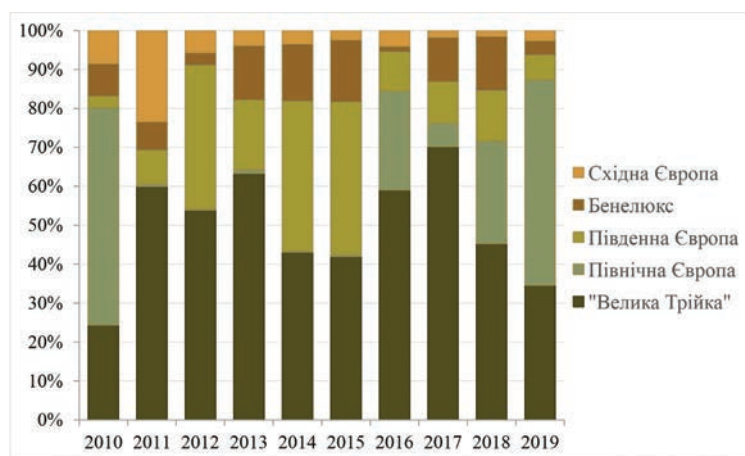
Джерело: [China Power 2019]

Зменшення питомої ваги Північної Америки та Європи у валових інвестиціях Китаю пов'язано зі зростаючою стурбованістю урядів щодо потоків капіталу з Китаю. Особливо зростаюча напруга помітна в ЄС.

Посилення таких побоювань в Європі обумовлено зростаючою часткою Китаю в світовому вивезенні і ввезенні капіталу. Така ситуація є наслідком прагнення Китаю відійти від колишнього ярлика світового виробника недорогої

технологічної продукції. Це повинно бути реалізовано за рахунок досягнення міжнародного панування в таких ключових технологіях як аерокосмічна промисловість, інформаційні технології і т. д. У результаті китайські ПІІ в ЄС, як правило, представляють собою придбання високотехнологічних компаній, які здатні підвищити конкурентоспроможність китайських компаній і доповнити експорт, що сприяє інвестиціям в нові проекти. Ба більше, важливою причиною збільшення китайських інвестицій є також те, що багато країн ЄС мають відносно слабе нормативно-правове середовище, що регулює діяльність імпорту ПІІ. Індекс регуляцій обмежень на інвестиції незмінно поміщає країни ЄС в число країн з найменшими обмеженнями в світі [Wu Geoff 2019].

Помітно став змінюватись географічний розподіл китайських інвестицій у Європі. Частка країн «Великої трійки» (Великобританія, Німеччина, Франція), які зазвичай домінували як головний пункт призначення китайських ПІІ, впала до 34,6 % у 2019 р. (проти 45,3 % у 2018 р. та 71 % у 2017 р.). Така ситуація склалась в основному через зменшення обсягу капіталовкладень у Великобританію, яка в середньому отримувала майже 27 % ПІІ з Китаю у Європу протягом 2010–2019 рр. (для Франції та Німеччини цей показник становив 10 та 12,6 % відповідно). Це є наслідком зростаючих хвилювань інвесторів с приводу подальшого місця Великобританії після «Брекзиту». Також у 2019 р. вперше з 2010 р. Північна Європа витіснила «велику трійку», отримавши 52,7 % всіх китайських інвестицій (рис. 4). Це було пов'язано переважно з кількома великими угодами про злиття та поглинання.

Рис. 4. Регіональний розподіл інвестицій із Китаю у країнах Європи у 2010–2019 рр. (%)

Джерело: [Kratz A., Huotari M., Hanemann T., Arcesati R. 2020]

Галузева суміш китайських інвестицій в Європі була досить концентрованою у 2019 р., набагато більше, ніж у попередньому році. У 2019 р. чотири сектори отримали понад 80% загальних китайських інвестицій в рамках ЄС. Найбільшим одержувачем на сьогоднішній день був сектор споживчих товарів та послуг, який залучив понад 40 % від загальної кількості [Kratz A., Huotari M., Hanemann T., Arcesati R. 2020]. Такий секторальний розподіл інвестицій знову ж таки пов'язаний із їх меншою залежністю від політичних коливань та регулювань з боку урядів.

Сукупний обсяг прямих іноземних інвестицій з ЄС до Китаю за останні 20 років досяг понад 165 млрд дол. США. Проте загалом європейські інвестиції у Китай залишаються відносно скромними щодо розміру та потенціалу китайської економіки.

Отже, оскільки ПІІ є одним із ключових факторів розвитку країни, гіпотеза, яка досліджуватиметься, – це вплив економічних показників США, Китаю та Єврозони (незалежні змінні) на обсяг їх вхідних ПІІ (залежна змінна) протягом 1999–2020 рр. На основі проведення регресійних моделей було обрано статично значущі змінні та сформовано моделі для США (1), Китаю (2) та Єврозони (3):

$$FDI_{In} = \beta_1 * \%_{rate} + \beta_2 * EMP + \beta_3 * Wage + \beta_4 Tax + \varepsilon \quad (1)$$

$$FDI_{In} = \beta_1 * \%_{rate} + \beta_2 * EMP + \beta_3 * infl + \beta_4 Tax + \varepsilon \quad (2)$$

$$FDI_{In} = \beta_1 * Tax_w + \beta_2 * Wage_w + \beta_3 * SE_{Index} + \varepsilon \quad (3)$$

де FDI_{In} – обсяг вхідних потоків ПІІ (млрд. дол. США), $\beta_{1,2,3,4}$ – бета-коефіцієнт незалежних змінних, $\%_{rate}$ – реальна відсоткова ставка Центрального Банку (%), EMP – індекс проникнення на експортний ринок (Index of Export Market Penetration), $Wage$ – середня річна заробітна плата (у тис. дол. США), Tax – податкова ставка на корпоративний прибуток (%), $infl$ – рівень інфляції (%), TAX_w – зважена податкова ставка на корпоративний прибуток (зважена за часткою кожної країни Єврозони відповідно до її частки у сумарних вхідних ПІІ у період 1999–2020; %), $Wage_w$ – зважена середня річна заробітна плата (зважена за часткою кожної країни Єврозони відповідно до її частки у сумарних вхідних ПІІ у період 1999–2020; у тис. дол. США), SE_{Index} – головний індекс фондового ринку регіону (дол. США).

Основні результати моделей представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати регресійних моделей 1–3

Параметри моделі	Модель 1 (США)	Модель 2 (Китай)	Модель 3 (Єврозона)
	Бета-коефіцієнт (t-статистика)		
R-квадрат	0,749	0,856	0,606
$\%_{Rate}$	0,792*** (4,776)	0,367* (1,991)	-
EMP	-0,367* (-2,036)	0,394** (2,269)	-
Inflation		0,460** (2,301)	-
Tax/Tax_w	0,882*** (3,988)	-0,443** (-2,879)	0,725*** (3,376)
$Wage/Wage_w$	1,389*** (6,755)	-	1,087*** (4,990)
SE_{Index}	-	-	0,310* (1,992)

*** - статична значущість за рівня 1%; ** – статична значущість за рівня 5%; * – статична значущість за рівня 10%.

Джерело: розраховано авторами

Коефіцієнт детермінації R-квадрат отриманих моделей становить 0,749, 0,856 та 0,606 відповідно. Це означає, що варіативність залежної змінної пояснюється незалежними змінними на 74,9, 85,6 та 60,6 % відповідно. Такі результати є досить високими, адже пояснити зміни в обсягу ПІІ декількома факторами достатньо важко.

Стандартизовані бета-коефіцієнти показують, який вплив чинники мають на змінну (чим більший модуль, тим більший вплив). За цим показником найбільший вплив на вхідні потоки прямих іноземних інвестицій США має середня заробітна плата: при її збільшенні на 1 пункт, обсяг ПІІ зростає на 1,389 пункта. Це можна пояснити тим, що збільшення оплати праці часто пов'язано із кращим рівнем кваліфікації робітників, що свідчить про вищий технологічний розвиток країни, який є привабливим фактором для інвестицій. Варто також відзначити, що такий показник може бути через зворотну залежність: під час збільшення інвестицій у країну зростає і середня оплата праці її населення.

Схожа ситуація можлива і з податковою ставкою на корпоративний прибуток, бета-коефіцієнт якої 0,882. При зростанні обсягу вхідних ПІІ, уряд Сполучених Штатів міг підняти рівень податків, аби збільшити надходження у бюджет країни через розростання виробництва іноземних суб'єктів.

Реальна відсоткова ставка має бета-коефіцієнт 0,792; тому при її збільшенні зростають і вхідні потоки капіталу. А коефіцієнт індексу проникнення на експортний ринок має від'ємне значення (-0,367), тобто чим менше кількість експортних ринків у США, тим більший обсяг залучених інвестицій. Це можна пояснити наступним чином: якщо національне виробництво втрачає свою експорту силу, уряд може імплементувати більш ліберальну політику для потоків капіталу, а саме для їх залучення, що і відображається у збільшенні ПІІ.

Найбільший вплив за бета-коефіцієнтом для моделі ПІІ Китаю мають рівень інфляції (0,460) і податкова ставка корпоративного прибутку (-0,443). У випадку інфляції можливий зворотній вплив: саме через збільшення інвестицій і, відповідно, грошей у економіку країни зростає рівень цін. Податкова ставка має негативний вплив, адже інвестори шукають шляхи для отримання більшого прибутку і не бажають сплачувати більше податків.

Як і випадку США, позитивний вплив має реальна відсоткова ставка (0,367). Але на відміну від попередньої моделі, індекс проникнення на експортні ринки має позитивну кореляцію (0,394). Оскільки значні інвестиції у Китай спричиненні його роллю світового виробника і експортера, а також його відносно низькою вартістю робочої сили. Тому багато компаній розширюють і переносять своє виробництво у цю країну у вигляді ПІІ.

Усі незалежні зміни емпіричної моделі для країн Єврозони мають позитивні бета-коефіцієнти, і за рівним впливу найбільший показник має заробітна плата (1,087), за якою слідує ставка податку на прибуток (0,725) й значення індексу «Euro Stoxx 50» (0,310). Проте для всіх них більш ймовірна зворотна залежність: саме обсяги вхідних інвестицій позитивно впливають на зарплати працівників, на підвищення податкової ставки на прибуток (як у випадку моделі для Сполучених Штатів) і на індекс фондового ринку (адже при значних капіталовкладеннях зростає ринкова оцінка компаній Єврозони і їх привабливість для інвесторів).

Отже, для всіх регіонів значною перемінною є податкова ставка на корпоративний прибуток. Але лише для Китаю її коефіцієнт виявився від'ємним,

---

який означає, що при збільшенні ставки податку інвестиції у цю країну зменшувались. Для Сполучених Штатів та Єврозони ця залежність є позитивною. В обох випадках це можна пояснити тим, що через розширення виробництва всередині регіону через збільшення інвестицій уряд міг прийняти рішення про зростання і податків для збільшення надходжень у державний бюджет.

У моделі Китаю значним виявився рівень інфляції. Але такий результат може мати місце через зворотній вплив: саме через великі надходження капіталу в країну і зростає рівень цін у ній.

Пряму кореляцію можна спостерігати між вхідними ПІІ та реальною процентною ставкою у моделях США та Китаю. Це може бути наслідком ініціативи урядів залучати кошти у виробництво саме через інвестиції та іноземний капітал, а не через боргові банківські кошти всередині країни. Варто відзначити, що для США цей показник є більш значимим.

Відмінність у моделях для цих країн полягала в наступному. При зростанні індексу проникнення на експортні ринки Китаю в країні спостерігались більші обсяги притоку прямих інвестицій, що є досить логічним, адже політика Китаю полягала в орієнтації на експорт та низькій собівартості продукції. Тому при нарощуванні експортної сили зростали і обсяги капіталу від іноземних інвесторів, які переносили своє виробництво у цей регіон. Але цей показник має негативний вплив для Сполучених Штатів. Це може бути результатом того, що при покращенні експортної позиції США покращувався і торговий баланс країни, тому вона «не потребувалась» в залученні іноземних коштів. Також під час збільшення американського експорту зростає і попит на долар США, що зміцнює його курс у відношенні до інших валют. Тому обсяги інвестицій могли зменшуватись і через фактор обмінного курсу.

Отже, можна зробити висновок, що представлені моделі є статично значимими. Проте варто відзначити, що зміна деяких незалежних змінних є результатом варіативності надходжень ПІІ у регіон, а не навпаки. Загалом, вхідні потоки будь-якого виду капіталу залежать від значно більшої кількості внутрішніх та зовнішніх факторів, як, наприклад, політична ситуація в країні, очікування інвесторів, заяви уряду і економічний цикл. Проте позитивний вплив вхідних ПІІ підтверджується на основі моделі для Єврозони, в якій вони підвищують рівень середньої оплати праці, що має прямий вплив на добробут населення та розвиток регіону.

ЛІТЕРАТУРА

Batini N., Durand L. (2021) "Facing the Global Financial Cycle: What Role for Policy". Available at: <https://ssrn.com/abstract=3799626> (accessed 26 May 2021).

CSIS. China Power. (2019) "Does China Dominate Global Investment?" Available at: <https://chinapower.csis.org/china-foreign-direct-investment/> (accessed 26 May 2021).

Гальперіна Л. П. Фактори розвитку українсько-китайського інвестиційного співробітництва//Китайська цивілізація: традиції та сучасність [Електронний ресурс] : матеріали X міжнар. конф., 22 верес. 2016 р., Київ ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Київ : КНЕУ, 2016. – С. 19–21.

Eichengreen B., Csonto B., ElGanainy A., Koczan Z. (2021) Financial Globalization and Inequality: Capital Flows as a Two-Edged Sword. IMF Working

---

Paper No. 2021/004, p.5 Available at: <https://ssrn.com/abstract=3799596> (accessed 26 May 2021).

Hamilton D., Quinlan J. (2021) The Transatlantic Economy 2021 Annual Survey of Jobs, Trade and Investment between the United States and Europe. Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University, Woodrow Wilson International Center for Scholars. pp. 73-80 Available at: https://www.uschamber.com/sites/default/files/transatlanticeconomy2021_fullreport_lr.pdf (accessed 26 May 2021).

International Monetary Fund Data (2021) “Balance of payments Analytic Presentation by Indicator: Direct Investments Liabilities”. Available at: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=62805741> (accessed 26 May 2021).

International Monetary Fund Data (2021) “Balance of payments Analytic Presentation by Indicator: Direct Investments Assets”. Available at: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=62805741> (accessed 26 May 2021).

Islam Md Saiful, (2014) “Positive and Negative Impact of Investment on a Country’s Economic Development”. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3614019> (accessed 26 May 2021).

Luis-Diego B., Servén L. (2018) “Gross Capital Flows, Common Factors, and the Global Financial Cycle”. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3116778> (accessed 26 May 2021).

Kratz A., Huotari M., Hanemann T., Arcesati R. (2020) Chinese FDI in Europe: 2019 Update. MERICS. Available at: <https://merics.org/en/report/chinese-fdi-europe-2019-update> (accessed 26 May 2021).

Nordea Trade (2021) “Country profile United States; Foreign direct investment (FDI) in the United States”. Available at: https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/united-states/investment?vider_sticky=oui (accessed 26 May 2021).

Wu Geoff (2019) “Are the Current EU Regulations on FDI Screening Mechanisms Effective in Dealing with the Challenges of Chinese Outbound FDI or Are There Alternative EU Legislative Instruments Which May Prove to Be More Suitable for Addressing Concerns Regarding Chinese OFDI”. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3509726> (accessed 26 May 2021).

REFERENCES

Batini N., Durand L. (2021) “Facing the Global Financial Cycle: What Role for Policy”. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3799626> (accessed 26 May 2021).

CSIS. China Power. (2019) “Does China Dominate Global Investment?” Available at: <https://chinapower.csis.org/china-foreign-direct-investment/> (accessed 26 May 2021).

Halperina L. P. *Faktry rozvytku ukrainsko-kytayskoho investytsiinoho spivrobotnytstva//Kytayska tsyvilizatsiia: tradytsii ta suchasnist* [Elektronnyi resurs] : materialy X mizhnar. konf., 22 veres. 2016 r., Kyiv DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana». – Kyiv : KNEU, 2016. – S. 19–21.

Eichengreen B., Csonto B., ElGanainy A., Koczan Z. (2021) Financial Globalization and Inequality: Capital Flows as a Two-Edged Sword. IMF Working Paper No. 2021/004, p.5 Available at: <https://ssrn.com/abstract=3799596> (accessed 26 May 2021).

Hamilton D., Quinlan J. (2021) The Transatlantic Economy 2021 Annual Survey of Jobs, Trade and Investment between the United States and Europe. Paul

---

H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University, Woodrow Wilson International Center for Scholars. pp. 73-80 Available at: https://www.uschamber.com/sites/default/files/transatlanticeconomy2021_fullreport_lr.pdf (accessed 26 May 2021).

International Monetary Fund Data (2021) “Balance of payments Analytic Presentation by Indicator: Direct Investments Liabilities”. Available at: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=62805741> (accessed 26 May 2021).

International Monetary Fund Data (2021) “Balance of payments Analytic Presentation by Indicator: Direct Investments Assets”. Available at: <https://data.imf.org/regular.aspx?key=62805741> (accessed 26 May 2021).

Islam Md Saiful, (2014) “Positive and Negative Impact of Investment on a Country’s Economic Development”. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3614019> (accessed 26 May 2021).

Luis-Diego B., Servén L. (2018) “Gross Capital Flows, Common Factors, and the Global Financial Cycle”. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3116778> (accessed 26 May 2021).

Kratz A., Huotari M., Hanemann T., Arcesati R. (2020) Chinese FDI in Europe: 2019 Update. MERICS. Available at: <https://merics.org/en/report/chinese-fdi-europe-2019-update> (accessed 26 May 2021).

Nordea Trade (2021) “Country profile United States; Foreign direct investment (FDI) in the United States”. Available at: https://www.nordeatrade.com/en/explore-new-market/united-states/investment?vider_sticky=oui (accessed 26 May 2021).

Wu Geoff (2019) “Are the Current EU Regulations on FDI Screening Mechanisms Effective in Dealing with the Challenges of Chinese Outbound FDI or Are There Alternative EU Legislative Instruments Which May Prove to Be More Suitable for Addressing Concerns Regarding Chinese OFDI”. Available at: <https://ssrn.com/abstract=3509726> (accessed 26 May 2021).

Стаття надійшла до редакції 28.04.2021

UDC 33

DETERMINANTS OF THE DEVELOPMENT OF THE MILITARY-INDUSTRIAL COMPLEX INDUSTRY IN MODERN CHINA IN THE CONTEXT OF GLOBAL LEADERSHIP

N. Fursina

Postgraduate Student

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

54/1, Peremogy avenue, 03057, Kyiv, Ukraine

natalyfursina@gmail.com

In modern conditions of dynamic development of the scientific and technical environment and the emergence of new challenges, the task is to ensure effective economic growth and use the innovative, economic, and social potential of the country. The article considers the main determinants in the military-industrial complex of China after the implementation of strategic reforms to realize the National Economic, Scientific, Technical, and Innovative potential in the context of global leadership. Modern China shows exceptionally high growth rates in all sectors of production: from agriculture and heavy industry to the development of new technologies in space and cyberspace. Financial stability, growing foreign investment, improved living standards, openness to international trade, and the development of science – intensive industries have all led to a profound transformation of the Chinese economy. The desire to modernize the country's economy is based on the desire to ensure the country's national security in a strategic context. The development of the National Military – Industrial Complex is one of the strategic directions for ensuring the national security of the state.

Since 1998, Chinese Communist Party leaders have implemented economic reforms that also include a complete restructuring of the People's Liberation Army of China (PLA). The main goal of the PLA reform is to increase the overall combat readiness of the PLA, adopt new operational concepts and expand the military presence of the PRC abroad by the people's Liberation Army of China. The report of Chinese leader Xi Jinping to the 19th Party congress in 2017 identified China's initiatives to further develop and strengthen the Armed Forces. China's strategy involves focused efforts to accumulate, improve and utilize internal and external components in the context of long-term planning. China strives to develop its national economy by promoting its interests and ensuring national security.

A comprehensive author's study of the dynamics of the military-industrial complex in modern China in the context of global trends in the field of global security is focused on identifying priority areas of competitive advantages in the context of regional and global leadership. In the process of studying the key determinants of the development of the Chinese military-industrial complex industry in the context of world leadership, empirical methods, synthesis and analysis methods, as well as statistical data analysis were used. The leadership of modern China is moving to increasingly use military-technological advantages as a factor of global and regional leadership.

Key words: globalization, national security, military industrial complex, innovation, scientific and technological progress.

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ВПК СУЧАСНОГО КИТАЮ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА

Н. А. Фурсіна

У сучасних умовах динамічного розвитку науково-технічного середовища та появою нових викликів постає завдання забезпечення ефективного економічного зростання та використання інноваційного, економічного, суспільного потенціалу країни. У статті розглянуті основні детермінанти у галузі ВПК КНР після впровадження стратегічних реформ для реалізації національного економічного, науково-технічного, інноваційного потенціалу у контексті глобального лідерства. Сучасний Китай демонструє виключно високі темпи зростання по всіх галузях виробництва: від сільського господарства і важкої промисловості до розробки нових технологій у космосі та кіберпросторі. Фінансова стабільність, зростаючі іноземні інвестиції, підвищення рівня життя, відкритість для міжнародної торгівлі та розвиток наукоємних галузей – все це призвело до глибокої трансформації китайської економіки. Прагнення модернізувати свою економіку країни базується на прагненні забезпечити національну безпеку країни в стратегічному контексті. Розвиток національної галузі ВПК – одне із стратегічних напрямків забезпечення національної безпеки держави.

Із 1998 року лідери Комуністичної партії Китаю впровадили економічні реформи, які включають в себе також повну реструктуризацію Народно-визвольної армії Китаю (НВАК). Основна мета реформи НВАК - підвищення загальної бойової готовності НВАК, прийняття нових оперативних концепцій і розширення військової присутності КНР за кордоном Народно-визвольна армія Китаю. У доповіді лідера Китаю Сі Цзіньпінана 19-му з'їзду партії в 2017 році були визначені ініціативи КНР щодо подальшого загального розвитку та зміцнення Збройних сил. Стратегія Китаю передбачає цілеспрямовані зусилля з накопичення, вдосконалення та використання внутрішніх і зовнішніх складових у контексті довгострокового планування. Китай прагне розвитку національної економіки на основі просування своїх інтересів та забезпеченню національної безпеки.

Комплексне авторське дослідження динаміки ВПК сучасного Китаю в контексті загальносвітових тенденцій у сфері глобальної безпеки орієнтоване на виявлення пріоритетних напрямків конкурентних переваг у контексті регіонального та світового лідерства. У процесі дослідження ключових детермінантів розвитку галузі ВПК Китаю в контексті світового лідерства використовувалися емпіричні методи, методи синтезу та аналізу, а також аналіз статистичних даних. Керівництво сучасного Китаю переходить до все більш активного використання військово-технологічних переваг в якості фактору глобального та регіонального лідерства.

Ключові слова: глобалізація, національна безпека, військово-промисловий комплекс, інновації, науково-технічний прогрес.

За останні десятиріччя в галузі ВПК Китайської Народної Республіки відбулися значні зміни. У щорічній Доповіді Конгресу США 2020 року відзначається, що КНР з 2015 року проводить політику колаборації цивільних галузей економіки та галузі ВПК для поєднання національних стратегій економічного і соціального розвитку зі стратегіями розвитку галузі ВПК у контексті національної безпеки та регіонального та глобального лідерства. Така стратегія включає в себе розробку і придбання передових технологій подвійного призначення і впроваджується по наступних напрямках: оборонно-промислові

бази та цивільні технології; використання науки і технологічних інновацій у військових і цивільних секторах; пошук креативних дослідників та науковців, колаборація військових і цивільних дослідницьких та наукових інституцій; залучення цивільної інфраструктури та цивільного будівництва для військових цілей; використання можливостей цивільної служби матеріально-технічного забезпечення для військових цілей (Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2020, 2020).

На сьогодні Народно-визвольна армія Китаю (НВАК) оснащена сучасним технологічним озброєнням: високоточними керованими ракетами, військовими катерами, бойовими літаками тощо. Цей прогрес було досягнуто завдяки значному збільшенню витрат на оборону щороку починаючи з 1990 [Joel Wuthnow, Phillip C. Saunders 2017]. Ми спостерігаємо подальшу позитивну динаміку витрат КНР на оборону. Бюджет на 2014 рік Китаю склав 2,5 трлн. доларів, у тому числі на оборону – 132 млрд. доларів, що на 12,2 % більше, ніж у 2013 році [Perlo-Freeman, Dr Sam 2014]. Зростання оборонного бюджету Китаю триває: з 167 млрд дол. США 2019 року до 178,2 млрд дол. США у 2020 році, тобто відбулось збільшення фінансування сектору ВПК приблизно на 11 млрд. дол. США [Yeo, Mike 2020]. Оборонний бюджет Китаю на 2020 рік склав 179 млрд дол., що на 6,6 % більше, ніж у 2019 році [Xuanzun, Liu 2021]. У 2021 році можемо відзначити, що Китай також збільшив свій оборонний бюджет на 2021 рік на 6,8 відсотка до 209 млрд. дол., ніж у 2020 році [Xuanzun, Liu 2021]. Про це йдеться в проєкті Бюджетного звіту, опублікованого на відкритті щорічної сесії Всекитайських зборів народних представників (ВЗНП), вищого законодавчого органу країни. Таким чином Китай зберігає тенденцію зростання свого річного оборонного бюджету. У глобальному контексті КНР має другий за величиною оборонний бюджет у світі, поступаючись тільки Сполученим Штатам.

Сучасний ВПК Китаю складається з міністерств і підприємств КНР, які очолюють військові офіцери. У Китаї на сьогодні військово-промислові комерційні корпорації прагнуть отримання прибутку в рамках горизонтально інтегрованих підприємницьких груп та економічно диверсифікують свою діяльність – їхня діяльність виходить за рамки військового бізнесу [Frankenstein, John 1997].

До складу ВПК КНР, наприклад, входять China Ship Construction Corporation (CSCC) – підприємство по виготовленню комерційних та військово-морських суден, авіаційна промисловість Китаю (AVIC), China North Industries Group (NORINCO) – група компаній по виготовленню бронетехніки, артилерії, стрілецької зброї, Китайська Аерокосмічна корпорація (CASC) забезпечує виробництво ракет, космічних супутників, Китайська національна ядерна корпорація (CNNC) розробляє ядерні цивільні та військові технології.

За оцінкою Нан Тіан та Олександром Куїмової, аналітиків СППРІ, офіційний державний оборонний бюджет КНР покриває лише частину загальних військових витрат Китаю. Нан Тіан акцентує, що бюджет КНР – непрозорий, оскільки він розбитий всього на три основні категорії: персонал, навчання і технічне обслуговування та обладнання, і, як правило, витрати по сегментах поділено приблизно в рівних пропорціях. Частка військових витрат Китаю у ВВП становить 1 % ВВП. Це все ще нижче, ніж аналогічний глобальний показник, що становить близько 2,4 %, але вище, ніж у більшості країн

[Nan Tian, Alexandra Kuimova, Diego Lopes da Silva, Pieter D. Wezeman and Siemon T. Wezeman 2020]. Частка військових витрат відносно ВВП у Китаї нижче, ніж у США, Росії, Великобританії, Франції, Саудівської Аравії та Індії, але вище, ніж у Японії, Німеччини та Італії [Nan Tian, Alexandra Kuimova, Diego Lopes da Silva, Pieter D. Wezeman and Siemon T. Wezeman 2020].

Аналітики СІПРІ відмічали, що, хоча існує безліч факторів, що визначають стратегічний баланс у Східній Азії, швидке зростання військових витрат Китаю за останні 20 років було найбільш значним фактором, що впливає на регіональну безпеку у 2014 році [Perlo-Freeman, Dr Sam 2014]. Проте така тенденція спостерігається і сьогодні. Підвищення транспарентності з боку Китаю сприяло б уникненню регіональної гонки озброєнь, а також стало б позитивним кроком на шляху до зміцнення глобального миру і стабільності.

Народно-визвольна армія Китаю (НВАК) найчисленніша у світі, налічує у своєму складі більше 2 млн. осіб. Комуністична партія Китаю контролює НВАК через Центральну військову комісію партії - вищий орган прийняття військових рішень в Китаї. Центральна військова Комісія також контролює Китайську міліцію і Китайські воєнізовані поліцейські сили, до яких входить Китайська берегова охорона. Із 2012 року структура НВАК складається із: армії НВАК, Військово-морського флоту, Військово-повітряних сил НВАК і ракетних сил НВАК, а також із двох допоміжних структур: Сили стратегічної підтримки і Об'єднані сили матеріально-технічного забезпечення [Campbell, Caitlin 2021].

За даними Управління військово-морської розвідки США (ONI), у 2015 році Військово-морський флот Народно-визвольної армії мав у своєму розпорядженні 255 бойових кораблів. Станом на кінець 2020 року їх було 360, що на 60 більше, ніж у ВМС США (297) [Lendon, Brad 2021]. Сучасна КНР має найбільший військовий морський флот у світі. Військово-морський флот НВАК передбачає передові платформи, такі як підводні човни, авіаносці і великі багатоцільові судна, що дає Китаю можливість проводити військові стійкі операції все далі від берегової лінії Китаю. Корвети складають найбільшу частину військово-морського флоту Народно-визвольної армії станом на лютий 2021 року, згідно зі звітом Global Times [Xuanzun, Liu 2021].

Військово-повітряні сили НВАК здатні виконувати надводні місії, включаючи розгортання великої кількості винищувачів четвертого покоління і винищувачів п'ятого покоління. Провідна китайська компанія Shenyang Aircraft Co. Ltd. при Державній корпорації авіаційної промисловості Китаю (AVIC) з виробництва бойових літаків нещодавно оголосила про плани здійснити технологічні прориви, щоб забезпечити успішну розробку нового винищувача-невидимки четвертого покоління, а також налагодити виробництво і дослідження свого літака наступного покоління в 2021 році [Xuanzun, Liu 2021]. Компанія використовує відповідні технології, включаючи адитивне виробництво, контроль над поверхневими електромагнітними полями і автоматизоване розміщення волокон.

У доповіді Дослідницької служби Конгресу США (CRS) від 5 січня 2021 року йдеться, що Ракетні сили НВАК призначені для стримування можливого військового втручання, налічують близько 100 міжконтинентальних балістичних ракет і сотні звичайних ракет, включаючи протикорабельні балістичні ракети, призначені для ураження авіаносців противника [CRS Reports

---

2021]. Ядерна військова програма Китаю включає в себе включаючи наземну, підводну і авіаційну ядерну зброю. Сили стратегічної підтримки НВАК контролюють кіберпростір та забезпечують кібербезпеку країни. Об'єднані сили матеріально-технічної підтримки НВАК забезпечують логістику всій НВАК для здійснення військових операцій.

З 2014 року Національна військова стратегія Китаю, відома як Військово-стратегічне керівництво, була спрямована на застосуванні передових інформаційних технологій у всіх аспектах ведення війни. Глобальні комунікаційні мережі функціонують завдяки системи супутникового зв'язку для всесвітнього зв'язку, телевізійного мовлення, широкосмугового Інтернету, мобільних послуг і передачі даних. Системи супутникового зв'язку розширюються і стають більш комерційно доступними. Сьогодні більшість супутників зв'язку працюють на геосинхронній орбіті більше – 22 200 км над землею. Ця відстань забезпечує більш широке охоплення земної кулі, однак розміщення супутників обходиться дорожче на орбіті на такій відстані. Сучасні супутникові технології дозволяють використовувати так звані супутникові сузір'я. КНР подав заявку на геосинхронні супутникові сузір'я з 2020 року [SpaceWatch. Global 2020]. За даними Національного центру повітряної та космічної розвідки США (NATIONAL AIR AND SPACE INTELLIGENCE CENTER) КНР планує розширити сферу послуг за межі Азії, надаючи супутниковий зв'язок користувачам по всьому світу [US Dep of Defense 2019].

Проголошуючи мирні наміри, КНР розглядає космос як військову сферу, і вкладає значні кошти в космічну інфраструктуру, призначену для забезпечення як економічних, так і військових переваг [Zivitski 2020]. За даними Супутникової бази даних UCS на 31.12.2020 із загальної кількості близько 3372 супутників, 412 належать Китаю [UCS 2021]. Швидко зростаючий потенціал Пекіна очевидний. Нині Китай поступається тільки США за кількістю активних супутників.

Китай розробив і ввів у дію наземні і космічні протисупутникові засоби і засоби радіоелектронної боротьби. Протисупутникові випробування КНР започатковано ще в 2005 році. За даними фундації «Безпечний Світ» (Secure World Foundation), Китай розробляє до трьох різних протисупутникових систем. У 2007 році КНР запустив свою першу успішну наземну протисупутникову ракету прямого зльоту SC-19. Ракета потрапила в покинутий метеорологічний супутник. Вибуху не було, боеголовка врізалася в супутник [Weeden, Brian 2013]. Це був перший подібний акт руйнування з часів Холодної війни. У 2018 році Народно-визвольна армія Китаю сформувала військові підрозділи, які розпочали початкову оперативну підготовку з використанням протисупутникових ракет. Нині SC-19 оцінюється як боєздатні ракети для знищення низькоорбітальних супутників. КНР розробив технології радіочастотного глушіння, які здатні призвести до деградації або відмови від супутникового зв'язку та глобальних навігаційних супутникових систем, таких як GPS. На орбіті КНР використовує космічні супутники з роботизованою технологією для огляду і ремонту, які також можуть функціонувати в якості зброї [Defense Intelligence Agency 2019].

Китайська військова промисловість швидкими темпами нарощує свою присутність на міжнародному ринку військових товарів. У 2019 році одна із

провідних військово-будівних корпорацій КНР посідає шосте місце за рейтингом топ-25 СІПІ за 2019 рік у світі - The Aviation Industry Corporation of China, Ltd. (AVIC) [Sipri 2020]. The Aviation Industry Corporation of China, Ltd. була заснована 6 листопада 2008 року шляхом реструктуризації та консолідації китайської авіаційної промислової корпорації I (AVIC I) і китайської авіаційної промислової корпорації II (AVIC II). Компанія зосереджена на авіації та надає повний спектр послуг клієнтам за багатьма напрямками, починаючи від досліджень і розробок до виробництва та фінансування. Бізнес-підрозділи AVIC охоплюють оборонний сектор, автомобільний сектор, транспортні літаки, двигуни, вертольоти, авіоніку та системи, послуги авіації загального призначення, науково-дослідні та дослідно-конструкторські послуги, льотні випробування, торгівлю та логістику, управління активами, фінансові послуги, інжинірингові та будівельні послуги та багато іншого. Корпорація має понад 140 дочірніх компаній і більше 500 000 співробітників в цілому. У Корпорації 100 дочірніх компаній, 23 лістингових компанії і більше 450 000 співробітників [Ericos 2018]. AVIC активно присутня в сфері комерційних перевезень, співпрацюючи з глобальними партнерами, приймає участь в розробці міжнародних програм; є постачальником ARJ-21 і C919 рівня I і виробляє деталі і компоненти для авіабудівників по всьому світу. Корпорація експортує турбогвинтові вертольоти серії MA60, Y12s і серії AC. AVIC – один із лідерів в обробній промисловості і високотехнологічних галузях. AVIC інтегрує авіаційну науку і техніку в автомобільні компоненти та деталі, РК-дисплеї, друковані плати, літєві батареї живлення, інтелектуальні пристрої і т. д. AVIC надає різні послуги, включаючи лізинг повітряних суден, авіації загального призначення, транспорт, планування і будівництво і т. д. Корпорація має досвід у таких проєктах цивільного будівництва, як будівництво аеропортів, електростанцій, залізничних перевезень, автомобільних мостів, професійної освіти, мобільних лікарень, виробництва електроенергії і т. д. [AVIC 2021]. У рамках програм міжнародного співробітництва The Boeing і The Aviation Industry Corporation of China (AVIC) відкрили виробничий Інноваційний центр AVIC-Boeing Manufacturing Innovation Center (MIC) в Сіані, провінція Шеньсі, Китай у 2011 році. За проєктом AVIC-Boeing AVIC постачає високоякісні деталі для літаків Boeing [Aerospace Manufacturing & Design 2011].

За період 2018-2019 років відбувалось збільшення попиту на акції The Aviation Industry Corporation of China, Ltd. по сегментах *Авіаційні двигуни та похідні* та *Експортні товари* (таб. 1.). У структурі продукції Корпорації на сегмент *Авіаційні двигуни та похідні* у 2018 році припадає більш 85 %, а у 2019 році – 87 %. У 2019 році ціни на акції сегменту *Авіаційні двигуни та похідні* зросли на 11,73 відсотків, проте ціни на акції сегменту *Неавіаційна продукція* зменшились на 55,22 % (таб. 2.4.4.). За даними СІПІ у 2015 році The Aviation Industry Corporation of China, Ltd. склала контрактів з продажів продукції сектору ВПК на суму 15,72 млрд. дол. США, при цьому частка військової продукції склала 26 % від загального обсягу продажів товарів. А у 2019 році ця сума збільшилась до 22,47 млрд. дол. США, та частка військової продукції The Aviation Industry Corporation of China, Ltd. теж збільшилась до 34 % від загального обсягу продукції (табл. 1.).

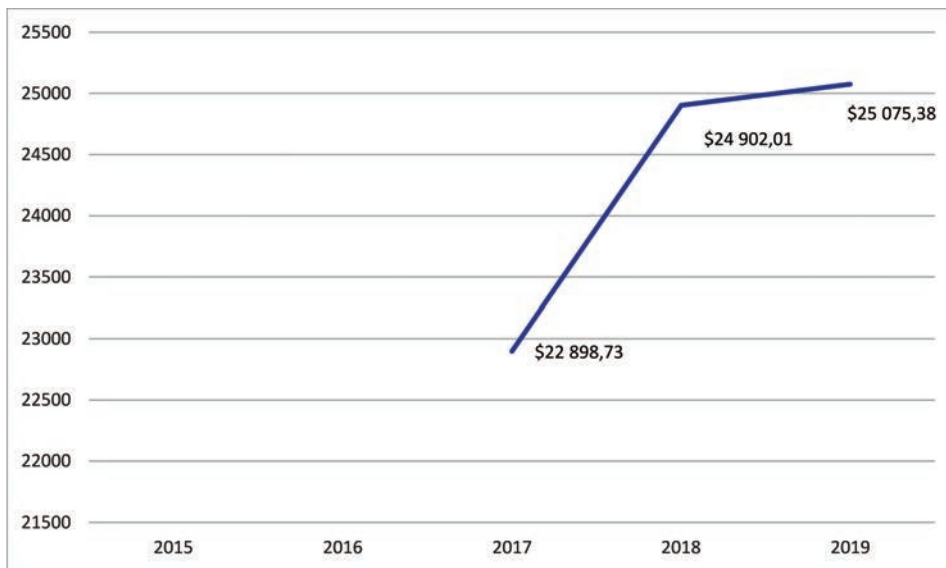
Таблиця 1

**Структура продажів акцій за сегментами
The Aviation Industry Corporation of China, Ltd.**

	2018		2019		Різниця
	CNY (млн.)	%	CNY (млн.)	%	
Авіаційні двигуни та похідні	19,712	85.7 %	22,025	87.6 %	+11.73 %
Експортні товари	2,341	10.2 %	2,576	10.3 %	+10.04 %
Неавіаційна продукція	703.06	3.1 %	314.83	1.3 %	-55.22 %
Інші бізнеси	346.08	1.5%	295.01	1.2%	-14.76%

Джерело: складено автором за даними [MarketScreener 2021]. Курс 1 CNY до 1 дол. США дорівнює 6,53 (3.01.2021)

На рисунку 1 зображена динаміка продажів продукції The Aviation Industry Corporation of China, Ltd. сектору ВПК за період 2015-2019 роки. Корпорація у період до 2017 року не входила до складу топ-25 СППРІ. Проте, ми можемо спостерігати різке зростання продажів товарів сектору ВПК у період 2017 – 2018 рр. з 22.9 млрд. дол. США до 24.9 млрд. дол. США за результатами 2018 року. У 2019 The Aviation Industry Corporation of China, Ltd. склала контрактів на продаж товарів сектору ВПК на суму 25 млрд. дол. США.

Рис. 1. Динаміка продажів продукції сектору ВПК The Aviation Industry Corporation of China, Ltd. (млн дол. США, 2015–2019 рр.)

Джерело: складено автором за даними [Sipri 2020]

Китай продовжує скорочувати розрив за військовими витратами зі Сполученими Штатами, тоді як військові технології Китаю все ще значно відстають від найбільш передових західних систем у більшості областей, темпи його військово-технічного розвитку в останні роки були вражаючими. Постійне зростання витрат Китаю, означає, що цей швидкий розвиток також буде продовжуватися. Згідно з офіційними заявами останніх років, дві основні цілі значного

збільшення витрат Китаю: поліпшення оплати праці та умов життя військово-вслужбовців, а також модернізація та «інформатизація» Збройних сил.

Уряд КНР поступово впровадив серію середньострокових і довгострокових оборонно-промислових стратегій та інституційних реформ, які загалом ставлять такі стратегічні завдання:

- наздогнати глобальну військово-технологічну сучасну базу шляхом розвитку національної науково-технічної, інноваційної бази, а також послабити залежність від передачі технологій і імпорту озброєнь, одночасно використовуючи національну цивільно-військову інтеграцію;

- забезпечення впровадження передових військових платформ, систем і технологій, які дають змогу НВАК проводити військові операції для захисту інтересів національної безпеки Китаю за межами національних кордонів.

Структура ВПК КНР та рівень технологій, інноваційна та промислова база у галузі ВПК завдяки реформам, впроваджених Китаєм, змінилися за останні десятиріччя. Сучасні довгострокові стратегічні військово-технологічні програми Китаю глибоко інтегровані з передовою цивільною науково-технічною базою та одночасно пов'язані з глобальними комерційними та науковими інституціями. Китай постійно проводить порівняльний аналіз нових технологій та аналогічних високотехнологічних оборонних проєктів у контексті глобального лідерства. Пріоритетне завдання полягає в тому, щоб адаптувати і використовувати передові технології як в цивільній, так і у військовій галузі, а також сприяти колабораційним процесам цих галузей. Керівництво Китаю прагне подолати міжнародні політичні обмеження для використання творчого потенціалу інших країн. Це включає в себе використання відкритих джерел інформації, міжнародний обмін інноваційними технологіями, спільні міжнародні наукові дослідження, повернення до КНР підготовлених на кордоном фахівців.

На міжнародному рівні спостерігається посилення впливу галузі ВПК КНР у глобальному контексті та домінування у регіоні. Традиційні виробники зброї у країні залишаються домінуючими, проте відбувається системна інтеграція військової та цивільних компаній. Значні інвестиції вкладаються у науково-технічні галузі, зокрема у супутникові та космічні технології. Сучасна космічна програма Китаю забезпечує як цивільні, так і військові інтереси, включаючи зміцнення науково-технічного сектору, міжнародних зв'язків і інвестування з військовою модернізацією. Хоча КНР офіційно виступає за мирне використання космосу, проте Китай продовжує вдосконалювати свої можливості в області протикосмічної зброї та проводить військові реформи, спрямовані на більш ефективну інтеграцію у кіберпросторі та космосі. Ефективне нарощення інноваційного лідерства КНР реалізується завдяки таким факторам, як системне стратегічне планування, ефективне використання національних ресурсів та залучення іноземних фахівців.

Таким чином, на нашу думку динамічний розвиток галузі ВПК Китаю, обумовлений ефективною стратегічною політикою уряду, забезпечує формування глобальної конкурентоспроможності держави. У статті виявлено особливості розвитку сучасного військово-промислового комплексу Китайської Народної Республіки. По результатах дослідження ми спостерігаємо, що сучасна галузь ВПК Китаю динамічно розвивається і на сьогодні займає одне із перших місць у світовій економіці. У дослідженні виявлено планову поетапну модернізацію

Збройних сил Китаю та основні тенденції розвитку галузі в таких сучасних технологічних напрямках як кібербезпека, космічні збройні сили, використання нових матеріалів у ВПК тощо. У статті зазначено, що за останні десятиліття впровадження реформ у Китаї реалізоване стратегічне завдання виходу на перші позиції у регіональному та глобальному контексті національної безпеки та лідерства. Подальша стратегія розвитку галузі ВПК КНР – встановлення єдиних військових і цивільних стандартів для інфраструктури, ключових технологічних областей та основних галузей промисловості, вивчення шляхів і засобів підготовки військових кадрів у цивільних навчальних закладах, розробка озброєння і техніки національною галуззю ВПК та аутсорсингом логістичної підтримки цивільними структурами, хмарні обчислення, 3D-друк, наноматеріали, біотехнології шляхом створення модернізованої оборонно-промислової бази, яка використовує цивільну та військову конвергенцію.

ЛІТЕРАТУРА

Aerospace Manufacturing & Design, Boeing and AVIC to Open Center in China (2011), available at: <https://www.aerospacemanufacturinganddesign.com/article/aerospace-manufacturing-design-boeing-avic-china-amd-062111/>.

AVIC, The Aviation Industry Corporation of China, Ltd (2021), available at: <https://m.avic.com/en/aboutus/index.shtml>.

Campbell, Caitlin (2021), “China’s Military: The People’s Liberation Army (PLA)”, *Federation of American Scientists*, January, available at: <https://fas.org/sgp/crs/row/IF11719.pdf>.

CRS Reports, China Primer: The People’s Liberation Army (2021), available at: <https://crsreports.congress.gov/product/details?prodcode=IF11719>.

Defense Intelligence Agency (2019), available at: https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Space_Threat_V14_020119_sm.pdf Joel Wuthnow, Phillip C. Saunders (2017), *Chinese Military Reform in the Age of Xi Jinping: Drivers, Challenges, and Implications*, National Defense University Press Washington, D.C., Washington.

Epicos, Aviation Industry Corporation of China (AVIC) (2018), available at: <https://www.epicos.com/company/13278/aviation-industry-corporation-china-avic>.

Frankenstein, John (1997), *Arms Trade and the Globalization of the Defense Industry*, New York.

Lendon, Brad (2021), “China has built the world’s largest navy. Now what’s Beijing going to do with it?”, *CNN*, March, available at: <https://edition.cnn.com/2021/03/05/china/china-world-biggest-navy-intl-hnk-ml-dst/index.html>.

MarketScreener, AVIATION INDUSTRY CORPORATION OF CHINA, LTD. (2021), available at: <https://www.marketscreener.com/quote/stock/AVIATION-INDUSTRY-CORPORA-9059412/company/>

Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China (2020), available at: <https://media.defense.gov/2020/Sep/01/2002488689/-1/-1/1/2020-DOD-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT-FINAL.PDF>

Nan Tian, Alexandra Kuimova, Diego Lopes da Silva, Pieter D. Wezeman and Siemon T. Wezeman (2020), “TRENDS IN WORLD MILITARY EXPENDITURE, 2019”, *Sipri*, April, available at: https://www.sipri.org/sites/default/files/2020-04/fs_2020_04_milex_0.pdf.

Perlo-Freeman, Dr Sam (2014), “Deciphering China’s latest defence budget figures”, *Sipri*, March, available at: <https://www.sipri.org/node/377> .

Sipri, *Data for the SIPRI top 25 for 2015–19, incl. Chinese companies (Excel)* (2020), available at: <https://www.sipri.org/databases/armsindustry>.

SpaceWatch.Global, *China pushes ahead with giant 13,000 satellite LEO constellation* (2020), available at: <https://spacewatch.global/2020/10/china-pushes-ahead-with-giant-broadband-satellite-constellation/> .

US Dep of Defense, *COMPETING IN SPACE* (2019), available at: <https://media.defense.gov/2019/Jan/16/2002080386/-1/-1/1/190115-F-NV711-0002.PDF> .

UCS, *In-depth details on the 3,372 satellites currently orbiting Earth, including their country of origin, purpose, and other operational details.* (2021), available at: <https://www.ucsusa.org/resources/satellite-database>.

Weeden, Brian (2013), “Anti-satellite Tests in Space— The Case of China”, *Secure World Foundation*, August, available at: https://swfound.org/media/115643/china_asat_testing_fact_sheet_aug_2013.pdf.

Yeo, Mike (2020), “China announces \$178.2 billion military budget”, *Defensenews*, May, available at: <https://www.defensenews.com/global/asia-pacific/2020/05/22/china-announces-1782-billion-military-budget/> (accessed May 22, 2020).

Xuanzun, Liu (2021), “China hikes defense budget by 6.8 % in 2021, faster than 6.6% growth last year”, *Globaltimes*, March, available at: <https://www.globaltimes.cn/page/202103/1217416.shtml> (accessed March 05, 2021).

Xuanzun, Liu (2021), “PLA Navy expedition group crosses equator”, *Global Times*, February, available at: <https://www.globaltimes.cn/page/202102/1216597.shtml>.

Xuanzun, Liu (2021), “Chinese warplane firm lays out plans for new stealth fighter & next-gen aircraft”, *Global Times*, March, available at: <https://www.globaltimes.cn/page/202103/1219767.shtml> .

Zivitski, Maj. Liane (2020), “China wants to dominate space, and the US must take countermeasures”, *DefenseNews*, June, available at: <https://www.defensenews.com/opinion/commentary/2020/06/23/china-wants-to-dominate-space-and-the-us-must-take-countermeasures/>.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2021

UDC 339.97

CHINA'S TOURIST POTENTIAL FOR UKRAINIANS: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES

L. Chabak

Ph.D. in Philosophy

Siverian Institute of Regional Studies

43, Myru avenue, Chernihiv, 14000, Ukraine

chabakluda@gmail.com

The article analyzes the main trends in the field of Ukrainian-Chinese tourism relations. An analysis of the research on the topic of China's tourist popularity in Ukrainian modern scientific circles has been made. It is noted that its significant activation has been observed during the last years "before the coronavirus". Scholars and representatives of the tourism industry then began to actively pay attention to the tourism potential of the People's Republic of China.

However, it was emphasized that most studies focused on China's tourism opportunities in general and in most cases focused on the analysis of Chinese outbound tourism. At the same time, only a few studies included an analysis of trends in international tourism, focusing on the reasons for the increasing demand for travel to the People's Republic of China for Ukrainian citizens.

The emphasis in this article is on Ukrainian outbound tourism – travel of Ukrainians to China. In particular, the content of the attractiveness of the People's Republic of China for Ukrainian tourists is revealed. Attention is paid to logistical and organizational factors of tourism development. A brief history of the formation and development of organized tourist trips of Ukrainians to China is given. The main factors of tourist attractiveness (economic, cultural-historical, natural, social and others) are analyzed. The influence of these factors is considered in detail (on the example of the southern Chinese province of Hainan). The analysis of the success stories of the tourism industry in 2019 was also made.

The article examines the latest challenges in Ukrainian-Chinese tourism relations related to the COVID-19 pandemic. The reasons for deferred demand for travel of Ukrainian citizens to China are also considered.

The current situation, dynamics and main trends in development, further opportunities and prospects were reviewed.

Key words: outbound tourism, factors of country attractiveness, tourist potential, tourism infrastructure, pandemic.

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КИТАЮ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Л. А. Чабак

У статті проаналізовано основні тенденції у сфері українсько-китайських туристичних відносин. Здійснено аналіз дослідження теми туристичної популярності Китаю в сучасних українських наукових колах. Зазначається, що значна його активізація спостерігалася протягом останніх «докоронавірусних» років. Науковці та представники туристичної індустрії тоді активно почали звертати увагу на туристичний потенціал Китайської Народної Республіки. Однак наголошено, що більшість досліджень фокусувалася загалом на туристичних можливостях Китаю та здебільшого акцент робився на аналізі китайського виїзного туризму. Водночас лише поодинокі дослідження містили аналіз тенденцій в'їзного туризму, зокрема фокусувалися на причинах зростання попиту на подорожі до Китайської Народної Республіки для українських громадян.

Акцент у дослідженні зроблено на українському виїзному туризмі – подорожах українців до Китаю. Зокрема, розкрито зміст привабливості Китайської Народної Республіки для українських туристів. Звернуто увагу на логістичні та організаційні чинники розвитку туризму. Наведено коротку історію становлення та розвитку організованих туристичних подорожей українців до Китаю. Проаналізовано основні фактори туристичної привабливості (економічні, культурно-історичні, природні, соціальні та інші). Детально розглянуто вплив цих факторів (на прикладі південної китайської провінції Хайнань). Здійснено аналіз історій успіху розвитку туристичної індустрії у 2019 році.

Також у статті досліджено останні виклики в українсько-китайських туристичних відносинах, пов'язані з пандемією COVID-19. Розглянуто і причини відкладеного попиту на подорожі українських громадян до Китаю.

Представлено огляд наявної ситуації, а також динаміки та основних тенденцій щодо розвитку, подальших можливостей і перспектив.

Ключові слова: виїзний туризм, фактори привабливості країни, туристичний потенціал, туристична інфраструктура, пандемія.

Незважаючи на останні виклики, пов'язані з пандемією COVID-19, Китайська Народна Республіка продовжує залишатися надзвичайно привабливою країною з точки зору міжнародного туризму. Не становлять жодного винятку в даній оцінці й українські мандрівники. Фактично на сьогодні існує так званий відкладений попит на подорожі до Китаю. Зокрема спостерігається він і серед значної частини тих, хто пам'ятає можливості, які відкрилися для українців у 2019 році, та не встиг ними з тих чи інших причин скористатися.

Відтак важливо проаналізувати основний зміст такої привабливості Китаю для українських туристів та спробувати розібратися в подальших викликах та перспективах розвитку чи, певною мірою, відновлення активних туристичних зв'язків між двома країнами.

Як засвідчує аналіз останніх досліджень і публікацій, інтерес до теми туристичної популярності Китаю існує в українських наукових колах вже не одне десятиліття. Зокрема, значна його активізація спостерігалася протягом останніх «докоронавірусних» років. Як науковці, так і власне представники туристичної індустрії тоді активно почали звертати увагу на туристичний потенціал Китайської Народної Республіки. Однак, переважна частина досліджень фокусувалася загалом на туристичних можливостях Китаю, його привабливості

для іноземних громадян, оглядах туристичного ринку КНР та в більшості випадків акцент було зроблено на аналізі китайського виїзного туризму, розглядалися (і активно розглядаються до цього часу) скоріше можливості, переваги й виклики залучення китайських туристів до відвідання інших країн, в тому числі України.

Наприклад, Н. Комар у своєму дослідженні здійснила аналіз ролі й місця Китаю на світовому ринку туристичних послуг та оцінила внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на специфіку формування туристичного продукту, туристичний імідж та місце Китаю як в регіоні, так і в світі загалом [Комар 2015]. Н. Романова провела аналіз стану та темпів росту взаємних туристичних потоків Україна-Китай, а також виїзного туристичного ринку Китаю як пріоритетної цільової аудиторії споживачів українського туристичного продукту [Романова 2018]. Окрім того, низка інших сучасних українських дослідників, таких як Д. Гомов, В. Кіктенко, І. Шамара так чи інакше торкалися аналізу туристичної привабливості Китайського регіону.

Водночас лише поодинокі дослідження були спрямовані саме на розкриття туристичного потенціалу Китаю для українців та включали аналіз тенденцій зростання привабливості подорожей до Китайської народної республіки для українських громадян. Зокрема, О. Шаповалова, крім загального огляду українсько-китайських відносин, дослідила, що конкретно цікавить українців у Китаї (зокрема, як привабливі дестинації китайського туризму вказувалися автентична кухня різних регіонів, народна медицина, відпочинок на морських курортах, а також йшлося про багату культурну спадщину). Також дослідниця проаналізувала перспективи туристичних потоків між Україною та Китаєм станом на 2017 рік [Шаповалова 2017].

Фактично переважно такий аналіз тією чи іншою мірою здійснювали представники туристичних агенцій та операторів, які безпосередньо втілювали плани українських громадян на подорожі до Китаю.

Однак фактично всі дослідження завершуються 2018 – початком 2019 років. Пандемія відволікла увагу на осмислення зовсім інших подій в Китайській народній республіці, а отже, туристична сфера цілком зрозуміло на цей час втратила свою актуальність. Таким чином, успіх китайсько-українських туристичних відносин 2019 року та його зупинка внаслідок пандемії фактично залишилися поза увагою дослідників.

Відтак *метою статті* є аналіз основних тенденцій, з якими зіткнулася сфера українсько-китайських туристичних відносин, дослідження змісту привабливості Китаю для українських туристів та спроба розібратися в подальших викликах й перспективах.

Виклад основного матеріалу. Мова про взаємний інтерес у туристичній сфері Китаю та України точилася не одне десятиліття. І, як показала динаміка розвитку українсько-китайських відносин, саме активізація роботи в цьому напрямі спостерігалася протягом останніх п'яти років минулого десятиліття.

Серед основних логістичних та організаційних проблем, які в рамках вищезазначеного періоду вдалося хоча б частково вирішити, такі, що стосувалися можливостей прямого авіасполучення та вартості перельотів, а також візових питань.

Зокрема, довгий час найбільш проблемним залишалось пряме сполучення між містами Китайської Народної Республіки та України. Наприклад,

---

авіакомпанією МАУ перший прямий рейс між Пекіном та Києвом було відкрито наприкінці квітня 2015 року. Кілька прямих рейсів до міста Санья в провінції Хайнань МАУ виконала взимку 2018 року та потім, після певної перерви, відновила пряме авіасполучення з початку літа 2019 року.

Важливим з точки зору розвитку туристичної галузі став запуск чартерних авіарейсів. Зокрема, в кінці грудня 2018 року перший чартерний рейс за маршрутом Київ – Хайнань здійснив літак авіакомпанії SkyUp.

З вирішенням вищезазначених питань пов'язувалось і зниження вартості далекомагістральних перельотів. Фактично цінове питання часто визначається як один з основних обмежувальних факторів для подорожей. Саме запуск таких прямих рейсів з України до Китаю дозволив вплинути і на формування ціни та значно здешевити переліт, наприклад, до тієї ж Саньї.

Наступний обмежувальний фактор для подорожей до Китайської Народної Республіки пов'язаний з візовими вимогами до громадян України. У цьому контексті, звичайно, ще залишається багато проблем та обмежень. Однак як про позитивний фактор варто зазначити про спрощення візових умов щодо відвідування острівних китайських провінцій. Зокрема, у 2018 році провінція Хайнань скасувала візи для українських громадян. Хоча при цьому залишилася низка заборон, таких як обмеження максимального терміну перебування на острові без візи (до 30 днів), заборона виїзду без візи за межі острова (на материк), заборона без відома приймаючої сторони самостійної зміни готелю, тощо, однак така лібералізація стала справжнім проривом у сфері збільшення туристичних потоків українців до Китаю.

Загалом, в аналізі «докоронавірусного» періоду 2019 рік можна вважати значною мірою переломним у туристичних відносинах між Україною та Китаєм. Адже саме тоді туристичні оператори почали фіксувати пікові значення (у порівнянні з минулими роками) організації подорожей українців до Китайської народної республіки.

Розуміння туристичного потенціалу Китаю та його ролі на ринку туристичних послуг за підсумками 2019 року ілюструють численні показники. Серед них дані Всесвітньої туристичної організації, відповідно до яких Китай увійшов до 10 найкращих напрямків як в рейтингу за міжнародними прибуттями туристів (4 місце, 66 млн. осіб, +4% зростання) так і в рейтингу, що стосується заробітку від туристів (40 млн. дол. для Макао) [International Tourism Highlights UNWTO 2020].

Також, як зазначається у Звіті про конкурентоспроможність подорожей та туризму, станом на 2019 рік Китай посідав лідируюче місце завдяки численным стадіонам, культурно-розважальним можливостям та вражаючій культурній спадщині, визнаній ЮНЕСКО [The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019].

Хоча Китаю і немає в переліку 20 топових країн, до яких (за даними Адміністрації Державної прикордонної служби) найчастіше виїжджали громадяни України у 2019 році, однак багатьом українцям саме у 2019 році вдалося відвідати хоча б острівну частину за умови прямого перельоту та невеликої вартості туру.

Відкриття острова Хайнань для українців дозволило не просто збільшити туристичний потік, а певною мірою змінити свідомість певної частини українців. Низька собівартість подорожі (еквівалент 1000 – 1500 доларів США), прямий переліт з України, який здійснювало аж 2 авіакомпанії (щоправда одна з них –

з технічною дозаправкою в Алмати), дешево харчування дали змогу скористатися наданою можливістю українським туристам середнього класу, частина з яких обрала китайський відпочинок замість звичної Туреччини та Єгипту.

Зокрема, за статистичними даними сервісу Misto.travel бронювання та відправлення українських туристів до Китаю туроператором JoinUp у травні – червні 2019 року посідало третю позицію серед популярних країн.

Окрім логістичних та організаційних складових на зростання туристичної популярності Китаю серед українців вплинули й інші чинники. Перед тим, як їх детальніше розглянути, варто торкнутися загального визначення поняття «туристично-приваблива територія».

Наприклад, на думку О. Музиченко-Козловської, «туристично-приваблива територія» – це місцевість, яка має потенціал туристичних ресурсів, сучасну розвинену матеріально-технічну базу туризму та доступну і достатню для туриста інформацію про цю місцевість, які б відповідали потребам туристів і забезпечували досягнення максимального соціально-економічного ефекту від розвитку в її межах туристичної індустрії [Музиченко-Козловська 2012].

Н. Комар зазначає, що основними факторами туристичної привабливості центру є наявність туристичних ресурсів (економічних, культурно-історичних, природних, фінансових, трудових, соціальних та виробничих) та розвинута туристична інфраструктура [Комар 2015].

Власне сукупність абсолютної більшості всіх вищезазначених факторів є характерним для Китайського регіону. На прикладі тієї ж острівної провінції Хайнань можна проаналізувати їх конкретніше.

Зокрема, південна Китайська провінція з центром в Хайкоу має унікальний м'який клімат, тепле море з піщаними пляжами, зелені гори та доволі багату флору й фауну, з якою можна ознайомитись в численних парках, тобто володіє відповідними природними ресурсами.

Щодо туристичної інфраструктури, то саме цей фактор чи не найбільш імпонує туристам, зокрема українським, в Китаї. Той же Хайнань довгий час не можна було назвати відкритим курортом для іноземців. Його тривала орієнтація на вітчизняного туриста не передбачала знання працівниками туристичної сфери іноземних мов, підготовки якихось вказівників для іноземних туристів для їх орієнтації на місцевості тощо. Однак, мовний бар'єр абсолютно не є перешкодою гарного відпочинку за умови налагодженої інфраструктури. Чітка робота транспорту, його доступність, наявність величезної кількості пропозицій та місць для харчування, дуже розвинута сфера торгівлі, широкий вибір послуг розміщення, наявність пляжів (в основному муніципальних), оснащених всім необхідним для відпочинку, дозволяє говорити про розвиненість туристичної інфраструктури, насамперед в туристичних регіонах Китайської Народної Республіки.

Розвинена інфраструктура в Китаї чудово поєднується з сучасними технологіями, що є особливо помітним при організації відвідувань різноманітних атракцій, розташованих в туристичних регіонах країни. Якщо вести мову про задоволення попиту туристів у сфері розваг, організації дозвілля, то якраз китайські пропозиції є різноплановими. Вони дозволяють задовольнити потреби різних вікових категорій туристів, а також потреби вразливих груп населення.

Також надзвичайно важливим є фактор безпеки. Саме постійне відчуття безпеки, підкріплене наявністю відеокамер та значної кількості відповідних

працівників, дозволяло вільно переміщуватися за межі готелю та мандрувати містом й островом Хайнань в різний час доби.

Єдиний спірний момент – пов’язаний зі складністю використання окремих інтернет-технологій та сервісів. Зокрема, в Китаї є офіційно недоступними усі платформи, пов’язані з Google, Facebook, YouTube, Twitter, WhatsApp, Instagram та інші. На практиці, їх використання для пересічного користувача – іноземного туриста можливе, але доволі ускладнене (зокрема, передбачає додаткове застосування VPN-сервісів).

З економічним фактором пов’язана цінова доступність більшості необхідних для туриста послуг в Китаї. Низька вартість харчування та водночас його широкий вибір дозволяють не концентруватися готельному бізнесу на системі «all inclusive», а навпаки стимулюють туриста до тестування національної кухні та споживання додаткових продуктів та послуг за межами готелю.

Окрема розмова – щодо самотності китайської культури. Попри доволі помітну закритість Китаю для зовнішнього світу, йому однозначно є що запропонувати іноземцям в сфері пізнання історико-культурної спадщини, значна частина якої має тисячолітню історію. Відтак, програма перебування в країні абсолютної більшості туристів передбачала обов’язкове ознайомлення з традиціями китайської культури, пам’ятками історії, архітектури та мистецтва, духовними святинами. Прикладом подібного є Центр буддизму «Наньшань» на острові Хайнань, який користується великою популярністю у туристів завдяки можливості побачити велику кількість храмів, статуй, паркових зон, доторкнутися до духовних основ та традицій тощо. До речі, Центр побудований порівняно недавно, в кінці XX століття, але це не применшує його естетичної та культурної вартості. Знову ж таки, до цієї пам’ятки, як і багатьох інших, дуже просто дістатися туристу самостійно.

Додаткові бонуси, які чекають на українця в Китаї – пов’язані з елементами екзотичності (як страв, культурних традицій, флори та фауни так і, власне, емоційного сприйняття європейців з боку китайських громадян), а також китайською медициною, якістю якої дуже чітко позиціонується як представника медичної й туристичної індустрії так і самими туристами.

Для прикладу, той же острів Хайнань позиціонується як загальнокитайська здравниця, що має велику кількість санаторіїв, оздоровчих закладів з широким спектром послуг, наявністю термальних джерел тощо. Лікування, яке пропонується, передбачає насамперед використання традиційних китайських методів у поєднанні з натуральними лікарськими препаратами.

Туристичний розвиток Китаю, його відкриття саме для зовнішнього туриста було перервано пандемією на висхідних позиціях, тобто тоді, коли спостерігалася стійка тенденція до збільшення потоку. Побачивши успішний досвід земляків, багато українців будували собі плани на відвідання Китаю в недалекому майбутньому.

З 27 січня 2020 року через пандемію рейси до Китаю було скасовано авіакомпанією МАУ. Приблизно в цей же час скасовано рейси і авіакомпанією SkyUp. Далі авіаперевізники на певний час ще продовжили роботу – виконання рейсів лише на вивіз українських громадян з Китайської народної республіки.

Посилаючись на поширення епідемії та запровадження надзвичайної ситуації в Україні, Посольство Китайської Народної Республіки в кінці березня 2020 року припинило прийом документів для оформлення віз і легалізації.

Фактично 2020 рік поставив на паузу розвиток туристичної сфери (насамперед в'їзного туризму) та загальмував можливості розвитку туристичних подорожей українців до Китаю зокрема.

Як і для багатьох інших країн, для Китайської Народної Республіки дещо позитивнішою ситуація виглядає в плані внутрішнього туризму. З кінця весни – початку літа 2020 року розпочалося поступове відновлення внутрішніх переміщень туристів, відкриття для відвідування частини національних історичних, культурних пам'яток, зокрема тих, що розташовані на відкритому повітрі. Тоді ж активізувалося й надання електронних, безконтактних послуг для туристів (таких як мобільні платежі, електронні квитки та аудіогіди тощо), спрямованих на мінімізацію потенційних заражень COVID-19.

З другого півріччя 2020 року відновилися й можливості для внутрішніх перельотів китайських туристів. Наприклад, за даними інформаційних джерел у 2020 році обсяг пасажирських перевезень через міжнародний аеропорт Фенікс міста Санья склав в цілому 15 412 млн. пасажирів. Водночас, лише за період новорічних свят (а саме з 1 по січня 2021 року) Санью відвідали 407 400 туристів, що свідчить про значну активізацію туристичної індустрії курорту [Bright start for Sanya tourism 2021].

У вересні 2020 року почалося поступове відновлення роботи Пекінського аеропорту (але з умовами прийому невеликої та чітко окресленої кількості пасажирів в день, а також обмеженого переліку країн, до яких виконуються рейси з Пекіну). Водночас міжнародні рейси виконуються й з інших міст Китайської Народної Республіки (відновлення функціонування цих аеропортів відбулося раніше Пекінського). Однак є карантинні обмеження та спостерігаються проблеми з наданням візової підтримки іноземцям.

Отже, говорити про активізацію в'їзного туризму та, зокрема, відновлення організованих подорожей українців до Китаю сьогодні ще немає можливості.

Ба більше, посольство Китайської Народної Республіки в Україні на початку листопада 2020 року проінформувало про тимчасове припинення в'їзду до КНР для тих, хто перебуває в Україні з діючою візою, а також власників віз з чинним дозволом на тимчасове проживання категорій Z, Q, S. Відповідно, Посольство КНР в Україні з цього часу відмовилось і від оформлення декларацій про стан здоров'я вищевказаних категорій осіб. Ці обмеження не було застосовано лише до власників дипломатичних, службових віз, а також віз категорії С (такі візи видаються тим, хто перетинає китайський кордон у службових цілях, а також авіаперсоналу, персоналу міжнародних поїздів та суден, членам їх сімей).

Очевидно, що Китай лише поступово відкриватиме свої кордони, поступово збільшуючи можливості для в'їзду іноземців, але при цьому здійснюючи постійний моніторинг епідеміологічної ситуації. Однак, чи ми зможемо і коли саме повернутися до позицій 2019 року у розвитку українсько-китайських туристичних відносин, невідомо. Чіткі заявки з боку Китайської Народної Республіки про відновлення як в'їзного так і виїзного туризму відсутні.

Що ж до української сторони, то 28 липня 2020 року Президент України підписав Указ № 295/2020 «Про тимчасове запровадження безвізового режиму для громадян Китайської Народної Республіки, які в'їжджають в Україну з туристичною метою». Відповідно до зазначеного нормативно-правового акту безвізовий режим для в'їзду в Україну та транзитний проїзд через територію України запроваджено

на період з 1 серпня 2020 року до 31 січня 2021 року (з обмеженням терміну перебування в Україні з туристичною метою зазначених громадян до 30 днів протягом 180 днів). Відтак, хотілося б сподіватися на втілення подібних преференцій і для українців, які з туристичною метою відвідуватимуть Китай.

Поки що немає однозначних прогнозів щодо повного завершення епідемії COVID-19, та й навряд чи поява таких точних прогнозів буде можливою в найближчому майбутньому. Але це абсолютно не виключає можливості, чи навіть необхідності планування відновлення та активізації українсько-китайських туристичних відносин. Більше того, таке планування має передбачати чіткі пропозиції та плани дій, а також спиратися на обґрунтовані показники. Серед них і детальні показники відвідань українцями Китайської Народної Республіки з туристичною метою (яких бракує у відкритому доступі), а також чітке позиціонування України та українців як таких, які не несуть потенційної загрози поширення епідемії, ефективно спрямовують свої зусилля на її подолання та здатні дотримуватися всіх необхідних санітарних вимог для попередження та нерозповсюдження COVID-19.

Висновки. Сучасні тенденції свідчать про те, що Китай має величезний туристичний потенціал і залишається привабливим регіоном для туристів. Фактично, Китай не встиг стати країною, до туристичних пропозицій якої українці звикли (на зразок Єгипту, Туреччини, Таїланду), відтак, відкладені плани на його відвідання зберігаються і сьогодні. До того ж додалися і нові сфери інтересу, зокрема, досвід боротьби та швидкого подолання COVID-19.

Щоправда, сьогодні бракує аналітичного, статистичного матеріалу та досліджень щодо успішності організації подорожей українців до Китаю у 2019 році та результатів для туристичної сфери від впровадження безвізового режиму з острівною китайською провінцією Хайнань. Подібні дослідження могли б стати в нагоді при активізації роботи щодо відновлення туристичних потоків українців до Китаю.

Процес відновлення українсько-китайських туристичних відносин (наприклад, до рівня «докоронавірусного» періоду) навряд чи буде швидким та легким. Сьогодні очевидно, що на це впливає ряд соціальних, економічних та політичних факторів. Вирішення проблем безпеки, вартості таких турів, логістики зараз знаходиться під питанням. Але важливою вже на сьогоднішній день є підготовча робота та активізація зусиль всіх зацікавлених сторін у напрямі організації майбутніх туристичних подорожей українців до Китайської Народної Республіки.

ЛІТЕРАТУРА

Гомов Д.В. Туристична індустрія Китаю: сучасний стан та перспективи розвитку (за матеріалами інтернет-джерел). *Українська орієнталістика*. 2007–2008. Вип. 2–3. С. 251–256.

Де відпочивали українці у 2019 році? Детальний аналіз та статистика від сервісу Misto.travel. URL: <https://ain.ua/2020/01/20/de-vidpochivali-ukra%D1%97nci-u-2019-rocidetalnij-analiz-ta-statistika-vid-servisumisto-travel>.

Комар Н.В. Фактори туристичної привабливості Китаю. *Вісник асоціації докторів філософії України*. 2015. №1. С. 15–20.

Музиченко-Козловська О.В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території. Львів : «Новий Світ-2000», 2012. 176 с.

Романова А.А. Китайські туристи – як пріоритетні споживачі українського турпродукту. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2018. Вип. 1(9). С. 137–142.

Шамара І.М, Четверікова І.П. Сучасний стан та проблеми розвитку туризму в Китаї. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2017. Вип. 6. С. 206–221.

Шаповалова О.О. Туристичний напрямок особливого значення. *Україна – Китай*. 2017. Спец. вип. № 1 (7). С. 78–83.

Bright start to 2021 for Sanya tourism. *TTG Asia*. 2021. URL: <https://www.ttgasia.com/2021/01/08/bright-start-to-2021-for-sanya-tourism>.

International Tourism Highlights, 2020 Edition. UNWTO. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284422456>.

The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf.

REFERENCES

Homov D.V. (2007–2008), “Turystychna industriya Kytayu: suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku (za materialamy internet-dzherel)”, *Ukrayins’ka oriyentalistyka*, № 2–3, pp. 251–256 (in Ukrainian).

De vidpochyvaly ukrayintsi u 2019 rotsi? Detal’nyy analiz ta statystyka vid servisu Misto.travel (2020). Retrieved from <https://ain.ua/2020/01/20/de-vidpochivali-ukrayinci-u-2019-rocidetalnij-analiz-ta-statistika-vid-servisu-misto-travel/> (in Ukrainian).

Komar N.V. (2015), “Faktyury turystychnoyi pryvablyvosti Kytayu”. *Visnyk asotsiatsiyi doktoriv filosofiyi Ukrayiny*, №1, pp.15–20 (in Ukrainian).

Muzychenko-Kozlovs’ka O.V. (2012), *Ekonomichne otsynuvannya turystychnoyi pryvablyvosti terytoriyi*, Novyy Svit-2000, L’viv. (in Ukrainian).

Romanova A.A. (2018), “Kytays’ki turysty – yak priorytetni spozhyvachi ukrayins’koho turproduktu”, *Naukovyy visnyk Mukachivs’koho derzhavnoho universytetu*, № 1(9), pp.137–142 (in Ukrainian).

Shamara I.M, Chetverikova I.P. (2017), “Suchasnyy stan ta problemy rozvytku turyzmu v Kytayi”, *Visnyk Kharkivs’koho natsional’noho universytetu imeni V.N. Karazina*, № 6, pp.206–221(in Ukrainian).

Shapovalova O.O. (2017), “Turystychnyy napryamok osoblyvoho znachennya”, *Ukrayina – Kytay. Spetsial’nyy vypusk*, №1 (7), pp.78–83 (in Ukrainian).

Bright start to 2021 for Sanya tourism. (2021), *TTG Asia*. Retrieved from <https://www.ttgasia.com/2021/01/08/bright-start-to-2021-for-sanya-tourism/>

International Tourism Highlights, Edition (2020), UNWTO. Retrieved from <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284422456> (in English).

The Travel & Tourism Competitiveness Report (2019), Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (in English).

Стаття надійшла до редакції 01.05.2021

UDC 94(5)

SELF-ORGANIZATION OF CHINESE EMIGRANTS IN SINGAPORE THROUGH THE TRADITION OF SECRET SOCIETIES IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

A. Kolos

Master's degree

School of History and Culture, Shaanxi Normal University

No. 620, West Chang'an avenue, Chang'an District, Xi'an 710119, China

artemkolos@gmail.com

Secret societies, or as they sometimes not quite correctly called “Triads”, closely related to the history of Singapore. At the beginning of its development in the 19th century, the main influx of workers to Singapore consisted of peasant emigrants from mainland China, which at that time was under the rule of the Qing Dynasty, which was constantly suffering from uprisings, which in each turn were not least connected to Secret Societies. The secret society called Heaven and Earth Society, which emerged in the territory of Fujian province, quickly began to spread not only on the territory of mainland China, but also around the world. In the later period of the Qing dynasty, organizations similar in their rituals to Heaven and Earth Society were widely represented throughout Southeast Asia, and Singapore was no exception. Peasants, artisans and even bandits united in blood alliances for the purpose of mutual economic assistance, self-defence, and also the fight against the government. Most of economic life in colonial Singapore were penetrated by secret societies of Chinese immigrants. The main activities of the Singapore Secret Societies included gambling, opium trafficking, immigrant employment, loan sharking and human trafficking. From the first appearance of Secret Societies in Singapore in the early 19th century to their total ban, they went from simple semi-religious alliances of mutual aid between peasants, to armed and well-organized communities, that at one point were able to revolt against local authorities. Fragmented by linguistic and ethnic differences, the Chinese diaspora was divided into many groups, which often got involved in conflicts with each other. In addition to conflicts on ethnic and economic grounds, interreligious conflicts often occurred. The secret societies of the Chinese emigrants, which at first were tolerated by the colonial government, were eventually banned, but continued to exist in the form of organized criminal groups.

Key words: Secret societies, Singapore, China, Triads, Heaven and Earth Society.

САМООРГАНІЗАЦІЯ КИТАЙСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ У СІНГАПУРІ ЧЕРЕЗ ТРАДИЦІЮ ТАЄМНИХ ТОВАРИСТВ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

А. М. Колос

Таємні товариства, або, як їх ще не зовсім коректно називають, «Тріади», тісно пов'язані з історією Сінгапуру. На початку свого розвитку, що припадає на ХІХ століття, основний притік населення до Сінгапуру складався з емігрантів-селян з континентального Китаю, що тоді перебував під владою Династії Цін, яка постійно страждала від повстань, що, своєю чергою, теж були пов'язані з таємними товариствами. Діяльність більшості сфер економічного життя в колоніальному Сінгапурі проходила за участю таємних товариств китайських іммігрантів. Виникле на території провінції Фуцзянь таємне товариство, яке називалося Тяньдихуей, швидко почало розповсюджуватись не тільки на території континентального Китаю, а й по всьому світі. У пізній період династії Цин, організації за своїми обрядами схожі з Тяньдихуей, були широко представлені по всій території південно-східної Азії, і Сінгапур не був винятком. Селяни, ремісники і навіть бандити об'єднувалися в кровні союзи з метою економічної взаємодопомоги, самозахисту, а також боротьби з небажаним урядом. Основні напрями діяльності Сінгапурських таємних товариств включають азартні ігри, торгівлю опіумом, зайнятість іммігрантів, надання позик під відсоток та торгівлю людьми. Від першої появи таємних товариств у Сінгапурі на початку ХІХ століття й до повної їх заборони вони пройшли шлях від простих напіврелігійних союзів взаємної допомоги між селянами до озброєних та добре організованих організацій, що в певний момент були в змозі підіймати великі повстання та протистояти місцевій владі. Розрізнена мовними та етнічними відмінностями китайська діаспора ділилася на безліч угруповань, які часто вступувалися в конфлікти один з одним. Окрім конфліктів на міжетнічному та економічному ґрунті, часто відбувалися міжрелігійні конфлікти. Таємні товариства китайських емігрантів, до яких на перших порах колоніальний уряд не застосовував тотального контролю, врешті-решт були заборонені, але все ще довгий час продовжували існувати вже у вигляді організованих кримінальних угруповань.

Ключові слова: таємні товариства, Сінгапур, Китай, Тріади, Тяньдихуей.

Коли Британська Імперія в 1819 році отримала дозвіл заснувати своє поселення у Сінгапурі, кількість китайського населення була непомірно малою. Якщо в 1819 році тут було зафіксовано лише 30 представників китайського етносу із приблизно тисячі місцевого населення Сінгапуру, то вже в 1824 році, коли Британська Корона отримала Сінгапур у своє повне розпорядження, кількість китайців становила вже 3317 осіб із 10,683 [Rahim 2009, 24]. Надалі відсоток китайського населення постійно зростав – під кінець ХІХ століття його частка у Сінгапурі вже становила 70 відсотків від усього населення.

Рік	Кількість етнічних китайців	Відсоток від усього населення
1824	3317	31,0
1830	6555	39,4
1836	13749	45,9
1849	27988	52,9
1871	54572	57,6
1881	86766	63,0
1891	121906	67,1
1901	164041	72,1

Джерело: [Sui RuiFu 2009, 29–30]

Китайці, які опинилися за кордоном, були майже всі або селянами, або ремісниками із сільської місцевості південних провінцій Китаю. Важливо відзначити, що термін «китаєць» (*Chinaman*) використовувався частіше колоніальним урядом, тобто британцями. Самі емігранти насамперед розрізняли себе за діалектами чи регіонами, з яких вони прибули до Сінгапуру. Різниця між діалектами настільки велика, що людина, котра потрапила сюди із провінції Гаундун, абсолютно не сприймала на слух те, що говорив чоловік з провінції Фуцзянь, Чаочжоу і т. п. Також емігранти розрізнялись за етнічним походженням – тут були представники не тільки етнічності Хань, а й Хакка та вихідці з острова Хайнань.

У 1881 році китайське населення Сінгапуру поділялося на такі групи:

	Чоловіки	Жінки	Всього
Гаундун	9,699	5,154	14,853
Фуцзянь (народ Хокка або Хоккієн)	23,327	1,654	24,981
Чаочжоу	20,946	1,698	22,644
Хакка	5,561	609	6,170
Хайнань	8,226	53	8,319
Народилися в колонії	4,513	5,014	9,527
Невідомо	259	13	272
Всього	72,571	14,195	86,766

Джерело: [Census of the Strait Settlements 1881, 10]

Колоніальна влада Сінгапуру не мала жодних інструментів задля спілкування з китайцями. Лише у другій половині XIX століття колоніальний уряд нарешті заволодів персоналом, який розумів китайську мову [Comber 1959, 33]. Раніше ні уряд, ні поліцейський відділ не могли читати та писати китайські ієрогліфи, не кажучи вже про те, щоб одночасно володіти розумінням кантонського чи інших діалектів, якими розмовляли переселенці. Через складнощі з порозумінням між колоніальним урядом та емігрантами завдання горизонтальної самоорганізації було першочерговою проблемою для китайського населення.

Витоки традиції таємних товариств

Куди б не емігрувало китайське населення, воно завжди брало із собою свої локальні традиції. Більшість емігрантів були з південних провінцій Китаю, де була надзвичайно сильно поширена культура таємних товариств, тому селяни, ремісники і навіть бандити об'єднувались у кровні союзи з метою взаємодопомоги, самозахисту і навіть боротьби з урядом. Вони були настільки небезпечні для центральної влади, що вже в 1662 році були заборонені указом імператора Кансі (*Kangxi* 康熙) [Comber 1959, 19].

Опинившись у зоні вільної торгівлі та ще й без контролю залізної руки влади, яка переслідувала їх на батьківщині, емігранти зрозуміли, що перед ними відкрилося безліч перспектив, що ведуть до збагачення, тому і намагалися всіма доступними способами забезпечити своє безбідне майбутнє. У суспільстві, в котрому кількісно домінували чоловіки, влада і гроші (походження та дворянське прізвище не мали такої сили, як у Китаї) були основними критеріями соціального поділу, тому традиція створення союзів самодопомоги, сформованих «людьми з різними прізвищами», стала тим самим інститутом самоорганізації, який був такий необхідний для емігрантів на чужій землі. Ця традиція була широко висвітлена в популярній культурі, зокрема, в романі

«Трицарство» (*Sanguoyanyi* 三國演義), в якому Лю Бей (*Liu Bei* 劉備), Гуань Юй (*Guanyu* 關羽) та Чжан Фей (*Zhang Fei* 張飛) складають присягу на братерство в персикувому саду, та роман «Річкове прибережжя» (*Shuihuzhuan* 水滸傳), де 108 злочинців організовуються в братство, використовують прізвиська та беруть участь у церемоніях ініціації нових членів, де п'ють кров, змішану з вином [Murray 1994, 12].

За своїм способом організації та обрядами таємні товариства Сінгапуру походять від створеного десь у 1761 або 1762 рр. в окрузі Чжанпу (пограничний округ з провінцією Гуандун) префектури Чжанчжоу провінція Фуцзянь таємного товариства «Тяньдіхуей» або «Організація Неба та Землі» (*tiandihui* 天地會) [Faure 1979, 189–206]. Як нам відомо з даних, наведених у таблиці вище, більшість китайського населення Сінгапуру є емігрантами з цих самих двох провінцій: Гуандун та Фуцзянь.

Міфологія «Тяньдіхуей» стверджує, що їх організація народилася в результаті кровного союзу між п'ятьма вірними Династії Мін монахами, що вижили після знищення монастиря Шаолінь – Цай Дечжун (*Cai Dezhong* 蔡德忠), Фан Дахун (*Fang Dahong* 方大洪), Ма Чаосін (*Ma Chaoxing* 馬超興), Ху Деді (*Hu Dedi* 胡德帝) та Лі Шикай (*Li Shikai* 李式開), які присвятили себе місії (*Fanqingfuming* 反清復明), що буквально означає звергнути Династію Цін та відновити Династію Мін (імена взяті із версії легенди, що представлена Хіраямою Шу (*Ping Shangzhou* 平山周)) [Ping Shangzhou 2011]. Ця легенда відома під назвою «Легенда Сі Лу» (*Xilu gushi* 西魯传说) та існує в багатьох різних варіаціях. Легенда свідчить, що 128 монахів монастиря Шаолінь пішли на допомогу імператору Цін (чи то Кансі, чи Цяньлуну (*Qian Long* 乾隆)) для боротьби проти вторгнення варварів Сі Лу (походження яких невідоме). Після перемоги над загарбниками монахи відмовились від винагороди імператора і повернулись до свого звичного буддистського життя. Однак монахів звинуватили у підготовці повстання проти імператора, а їх монастир було наказано знищити. Лише п'ятеро монахів вижили і присвятили своє життя помсті імператору Цін [Murray 1994, 153]. Незважаючи на привабливість легенди про п'ятьох благородних монахів, «Тяньдіхуей» була помічена в багатьох погромах, озброєних пограбуваннях та інших нелегальних активних діях протягом усього періоду свого існування. Більшість новітніх досліджень розглядають цю організацію як кровні союзи між представниками бідного населення, що об'єдналося для виживання у скрутні часи, а не як політичну організацію [Hansen 2015, 12].

Що стосується назви «Тріада» (*Sanhehui* 三合會), то вона, на думку дослідників, належить до одного із багатьох таємних об'єднань, які походили від «Тяньдіхуей», що були активними на території провінції Гуандун у Китаї XVIII–XIX ст. Поступово ця назва стала загальною для багатьох інших китайських таємних організацій по всьому світі. Імовірно, сам термін був введений для використання іноземцями, а саме доктором Вільямом Млайном, який 1821 році написав свою роботу “Some Account of a Secret Association in China, entitled the Triad Society”, адже в китайській мові в основному використовувався термін *Huidang* (會黨) або *Jiaomen* (教門) [Mline 1826, 1]. На початку XIX століття японським революціонером та одним з найвидатніших

дослідників таємних організацій Китаю Хіраямою Шу був введений термін «Таємні товариства», який використовується в науковій літературі і донині [Chesneaux 1972, 3]. У самому Сінгапурі також часто використовується термін Kongsі, який походить від транскрипції слова Компанія (*Gongsі* 公司) на все тому ж самому фуцзяньському діалекті Хоккієн [Peng 1979, 102–105].

Зі свідчень Абдуллаха Мунші, на той час писаря Стенфорда Рафлза, засновника Сінгапуру, про наявність таємних товариств китайських емігрантів було відомо вже в 1824 році [Hill 1955]. До 1840-х років ці товариства вже були широко відомі як «королі підпільного світу» і, як стверджувалося, їх кількість перевищувала 10 000 членів, це тоді, коли загальна чисельність китайського населення була лише 20 000 [Read 1907, 9].

У першій половині XIX століття на території сучасного Сінгапуру домінували такі таємні товариства, як «Гхее Хін» (*Ghee Hin*) (*Yixinghui* 義興會) та «Хаісан» (*Haisan*) (*Haishanhui* 海山會), які своєю чергою згодом частково через сутички між членами, які представляли різні діалектичні групи та мали різне походження, розпадалися на окремі філії [Qiu Geping 2003, 77]. «Гхее Хін» мала такі філії практично для всіх діалектичних груп, що були представлені на території Сінгапуру. Також відомо, що в 1851 році «Гхее Хок» (*Ghee Hok*) (*Yifuhui* 義福會) остаточно відділилася від «Гхее Хін» та стала незалежною організацією. У 1869 році було введено Указ щодо боротьби з небезпечними організаціями. Незважаючи на свою назву, головним наслідком постанови була не негайна заборона таємних товариств, а їх юридичне визнання шляхом офіційної реєстрації [Blythe 1969, 220–222], яка не давала можливості владі контролювати правильність та достовірність наданої інформації. Таким чином, уже у 1879 році лише в офіційному реєстрі небезпечних товариств було зареєстровано 23 858 членів, які були розподілені між десятком таємних товариств [Straits Settlements government gazette 1880, 228].

Таємне товариство	Членів
Ghee Hin (Hokkien) (<i>Yixinghui</i> (<i>Minnanren</i>) 義興會(閩南人)) «Гхее Хін» Фуцзянь (народ Хокка або Хоккієн)	4,291
Ghee Hin (Tiechew) (<i>Yixinghui</i> (<i>Chaozhouren</i>) 義興會(潮州人)) «Гхее Хін» (Чаочжоу)	1,453
Ghee Hin (Hainan) (<i>Yixinghui</i> (<i>Hainanren</i>) 義興會(海南人)) «Гхее Хін» (Хайнань)	1,576
Ghee Hok (<i>Yifuhui</i> 義福會) «Гхее Хок»	3,234
Ghee Sin (<i>Yixin</i> 義信) «Гхее Сін»	1,212
Ghee Khee Kwang Hok (<i>Yiji guangfu</i> 義記廣福) «Гхее Кхее Кванг Хок»	2,331
Hok Hin (<i>Fuxing gongsi</i> 福興公司) «Хок Хін»	3,109
Kong Fooy Sew (<i>Guanghui zhao</i> 廣惠肇) «Конг Фоой Сев»	1,576
Song Peh Kwan (<i>Songbai guan</i> 松柏館) «Сонг Пех Кван»	2,224
Haisan (<i>Haishanhui</i> 海山會) «Хаісан»	1,358
Всього	23,858

Джерело: [Straits Settlements government gazette 1880, 228]

Вагомий відсоток населення належав до одного із представлених вище таємних товариств, ще більше людей мають економічні зв'язки з цими організаціями. Про це йдеться в рапорті голови офісу протекторату китайського

населення Вільяма Пікерінга: «Практично все китайське населення перебуває під владою таємних об'єднань... Голова товариства має повну владу над усіма членами... Якщо один із членів потрапить у неприємності, організація зробить все для того, аби витягнути його із них: вони підуть на підкуп поліції, або один із найбільш поважних членів візьме його на поруки під величезну грошову заставу» [Straits Settlements government gazette 1880, 223].

Причини для вступу до таємних товариств та церемонія Ініціації

Уже на території континентального Китаю емігрант попадав під владу таємних товариств, адже саме вони відповідали за транспортування робочої сили з континенту до Сінгапуру. Нових робочих емігрантів називали *Xinke* (新客), що означає «новоприбулий». Таємні товариства допомагали селянам сплачувати за дорогу до Сінгапуру та забезпечували роботою після прибуття. В результаті такого підходу до залучення новачків новоприбулий передавався роботодавцем-представником тих же діалектичних груп, що і сам новоприбулий [Warren 2003, 16–17]. Також товариства набирали членів серед емігрантів, які повинні були потім сплачувати податок. Натомість товариства пропонували фінансово підтримувати нового члена товариства в разі хвороби, забезпечувати захистом від інших таємних угруповань та організовували похоронні обряди. Багато робіт, на яких доводилося працювати емігрантам, являли собою дуже важку працю на плантаціях та будівництвах, та й робота водієм рікші на вулицях Сінгапуру ніяк не належала до легких [Yen 1986, 147–293]. Після важкого тривалого робочого дня всі доступні робітникам «розваги», як-то куріння опіуму чи борделі, були теж під повним контролем таких товариств [Warren 2003, 240–243].

У 1820-х Абдуллах Мунші, про якого вже згадувалося раніше, отримав змогу стати свідком церемонії вступу до однієї з таємних організацій, про що існують документальні підтвердження. Зі слів очевидця, церемонія проходила далеко в джунглях. Уся прилегла до місця ініціації територія перебувала під пильним контролем. Повсюди були озброєні патрулі.

«Горіли сотні ламп, з усіх боків чоловіки курили опіум. Приміщення, невелика хатина, було огорожене дерев'яними загостреними колами, а всередині знаходилося багато зброї».

Церемонія розпочиналась, коли декілька сотень чоловіків уже були під впливом алкогольного та опіумного сп'яніння. Про початок церемонії свідчили звуки гонгів та барабанів. Майстер церемонії сидів на високому стільці у самому центрі, а по обидва боки від нього стояли, вишикувавшись у ряд, 8 чоловіків з мечами, інші палили куски паперу біля вівтаря. Після цього чоловіки з мечами притягнули до ніг майстра чотирьох напівоголених чоловіків, які і мали стати новими членами. З мечем біля горла кожен із нових членів поклонився майстру.

«Чому ти тут?», – запитав майстер одного із них. На що він відповів: «Я хочу приєднатися до тріади і жити, і померти разом зі своїми братами». Майстер закричав: «Ви брешете, ви не говорите від щирого серця». Чоловік затремтів, але рішуче сказав: «Присягаю, що я кажу правду». Майстер наказав йому присягнути, після чого чоловік почав спалювати куски паперу та щось цитувати. Коли він закінчив, майстер запитав: «Ти знаєш закони товариства?». Чоловік відповів: «Так, я знаю, я повинен принести кровну присягу братерства». Майстер запитав: «Що ще, окрім цього?». Чоловік відповів:

«Я не повинен розкривати таємниць товариства стороннім людям, якщо ж я це зроблю, то я готовий розпрощатися зі своїм життям». Врешті-решт майстер погодився і додав: «Ти готовий?» Чоловік відповів: «Так, я готовий». Потім перед новим членом товариства були представлені ніж та посудина з вином, змішаним із кров'ю усіх присутніх на церемонії членів товариства. Один із присутніх порізав палець новому члену та видавив з нього кров прямо в посудину. Майстер сказав: «Пий, перед нашим божеством-покровителем». Після того, як новий член випив із посудини, кожен із присутніх повторив його дії. Майстер додав: «Завтра йди до секретаря та отримай книгу з усіма церемоніями, знаками та жетонами. Заплати йому один долар». Тут насамперед ідеться про сертифікати, правила та покарання, секретні знаки (наприклад, таємні жести рук) та диплом про членство в товаристві [Comber 1959, 10]. Та ж сама процедура була повторена з іншими трьома. Але був ще один чоловік, який відмовлявся приєднуватися до секретного товариства. Після того, як перші чотири чоловіки пройшли обряд ініціації, до ніг майстра був кинутий п'ятий чоловік, у якого були зв'язані руки. Йому запропонували поклонитися перед Майстром, але він відмовився і залишився стояти рівно. Від отримав десяток, а то й два десятки ударів бамбуковою палицею, після чого у нього знову запитали, чи готовий він стати членом товариства. Після чергової відмови вступити до лав спільноти майстер віддав наказ побити його палками. Побитому, агонізуючому від болі чоловіку було запропоновано приєднатися до товариства ще раз, але він знову відмовився. Майстер сказав: «Поки що заберіть його звідси, а завтра вранці вбийте». Наступного дня чоловік втратив своє життя через відмову приєднатися до таємного товариства [Comber 1959, 54–56].

Таємні товариства як частина народних релігій

Особи та організації, що контролювали схеми, за допомогою яких робітники потрапляли з Китаю до ринку праці в Сінгапурі, мали найбільшу владу над китайськими емігрантами. Будь-яка комунікація між китайською діаспорою та колоніальним урядом теж здійснювалася когортою багатих китайців із вершини ієрархії своїх таємних товариств. Але, незважаючи на це, бажання мати владу, повагу співвітчизників та багатство не були єдиною причиною вступу в таємне товариство. Із відомих нам документів про ритуал ініціації, що збереглися в архівах, ми знаходимо багато доказів, які свідчать про релігійний характер організації [Straits Settlements government gazette 1878, 90]. Основними елементами обряду ініціації були клятва на крові та передача таємних знаків, паролів та грамот. Той, хто порушить цю клятву, повинен загинути. Божества, яким поклонялись під час ритуалу «Тяньдіхуей» (та всіх інших похідних від неї організацій, що несуть інше ім'я), були традиційними божествами для популярних релігій, які сповідали більшість селян з південних провінцій Китаю. До них належить і Гуаньїнь (*Guanyin* 觀音) чи бог Війни Гуань Юй (*Guanyu* 關羽) [Comber 1959, 8]. Інколи на церемоніях ініціації навіть згадувалась фігура самого Лао-цзи [Ownby 1995, 8–9]. Важливо відзначити характер популярних релігій у Китаї, де жодна з релігій, таких як конфуціанство, даосизм чи буддизм, ніколи не займала домінуючого положення і були однаково представлені на арені народних релігій. Тобто народні вірування звичайних китайців одночасно включали у себе елементи всіх цих релігій разом з іще древнішими язичницькими обрядами. Таким чином, «Тяньдіхуей» є досить типовим представ-

---

ником релігійної ситуації в Китаї, тому що в традиціях «Тяньдіхуей» існують як буддистські, так і даосистські божества поряд з конфуціанською ієрархією. Самі храми теж контролювалися товариствами і виконували функцію штаб-квартири. Багато вулиць у Сінгапурі навіть були названі на честь того таємного товариства, яке засідало на цій території [Mak-Wong 1978, 36–38]. Це де-факто означало, що голови таємних товариств виконували обов'язки покровителів своїх діалектичних груп не тільки в економічному плані (надавали зайнятість), а й у судовому чи політичному (розсуджували суперечки та представляли свою діалектичну групу перед офіційною колоніальною владою), але деякою мірою і релігійну. Тобто рядовий емігрант був зв'язаний не тільки робочими відносинами з товариством, а й релігійними поглядами. Іншими словами, у Сінгапурі першої половини XIX століття всі активності та всі кар'єрні можливості для молодого китайця були повністю пов'язані з таємними товариствами.

Перші серйозні повстання 1851–1854 років

Релігійний аспект був фундаментально важливим для таємних організацій з точки зору рекрутування нових членів. До середини XIX століття поширення католицизму на території Стрейтс-Сетлментс завдало сильного удару по владі товариств, адже все більше і більше китайців вибирали католицизм як свою основну релігію та віддавали своїх дітей до християнських шкіл. Таким чином, вони повністю випадали з-під влади контролюючих товариств. Лідери таємних товариств швидко зрозуміли, що поширення християнства в рядах китайської діаспори є небезпечним для їхньої влади проявом. Китайці, які приймали християнство, піддавалися цькуванню та гонінням з боку членів таємних угруповань [Comber 1959, 77–82]. Протягом 1850 року мали місце постійні напади членів таємних товариств на китайських християн. Врешті, такі спалахи насильства переросли у серію нападів на 27 плантацій, що були у власності китайців-християн. Ці заворушення розпочалися 15 лютого 1851 року й отримали назву Антикатолицькі бунти, які й досі залишаються одними із найбільших в історії Сінгапуру. Але, незважаючи на очевидне втручання таємних товариств у ці бунти, колоніальний уряд все ще не вживав жодних законодавчих заходів задля їх контролю та припинення [The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser 1851, 2].

До середини XIX століття таємні товариства відчували тиск не тільки ззовні (від християн, які волею чи неволею замахувалися на їх релігійну монополію, адже виховані в християнських традиціях вони повністю відкидали релігійні догми, що нав'язували їм таємні організації), а й зсередини – протиріччя між різними діалектичними групами розростаються й, що є закономірним, переростають у ще один бунт, який стався 5 травня 1854 року. Ці бунти отримали назву на честь діалектичних груп, які брали в них участь, – Бунти між Хоккієн та Чаочжоуцями. Заворушення тривали щонайменше 10 днів, що призвело до загибелі близько 500 людей [Song 1984, 88]. Роль товариств у цих протистояннях і досі залишається лише однією з теорій. Те, що, як вважається, було протистоянням двох конкуруючих товариств – «Гхее Хін» і «Гхее Хок», за однією з версій розпочалося як сварка з приводу ціни між торговцем рису, представником Хоккієн, та покупцем, вихідцем з Чаочжоу. Інші люди, які проходили повз, швидко втягнулися в конфлікт і почали підтримувати ту сторону конфлікту, яка була з ними однієї діалектичної приналежності. Таким чином, конфлікт переріс у велику бійку між представниками двох спільнот – Хоккієн

і Чаочжоу [Davies 1955, 14]. Незважаючи на відсутність документального підтвердження версій щодо початку суперечки, важко заперечувати те, що цей конфлікт мав контекст міжетнічної суперечки. Але що ж насправді стало каталізатором цього конфлікту і які події призвели до його кульмінації? Багато дослідників, наприклад Леон Комбер, вважають, що причиною конфлікту могла бути швидка зміна пропорцій населення – все більше людей емігрувало з Фуцзяню, що приводило до зміни розподілу сил між таємними товариствами на території Сінгапуру. Напередодні цих подій у 1853 році до Сінгапуру прибуло більше 10 тисяч нових емігрантів з континентального Китаю, більшість із яких є вихідцями із провінції Фуцзянь, тобто Хоккієн. Цей притік емігрантів Леон Комбер пов'язує із «Союзом малих мечів», або «Сяодаохуей» (*Xiaodao-hui* 小刀會), що складалось переважно із Фуцзяньців [Comber 1959, 83]. Це товариство брало участь у повстанні Тайпінів (грудень 1850–серпень 1864). Зазнавши поразки на континенті, члени товариства бігли до Сінгапуру. Ці політичні біженці були вже навченими бійцями, які вміли воювати, що робило їх більш грізною силою, ніж інші китайські іммігранти, які переважно приїжджали до Сінгапуру в пошуках роботи. Зважаючи на те, що засновником «Сяодаохуей» був народжений у Сінгапурі громадянин Британії Чень Цінчжень (*Chen Qingzhen* 陈庆真) (вбитий у столиці Фуцзяню Сямень у 1850 році), можна висунути версію, що емігранти із «Сяодаохуей» примкнули до таємних товариств Сінгапуру відповідно до їх діалектичної групи (а саме Хоккієн) одразу ж, як прибули до колонії [Ter Haar 2000, 350–351].

Конфлікт був настільки великим, що стало очевидним, що одними поліцейськими силами не вдасться придушити повстання, тому на допомогу в наведенні порядку були викликані військові [The Strait times 1854, 8]. Ці події були лише початком історії конфліктів таємних товариств з колоніальною владою, яка, своєю чергою, все ще рішуче виступала проти будь-якого нового законодавства, яке б вимагало повної заборони таємних товариств.

Висновок: Нові повстання таємних товариств та шлях до остаточної заборони.

Попри те, що все більше фактів вказувало на те, що таємні товариства не соромляться застосовувати жорстокість задля досягнення своїх цілей, влада Сінгапуру, як і раніше, не хотіла застосовувати якісь радикальні заходи для їх контролю. Після перших бунтів середини XIX століття почали з'являтися перші голоси тих, хто пропонував заборонити таємні угруповання та товариства [Blythe 1969, 85–86]. Були і ті, хто висував пропозицію, що не погано було б почати наймати поліцейських серед китайського населення, щоб нарешті подолати цей бар'єр між офіційною владою і населенням емігрантів [Qiu Geping 2013]. (Навіть після цих бунтів на території Сінгапуру було лише 317 поліцейських, серед яких не було жодної особи китайського походження [Jarman 1998, 119]). У результаті бездіяльності уряду Сінгапур другої половини XIX століття став ареною протистояння таємних товариств. Спалахи насильства та боротьба за контроль над китайською діаспорою посилювалися. Постійно зростав відсоток представників Хоккієн, кількість яких швидко перевищила всі інші, що викликало низку нових хвиль насильства. Ідея дозволити емігрантам самоврядування через таємні товариства зрештою привела до того, що такі товариства не просто тероризували китайське населення, а й відкрито протистояли уряду, підриваю-

---

чи його авторитет та створюючи перепони на шляху розвитку колонії. Таємні товариства, які б, здавалося, мали виконувати функцію забезпечення Сінгапуру робочою силою та підтримання порядку у суспільстві китайських переселенців, блокували всі спроби китайського населення на самостійний розвиток на нових територіях, а самі організації стрімко перетворювалися на озброєні бандитські угруповання, які переслідували власні цілі. Підтвердженням тому служать бунти проти католиків – найменша спроба вийти з повного культурного і економічного контролю організації закінчувалася насильством. До того ж сам колоніальний уряд не пропонував достатньої кількості альтернатив, щоб допомогти китайському населенню вийти з-під контролю цих товариств, які вже на той момент стали високоорганізованими злочинними угрупованнями. Саме це стало вагомим поштовхом для колоніальної влади у 1867 році прийняти «Указ про придушення небезпечних організацій» (“Dangerous Societies Suppression Ordinance”). Але, незважаючи на назву, Указ не був придушенням, а лише передбачав формальну реєстрацію цих товариств. Наприкінці XIX століття нарешті був прийнятий «Указ про товариства 1890 року» (“Societies Ordinance of 1890”), який забороняв таємні організації та товариства. Після прийняття цього Указу всі нелегальні організації повністю перейшли у формат організованих злочинних угруповань.

ЛІТЕРАТУРА

Blythe W. (1969), *The impact of Chinese secret societies in Malaya: A historical study*, Kuala Lumpur, Oxford University Press, p. 6, pp. 85–86, pp. 220–222.

Census of the Strait Settlements, 1881 (Singapore) p. 10, available at: <https://www.singaporememory.sg/contentfiles/SMB-619b2640-18d7-4b9c-8248-26d233e14ec7/21959> (accessed 26 February 2021).

Chesneaux J. (1972), *Popular Movements and Secret Societies in China, 1840–1950*, Stanford University Press, Stanford, CA, p. 3.

Comber, L. (1959), *Chinese secret societies in Malaya: a survey of the Triad Society from 1800 to 1900* / Published for the Association for Asian Studies by J.J. Augustin, Locust Valley, New York, p. 8, p. 10, p. 19, p. 33, p. 54–56, p. 77–82, p. 83.

Davies, D. (1955, February 13). Many died in Hokkien-Teochew riots, *The Straits Times*, p. 14, available at: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/Digitised/Article/straitstimes19550213.2.120> (accessed 26 February 2021).

Faure D. (1979), “Secret Societies, Heretic Sects, and Peasant Rebellions in Nineteenth-Century China”. *Journal of the Chinese University of Hong Kong*, No. 1, pp. 189–206.

Hansen V. (2015), *The Open Empire: A History of China to 1800*, WW Norton & Company, New York, p. 2.

Hill A. H. (June 1955), “The Hikayat Abdullah, An Annotated Translation”, *Journal of the Royal Asiatic Society, Malayan Branch*, Vol. XXVIII, Part 3, Chapter 21.

Jarman R.L. (1998), *Straits Settlements Annual Report 1858*, Archive Editions, p.119.

Mak, Lau-Fong and Wong A. (1978), “Territorial Patterns Among Chinese Secret Societies in Singapore and Peninsular Malaysia: Some Tentative Findings”, *Journal of the Malaysian Branch, Royal Asiatic Society*. Vol. 51, No. 1 (233), p. 38–39, available at: www.jstor.org/stable/41492185 (accessed 17 February 2021).

Milne Dr.W. (1826), "Some Account of a Secret Association in China, entitled the Triad Society", Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, Vol. 1, Part 2 (1826), p. 1.

Murray D.H. (1994), The Origins of the Tandihui: Chinese Triads in Legend and History, Stanford University Press, Stanford, CA, p. 12, p. 153.

Ownby D. (1995), "The Heaven and Earth Society as Popular Religion", *The Journal of Asian Studies*, Vol. 54, No. 4, p. 8–9, available at: www.jstor.org/stable/2059958 (accessed 17 February 2021).

Peng Wang Tai (1979), "The Word "Kongsi": A Note", *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, 52 (235), pp. 102–105.

Rahim L.Z. (2009), Singapore in the Malay World: Building and Breaching Regional Bridges, 1st ed., London; New York : Routledge, p. 24.

Read W.H. (1901), Play and politics: recollections of Malaya an old resident, London : W. Gardner, Darton & Co, p. 9.

Song, O. S. (1984), One hundred years history of the Chinese in Singapore, Singapore, Oxford University Press, p. 88.

Straits Settlements government gazette, (Feb. 22, 1878), p. 90.

Straits Settlements government gazette, No. 1–27 (Jan.2–June 25, 1880), p. 223, p. 228.

Ter Haar B.J. (2000), Ritual and Mythology of the Chinese Triads, BRILL, Leiden, Netherlands, pp. 350–351.

The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser (1851, February 21), p. 2, available at: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/digitised/issue/singfreepres-sal18510221-1> (accessed 27 February 2021).

The Straits Times (1854, May 9), p. 4, available at: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/Digitised/Article/straitstimes18540509-1.2.10> (accessed 27 February 2021).

Warren J. F. (2003), Rickshaw coolie: A people's history of Singapore 1880–1940, Singapore, Singapore University Press. P. 240–243.

Yen C. H. (1986), A social history of the Chinese in Singapore and Malaya 1800–1911, Singapore, Oxford University Press, pp. 16–17, pp. 147–293.

平山周：《中國秘密社會史》：《商務印書館》，上海，2011年。

苏瑞福著：《新加坡人口研究》薛学了、王艳、等译、庄国土、薛学了审校，厦门大学出版社，2009年，第29–30页。

邱格屏：《世外无桃源：东南亚华人秘密会党》，《三联书店》，2003，第77页。

邱格屏：《英属马来亚政府惩治华人秘密会党立法之演进》：《社会科学家》，2013年第6期。

REFERENCES

Blythe W. (1969), The impact of Chinese secret societies in Malaya: A historical study, Kuala Lumpur, Oxford University Press, p. 6, pp. 85–86, pp. 220–222.

Census of the Strait Settlements, 1881 (Singapore), p. 10, available at: <https://www.singaporememory.sg/contentfiles/SMB-619b2640-18d7-4b9c-8248-26d233e14ec7/21959> (accessed 26 February 2021).

Chesneaux J. (1972), Popular Movements and Secret Societies in China, 1840–1950, Stanford University Press, Stanford, CA, p. 3.

Comber L. (1959), Chinese secret societies in Malaya: a survey of the Triad Society from 1800 to 1900, Published for the Association for Asian Studies by J.J. Augustin, Locust Valley, N.Y., p. 8, p. 10, p. 19, p. 33, p. 54–56, p. 77–82, p. 83.

Davies D. (1955, February 13). Many died in Hokkien-Teochew riots, *The Straits Times*, p. 14, available at: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/Digitised/Article/straitstimes19550213.2.120> (accessed 26 February 2021).

Faure D. (1979), "Secret Societies, Heretic Sects, and Peasant Rebellions in Nineteenth-Century China". *Journal of the Chinese University of Hong Kong*, No. 1, pp. 189–206.

Hansen V. (2015), *The Open Empire: A History of China to 1800*, WW Norton & Company, New York, N.Y., p. 2.

Hill A.H. (June 1955), "The Hikayat Abdullah, An Annotated Translation", *Journal of the Royal Asiatic Society, Malayan Branch*, Vol. XXVIII, Part 3, Chapter 21.

Jarman R.L. (1998), *Straits Settlements Annual Report 1858*, Archive Editions, p.119.

Mak Lau-Fong and Wong A. (1978), "Territorial Patterns Among Chinese Secret Societies in Singapore and Peninsular Malaysia: Some Tentative Findings", *Journal of the Malaysian Branch, Royal Asiatic Society*. Vol. 51, No. 1 (233), p. 38–39, available at: www.jstor.org/stable/41492185 (accessed 17 February 2021).

Milne Dr.W. (1826), "Some Account of a Secret Association in China, entitled the Triad Society", *Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, Vol. 1, Part 2 (1826), p. 1.

Murray D.H. (1994), *The Origins of the Tandihui: Chinese Triads in Legend and History*, Stanford University Press, Stanford, CA, p. 12, p. 153.

Ownby D. (1995), "The Heaven and Earth Society as Popular Religion", *The Journal of Asian Studies*, Vol. 54, No. 4, p. 8–9, available at: www.jstor.org/stable/2059958 (accessed 17 February 2021).

Peng Wang Tai (1979), "The Word "Kongsi": A Note", *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, 52 (235), pp. 102–105.

Ping Shang Zhou (Hirayama Shu) (2011), *Zhongguo mimi shehuishi*, Shang wu yin shu guan, Shanaghai. (in Chinese).

Qiu Geping (2003), *Shiwai wu tao yuan: dongnanya huaren mimi huidang*, Sanlian Shudian, Hongkong, p.77. (in Chinese).

Qiu Geping (2013), *Yingshu malaiya zhengfu chengzhi huaren mimi huidang lifa zhiyanjin*, Shehui Kexuejia, Yulin, Vol. 3. (in Chinese).

Rahim L.Z. (2009), *Singapore in the Malay World: Building and Breaching Regional Bridges*, 1st ed., London; New York, Routledge, p. 24.

Read W.H. (1901), *Play and politics: recollections of Malaya an old resident*, London: W. Gardner, Darton & Co, p. 9.

Song O.S. (1984), *One hundred years history of the Chinese in Singapore*, Singapore, Oxford University Press, p. 88.

Straits Settlements government gazette, (Feb. 22, 1878), p. 90.

Straits Settlements government gazette, no. 1–27 (Jan.2–June 25, 1880), p.223, p. 228.

Sui Ruifu (2009), *Xinjiapo renkou yanjiu*, translated by Xue XueLiao, Wang Yan, reviewed by Zhuang Guotu and Xue Xueliao, Xiamen daxue chubanshe, pp. 29–30. (in Chinese).

Ter Haar B.J. (2000), *Ritual and Mythology of the Chinese Triads*, BRILL, Leiden, Netherlands, pp. 350–351.

The Singapore Free Press and Mercantile Advertiser (1851, February 21), p. 2. available at: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/digitised/issue/singfreepressa18510221-1> (accessed 27 February 2021).

The Straits Times (1854, May 9), p. 4. available at: <https://eresources.nlb.gov.sg/newspapers/Digitised/Article/straitstimes18540509-1.2.10> (accessed 27 February 2021).

Warren J.F. (2003), *Rickshaw coolie: A people's history of Singapore 1880–1940*, Singapore, Singapore University Press. p. 240–243.

Yen C.H. (1986), *A social history of the Chinese in Singapore and Malaya 1800–1911*, Singapore, Oxford University Press, pp. 16–17, pp. 147–293.

Стаття надійшла до редакції 04.05.2021

UDC 821.510.019“19”-31.09

REPRESENTATION OF THE CONCEPT “HALLUCINATORY REALISM” IN MO YAN’S NOVELS

D. Drozdovskiy

Candidate of Philological Sciences, Academic Fellow
Shevchenko Institute of Literature of National Academy of Sciences of Ukraine
4, M. Hrushevskiy str., Kyiv, 01001, Ukraine
drozdovskiy@ukr.net

In this paper, the author outlines the concept of “hallucinogenic realism”, which defines the narrative basis of Mo Yan’s (莫言) fiction. The typological features of hallucinogenic realism are outlined in the novels “Red Sorghum” (红高粱家族) and “Life and Death are Wearing Me Out” (生死疲劳). The realistic features of Mo Yan’s fiction are highlighted, comparing them to the features of realism. Emphasis is put on hyperbole, the interaction with the audience due to the visual and tactile images presented in the novels. The principles of text design are outlined and the list of poetic expressions that influence the breaking of the readers’ horizon of expectations (e.g. synesthesia images) are discussed. The spectrum of problems and themes in Mo Yan’s novel “Red Sorghum” is characterized. The examples given exploit the enhanced visual nature of Mo Yan’s fiction and its cinematographic orientation.

The concept “hallucinatory realism” (A. Pecharskyi) has been proposed in literary criticism to denote the poetic specificity of Mo Yan’s fiction. However, it is not found to be an accurate and adequate translation of the original term and that the more accurate Ukrainian equivalent to the translation of the Nobel definition is the concept of “hallucinogenic realism”. At the same time, the term offered is not used in general literary theory, and its use is considered to confuse the existing terminology. Developing the discussion of the term to define the specifics of realism in Mo Yan’s novels, the concept “parabolic realism” has been proposed. It is emphasized that this concept reveals the specifics of the intentions of the narrators in Mo Yan’s fiction. On analysis it is shown that in the novel “Red Sorghum” the narrator compares the concrete facts with the general conclusions and visions, revealing the historical dynamics of changes in civilization as a parabolic process characterized by determinism, cycles of periods, recurring situations, etc. revealing the poetic specificity of metaphors in Mo Yan’s novels.

Key words: Mo Yan, hallucinogenic realism, modern Chinese literature, discourse of war, hyperbole.

© 2021 D. Drozdovskiy; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ «ГАЛЮЦИНАТОРНОГО РЕАЛІЗМУ» В РОМАНАХ МО ЯНЯ

Д. І. Дроздовський

У статті окреслено поняття «галюцинаторний реалізм», що визначає поетологічну основу художнього світу в романах китайського письменника Мо Яня. На матеріалі творів «Червоний гаолян» (红高粱家族) та «Стражденні перевтілення Сімень Нао» (生死疲劳) узагальнено типологічні риси галюцинаторного реалізму. Визначено реалістичні особливості прози Мо Яня. Наголошено на фігурі гіперболи, взаємодії аудіальних, зорових і тактильних образів. Окреслено принципи сугестії тексту й визначено перелік засобів художнього вираження, які впливають на розламування горизонту читацького очікування (В. Ізер). Схарактеризовано спектр проблемно-тематичних вузлів у романі «Червоний гаолян» Мо Яня. Наведено приклади, які засвідчують посилену візуальність прози Мо Яня та її кінематографічність.

У вітчизняному літературознавстві для позначення поетологічної специфіки романів Мо Яня було запропоновано поняття «галюцинаторний реалізм» (А. Печарський). Досліджено, що представлений термін не є вживаним у загальній теорії літератури, а його використання вноситиме плутанину до вже наявних термінів. З огляду на дискусію щодо терміна, який визначає специфіку сучасного реалізму, запропоновано поняття «параболічний реалізм». Наголошено, що саме це поняття розкриває специфіку інтенцій оповідачів у романах Мо Яня й реалізує параболічний спосіб інтерпретації історичних подій у творах. Проаналізовано, що оповідач у романі «Червоний гаолян» зіставляє конкретне із загальним, розкриваючи історичну динаміку цивілізаційних змін як параболічний процес, якому властиві детермінізм, циклічність, повторюваність певних ситуацій тощо. Розкрито поетологічну специфіку метафор у романі «Червоний гаолян» Мо Яня. Визначено, в який спосіб письменник досягає максимальної візуалізації оповіді та створює сюжетну напругу.

Художня інтенція оповідачів у романах Мо Яня передбачає вияскравлення конкретних фактів на широкому історичному тлі й у динаміці сюжетних подій. У такий спосіб вдається досягнути метафоричності й параболічності зображення, а романи набувають ознак притчі-параболи. Наведені конкретні факти з минулого проєктовано на загальний розвиток людства, який представлено у формах художньо-філософських узагальнень.

Ключові слова: Мо Янь, галюцинаторний реалізм, сучасна китайська література, дискурс війни, гіпербола.

У визначенні Нобелівського комітету зазначено, що в 2012 році Мо Янь (莫言; справжнє ім'я та прізвище письменника – Гуань Мос, 管谟業) здобув Нобелівську премію з літератури за «галюцинаторний реалізм, що поєднується з народними казками, історією та сучасністю»¹. Метафоричне формулювання, до якого вдався Нобелівський комітет, спонукає до розгляду прози Мо Яня в аспекті виявлення поетологічних рис «галюцинаторного реалізму».

Зазначене словосполучення досі не було предметом ґрунтовних літературознавчих досліджень (винятком є праця Дж. Се [Хіе 2017], в якій, проте, дослідницький вектор усе одно задає визначення Нобелівського комітету), зокрема і в аспекті вивчення поетологічної специфіки прози Мо Яня. Уживання його в наукових розвідках часто обмежується цитуванням слів Нобелівського комітету та їх механічним перекладом різними мовами. Отже, кліше

¹ <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2012/yan/facts/>

«галюцинаторний реалізм» не видається проясненим і не набуло статусу терміна. Зауважимо, що в рішенні Нобелівського комітету від 2012 р. воно представлено в чотирьох із п'яти офіційних прес-релізах – англійською, французькою, німецькою та іспанською мовами. Натомість у шведськомовному прес-релізі вжито сполучення «hallucinatorisk skärpa», яке дослівно перекладаємо як «галюцинаторна гострота» – термін «реалізм» не згадано. Попри це, метафоричне означення «hallucinatorisk skärpa» вияскравлює, на нашу думку, художній стиль письменника й дає можливість більшою мірою уявити стилістичну специфіку саме його реалізму.

Якщо «skärpa» може бути пояснена увагою Мо Яня до складних («гострих») тем минулого, прагненням ревізувати історію внутрішніх національних конфліктів і війн між Японією та Китаєм у ХХ ст., а також манерою письма (сцени знущань часто подані гіперболізовано – «гостро»), то «галюцинаторний» стосовно прози Мо Яня має неоднозначний вектор інтерпретації. Наприклад, у романі «Стражденні перевтілення Сімень Нао» представлено мотив блукання людини потойбічним світом у пошуках чергового переродження, що відповідає буддистським релігійно-містичним уявленням про життя після смерті. Для характеристики художнього світу роману доцільніше було би послуговуватися терміном «галюциногенний реалізм», оскільки письменник зображає вигадану містичну реальність, а «галюциногенний» відсилає саме до марень-сновидінь, спричинених галюциногенами. У романі «Червоний гаолян» узагалі немає художньої дійсності, яка викликала би галюцинації чи поставала б їхнім наслідком. Хронотоп має чітку історичну й географічну локалізацію.

Зауважимо, що, не коментуючи «hallucinatorisk skärpa», Нобелівський комітет пояснив поняття «галюцинаторний реалізм» (hallucinatory realism) у Мо Яня так: «Through a mixture of fantasy and reality, historical and social perspectives, Mo Yan has created a world reminiscent in its complexity of those in the writings of William Faulkner and Gabriel García Márquez, at the same time finding a departure point in old Chinese literature and in oral tradition» – і зазначив, що Мо Янь – письменник, який «with hallucinatory realism merges folk tales, history and the contemporary» (див. прес-реліз на сайті Нобелівського комітету: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/2012/press-release/>). Йдеться про поєднання фантастичного та реального, історичного й соціального, як у прозі В. Фолкнера чи Г. Гарсія Маркеса, забарвлене мотивами й топікою фольклору та давньої національної літератури.

Отже, «галюцинаторний реалізм», на думку Комітету, є своєрідним *інструментом*, який допомагає письменнику поєднувати народні казки, історію та сучасність. Проте й така інтерпретація викликає більше запитань, ніж пропонує відповідей, які би прояснювали сутність письменницького методу.

Джой Прес (Joy Press) у рецензії на роман «My Life as a Fake» П. Кері (Peter Carey) послуговується словосполученням «галюцинаторний реалізм», щоб показати, в який спосіб уявлені універсалії набувають конкретного змісту: «The boundary between art and life has always been pretty porous for Carey, whose oeuvre exudes a hallucinatory realism (маркування наше – Д.Д.) that makes imaginary universes feel concrete and believable» [Press 2003]. Подібної думки дотримується режисерка М. Дерен (Maya Deren), зазначаючи, що «галюцинаторний реалізм» «стирає межу між реальністю й суб'єктивністю» [Russel 2003, 270].

Найближче до розкриття суті «галюцинаторного реалізму» підійшов Буркхардт Лінднер (Burkhardt Lindner), професор Університету Гете у Франкфурті. Він зауважує, що це поняття – «the attempt to make the bygone present with a documentary factuality and at an Aesthetic enhancement of the reality» [Lindner 1983, 127–156]. Таке визначення корелює з формулюванням Нобелівського комітету й пропонує форму репрезентації минулого за допомогою документального фактажу, що загалом сприяє естетичному *вдосконаленню* («enhancement» у Б. Лінднера) дійсності.

Варто зауважити, що дискусії про особливості реалізму сучасної прози набули актуальності у світовій гуманітаристиці й, зокрема, літературознавстві після Нобелівської промови іншої лауреатки – польської письменниці Ольги Токарчук [Токарчук 2020]. Зазначена тенденція вже була об'єктом наших досліджень у статті «У пошуках реальності» [Дроздовський 2019], яка мала переважно публіцистичний характер, а також у наукових розвідках, матеріалом яких є сучасний британський роман постпостмодерністського періоду [Дроздовський 2020]. Результатом досліджень стало обґрунтування терміна «параболічний реалізм», що визначає поетологічну специфіку реалістичної постпостмодерністської прози Великої Британії.

У науковому сегменті китайська література досліджена в працях Г. Голдблатт, Е. Давидовської, Ч. Кінклі, Дж. Се (J. Xie), Ч. Лафліна, А. Сан, Н. Хузіятової та ін. Твори Мо Яня представлено й осмислено в кількох українських перекладах – Євгенії Красикової, Надії Кірносолової та Івана Дзюба. Зокрема, один із перших перекладів Мо Яня в Україні – оповідання «Геній» – був надрукований у журналі «Всесвіт» (2010). У 2016 і 2018 рр. у Києві відбулися літературні читання, присвячені творчості Мо Яня. Ініціаторами заходу стали провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, доктор наук із соціальних комунікацій Ігор Павлюк та Національна спілка письменників України [Павлюк 2020]. У 2018 р. під час читань прозвучав, зокрема, й фрагмент перекладу з роману «Жаба» Мо Яня. Проведені заходи засвідчили інтерес української літературно-наукової спільноти до творчості китайського лауреата Нобелівської премії з літератури.

Вітчизняні літературознавці зіставляють творчість Мо Яня із творчістю Івана Франка (А. Печарський), причому йдеться саме про поетологічну подібність. «Екзистенційні пошуки літературного діалогу філософсько-естетичних систем творчості І. Франка і Мо Яня пов'язані передусім з об'єктивізацією особистості митця, його вмінням подолати межі власного «Я». Таким чином значні етнокультурні відмінності письменників відходять на маргінес, а їхній «текст» стає відкритим, розширюючи комунікативні ресурси» [Печарський 2014, 203]. А. Печарський, досліджуючи специфіку реалізму в прозі китайського автора, доходить висновку про експлікацію у творчості Мо Яня тенденцій, які засвідчують «ідеальний реалізм», який передбачає існування реальності, що негомогенна й поєднує конкретно фізичне з ідеально-умоглядним. «Звідси – елементи «галюцинаторного реалізму», які можуть переходити до різномірних семічних систем. Одна з них – «ідеальний реалізм»» [Печарський 2014, 205]. «Поєднання фрагментів різних текстів уможливають смислову зв'язаність елементів «галюцинаторного» й «ідеального» реалізму. Адже невлесний слід загадки чудотворного ножа у творі Мо Яня можна віднайти

лише в щоденній «сродній праці», яка, на думку Франка, повинна відповідати істинному покликанню людини...» [Печарський 2014, 206].

Зауважимо, що суголосну думку щодо епістемологічної природи сучасного реалізму висловлює британська дослідниця Софі Влакос (Sophie Vlacos): «modernist and postmodernist poetics turn upon an aesthetic epistemology reaching back to Kant <...> the implosion of literary realism is an historical symptom of the philosophical model they seek to overcome; of a flat-lining postmodernity and the disappearance of reality beyond representation and correlation» [The Routledge companion 2018, 111]. Вона вважає, що саме наявність кантіанських філософських параметрів і забезпечує потребу письменників у конструюванні ідеального світу, який протистоїть світу буденному, сповненому несправедливості, жорстокості й агресії. Письменники розкривають дійсність як *феноменологічне явище*, пізнання якого можливе як у фізичній площині, так і в метафізичній. Попри описувані жахіття, автори (оповідачі в романах) наголошують на філософських узагальненнях, до яких підштовхують конкретні приклади з минулого або теперішнього.

Так, у романі «Червоний гаолян» («高梁家族», 1986) автор вдається до філософських сентенцій, які переводять побачене персонажами (переважно те, що належить до категорії «жахливого») з категорії *конкретного* в *загальне*, даючи можливість відштовхнутися від «фізично зримого», щоб на умоглядному рівні в системі «чистого розуму» побачити те, що перебуває за *конкретним*. Ідеться про потребу розуміння еволюції духу в гегелівському сенсі, про розвиток цивілізації й постійне приборкання в собі тваринного. У такому разі логіка художнього мислення оповідача протилежна тому, про що пише М. Дерен [Russel 2003, 270], визначаючи сутність «галюцинаторного реалізму». У прозі Мо Яня на основі художньої репрезентації історичного фактажу відбувається філософсько-параболічне осмислення дійсності та пропонується узагальнене бачення людини.

Реальність мислиться в романі як парабола, яка поєднує *фізичне* й *метафізичне*, і лише особливий спосіб сприйняття реальності дає можливість побачити окремих епізод як чинник складної системи трансформації цивілізаційного духу. «Бабуся лежала, купаючись у щедрому теплі гаолянового поля, вона відчувала себе легкою ластівкою, що вільно розхитується на гаоляновому колоску. Картини, що проносилися перед нею, уповільнилися: Дань Баньлан, Дань Тінсю, прадід, прабабуся, дідусь-архат... Скільки ненависних, коханих, жорстоких і доброзичливих облич уже з'явилися і знову зникли» [Мо Янь 2010, 118].

А. Печарський, ввівши в науковий обіг поняття «ідеальний реалізм», обґрунтовує його тим, що загальна інтенція оповідача в романах Мо Яня – наблизити читачів до розуміння ідеального світу, розкриваючи недосконалість світу фізичного. В. Селігей звертає увагу на те, що «Червоному гаоляну» загальною властивою ідеалізація: «Прийом ідеалізації міфологізує Північно-східну Гаомі, яка уявляється країною великих добродіїв і так само великих злочинців, виникає приховане порівняння з Давньою Грецією. Цей аспект – коли частина Китаю зображується екзотизовано й водночас якби є частиною великого – вселюдського світу, є вкрай важливим для Мо Яня» [Селігей 2015, 257].

Реальність у романі «Червоний гаолян» репрезентована спектром проблемно-тематичних вузлів, які визначають своєрідну літературну топіку. Проблема зображення людини на війні зумовлює особливу увагу до гіперболізації

образів, а також представлення натуралістичних деталей. Оповідач у прозі вкрай уважний саме до деталей, які здобувають виразні звукові, кольорові або смакові характеристики: «Сидячи в задушливому паланкіні, бабуся відчувала, що в неї крутиться голова й мерехтить в очах. Її очі нічого не бачили крізь червону накидку нареченої, що вкривала голову; від накидки йшов гнилий і кислий запах. Бабуся підвела руку й трохи відхилила накидку – хоча прабабуся сто разів наказувала їй, що не можна самій цього робити, – і важкий срібний браслет з'їхав їй на зап'ясток» [Мо Янь 2010, 65]; «Раптом по центру ставка щось забулькотіло, й на поверхню піднялись дві низки рожевих бульбашок. Усі присутні затамували подих, слухаючи, як одна за одною лопаються ті бульбашки. У яскравому сонячному сьайві поверхня води здавалась вкритою твердою золотою оболонкою, яка аж сліпила очі. На щастя, вибігла чорна хмара й заступила сонце, золотий колір потьмянів, та вода в ставку поступово ставала смарагдово-зеленою» [Мо Янь 2010, 207]; «На південь від дамби простирився зелений гаолян, що підняв усі свої китиці. Він був схожий на розлоге озеро черепично-синього кольору» [Мо Янь 2010, 263].

Письменник піддає історичний час художній ревізії, саме тому історичні процеси в романі «Червоний гаолян» подано з погляду «одного роду», що зафіксовано в підназві твору. Зауважимо, що в 1932 році відбулася японська інтервенція до Китаю, спричинена змаганнями за Маньчжурію (війна між Японською імперією та Китайською республікою розпочалася 18 вересня 1931 року). Мо Янь створює наратив війни, в якому представлено художні прийоми, що відображають мотив надмірного насильства, «звірячої» агресії, притаманної солдатам японської армії. Жорстокість розлита в повітрі, скаженіють у романі не тільки пси, а й люди. Як зауважують дослідники, «привселюдна страта Діда Ло-Ханя – це перша з найбільш емоційно насичених сцен у романі, свого роду центр емоційного напруження, яке спрямовує настрої та дії героїв. Зібравши мешканців села, командир японців здійснює страту за традиційним східним ритуалом, який передбачає відрізання вух, геніталій, знімання шкіри з обличчя і розривання собаками» [Селігей 2015, 259]. Епізоди, в яких зображено поведінку псів, засвідчують, що ці тварини виявляють невмотивовану агресію, спричинену незрозумілими факторами. «Рудий собака вирішив скористатись перевагою й притиснув батька, після чого кмітливо націлився на пах і вкусив його туди. Мати розмахнулась рушницею і вдарила по твердій голові рудого. Собака відступив на декілька кроків і зібрався на новий кидок, однак коли його тіло зависло в стрибку в трьох чи над землею, він полетів дотолу сторчголов водночас із рушничним пострілом, внаслідок чого йому вибило одне око» [Мо Янь 2010, 364]. У «Червоному гаоляні» собаки нападають зграєю на іншого пса, зрештою, собака навіть здатний чинити самогубство, стрибаючи під воду.

Письменник вдається до параболічного узагальнення, коли пише про те, що з часом знаходять могили, в яких кістки людей перемішані з кістками псів. «Навколо розритої могили стояли декілька людей, і в усіх на обличчях було написано жах. Протиснувшись у коло, я побачив у могилі скелети й черепа, що знову побачили білий світ. Тепер уже було не розібрати, хто з них комуніст, а хто – гоміньданівець, хто – японський солдат, а хто – маріонетка, хто – виходець із простолюду, а хто – секретар парткому. Різноманітні кістки черепів мали однакову форму й щільно лежали в крові, абсолютно рівноправно

омиваючись дощем» [Мо Янь 2010, 334]. Мо Янь показує умовність воєнних протистоянь і конфліктів, оскільки людина не владна над часом. Письменник ніби акцентує на пересторозі, що та модель політичного існування, яку обрало людство, призведе тільки до самознищення. Над усіма, незалежно від походження і соціального статусу, владна тільки смерть, образ якої представлено в романі «Червоний гаолян» у різній символічній формі.

Смерть передчувається персонажами в кольоровій гамі сонця на сході, вона асоціюється з відчуттям крові в повітрі, яким дихають китайські чоловіки. Смерть уособлена розлютованою зграєю псів; дехто з цієї зграї починає полювання на людину. Життя показано як двобій, причому як із тваринами, так і з людьми. «Велика бійня, що відбулась у ніч на Свято середини осені в 1939 році, винищила майже всіх людей нашого села, тож кілька сотень собак у селі тоді насправді перетворились на бездомних псів. Дідусь постійно відстрілював собак, які прибігали на запах крові їсти трупи» [Мо Янь 2010, 275]. Письменник підштовхує читачів до думки, що людина наділена особливою кровожерливістю, і в періоди воєнних протистоянь це з більш інтенсивною силою виходить на поверхню.

Подеколи письменник вдається до образів, що мають натуралістичну природу й засвідчують той тип реалізму, який традиційно називають натуралізмом. Автор описує фізіологічні процеси, в окремих епізодах солдати-завойовники здирають із полонених шкіру живцем. Усе це шокує читача, змушує його пережити потрясіння. Водночас розвиток сюжетно-фабульного комплексу в «Червоному гаоляні» показує, що сцени баталій поєднано з ретардаціями, в яких оповідач або переноситься в часі, або робить філософські узагальнення, які сповільнюють темп оповіді.

Сцени знущань над полоненими викликають у читачів огиду й відчуття жаху від того, як точно, безпристрасно-холоднокровно, відсторонено від об'єкта зображення письменник створює художній опис дійсності: «Коли дідусь рубонув шаблею японського вершника, почувся такий звук, ніби тріщить мокрий шовк. Цей звук перебив гуркіт японських гармат і кулеметів, ударивши у вуха батька і викликавши тремтіння в усьому тілі. Коли до нього повернувся зір, молодий японський вершник уже був розрубаний на дві половини» [Мо Янь 2010, 283].

Події в романі «Червоний гаолян» загалом розкривають мотив патріотизму, готовності китайського народу боротися за свої землі, виявляючи нечувану силу духу. Водночас у романі критично ревізовано стосунки між батьками й дітьми, показано особливу жорстокість, яку батьки виявляють до дітей у процесі виховання. Загалом, особливістю твору є розкриття мотиву зла, яке іманентно наявне в людині. Під час японської інтервенції до Маньчжурії пекло, на відміну від метафорично-релігійного образу в іншому романі Мо Яня – «Страждання перевтілення Сімень Нао» (生死疲勞, 2006 р.), стає частиною реальної картини конкретних історичних подій. Пекло як імагінативна категорія, що асоціюється зі стражданнями за земні гріхи, набуває реальної репрезентації.

Щоб привернути увагу читачів до тієї чи тієї події, що має вирішальне значення, Мо Янь послуговується притаманними кінематографу техніками зміни ракурсу, «напливу» (звичайно, в романі відбувається наближення не камери, а письменницького фокусу). І внаслідок цього епізод мимохіть закарбовується

в читацькій уяві. Кінематографічність «Червоного гаоляну», безперечно, сприятливо вплинула на екранізацію твору (роман був екранізований у 1987 р. режисером Чжан Їмоу /张艺谋; фільм здобув премію «Золотий ведмідь» на Берлінському міжнародному кінофестивалі в 1988 р.).

Полісенсорність і синестезійність образів, що апелюють одночасно до кількох органів відчуття читачів, посилюють гіперболізацію зображення. Це надає вражаючих рис створеній письменником фізично-метафізичній реальності. На думку В. Селігея, «зміна оповідачів, перспективи оповіді, кольорова, звукова, одорична насиченість оповіді, вимагають сприйняття твору як складної панорами, аналіз якої не може бути сфокусований на зовнішній або внутрішній подієвості. Об'єкт зображення роману – це світ, в якому розчинена людина, а фабула визначається процесом» [Селігей 2015, 256].

В іншому романі, який в українському перекладі отримав назву «Стражденні перевтілення Сімень Нао» (назву запропонував перекладач І. Дзюб), посилено релігійно-метафізичний вимір, зумовлений буддистськими уявленнями про перевтілення душі.

Водночас у представленому в романі образі пекла оповідач фокусує увагу на епізодах покарання над грішниками. Окремі епізоди репрезентують властиві Мо Яню тенденції до гіперболізації образів. Зауважимо, що природа письма в романі «Стражденні перевтілення Сімень Нао» інша, ніж у «Червоному гаоляні», що зумовлено жанровим різновидом. Якщо «Червоний гаолян» – історичний роман, то «Стражденні перевтілення Сімень Нао» – приклад фантастичного роману, в якому розкрито мотив перевтілення людини, шлях духовного блукання й переродження в новому житті після смерті. Такий шлях відповідає східним уявленням про карму й сансару. Перекладач роману українською мовою І. Дзюб у передньому слові до журнальної публікації так характеризує сюжетний комплекс твору: «Під час земельної реформи 50-х років китайського «куркуля» Сімень Нао розстрілює народна міліція й він потрапляє в буддистське пекло, де, незважаючи на жорстокі катування, домагається від володаря пекла Янь-вана відпустити його назад у цей світ з єдиною метою – подивитися в очі своїм убивцям, бо вважає себе ні в чому не винним. Врешті-решт володар пекла погоджується, але відпускає його додому спочатку у... вигляді осла, а потім бика, свині, собаки, мавпи й нарешті людини» [Мо Янь 2013, 58–59].

Зазначена фантастична інтенція детермінує поєднання фантастичного й реального в романі. Водночас зауважимо, що таке поєднання навряд чи дає підстави говорити, що маємо саме приклад «галюцинаційної» поетики, яка передбачає розмитість сюжетно-фабульного комплексу, властиву галюцинаціям. Образ пекла в романі існує як особливий метафізичний простір, вписаний в одвічний порядок речей у світі. Отже, в романі представлено онтологічний статус пекла, який є простором з іншим типом життя – проміжним простором на шляху до довічного переродження людини.

Роману «Стражденні перевтілення Сімень Нао» властива іронічність, представлена, зокрема, й у вигляді сфрагіти, що передбачає форми самопредставлення (на рівні згадування імені або прізвища) автора в художньому творі. Мо Янь вписує себе в потойбічну картину пекельного часопростору, іронізуючи з власного письменницького життя: «У своєму оповіданні «Записки про жовчний міхур» Мо Янь писав про цей кам'яний міст і про собак, що збожеволіли

від людських трупів <...>. Очевидно, йдеться про сміливу й несосвітнену вигадку про такого хлопця. Тож ця історія, яку описав Мо Янь, – витвір фантазії, який у жодному разі не можна вважати правдивим» [Мо Янь 2013, 62]. Загалом, зображеним у романі подіям властива іронічність, а авторові – самокритичність. Як зауважує І. Дзюб, «перевтілений у тварини Сімень Нао бачить у своєму колишньому домі й навколо нього. Цей опис – своєрідна самокритична історія Китаю впродовж останніх п'ятдесяти років» [Мо Янь 2013, 59].

Критичне ревізювання історії загалом властиве Мо Яню-романисту, який не боїться критикувати державну систему. У романі «Великі груди, широкі сідниці» («丰乳肥臀», 1996 р.) Мо Янь «тілесністю» розкриває конфлікт науки та політики», через який показує, що діяльність соціальної системи Китаю другої пол. ХХ ст. призведе «до вбивств розумних людей, знищення інтелектуального потенціалу китайської нації відповідно до державного курсу та соціальної програми» [Криворучко 2019, 103].

У романі «Стражденні перевтілення Сімень Нао» наявні зв'язки з реальними історичними подіями 1950-х рр., а описи пекельних тортур грішників нагадують епізоди, в яких японські солдати знушаються з китайських полонених у «Червоному гаоляні». Мо Янь розвиває мотив людського страждання через прийняття тілесних покарань. Водночас, аби читачеві задіяти всі органи чуття, письменник вдається до активного вживання епітетів, метафоричних порівнянь, гіпербол, синестезійних образів. Вони допомагають *побачити, почути*, сприйняти опис *на дотик, запах і на смак* – зрештою, усвідомити рівень страждань персонажа, співчувати всьому, що оживає в уяві: «Того дня випало дуже багато снігу — будинки, дерева, вулиці лежали під його білим покривом. <...> Повітря було свіжим і холодним, вітерець – дошкульним» [Мо Янь 2013, 65]; «Я відчував, що, обпечений до хрускоту шкіри, можу розсипатися на шматки від найменшого дотику. <...> згори, з висоти наді мною <...> лилося світло свічок <...> в цю мить, коли я, спечений, лежав долілиць в олійній калюжі, а шкіра на мені голосно потріскувала, то справді злякався» [Мо Янь 2013, 58]; «його тіло таке крихке, як печене м'ясо на 18-ій вулиці Тяньдзіна» [Мо Янь 2013, 60].

Як бачимо, сцени тортур представлено в традиціях гіперболізованого опису покарань. Щоправда, в романі «Стражденні перевтілення Сімень Нао» письменник не відкидає іронії. Загалом, Мо Янь залишається вірним розкриттю теми зла у світі й зла в людині. «Стражденні перевтілення Сімень Нао» – приклад роману-параболи з виразним фантастичним компонентом. Параболічність, як і в романі «Червоний гаолян», виявляється у філософських узагальненнях: оповідач прагне підсумувати побачене й показати людську природу як одночасне вмістилище добра і зла. Мотив гріха представлено без моралізаторських засуджень, а сцени катувань мають іронічну репрезентацію. Гріх, на думку письменника, є іманентною частиною людського ества.

Висновки. Кліше «галюцинаторний реалізм» лише частково відображає поетологічну специфіку прози китайського письменника Мо Яня. Вжиті Нобелівським комітетом, воно має метафоричний характер і позначає особливу гру з реальностями в прозі цього автора. Мо Янь залучає до наративу історичний контекст, експлікує традиційні буддистські уявлення про потойбічні світи (зокрема, в романі «Стражденні перевтілення Сімень Нао» персонаж потрапляє до Пекла), вдається до активного використання гіпербол.

У романі «Червоний гаолян» гіперболізація зображення досягнута за допомогою синестезійних метафор, використання значної кількості епітетів, гіпербол тощо, які допомагають читачам відтворити в уяві зображувану дійсність. Мета таких художніх засобів полягає не в створенні галюцинаторного ефекту, а в досягненні ефекту присутності читача-глядача, що вияскравлює кінематографічність прози Мо Яня.

З огляду на це для розкриття поетологічної специфіки прози письменника було б доцільно запропонувати термін «галюциногенний реалізм», який точніше, ніж «галюцинаторний», визначає стиль. Проте з наукового погляду специфіку мислення оповідача й філософсько-гуманістичну сутність романів нобелівського лауреата більш точно охоплює й розкриває, на нашу думку, саме «параболічний реалізм». Цей аспект дискусії потребує подальшого вивчення в аспекті термінознавства й теорії літератури.

Основна інтенція оповідача в романах Мо Яня – показати конкретне (індивідуальне) на широкому історичному тлі. У такий спосіб досягається метафоричність зображення, роман набуває ознак притчі-параболи. Наведені конкретні факти з минулого проєктовано на загальний розвиток цивілізації. Оповідач запрошує читачів розділити його переконання, що війна (як, наприклад, між Китаєм та Японією) тільки посилює вияв тваринної сутності в людині.

Із погляду «великого часу» воєнні протистояння є тим періодом, який постає чинником уповільнення цивілізаційного розвитку в плані морально-етичних основ. Китайський письменник вдається до створення художнього світу, в якому показано в максимально гіперболізованому вияві форми людської агресії стосовно людини й світу (тварин). У такому разі концепт Зла набуває апокаліптичного вигляду. Людина, котра плакає в собі агресію й живе жорстокістю, не може забезпечити позитивного прогресу.

Отже, романи «Червоний гаолян» та «Стражденні перевтілення Сімень Нао» Мо Яня позначені виразною гуманістичною спрямованістю, що пов'язано з їхньою притчовою основою й властивим оповідачеві параболічним способом світосприйняття. З огляду на це, на нашу думку, більш доречним у плані визначення поетологічної специфіки реалізму в прозі Мо Яня є термін «параболічний реалізм».

ЛІТЕРАТУРА

Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. *Слово, Знак, Дискурс*; за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 263–276.

Дроздовський Д. У пошуках реальності: моделі історичної реконструкції в прозі Світлани Алексієвич та Миколи Жулинського. *Українська літературна газета*. 13.12.2019. URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/дмитро-дроздовський-у-пошуках-реальн/>

Дроздовський Д.І. Дискурс реалізмів у сучасній британській теорії літератури. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Випуск 13. Том 3. С. 215–220. URL: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-3.39>

Дроздовський Д.І. Дискурс реалізмів як маркер постпостмодерності: британська теоретична рецепція реалістичного письма в парадигмі постпостмодерністського роману. *Вчені записки Таврійського національного універси-*

тету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. 2020. № 1. Ч. 4. С. 96–102. URL: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-4/18>

Кірносова Н.А. Лінгвокраїнознавство Китаю : навч. посіб. для студентів першого курсу філологічного факультету. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2009. 160 с.

Криворучко С. Тілесність у романі Мо Яня «Великі груди, широкі сідниці». *Сучасні літературознавчі студії*. 2019. Випуск 16. С. 101–105.

Lindner B. «Hallucinatory Realism: Peter Weiss' Aesthetics of Resistance, Notebooks, and the Death Zones of Art». *New German Critique*. Duke University Press. Duke University Press. 1983. (30). P. 127–156.

Мо Янь. Геній / з кит. пер. Є. Красикова. *Всесвіт*. 2010. Спеціальний випуск журналу. *Альманах китайської літератури*. С. 170–176.

Мо Янь. Стражденні перевтілення Сімень Нао: фрагменти з роману / з кит. пер. І. Дзюб ; вступне слово від перекладача І. Дзюба. *Всесвіт*. 2013. № 5–6. С. 56–97.

Мо Янь. Червоний гаолян / з кит. пер. Н. Кірносова. Харків : Фоліо, 2010. 638 с.

Павлюк І. Сучасний китайський письменник Мо Янь та Україна. Особистий досвід співтворчості. *Китайська цивілізація: традиції та сучасність* : матеріали XIV міжнародної наукової конференції, 5 листопада 2020 р. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 476–479.

Печарський А. Іван Франко – Мо Янь (莫言): екзистенційні пошуки літературного діалогу. *Українське літературознавство*. 2014. Вип. 73. С. 103–110.

Press J. «My Little Phony». *The Village Voice*. 2003. Nov 4. URL: <https://www.villagevoice.com/2003/11/04/my-little-phony/>

Russel C., Margulies I. (ed.). *Ecstatic Ethnography: Maya Deren and the Filming of Possession Rituals. Rites of Realism: Essays on Corporeal Cinema*. Duke University Press, 2003.

Селігей В. Образна система роману «Червоний гаолян»: життя та смерть у містичному світі гаолянового краю. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2015. Жовтень. № 2 (16). С. 255–260.

Sun A. The Diseased Language of Mo Yan. 2012. URL: <https://kenyonreview.org/kr-online-issue/2012-fall/selections/anna-sun-656342/> (accessed 11 January 2021).

Токарчук О. Чутливий наратор (Нобелівська лекція) / пер. з пол. Н. Сидяченко. *Всесвіт*. 2020. № 1–2. С. 183–194.

The Routledge Companion to Twenty-First Century Literary Fiction; edited by D. O’Gorman and R. Eaglestone. London ; New York : Routledge, 2018. 474 p.

Xie J. *Mo Yan Thought: Six Critiques of Hallucinatory Realism (Literary and Cultural Theory)*. Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH, 2017. 288 p.

REFERENCES

Drozdovs’kyy D. (2019), “U poshukakh real’nosti: modeli istorychnoyi rekonstruktsiyi v prozi Svitlany Aleksiyevych ta Mykoly Zhulyns’koho”. *Ukrayins’ka literaturna hazeta*, available at: <https://litgazeta.com.ua/articles/dmytro-drozdovs’kyy-u-poshukakh-real’n/> (In Ukrainian).

Drozdovs’kyy D.I. (2020), „Dyskurs realizmiv u suchasniy brytans’kiy teoriiy literatury”. *Zakarpats’ki filolohichni studiyi*. 2020, No. 13, vol. 3, pp. 215–220, available at: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-3.39> (In Ukrainian).

Drozdovs'kyi D.I. (2020), „Dyskurs realizmiv yak marker postpostmodernosti: brytans'ka teoretychna retseptsiya realistychnoho pys'ma v paradyhmi postpostmodernists'koho romanu”. *Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: Filolohiya*, No. 1, chastyna 4, pp. 96–102, available at: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.1-4/18> (In Ukrainian).

Izer V. (1996), “Protse chytannya: fenomenolohichne nablyzhennya”. *Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX st.: Slovo, Znak, Dyskurs*, Litopys, L'viv. pp. 263–276. (In Ukrainian).

Kirnosova N.A. (2009), *Linhvokrayinoznavstvo Kytayu. Navch. posib. dlya studentiv pershoho kursu filolohichnoho fakul'tetu*, KNU imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. (In Ukrainian).

Kryvoruchko S. (2019), “Tilnist' u romani Mo Yanya «Velyki hrudy shyroki sidnytsi»”. *Suchasni literaturoznavchi studiyi*, No. 16, pp. 101–105. (In Ukrainian).

Lindner B. (1983), “Hallucinatory Realism: Peter Weiss' Aesthetics of Resistance, Notebooks, and the Death Zones of Art”. *New German Critique*, Duke University Press (30): 127-156.

Mo Yan' (2010), „Heniy”. *Vsesvit. Spetsial'nyy vypusk zhurnal. Al'manakh kytays'koyi literatury*, pp. 170–176. (In Ukrainian).

Mo Yan' (2013), “Strazhdenni perevtleniya Simen' Nao: frahmenty z romanu; z kyt. per. I. Dzyub”. *Vsesvit*, № 5-6, pp. 56–97. (In Ukrainian).

Mo Yan' (2010), *Chervonyy gaolyan*, Folio, Kharkiv. (In Ukrainian).

Pavlyuk I. (2020), “Suchasnyy kytays'kyy pys'mennyk Mo Yan' ta Ukrayina. Osobysty dosvid spivtvorchosti”. *Kytays'ka tsyvilizatsiya: tradytsiyi ta suchasnist': materialy XIV mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi, 5 lystopada 2020 r.*, Vydavnychyy dim «Hel'vetyka», Kyiv. pp. 476–479. (In Ukrainian).

Pechars'kyi A. (2014), “Pechars'kyi A. Ivan Franko – Mo Yan (莫言): ekzystentsiini poshuky literaturnoho dialohu”. *Ukrainske literaturoznavstvo*, Vyp. 73, pp. 103–110. (In Ukrainian).

Press J. (2003), “My Little Phony”. *The Village Voice*, available at: <https://www.villagevoice.com/2003/11/04/my-little-phony/>

Russel C. (2003), “Margulies I. (ed.). “Ecstatic Ethnography: Maya Deren and the Filming of Possession Rituals”. *Rites of Realism: Essays on Corporeal Cinema*, Duke University Press.

Selihey V. (2015), “Obrazna systema romanu “Chervonyy haolyan”: zhyttya ta smert' u mistychnomu sviti haolyanovoho krayu”. *Naukovyy visnyk MNU imeni V.O. Sukhomlyns'koho. Filolohichni nauky (literaturoznavstvo)*, No. 2 (16), zhovten', pp. 255–260. (In Ukrainian).

Sun A. (2012), *The Diseased Language of Mo Yan*, available at: <https://kenyonreview.org/kr-online-issue/2012-fall/selections/anna-sun-656342/>

Tokarchuk O. (2020), “Chutlyvy narator (Nobelivs'ka lektsiya); per. z pol. N. Sydyachenko”. *Vsesvit*. 2020. № 1–2, pp. 183–194. (In Ukrainian).

The Routledge Companion to Twenty-First Century Literary Fiction (2018), Edited by D. O'Gorman and R. Eaglestone, Routledge, London; New York.

Xie J. (2017), *Mo Yan Thought: Six Critiques of Hallucinatory Realism (Literary and Cultural Theory)*, Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main.

Стаття надійшла до редакції 03.05.2021

UDC 81'367: 811.111-26+ 811.58

THE CONTRASTIVE ANALYSIS OF ENGLISH, UKRAINIAN AND CHINESE SYNTACTIC STRUCTURE

A. Sitko

PhD in Philology, Associate Professor
National Aviation University
1, Liubomyra Huzara avenue, Kyiv, 03058, Ukraine
alla.sitko@npp.nau.edu.ua

I. Struk

PhD in Philology, Associate Professor
National Aviation University
1, Liubomyra Huzara avenue, Kyiv, 03058, Ukraine
iryana.struk@npp.nau.edu.ua

H. Yenchewa

PhD in Philology, Associate Professor
National Aviation University
1, Liubomyra Huzara avenue, Kyiv, 03058, Ukraine
halyna.yenchewa@npp.nau.edu.ua

The article deals with the systematic multifaceted contrastive analysis of the English, Ukrainian and Chinese syntactic structure. It was found that the researches of the Chinese syntactic structure were quite different in comparison with those of English and Ukrainian. Moreover, the sentences of analyzed languages may reflect both allomorphic and isomorphic features. A comparative analysis of the structure in terms of their functioning in different languages is conducted. The research resorts to the following research methods: a continuous sampling method, methods of analysis and synthesis; a descriptive method and the distributive method. The article deals with the convergent and divergent features of syntactic structures of the Chinese, English and Ukrainian languages, as well as the comparative analysis of their grammatical characteristics. The Chinese, English and Ukrainian sentences have different structures. There are three types of sentences depending upon its structure or formation in Chinese and Ukrainian. There are four types of sentences in English. Convergent and divergent features of the Chinese, English and Ukrainian interrogative constructions including their structure and semantics are analyzed. The study demonstrates that interrogative sentences of the English, Chinese and Ukrainian languages differ both in structure, semantics, and communicative purpose. Also, the Chinese sentence words order is very different from Ukrainian and English. The paper features semantic parameters of subject-predicate sentence comparative structure of the Ukrainian, English and Chinese languages. There is evidence that semantic feature of an interrogative sentence efficiently and intuitively quantifies linguistic

---

© 2021 A. Sitko, I. Struk, H. Yenchewa; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of *The Chinese Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

---

similarity between all analyzed languages. Particularly, the differences in actual division of the sentence depend, to a great extent, on perception of rhematic components of messages expressed by predicate of the statement respectively.

Key words: contrastive analysis, syntactic constructions, allomorphic and isomorphic features, grammatical categories, interrogatives.

КОНТРАСТИВНИЙ АНАЛІЗ СИНТАКСИЧНОЇ СТРУКТУРИ АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА КИТАЙСЬКОЇ МОВ

А. В. Сітко, І. В. Струк, Г. Г. Єнчева

Статтю присвячено системному багатоаспектному контрастивному аналізу синтаксичної структури китайської, англійської та української мов. Проведено порівняльний аналіз семантичних одиниць із погляду їх функціонування в різних мовних системах. Проаналізовано ізоморфні та аломорфні риси синтаксичної структури китайської, англійської та української мов. Визначено, що співвідношення структурних схем граматичних категорій в оригіналі й перекладі суттєво різняться. У дослідженні використано такі методи досліджень як метод суцільної вибірки, методи аналізу та синтезу для встановлення спільних та відмінних рис синтаксичних структур китайської, англійської та української мов, описовий метод та метод дистрибутивного аналізу. Визначено конвергентні та дивергентні риси синтаксичних конструкцій китайської, англійської та української мов з огляду на важливість компаративного аналізу граматичних характеристик неблизькоспоріднених мов для перекладу. З'ясовано, що відповідно до мети висловлювання (або комунікативної настанови) китайська, англійська та українська мови мають різні типи речень. Проаналізовано питальні конструкції в англо-українсько-китайському зіставленні та визначено низку дивергентних рис як у структурі, так і в семантиці таких речень. Питальне речення, на відміну від розповідних та спонукальних речень, характеризується специфікою актуального членування. Сутність цієї специфіки полягає у відкритому (умовному, незаповненому конкретним змістом) характері реми як комунікативного центру речення. Відкритий характер реми в таких питаннях проявляється в наявності деяких членів альтернативи, що унеможливають один одного за змістом. Встановлено, що інтерогативи англійської, китайської та української мов є структурно-граматичним типом, який відрізняється від інших речень як за структурою, семантикою, так і за комунікативним призначенням. Це по-особливному інтоновані речення з певним порядком слів, часто з використанням лексичних маркерів питальності, що мають у мовленні актуальне членування (функціональну перспективу), логіко-граматична природа яких характеризується цілеспрямованістю запиту інформації. Засвідчено, що визначальна семантична ознака питального речення – запит компетентності. Окреслено семантичні параметри компонентів порівняльної конструкції підмета та присудка української, англійської та китайської мов. Визначено, що відмінні ознаки комунікативних типів визначаються відмінностями актуального членування речення, зокрема різним характером їх рематичних компонентів, що виражають логічний предикат висловлювання.

Ключові слова: контрастивний аналіз, синтаксичні конструкції, ізоморфні та аломорфні риси, граматичні категорії, інтерогативи.

Постановка проблеми. Історія лінгвістичних учень особливо багата різноманітними синтаксичними концепціями та спостереженнями. Останніми десятиріччями в мовознавстві спостерігається перенесення акцентів у дослідницьких інтересах з «вивчення мови як внутрішньої системи, у якій усе

взаємопов'язане» на «вивчення мови-мовлення як діяльності» [Сітко 2011b, 14]. Сучасні лінгвістичні розвідки характеризуються тенденцією до синтезу різних підходів, яка є досить плідною. Сучасне перекладознавство як наука, одним із завдань якої є встановлення принципів декодування та кодування вербального матеріалу при переході від однієї мовної картини світу до іншої, плідно використовує методи контрастивного дослідження, адже проблеми перекладу синтаксичних конструкцій є одними з пріоритетних напрямів сучасного мовознавства. Тож актуальність обраної теми зумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних досліджень до багатоаспектного аналізу структурних особливостей мов різних типів, зокрема використання результатів контрастивних студій у перекладознавстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз теоретичних праць підтвердив недостатню увагу науковців дослідженню зіставного аналізу синтаксичної структури англійської, української та китайської мов. Так, зіставним дослідженням у царині синтаксису англійської, української та російської мов присвячено праці Г.Г. Дрінко та Р.А. Турбабаєвої. Особливо корисними виявилися порівняльні дослідження з проблем контрастивістики, викладені в роботах В.Д. Аракіна (на матеріалі англійської та російської мов), І.В. Корунця, С.О. Швачко (на матеріалі англійської, російської та української мов). Неоціненну інформацію в цьому плані містять праці видатного українського лінгвіста Ю.О. Жлуктенка «Порівняльна граматики англійської і української мов» та «Порівняльні дослідження з граматики англійської, української та російської мов» [Жлуктенко 1981], присвячені зіставному аналізу своєрідностей цих мов, їхніх конвергентних і дивергентних рис на фонетичному та, особливо, морфологічному й синтаксичному рівнях. У роботах Н. Раєвської розглянуто проблеми синтаксису англійської мови та загальні проблеми теорії речення з опорою на дані зіставного аналізу синтаксичних явищ англійської та української (російської) мов.

Починаючи з другої половини ХХ століття з'явилася низка праць, які присвячено граматиці китайської мови (В. Горелов, О. Драгунов, Т. Задюєнко, Є. Шутова, Е. Сімсон, С. Томпсон, Лі Цзіньсі 黎錦熙, Ян Шуда 楊樹達, Ван Лі 王力, Чень Юань 陳原). Дослідженням синтаксису китайської мови присвячено роботу Є.І. Шутової «Синтаксис современного китайского языка» [Шутова 1991].

Однак синтаксис англійської, української та китайської мов – одна з найменш опрацьованих ділянок у перекладі та контрастивістиці. Водночас на сучасному етапі є актуальним вибір підходів до відтворення синтаксичних структур китайської мови українською чи англійською мовами (та навпаки), зважаючи на значну увагу та стрімке поширення саме китайської мови на європейському континенті. Сучасна китайська мова, що стала нині об'єктом пильної уваги багатьох дослідників, має тривалу історію формування. Для цього необхідно враховувати сам устрій китайської мови, її приналежність до іншого типу, а також той факт, що не усі підходи, прийнятні для вивчення індоєвропейських мов, можуть бути доцільними для проведення зіставних досліджень китайської, української та англійської мов.

Формулювання мети. Звуження підходів до аналізу різних мовних систем ставить перед мовознавцями, лінгвістами та прибічниками лінгвістичного перекладознавства питання щодо аналізу, порівняння та пошуку подібних стилістичних функцій граматичних одиниць, які здатні скоригувати підходи до

перекладу різних мовних пар. Нагальність такого роду аналізу небезпідставна, адже дві чи більше мов – різні мовні континууми, живуть за різними правилами та піддаються різним процесам граматичної побудови та лексичного вираження. Природно, що варіювання граматичних структур китайської мови відрізняється від англійської та української мов, проте, коли мова іде про граматичні, прагматичні та соціокультурні особливості завдання перекладача, котре полягає у здійсненні еквівалентного відповідника, стає непідйомним тягарем.

Мету розвідки вбачаємо у визначенні конвергентних та дивергентних рис синтаксичних конструкцій зіставлених мов з огляду на важливість компаративного аналізу граматичних характеристик саме неблизькоспоріднених мов для перекладу. Адже метою перекладу є здійснення «максимально можливого перенесення всього масиву мовних особливостей у перекладний текст» [Сітко 2016].

Виклад основного матеріалу дослідження. Компаративний аналіз мовних пар китайська / англійська та українська мови неодноразово привертала увагу теоретиків перекладу, проте можливість їх паралельного/аналогічного відтворення визнавалася вельми проблематичною внаслідок дії низки обмежень як власне мовного, так і соціокультурного характеру. Мовні обмеження проявляються через відсутність низки граматичних форм та варіативність лексичного вираження одиниць на рівні окремих систем. Соціокультурні обмеження виявляються в тому, що мовні одиниці їх вираження та контекстуальне призначення мають різні традиції в китайській, англомовній та україномовній літературах. Відомо, що найбільший комплекс граматичних проблем перекладу пов'язаний саме з розумінням синтаксичної структури та комунікативної семантики речень [Сітко 2011а, б].

Як відомо, англійська та українська мови є прикладами двох різних типів мов – аналітичної та синтетичної. Показово, що в мовах з аналітичною будовою логіка мислення носія найяскравіше виявляється в зовнішньому оформленні висловлювань, у граматичному навантаженні окремих елементів, що створюють цілісну панораму повідомлення. Водночас у синтетичних мовах, навпаки, логіка найчастіше виявляється у внутрішньому зв'язку та слові. Загалом ми можемо, очевидно, виходити з того положення, що в мовах з аналітичним ладом логіка мислення одержує найбільш зрозуміле зовнішнє і розчленоване у своїх елементах граматичне закріплення, у той час як у мовах синтетичних ця логіка діє як внутрішнє відношення в пропозиції, внутрішній зв'язок у слові. Очевидно, що коли ми співвідносимо лад мови з логікою мислення, то підходимо до мовних явищ у їхньому зв'язку й цілісності, інакше кажучи, з позиції синтаксису.

Тож відразу одержує важливе значення той широко відомий факт, що в аналітичних мовах у реченні, здебільшого, прямий і чітко фіксований порядок слів. Порушення прямого порядку слів у розповідному реченні англійської мови виглядає як щось незвичайне, як виразний стилістичний засіб. Тут ми вперше й найбільш безпосередньо зіштовхуємося з вираженням логіки мислення у граматичній формі аналітичних мов, оскільки очевидно, що прямий порядок слів у реченні збігається з послідовністю логічних компонентів (суб'єкт – предикат – об'єкт) [Сітко 2011b]. Відтак, в англійській мові аналітичної будови ми спостерігаємо найбільш повну відповідність логічних компонентів і синтаксичних форм. У синтетичних мовах конкретний смисл

слова, логічний наголос переважають над формально синтаксичними моментами, що призводить до набагато більшої зовнішньої свободи синтаксичних конструкцій і до майже повної відсутності формального закріплення місця слова в реченні. Саме правило усталеного порядку слів є основою при перекладі з англійської мови на українську [Сітко 2011b, 30].

Якщо говорити про китайську мову, то вона вже за своєю структурою настільки відрізняється від мов флективного ладу, що для коректного опису його явищ і структур, зміна кута зору на багато питань стає не інакше як необхідністю. У лінгвістичній літературі [Алпатов 2001] китайську мову неодноразово називають мовою «з прихованою граматикою», що аж ніяк не означає відсутності в неї системи правил граматичного ладу. Швидше за все таке визначення слугує одним з показників своєрідності цієї мови, маючи на увазі, що в системі її функціонування містяться елементи, роль яких не знаходить прямого морфологічного пояснення. До такого роду проявів Тань Аошуан відносить, наприклад, використання модальних часток (стверджувальних: 呢, 吧, 啊, 嘛, питальних: 吗, 呢, 吧, 啊, спонукальних: 吧, 啊, 嘛 і оклику: 啊) [Тань Аошуан 2002]. Порядок слів у китайській мові є фіксованим, причому дослідники історії китайської мови відзначають, що саме її синтаксична система залишалася найбільш стабільною протягом досить тривалого проміжку часу. Загалом, будова китайського речення здійснюється за схемою SVO, тобто «підмет-присудок-додаток», а якщо точніше, то «хто + коли + де + з ким + для чого + здійснює дію + з яким об'єктом». Наприклад: 我 昨天 就说了, 贴吧 现在 禁止 发 关于 刘翔 的 贴 – «Як я і говорив учора, на форумі заборонено розміщувати висловлювання, пов'язані зі згадуванням Лю Сяну» [Швирка 2016, 110]. Схема ця не нова і зустрічається не раз у численних посібниках з вивчення китайської мови, так само як і вказівка на той факт, що підметові у китайській мові передують присудок, означення – визначається словом, а службові слова займають позицію перед групою присудка. Але це, насправді, лише поверхневий погляд.

У своїх дослідженнях Ч. Лі та С. Томпсон відносять китайську мову до тієї групи мов, для яких характерне висування теми (топіка) як сегмента висловлювання, яке несе основне смислове навантаження, що становить «центр уваги». Чжао Юаньжень в своїх роботах першим дає обґрунтовану відповідь на питання про те, чому на перший погляд «неходові члени речення», тобто не традиційні підмет і присудок виносяться на початкову позицію в китайському реченні. Саме в його роботах частина висловлювання, іменована тепер «топіком» (темою), описується як дійсний смисловий центр у реченнях китайської мови. До того ж, на відміну від підмета, тема/топік не узгоджується з присудком, в реченні ця функція виконується підметом. Наприклад: 各种 汽车 标志 (тема/топік), 你 (підмет) 都 认识 吗? – «Усі ці численні назви марок машин ти і правда знаєш?», 这些 事情 (тема/топік), 您 (підмет); 都 知道 吧. – «Про все це ви, ймовірно, знаєте», 求 一部 武侠小说 (тема/топік), 男主角 (підмет); 叫 黄 古 隆. – «Шукаю фантастичний роман, головного героя твору звать Хуан Гулун» [Швирка 2016, 110].

Такі речення в статті Ч. Лі та С. Томпсона названі реченнями «з подвійним підметом», тему/топік і підмет у них легко помітити. В усіх описаних випадках у реченні можна виокремити підмет, але, в порівнянні з темою/топіком, він не

відіграє такої важливої смисловий ролі, оскільки логічний центр висловлювання припадає саме на тему/топік. У багатьох випадках не буде помилкою побудова пропозиції без використання підмета як такого (黑起来了 – «Стемніло»; 别生气了 – «Не зліться» [Швирка 2016, III]). Варто зазначити ще одну рису китайської мови як мови з характерним виокремленням теми/топіка: при побудові більш складних речень саме тема/топік, а не підмет контролює референтну тотожність (这枚戒指翡翠是假的, 你还是买别的 – «Цей перстень – підробка, він не з справжнього малахіту, так що купи краще інший» [Швирка 2016, III]). У цьому випадку помічаємо, що остання частина речення логічно співвідноситься саме з темою.

Синтаксис як частина граматики описує правила сполучуваності слів та будови речень, а також включення речень до утворень вищого порядку, таких як надфразова єдність і текст [Саманьего 2018, 87]. Головною синтаксичною одиницею є речення. Об'єктом дослідження мовознавчої науки тривалий час виступає речення як багатоаспектна одиниця. Багатоаспектність речення зумовлюється тим, що воно характеризується певним набором класифікаційних ознак.

Письмове речення літературної мови будується відповідно до норм літературної мови, і автор, як правило, намагається дотримуватися цих норм. При аналізі будови контексту виявляється, що його складові одиниці – речення, група речень – не лише поєднані засобами контекстуально зв'язку, а й взаємозумовлені в розташуванні своїх складових частин. Так, якщо до прикладу говорити про китайську мову, варто зазначити, що особливість цієї мови полягає в тому, що тому хто її вивчає не слід займатися «словотвором» у тому вигляді, до якого ми звикаємо під час вивчення таких мов, як англійська, російська, українська чи французька. Треба пам'ятати про те, що китайська мова належить до зовсім іншого типу граматичної будови – ізолюючого (а не флективного). Окрім цього, на відміну від англійської чи української мов, китайська – є мовою високого контексту.

Складність речення в цілому визначається у властивій йому множині можливих відношень між формою та змістом. Усе різноманіття явищ може бути адекватно вивчено лише за умови їх упорядкованості під час аналізу, розчленування їх на деякі множини, що в сукупності утворюють певну систему. Власне, виникає проблема встановлення аспектів речення [Сітко 2011b, 36]. В англійському та українському мовознавстві класифікація речень здійснюється за трьома аспектами. Три аспекти речення – *структурний*, *семантичний* і *прагматичний* – визначають три основи для класифікації речень: за їх структурою, семантикою й прагматичними властивостями. Усі названі аспекти багатопланові, що зумовлює, залишаючись у межах якогось одного аспекту, врахування можливості існування різних класифікаційних ознак, визначення їх значущості і, якщо можливо, ієрархії.

Речення як мовна й знакова одиниця характеризується формою і змістом. Водночас форма речення специфічна. Звичайна багатокомпонентність речення (однослівні речення значно менш уживані, ніж багатослівні) висуває на перший план завдання встановити те, як слова в реченні об'єднуються в те, чим вони є в сукупності, тобто в речення; чим речення відрізняється від простого набору слів. Саме тому цей аспект речення можна назвати аспектом структурної організації речення, тобто *структурним* [Сітко 2011b, 37].

Ще одним цікавим моментом у виділенні основних принципів класифікації речень є те, що вони з різних боків висвітлюють саму суть речення. Наприклад, із позицій прагматики речення визначається як мінімальна одиниця мовного спілкування, яка є матеріальною основою висловлювання [Сітко 2011b, 8]. Саме функціонуючи як цілісне висловлювання, речення стає вираженням позиції мовця в конкретній ситуації мовного спілкування. Семантично речення описує ситуацію в одному з вимірів – реальному чи уявному – і тому характеризується не лише пропозиційним змістом, але й часовими і модальними ознаками, тобто предикативністю. Натомість виділення трьох ярусів синтаксису (формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного) уплинуло на переорієнтацію досліджень з найбільш вивченого формального аспекту на порівняно новий підхід, який базується на тих елементах у змісті мовних форм, що є відображенням певного явища об'єктивної дійсності [Щербачук 2006, 4].

Зважаючи на обмежений об'єм цієї розвідки, проаналізувати детально усі три аспекти класифікації речень не виявляється можливим. Наразі, зупинимося детальніше лише на класифікації речень досліджуваних мов відповідно до мети висловлювання. Відповідно до мети висловлювання в українському мовознавстві виокремлюються 3 типи речень: розповідні, питальні та спонукальні [Бевзенко 2005; Вихованець 1993]. Водночас англійські речення за комунікативною метою поділяються на чотири типи: розповідні, питальні, наказові (імперативні) та окремим типом подаються окличні [Блох 2000; Іванова 1981; Ільїш 1971; Кобріна 2002]. Залежно від мети висловлювання (або комунікативної настанови), китайські реченнєві структури поділяються на розповідні, питальні та спонукальні і, відповідно, виражають повідомлення, питання чи спонукання [Шутова 1991].

Англійські та українські розповідні речення виражають стверджувальне чи заперечне судження. Наприклад: *He doesn't want to go to school – he feels sick. Тихесенько вечір на землю спадає.* Існує велика різниця між негативними заперечним реченням англійської та української мов. У той час, як в англійській мові у присудка може бути тільки одне заперечення, в аналогічному українському реченні їх може бути декілька. Наприклад: *He didn't go anywhere. – Він нікуди не ходив. She never eats bread. – Вона ніколи не їсть хліб.* Розповідні речення китайської мови поділяються на стверджувальні і заперечні. Стверджувальні розповідні речення виражають стверджувальне судження і тому не потребують якихось додаткових граматичних засобів оформлення своєї «стверджувальності». Заперечні розповідні питальні речення виражають заперечне судження. Заперечення в китайській мові виражається завдяки вживанню перед дієсловом чи прикметником спеціальних заперечних морфем (часток, суфіксів), а також похідних від них словоформ.

Спонукальні (наказові/імперативні – в англійській мові) речення порівнюваних мов можуть виражати прохання, наказ, заборону тощо. Наприклад: *Open the window, please! Ти шуми, буяй, розбуди в моїй душі горіння, погаси всі квіління! Геть! Цить! Гайда!* У лінгвістиці закріпилася думка про те, що імператив виражає наказ та є таким мовленнєвим актом, за допомогою якого мовець виражає свою волю й намагається впливати на адресата, спонукаючи його тим самим до потрібних дій. Водночас за допомогою імператива мовець

повідомляє про свої бажання, щоб та чи інша дія була виконана кимось або, навпаки, не виконана. Оскільки важлива особливість імперативних висловлювань полягає в тому, що вони є водночас і повідомленням, і дією: мовець не лише повідомляє про своє бажання, але й намагається його здійснити [Добрушина]. Спонукальне значення, як відомо, за своїм характером негомogeneous, і є низкою значень, що складають шкалу спонукальних мовленнєвих актів, крайні полюси яких – категоричний наказ, прохання, натяк, порада [Сітко 2011b, 167].

Проблема питальності є однією з центральних у сучасній лінгвістиці. Важливість вивчення інтерогативних конструкцій визначається не тільки тією ключовою позицією, яке займає питання в процесі комунікації, але й зв'язком проблеми питальності з багатьма іншими проблемами мовознавства [Сітко 2011a, 3].

Питальні конструкції в англо-українсько-китайському зіставленні – явище ізоморфне, проте закономірним є існування низки дивергентних рис як у структурі, так і в семантиці таких речень. Оскільки речення як одиниця синтаксичного рівня в кожній мові має свою специфіку, то воно досить повно відображає своєрідність певної мови. Якщо ж зіставляються неблизькоспоріднені мови, то розбіжності дуже значні, особливо на рівні синтаксису [Сітко 2011a, 13].

Питальне речення, на відміну від розповідних і спонукальних, характеризується специфікою актуального членування. Сутність цієї специфіки полягає у відкритому (умовному, незаповненому конкретним змістом) характері реми як комунікативного центру речення. Відкритий характер реми в таких питаннях проявляється в наявності деяких членів альтернативи, що унеможливають один одного за змістом [Сітко 2011b, 33].

Було визначено, що інтерогативи англійської, китайської та української мов є структурно-граматичним типом, який відрізняється від інших речень як за структурою, семантикою, так і за комунікативним призначенням. Це по-особливому інтоновані речення з певним порядком слів, часто з використанням лексичних маркерів питальності, що мають у мовленні актуальне членування (функціональну перспективу), логіко-граматична природа яких характеризується цілеспрямованістю запиту інформації. Засвідчено, що визначальна семантична ознака питального речення – запит компетентності [Сітко 2011a, 5].

Найбільш прийнятною вважаємо класифікацію англомовних інтерогативів, наведену в порівняльних граматиках англійської мови, а також у нормативних граматиках англійської мови, де, крім загальнопитальних і частково питальних речень (які також відомі як *загальні* та *спеціальні* питання), автори виділяють *розділові* й *альтернативні* питальні висловлювання (питання *до підмета* виділяються як підвид спеціальних питальних речень). Наприклад: загальні питальні речення – “*Is he so hard, then?*”; альтернативні питання – “*Will you have white or red?*”; розділові – “*Now, you are a nice young fellow, ain't you?*”; спеціальні – “*How many pockets should I want?*”; *питання до підмета* – “*Who speaks for this cub?*”.

Прикметно, що за формальною будовою (формально-синтаксичною організацією) в україністиці традиційно виділяють займенникові та незайменникові питальні речення залежно від наявності чи відсутності питальних слів [Кондратенко 2001]. Проте серед цих типів часто виокремлюють 1) власне-питальні – це речення, в яких мовець спонукає адресата відповісти на запитання: *Куди ідеш, куди від їжджаєш, сизокрилий орле?*; 2) питально-стверджувальні –

це речення, які містять і питання, і відповідь на нього: *Може, я й справді мудрішати став?*; 3) питально-заперечні – речення, у яких, по суті, заперечується висловлене в самому питанні: *Хіба можна так недбало ставитися до своїх обов'язків?*; 4) питально-риторичні – речення, на висловлене питання яких не вимагається відповіді: *Як тебе не любити, Києве мій?*; 5) питально-спонукальні – речення, в яких простежується спонукування співрозмовника до певної дії: *А може далі зі мною поїдеши?*. 6) Окремо стоять речення, в яких виражаються ті чи інші емоції – емоційно-питальні: *Чи десь зустріну, чи десь побачу я долю свою?!* [Кондратенко 2001].

Питальні речення китайської мови виражають запит інформації. До мовних засобів формальної організації питального речення китайської мови належать: 1) інтонація питальності, 2) фразова питальна частка *та*; 3) вираження присудка за допомогою певних різновидів сурядних конструкцій альтернативного значення, а також 4) вираження різних членів речення за допомогою питальних займенників [Шутова 1991, 340].

У китайському мовознавстві виокремлюють два типи питальних речень: просте і альтернативне. Альтернативне питальне речення у свою чергу поділяється на два різновиди: означено-альтернативний і неозначено-альтернативний. Спеціальні/прості питальні речення потребують роз'яснення того, що є невідомим. На таке питання потрібно дати конкретну відповідь, яка стосується означеного предмета, ознаки або обставин.

Спеціальне питальне речення виражається спеціальними словами, які займають у реченні саме те місце, що й член речення, про якого запитується: питальними займенниками і прислівниками.

Загальне питання утворюється за допомогою таких засобів, як питальна форма присудка (утворюється за допомогою повторення присудка двічі: без заперечення і з запереченням), підсилювальні частки 是 shì и 不是 bùshì, питальна частка 吗 ma: 明天他来吗? Míngtiān tā lái ma? *Він прийде завтра?* 您有没有孩子? Nín yǒu méi yǒu hái zi? *У Вас є діти?* Альтернативне питальне речення утворюється за допомогою сполучників 还是 háishì (рідше 或 huò або 或者 huòzhě) або 是 shì. У реченнях цього різновиду часто вживається також заключна частка 呢 ne: 你是战士, 还是军官呢? Nǐ shì zhànshì, háishì jūnguān ne? *Ти рядовий чи офіцер?* Різновидом загального питання є розділове питальне речення. Питання такого різновиду утворюються також за допомогою слів 是不是 shì bù shì «чи так ли?», 对不对 duì bù duì «чи не правда?», 好不好 hǎo bù hǎo «добре?».

Відтак, відмінні ознаки комунікативних типів визначаються відмінностями актуального членування речення, зокрема різним характером їх рематичних компонентів, що виражають логічний предикат висловлювання.

Висновки. Отже, логіка мислення насамперед і найбільш чітко виражається саме в синтаксичному ладі мови. Оскільки англійська, українська та китайська мови є прикладами різних типів мов (аналітична, синтетична, ізолююча), під час дослідження було засвідчено наявність як конвергентних, так і дивергентних рис у класифікації речень досліджуваних мов відповідно до мети висловлювання.

Так, відповідно до мети висловлювання в українському мовознавстві, виокремлюються 3 типи речень: розповідні, питальні та спонукальні. У той же час англійські речення за комунікативною метою поділяються на чотири типи:

розповідні, питальні, наказові (імперативні) та окремим типом подаються окличні, китайські реченнєві структури поділяються на розповідні, питальні та спонукальні. Варто також зазначити, що різні комунікативні типи речень китайської мови (розповідні, питальні та спонукальні) характеризуються спільною структурною будовою. Відмінності між цими типами пов'язані з особливостями їхніх фразових характеристик, а саме: характер інтонації, характер використання суб'єктивно-модальних фразових часток і заперечень, способи словесного вираження окремих членів речення.

Конвергентними рисами порівнюваних мов є поділ розповідних речень на стверджувальні і заперечні, а також те, що спонукальні структури усіх аналізованих мов можуть виражати прохання, наказ, заборону тощо. Якщо вести мову про питальні речення, то ці конструкції в англо-українсько-китайському зіставленні – явище ізоморфне, проте закономірним є існування низки дивергентних рис як у структурі, так і в семантиці таких речень. В англійському мовознавстві традиційно виокремлюють чотири типи – загальні, спеціальні, розділові та альтернативні (питання *до підмета* виділяються як підвид спеціальних питальних речень). Водночас в україністиці традиційно виділяють займенникові та незайменникові питальні речення, серед яких часто виокремлюються ще п'ять різновидів (власне-питальні, питально-стверджувальні, питально-заперечні, питально-риторичні та питально-спонукальні). У китайському мовознавстві питальні речення поділяють на два типи: спеціальне/просте і альтернативне, які у свою чергу поділяються на два різновиди: означено-альтернативний і неозначено-альтернативний.

Оскільки в синтаксисі найповніше виражається мовна специфіка, тому очевидно, що саме від того, наскільки майстерно перекладач зуміє цільовою мовою відтворити особливості синтаксису художнього твору, настільки легше цей твір уживається в нову мовну тканину й цілісніше сприйматиметься читачем. Китайська мова не має усталеної системи граматичних засобів на відміну від англійської чи українською, а отже, використання таких засобів в оригінальному та перекладеному творах не матиме аналогічного функціонального впливу на читача. Однак, з іншого боку, правомірність такого твердження ставиться під сумнів тим беззаперечним фактом, що нейтралізація окремих мовних одиниць може призвести до втрати важливих контекстуальних нюансів, які навряд чи можуть бути достатньо надолужені за рахунок компенсації.

ЛІТЕРАТУРА

Алпатов В.М. История лингвистических учений. М.: Языки славянской культуры, 2001. 368 с.

Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Симиренко Г.В. Сучасна українська мова: Синтаксис. К.: Вища школа, 2005. 270 с.

Блох М.Я. Теоретические основы грамматики. М.: Высшая школа, 2000. 160 с.

Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. К.: Либідь, 1993. 368 с.

Жлуктенко Ю.О. Порівняльні дослідження з граматики англійської, української та російської мов. К.: Наукова думка, 1981. 354 с.

Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. М.: Наука, 1981. 286 с.

Ильиш Б.А. The Structure of Modern English Language. Л.: Просвещение, 1971. 366 с.

Добрушина Н. Императив и его формы. URL: <http://www.krugosvet.ru>.

Кобрина Н.А., Корнеева Е.А., Оссовская М.И., Гузеева К.А. Грамматика английского языка: Морфология. Синтаксис. СПб.: Союз, 2002. 496 с.

Кондратенко Н.В. Питальні речення в українському поетичному мовленні: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеський нац. ун-т. Одеса, 2001. 16 с.

Саманьего Д-М.А., Сітко А.В. Синтаксичні особливості перекладу творів художньої літератури. *Методологія та історіографія мовознавства: матеріали V науково-практичної ынтернет-конференції, 24–25 жовтня*. Слов'янськ: ДДПУ, 2018. С. 87–92.

Сітко А.В. Відтворення комунікативної семантики англійських інтерогативних конструкцій у перекладі. Автореф. дис. канд. філол. наук. Одеський нац. ун-т. Одеса, 2001. 19 с.

Сітко А.В. Відтворення комунікативної семантики англійських інтерогативних конструкцій у перекладі : дис. ... канд. філол. наук. Одеський нац. ун-т. Одеса, 2001. 279 с.

Сітко А.В., Струк І.В. Адекватність та еквівалентність у перекладі мовних особливостей. *Sciences of Europe*. 2016. Вип. 10 (10). С. 122–126.

Тань Аошуан. Проблемы скрытой грамматики: Синтаксис, семантика и прагматика языка изолирующего строя (на примере китайского языка). М.: Языки славянской культуры, 2002. С. 569. (*Studia philologica*).

Швирка Є.О. Лінгвістичний портрет китайської мови: Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції «Україна-Китай: діалог культур», 26–27 квітня 2016, м. Полтава-Старобільськ, 2016. С. 107–113.

Щербачук Н.П. Семантико-синтаксична структура простого речення у діалогічному мовленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 19 с.

Шутова Е.И. Синтаксис современного китайского языка. М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. 391 с :

Matthews, Stephen and Yip, Virginia. *Cantonese: A Comprehensive Grammar*. London, New-York: Routledge, 1994. P. 251–257.

REFERENCES

Alpatov V. (2001), *Istoriya lingvisticheskikh ucheniy*, Yazyki slavyanskoy kul'tury, Moskva. (In Russian).

Bevzenko S.P., Lytvyn L.P. and Symyrenko H.V. (2005), *Suchasna ukrayins'ka mova*, Vyshcha shkola, Kyiv. (In Ukrainian).

Blokh M.Ya. (2000), *Teoreticheskiye osnovy gramatiki*, Vysshaya shkola, Moskva. (In Russian).

Vykhovanets I.R. (1993), *Hramatyka ukrayins'koyi movy*, Lybid", Kyiv. (In Ukrainian).

Zhluktenko Yu.O. (1981) *Porivnyal'ni doslidzhennya z hramatyky anhliys'koyi, ukrayins'koyi ta rosiiys'koyi mov*, Naukova dumka, Kyiv. (In Ukrainian).

Ivanova I.P., Burlakova V.V. and Pocheptsov G.G. (1981), *Teoreticheskaya grammatika sovremennogo angliyskogo yazyka*, Nauka, Moskva. (In Russian).

Il'ish B.A. (1971), *The Structure of Modern English Language*, Prosveshcheniye, L'vov. (In English).

Dobrushina N. (2014), *Imperativ i ego formy*, available at : <http://www.krugosvet.ru>. (In Russian).

Kobrina N.A., Korneyeva E.A., Ossovskaya M.I. and Guzeyeva K.A. (2002), *Grammatika angliyskogo yazyka*, Soyuz, Sankt-Peterburg. (In Russian).

Kondratenko N.V. (2001), *Pytal'ni rechennya v ukrayins'komu poetychnomu movlenni*: avtor. dys. ...kand. filol. nauk, Odes'kyy nats. un-t. Odesa. (In Ukrainian).

Saman'eho D-M.A. and Sitko A.V. (2018), "Syntaksychni osoblyvosti perekladu tvoriv khudozhn'oyi literatury". Proceedings of the 5th Scientific and Practical Internet Conference, October 24-25, Slavyansk, Ukraine, pp. 116-34. (In Ukrainian).

Sitko A.V. (2011) *Vidtvorenniya komunikatyvnoyi semantyky anhliys'kykh interohatyvnykh konstruksiy u perekladi* : avtoref. dys. ...kand. filol. nauk, Odes'kyi nats. Ped. un-t. Odesa, 19 s. (In Ukrainian).

Sitko A.V. (2011) *Vidtvorenniya komunikatyvnoyi semantyky anhliys'kykh interohatyvnykh konstruksiy u perekladi* : dys. ...kand. filol. nauk, Odes'kyi nats. Ped. un-t. Odesa. (In Ukrainian).

Sitko A.V. and Struk I.V. (2016), "Adekvatnist' ta ekvivalentnist' u perekladi movnykh osoblyvostey". *Sciences of Europe*. 2016. Vol. 10 (10). pp. 122-126. (In Ukrainian).

Tan' Aosh·chan. (2002), *Problemy skrytoy grammatiki: Sintaksis, semantika i pragmatika yazyka izoliruyushchego stroya (na primere kitayskogo yazyka)*, Yazyki slavyanskoy kul'tury, Moskva. (In Russian).

Shvyrka Ye.O. (2016), "Linhvistychnyy portret kytays'koyi movy" in I.M. Chepurna (Ed), *Ukraine-China: dialogue of cultures, Proceedings of the 6th International scientific-practical conference*, pp. 107-113. (In Ukrainian).

Shcherbachuk N.P. (2006), *Semantyko-syntaksychna struktura prostoho rechennya u dialohichnomu movlenni*: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Kyyivs'kyi natsional'nyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv, 19 s. (In Ukrainian).

Shutova Ye.I. (1991), *Sintaksis sovremennogo kitayskogo yazyka*. Nauka, Moskva (In Russian).

Matthews Stephen and Yip Virginia. (1994), *Cantonese: A Comprehensive Grammar*, Routledge. London, New-York. (In English).

Стаття надійшла до редакції 28.04.2021

UDC 821.581

**MYTHOLOGICAL PRINCIPLES OF THE BOZZI GENRE
IN THE YUAN MEY COLLECTION “NEW [RECORDS] QI SE
(XIN QI SE), OR WHAT CONFUCIUS DID NOT SAY ABOUT (JI BU YUI)”**

I. Tsiupiak

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Dnipro University of Technology
19, Dmytra Yavornytskoho avenue, Dnipro, 49005, Ukraine
Irynatsiupiak64@gmail.com

This paper is devoted to research of the mythological principles and principles of Bozzi's own genre, which are embodied in the collections of one of the most famous writers of Chinese literature, obtained by Qing-Yuan Mei, information entitled “What Confucius did not talk about”, and there are other [New] records] Qi Xie (Xin Qi Xie), or What Confucius (Ji Bu Yu) did not talk about. This reaserch paper analyzes the concept of “myth” in world literature and its characterological features in Chinese literature. There are notable features of myth in Chinese literature. In addition, the mythological basis of Yuan Mei's work is analyzed.

The research paper contains a division and grouping of elements of folk beliefs, superstitions, author's imagination, fantastic and fairy-tale components, available in the short prose of writers who have a mythological basis and tone and know in their collection. The connection between the short stories and the notes of the collection “What Confucius Didn't Talk About” by Yuan Mei and Chinese mythology is studied. The structure and composition of the mythological work are determined. In this research paper the attention is drawn to the discovery of a kind of gallery of supernatural beings and clarification of their role in the “New [records] of Qi Xie (Xin Qi Xie), or What Confucius did not talk about (Ji Bu Yu)”. Traditional mythological oppositions are analyzed, in particular: real-supernatural, living-dead, earth-sky, man-spirit, war-peace, male-female, parents-children, sacred-profane, west-east, right-left, protection-hunting, corruption –morality, good-evil, fear-courage, religion-politics. The purpose of the corpus of rituals and totems is clarified and the classifiers of “concrete” and “abstract” in Yuan Mei's stories are revealed. The ethnographic concept of “phratry” is introduced for the analysis of some short stories of the collection. In this paper the attention is paid to the symbolism of color, shape and sound of mythological short stories.

The artistic features of the creation of the author's image system, motifs, plot line, artistic detail and tropo-system, built on mythological principles are clarified. Yuan Mei's mythological worldview is compared with the creative methods of eighteenth-century Chinese writers (Pu Sunlin and Ji Yun). The individual stylistic features of the author's short prose are distinguished. The connection with the world folk laughter culture of the Middle Ages is determined. The functional purpose and role of the myth in the creation of the collection “What Confucius was silent about” by Yuan Mei is studied.

Key words: myth, mythological principles, short story, collection, supernatural, belief, deities, spirits, hero, life-death opposition.

**МІФОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЖАНРУ БОЦЗИ В ЗБІРЦІ ЮАНЬ МЕЯ
«НОВІ [ЗАПИСИ] ЦИ СЕ (СИНЬ ЦИ СЕ),
АБО ПРО ЩО НЕ ГОВОРИВ КОНФУЦІЙ (ЦЗИ БУ ЮЙ)»**

І. К. Цюп'як

У статті розглядаються міфологічні засади і принципи своєрідного жанру боцзи, який знайшов своє втілення у збірці-колекції одного з найвідоміших письменників китайської літератури доби Цин – Юань Мея, відомої під назвою «Про що не говорив Конфуцій», яка має також ще й іншу назву «Нові[записи] Ци Се (Синь Ци Се), або Про що не говорив Конфуцій (Цзи бу юй)». Визначається поняття «міф» у світовій літературі та з'ясовуються його характерологічні ознаки у китайській літературі. Виявляються прикметні риси міфу у китайській літературі. Аналізується міфологічне підґрунтя творчості Юань Мея. Здійснюється поділ та групування елементів народних вірувань, забобонів, авторської фантазії, фантастичних та казкових складників, наявних в малій прозі письменника, які мають міфологічну основу і тональність та є знаковими у його колекції. Досліджується зв'язок новел та нотаток збірки «Про що не говорив Конфуцій» Юань Мея з китайською міфологією.

Визначається структура та композиція міфологічного твору. Звертається увага на виявленні своєрідної галереї надприродних істот та з'ясовується їх роль у «Нових [записах] Ци Се (Синь Ци Се), або Про що не говорив Конфуцій(Цзи бу юй)». Аналізуються традиційні міфологічні опозиції: реальне-надприродне, живий-мертвий, земля-небо, людина-дух, війна-мир, чоловіче-жіноче, батьки-діти, сакральне-профанне, захід-схід, праве-ліве, охорона-полювання, розбещеність-моральність, добро-зло, страх-сміливість, релігія-політика. З'ясовується призначення корпусу ритуалів і тотемів та виявляються класифікатори «конкретного» і «абстрактного» у оповідках Юань Мея. Вводиться етнографічне поняття «фратрія» для аналізу деяких новел збірки-колекції. Звертається увага на символіку кольору, форми та звуку у міфологічних новелах.

З'ясовуються художні особливості творення авторської образної системи, мотивів, сюжетної лінії, художньої деталі та тропотворчої системи, вибудованих на міфологічних засадах. Проводиться зіставлення міфологічного світобачення Юань Мея з творчими методами китайських письменників XVIII століття (Пу Сунлін і Цзи Юнь). Виділяються індивідуальні стильові ознаки малої прози автора. Визначається зв'язок зі світовою народною сміховою культурою середньовіччя. Досліджується функціональне призначення і роль міфу у створенні збірки «Про що мовчав Конфуцій» Юань Мея.

Ключові слова: міф, міфологічні засади, новела, збірка, надприродне, вірування, божества, духи, герой, опозиція життя-смерть.

Однією з найвизначніших постатей китайської літератури XVIII століття беззаперечно є Юань Мей – військовослужбовець, письменник, поет, теоретик літератури, гастроном. На жаль, на сьогодні його творчість все ще залишається малодослідженою, що й зумовлює актуальність та новизну дослідження. Відомі праці О. Фішман, Де Грота, Л. Вігера, В. Еберхарда, Утіди Сенноске, Кураїсі Такесіро, А. Уейлі, О. Мітькіної, К. Голигіної, В. Семанова, М. Юрченко не вичерпують усього розмаїття літературознавчих, мовознавчих, філософських, концептуальних аспектів його творчості. На нашу думку, важливим є виділення саме міфологічної складової у його збірці-колекції «Про що не говорив Конфуцій»(інша назва «Нові [записи] Ци Се (Синь Ци Се), або Про що не говорив Конфуцій (Цзи бу юй)».

Функціональне призначення давніх міфів для всієї китайської літератури важко переоцінити, з давніх-давен вони виникли як спосіб тлумачення та осягнення навколишнього світу. «Міфи створені на зорі історії людського суспільства. По міфам ми можемо судити, які були уявлення і судження у трудових людей давнини: як вони уявляли світобудову, як оспівували народних героїв, яким чином прагнули покращити своє життя, як прославляли працю і боротьбу і т.д.» [Ке Юань 1987, 26]. Власне, міф являє собою « розповідь про богів, духів, героїв, надприродні сили та ін., які брали участь у створенні світу. Міф – витвір наївної віри, який складає філософсько-естетичний комплекс ранньої епохи, яка ґрунтується на вмінні об'єктивності сприймання суб'єктивним апріорним переконанням» [Гром'як, Ковалів 1997, 463].

На жаль, у Китаї, на відміну від Давньої Греції, Риму, Індії, Єгипту, міфи не склалися в цілісну систему, а являють собою лише певні фрагменти. Також свій вплив на збереження архаїчних міфів і становлення єдиної цілісної системи вчення Конфуція, згідно з яким вивчались лише етика, настанови про родинне життя та управління державою, а також власкавлення Піднебесної, а давнім міфам про надприродне не надавалося значення. З часом вони трансформувалися і стали сприйматися як частина історії. Таким чином конфуціанство досягло своєї мети в прагненні надати усім міфічним персонажам антропоморфних рис та надати міфам і легендам раціональне пояснення. Відомий дослідник міфів Юань Ке зазначає, що існує ще одна причина розпорошення і фрагментації міфів: « Третя причина в тому, що добрі і злі духи у давніх чітко не розмежовувались. Хоча вони і виділяли небесних богів, духів землі і душі померлих, але в їхніх уявленнях душі померлих могли перетворюватися в небесних і земних духів» [Ке Юань 1987, 13]. Отже, можна зробити висновок, що дуже своєрідна та яскрава китайська міфологія була історизована та переосмислена і підпорядкована інтересам панівних класів, які перетворили героїв міфів в своїх предків, наприклад, це стосується образів чотириликого Хунді та одногого Куя.

Однак навіть фрагментарні міфи стали невід'ємною основою творчості для багатьох поетів і письменників. Слід нагадати про існування даоських трактатів «Хуайнань-цзи», «Ле-цзи» та про «Книгу гір і морів» невідомого автора, де найбільш повно представлено багатющий матеріал з китайської міфології, і який є доволі складним для тлумачення, отже, потребує відповідних коментарів науковців.

З огляду на те, що міфологія є категорією засадничою для багатьох творців малих прозових форм слова, нам видається доречним проаналізувати збірку у жанрі боцзи. Юань Мея « Про що не говорив Конфуцій». Літературна традиція пов'язує жанр боцзи з укладанням певної збірки, у якій будуть представлені групи різних жанрів малих форм. Задля досягнення **наукової мети** – проаналізувати міфологічні засади збірки-колекції «Про що не говорив Конфуцій» ставимо перед собою **завдання**:

- з'ясувати сутність, структуру та композиційну побудову новел та оповідок збірки «Про що не говорив Конфуцій»;
- розглянути художні особливості та поезику творення новел та оповідок колекції Юань Мея;
- визначити функціональне призначення та роль міфологічних засад у творі автора.

Юань Мей (інше ім'я Цзицай, прізвиська Цзяньци, Цуньчжай, Суйюань) був одним з тих китайських літераторів XVIII століття, який втілював вільнодумство і скепсис до усталених традицій, прагнення до індивідуального самовираження. Таке ставлення митця до життя і творчості викликало, та й сьогодні викликає або критику його творчості, або замовчування: «Про прозу Юань Мея в сучасних роботах з історії китайської літератури майже не згадується, в тих же рідкісних випадках, коли в перерахуванні збірників цинської прози потрапляє книга «Про що не говорив Конфуцій», то про неї говориться декілька слів в доволі знищувальному тоні» [Фішман 1980, 218].

Доводиться констатувати, що творчість самотнього поета, прозаїка та теоретика поезії і гастронома на сьогодні залишається маловідомою європейському читачеві, досі не зроблено переклад українською мовою і не перевидано його твори. Тим не менше, як зазначали Де Гроот і Л.Віпер вони є цінним джерелом для ознайомлення з сучасним китайським фольклором.

В основі творів колекції Юань Мея «Про що не говорив Конфуцій» лежать міфологічні засади, міф стає тлом, на якому розгортаються невеличкі сюжети. У передмові до збірки «Про що не говорив Конфуцій» Ольга Фішман даючи детальну характеристику збірці проводить паралелі з попередніми його роботами, які потім започаткували вищезазначену збірку, а саме: «Випадкові нотатки» (де було вміщено розповіді про дивовижних людей, тварин і рослин; нотатки про гадання, геомантию, фізіогномістику; роздуми про ненадійність передбачень та снів), а також «Життепис кухаря», «Життепис карлика» та «Життепис відлюдника із Чженьчжоу» (в яких містилися розповіді про незвичайних людей).

Дослідниця вказує, що саме про чудеса і надприродні істоти, про які уникав говорити Конфуцій, і розповідає у своїй збірці Юань Мей [Фішман 1977, 43]. Сама назва – «Про що не говорив Конфуцій» свідчить про світоглядне протистояння з офіційною філософією, з її доктриною – викоринювати чуттєвість, віру в ірраціональне, містичне, фантастичне. Авторка передмови підкреслює, «Юань Мей використовує надприродну тематику і персонажів з розважальною метою, він сам бавиться, розповідаючи про всілякі чудеса, пригоди, які неможливо пояснити, зустрічі з бісами і трупами та епатуючи серйозного читача, який шукав в цих оповіданнях прихований зміст, викриття чи повчання» [Фішман 1977, 43].

На нашу думку, можна говорити не стільки про «забавляння» чи «розваги» Юань Мея, а, швидше за все, про особливу іронічну тональність, замилювання давніми міфами і філігранне вишукане володіння поетикою створення малої прози з використанням стихії духів, які уподібнюються яскравим карнавальним маскам. Тому ми не погоджуємось із думкою О. Юрченко, яка повторює слова відомого науковця і перекладача текстів Юань Мея: «Юань Мей в основному використовував надприродну тематику і персонажів в розважальних цілях...» [Юрченко 2018, 132]. У наступному твердженні О. Фішман висловлює слушну думку: «Але цікаво, що даючи волю своїй фантазії, Юань Мей, ніби стримує її рамками реальних народних вірувань його доби, ніби учений-етнограф у ньому брав верх над письменником-оповідачем дивних історій» [Фішман 1977, 44].

Отже, не може бути й мови про просту «забавлянку», виступаючи як науковець, теоретик літератури, Юань Мей використовував у багатьох своїх

оповідках та нотатках залишки китайських архаїчних міфів не з дидактичною метою, а з гносеологічною і поетичною, з легкістю конструюючи сюжети та образи, не відриваючись від міфологічної основи.

З впевненістю можна говорити, що з тисячі двадцяти трьох оповідок, вміщених Юань Меєм у збірку «Про що не говори Конфуцій» дев'ятсот тридцять сім пов'язані з темою надприродного, тобто мають міфологічне підґрунтя. Особливого значення набуває культ предків і ритуальна поведінка, пов'язані з першим етапом, який пройшла китайська культура, та і культури інших народів в цілому. У передмові до книги «Міфи Давнього Китаю» І. Родін окреслив характерні риси становлення міфологічного мислення у давніх китайців: тотемізм (віра в тотема – спільного предка, часто якусь тварину) та табу на полювання священного звіра чи статеві зносини між членами одного тотема; наявність декількох світів («світ підземний», «наземний», «небесний»); ідея гармонії між світами; наявність у кожному зі світів своїх божеств; віра в те, що людське життя протікає одночасно в кожному зі світів і людина може мандрувати ними (у сні, за допомогою спеціальних технік чи наркотиків); жерці (шамани) здійснюють зв'язок між світами [Родін 2004, 6].

Звісно, така специфікація характерна і оповідкам Юань Мея, а також багатьом китайським письменникам, які залучали міфологію у свою творчість. Умовно можна розподілити оповідки на короткі новели, новели з обрамленням та нотатки.

Серед тем, які підіймає Юань Мей можна виокремити ті, де головним героєм виступає покійник. Наприклад, у оповідці (3.), (9.), (116.) покійники переслідують живих людей, точніше активності набувають їх тіла вже після смерті. Таким чином вони набувають негативного значення, уподібнюються розповідям про зомбі, а в українській демонології до образу вурдалака – оживлого мерця, який замучує живих людей до смерті. У збірці Юань Мея є багато концептів «існування» мертвих серед живих і розповідей про їхні вчинки: у новелах (234.), (351.), (22.). Мертві, так як і живі, досить соціально активні: вони помщаються винуватцям своєї смерті, як показано у новелах (22.), (310.) вимагають від влади покарання для злочинців (17.), (317.).

Вірування давніх китайців наділяли мертвих такою руховою та соціальною активністю, тобто різниці між світом живих і мертвих фактично немає, однак життя в наземному світі набагато краще. Так утверджується ідея про збереження і продовження в часі життя людей. Аж до даоської ідеї безсмертя людини. А допомогти у цьому можуть певні обряди та ритуали, пов'язані зі світом мертвих – оберігання живих від мертвих, власкавлення мертвих. Яскраво виявлялося це у культі предків, який був найпотужніший у китайській культурі. На нашу думку, задля того, щоб домогтися беззаперечної поваги від нащадків, забезпечити виконання поховальних обрядів використовується найефективніша зброя – страх. Дивовижні історії про надприродне, де людину очікує неминучий біль, жах, смерть виконували ряд функцій: пізнавальну, дидактичну, концептуальну, світоглядну та інші. А виявлялося це у конкретній опозиції живий – мертвий. Причому мертві (гуї) можуть вести себе цілком раціонально. У новелах (82.), (115.), (257.) вони стежать за життям своїх близьких, допомагають їм. А у новелах (42.) і (105.) вони виявляють свою прихильність, або, навпаки, свою незгоду чи негативні емоції.

Мертвий може вживлюватися в тіло іншої живої людини, як у новелі (6.). Він може відродитися до життя у своєму попередньому вигляді (13.), (74.) або в тілі новонародженого (68.), (288.). Окремо постає тема про самогубців. Автор вміщує багато розповідей про тих, хто покінчивши з життям прагне відродитися знову, знайшовши собі заміну, схиливши до самогубства інших людей. Найчастіше мертві завдають шкоди живим, вони їх переслідують, прагнуть довести їх до смерті. Показовими в цьому плані є новели (3.), (8.), (9.), (116.), (118.).

Насамперед наголошуємо, що досить складними є опозиційні зв'язки між живими і мертвими. У новелі (3.) «Учений із Наньчана» Юань Мей зображує поступову трансформацію поведінкової моделі покійника. Автор починає розповідь з цілком реального факту, називає конкретні географічні локації (повіт Наньчан, що в провінції Цзянси) і одразу вводить в експозицію двох головних героїв – двох учених, які працювали у храмі Бейланси. Далі вибудовується сюжет – старший помирає, тобто, за законами біології, втрачає усі життєві функції. Однак поява надприродного розпочинається з того, що молодший, нічого не знаючи про раптову смерть свого старшого колеги, приходить до храму, продовжує працювати і засинає.

Мотив сну використовується як відповідний сюжетний ланцюжок, який пов'язує світ живих і мертвих, як літературна предпозиція – пояснення: яким чином міг з'явитися померлий учений молодшому науковцю. Далі увага письменника стає значно глибшою, далі привертається увага до розгортання психології героїв. Мертвий учений з'являється не тому, що хоче зашкодити: «»Якщо б я хотів завдати вам шкоди, невже б я наважився так прямо з'явитися? Вам нічого боятися. Я прийшов сюди для того, щоб доручити вам справи, які залишилися після моєї смерті» [Мей 1977, 112]. Цікаво, що число три, яке є казковим елементом (пригадаймо казки слов'янських народів, у яких розповідається про трьох синів, три бажання чи три зустрічі тощо) вжито і тут у вигляді трьох прохань, які потрібно виконати і які є невідкладними: прогодувати стару матір і дружину видати рукопис, заплатити борг. Тобто, справи, заради яких з'явився дух – справи, які належать до сфери моральності (подібна тема також зустрічається в українських та індійських казках, де герой виплачує борг померлого, а він потім матеріалізується у вигляді помічника).

Юань Мей вміло вибудовує градацію емоцій живого і мертвого: у живого – подив, страх, повага, співчуття, жаль за померлим, гнів, жах; у мертвого – дружні почуття, відповідальність, благородство, жаль за втраченим життям, небажання повертатися в царство мертвих, прагнення селитися в живого товариша, ненависть, коли це не вдається. Така різка трансформація образу «благородного» мертвого пояснюється відповідною сентенцією автора: «- Хунь в людині добра, а по- зла, хунь – мудра, а по- дурна. Коли він щойно прийшов, духовне начало у ньому ще не загинуло, але незабаром по почало витісняти хунь. Коли він вичерпав свої сокровенні турботи, хунь випарувалася, а по згустилася. Доки в ньому була хунь, він був тією самою людиною, що й раніше, зі зникненням хунь уже не тією людиною. Труп, що вільно рухається, ходить, а також блукаючі тіні – все це творіння по, приборкати ж по може лише людина, котрій відкрито Шлях Істини – дао» [Мей 1977, 113].

Так і формується протиставлення двох полярних опозицій. У своїй роботі «Людина та сакральне» Роже Каюа вкзує: «Абсолютно все у Всесвіті здатне

творити подвійне протиставлення й символізувати різні парні й антагоністичні вияви чистого й нечистого» [Каюа 2003, 62]. Тому опозиційні пари, які наявні у збірці «Про що не говорив Конфуцій»: реальне- надприродне, живий-мертвий, земля – небо, людина – дух, війна – мир, чоловіче – жіноче, сакральне – профанне, захід – схід, охорона – полювання, розбещеність, моральність, добро – зло, страх – сміливість, релігія – політика визначаються світоглядним міфологічним прагненням китайців до знаходження світової гармонії, де опозиції виступають двома краями рівноваги, а в центрі осі перебуває вчинок людини. Звідси прагнення даосизму і конфуціанства правильно виховати особистість. Власне кажучи, усі опозиції підпорядковані головній – життя протиставляється смерті. Величезне бажання увічнитися, здобути безсмертя у давніх китайців призводило до постійного протиставлення у міфологічних формах різних сфер людської життєдіяльності, смислу буття і творчої енергії. Всі вони фіксуються і у творах жанру боцзи Юань Мея. На основі архетипу життя та смерті і вибудовується модель, згідно з якою уявляється життя як відчуття, радість, кохання, праця, творчість, родина, мрії, досягнення, насолоди, прагнення верху, а смерть несе з собою забуття, втрату родини, кохання, самотність, відсутність земних втіх, перебування внизу буттєвісної площини, животіння зовнішнього тіла. Живим притаманне поняття чистоти, тоді, як мертві його не мають, тому і їхні назви – нечисть, нечистий дух, перевертень.

Класифікатором у цьому сенсі виступає провина людини. Наприклад, у новелі (5.) «Цзюйжень Чжун» вина головного героя лежить у сфері надприродного, коли у сні він побачив свою зустріч з якимось духом, який вимагав його зізнатись у своїй провині. Головний герой пригадує три свої провини, які він має в реальному житті: неповага до старших(неналежне місце для поховання своїх батьків, статеві стосунки зі служницею, інколи говорив не те, що слід). Однак дух наголошує, що це дрібні провини і змушує героя вмити обличчя. Завдяки ритуалу омивання тіла , у цьому випадку вода виконує роль джерела пам'яті (у давніх греків, навпаки – рідина - символ забуття (ріка Стікс і Лета, напої чарівниці Кірки) герой дістає знання про своє попереднє народження і пригадує, що колись він був людиною на прізвище Ян, на ім'я Чан, і у попередньому житті, спокусившись матеріальними благами, він зіштовхнув свого друга у річку, де той і втонув. І втретє вода виступає як антагоніст до життя – у продовженні свого сну головний герой бачить себе пливучим на зеленому листку в образі мухи. Образ мухи – образ знижувальний, він немає великої цінності, а передає нікчемне захоплення тимчасовим, матеріальним, дріб'язковим і викликає до себе відразу (можна здійснити порівняння з відомими творами європейської літератури, де використовуються образи комах, наприклад, у комедіях Аристофана).

Ключем до розуміння сутності твору є висловлювання представника надприродних сил: «Ти все ще не пройшов перетворення! – люто вигукнув дух і стукнув рукою по столу» [Мей 1977, 115]. Віра у певну кількість перетворень характерна для багатьох релігій і вірувань, але у новелі «Цзюйжень Чжун» до того ж подається і осмислення причинно-наслідкового зв'язку у процесі перетворення. Зауваження учня про те, що снам не можна довіряти, бо вони – недостовірні, в конструюванні сюжету відіграє не заперечну, а підсилювальну функцію, оскільки наступна фраза лише утврджує висновки головного героя

про швидку смерть, і проводить паралелі зі снами як явищем пророчим, достовірним: «Через три дні він помер» [Мей 1977, 116].

Форма сну дає можливість митцю вільно, хоча й алегорично, виступати проти звичаїв свого часу (наприклад, новела (236.), або загальноприйнятої моралі та конфуціанства (665.), (59.).

Юань Мей, вільний у своїй фантазії, створює і кілька новел, де йдеться про перемогу над духами і бісами, і зокрема, над самою смертю. Наприклад, у новелі (12.) «На духа померлого одягають кангу» розповідається, що після смерті свого чоловіка, «якогось Лі із Хуайань» [Мей 1977, 125] дружина не змирилася, а згідно з народними віруваннями, що через сім днів після смерті людини з'являється її дух, стала очікувати його появи. З'являється демон і виявляє суто людську негативну рису – ненажерливість (у християнській релігії ненажерство належить до смертних гріхів) і скориставшись тим, що демон усівся їсти і відклав залізну острогу, жінка змогла врятувати свого чоловіка. Разом вони прожили ще двадцять років, а потім жінка побачила двох лучників, які тягли злочинця, на шиї якого був кангу. Оповідка закінчується смертю жінки, але ж сам мотив відстрочки наперед заданої долі викликає подивування. Образ жінки, якій навіть не надано ім'я, є певною мірою теж опозиційним. У новелістиці Юань Мея на жінок звертається менше уваги щодо поетики зображення їхніх портретних характеристик. Хоча в реальному житті письменник славився тим, що віддавав жінкам належну шану.

Новела (12.) «На духа померлого одягають кангу» споріднена за своєю міфологічною основою з міфом Давньої Греції про Геракла в Адмета, коли легендарний герой виборював в Танатоса повернення до життя дружини царя Алкести, що добровільно погодилась зійти в Царство мертвих замість свого чоловіка. У грецькому міфі Гераклові це вдалося [Козовик, Пономарів 1989, 22]. Мотив порятунку від смерті виявляється і у (13.) «Чжан Ши-гуй» Юань Мея, де головний герой постає як вперта та смілива особистість. Незважаючи на повідомлення, що в обраному ним домі водиться нечисть Чжан Ши-гуй вступає в боротьбу з невідомим духом. Після поцілання в духа, тому не стається нічого, більше того, він лише насміхається з головного героя, а ось у сміливця помирають дружина та син. Автор зображує розпач героя скупими лаконічними дієслівними засобами – плакав, розкаювався. Лаконізм переважає і у зображенні і дивовижної події – повернення до життя. Оживлення рідних сприймається і оповідачем і героєм як вірогідна реальна подія. Автор привертає увагу читачів до пояснення стану персонажів новели, яким здавалося, що вони перебувають у якомусь сні, ніби чорні руки їх вхопили і вштовхнули в стіну.

Згідно з усталеною традиційною структурою новели-обрамлення Юань Мей резюмує надприродне явище висновком, у цій новелі це робить Чжана Ши-гуя: «Тоді він зрозумів, що і в смерті у людей є своя доля. Навіть якщо злий біс буде несправедливо ображений [людиною], він зможе лише насміхатися над ним, але вбити не зможе» [Мей 1977, 126–127]. Відомий філософ Хорхе Анхель Ліврага визначав смисл людських пошуків: «Усі ми йдемо назустріч власній долі. Чим далі ми просуваємося шляхом, тим більше відкриваємо, що кожна доля має своє метафізичне значення. Далеко за межами нашого фізичного тіла і фізичного світу існує загадкове «щось», і воно весь час закликає нас, спрямовуючи усі наші кроки, ніби батько, що веде дорогою свого улюбленого сина» [Ліврага 2018, 13].

Хоча ми і говорили, що людина перебуває в центрі макрокосму китайських вірувань, але не вона є самоціллю індивідуалізації особистості. Тому людське тіло швидше схоже на вмістилище духа, і з тілом слід поводитись так, як з крихким посудом. Напевно тому, на рівних правах існує численна кількість богів, божеств, духів, бісів, які пов'язані з навколишньою природою: «У давньокитайській свідомості існувало чимало богів, які вимагали вшанування й мислилися незмірно більш значущими, ніж людина» [Абрамович, Чікарькова 2004, 60]. Висновок, зроблений головним героєм, подібний до релігійного осяяння, прориву з усталених міфологізованих кліше про духів і долю.

У новелах Юань Мея опозиція надприродне – реальне присутня у всіх розповідях про дивовижні пригоди. Яскравим виявом опозиції, яка є предфактом розгортання сюжету є втілення її на рівні опозицій: матеріальне – духовне, добро – зло, розбещеність – моральність, всі ці опозиції підпорядковані одній меті – встановленню справедливості. Вона може визначатися як юридичною сферою, провладними структурами, осудом людей чи божим судом. Звернімо увагу на таку групу новел (17.) «Доброчесна вдова Тянь», (21.) «Ван-ер із Шаньсі», (22.) «Великого щастя не уникнути», (24.) «Чан-Ге скаржить на несправедливу образу» або (27.) «Ханський Гао-цзу убив І-ді», у яких увага привертається до основного – встановлення справедливості та відкриття правди навіть після смерті людини. Невідплачені образи призводять до вторгнення надприродних сутностей у Царство живих з вимогами відкрити істину і покарати вбивць. Цей мотив також дуже популярний у світовій літературі, наприклад, образ духу короля-батька у трагедії В.Шекспіра вимагає від Гамлета відомщення за свою передчасну смерть.

Часто у оповідках Юань Мея духи самі помщаються за себе. У новелі (8.) «Помста черепа» розповідається як один з героїв на ймення Сунь Цзюнь-шу здійснив блюзнірство – акт випорожнення на череп, що лежав на покинутій могилі. Свого часу видатний науковець Михайло Бахтін, аналізуючи народну сміхову культуру середньовіччя та Ренесансу крізь призму творчості Франсуа Рабле, відзначив, що випорожнення відігравали велику роль в ритуалі свята дурнів [Бахтін 1990, 163-164]. Під час богослужінь обраного блазенського єпископа кадили замість ладана фекаліями. Після таких богослужінь клір сідав на візки, навантажені випорожненнями, клірики їздили по місту і кидали у всіх відходами людського шлунку. Закидання калом входило і до ритуалу шарівірі (XIV). Випорожнення як предмет метання відомі ще в античні часи. Зокрема зустрічаються у творах Есхіла «Збирач кісток», Софокла «Бенкет ахейців», Помпонія «Ти, Діомеде, облив мене сечею». Такі акти свідчать про знижувальну роль. В основі цього жесту лежить долучення до сфери низу, це його знищення. «Адже тілесний низ, зона репродуктивних органів, - запліднюючий і народжуючий низ. Тому в образах сечі й калу зберігається суттєвий зв'язок з народженням, оновленням, благополуччям» [Бахтін 1990, 164]. У новелі Юань Мея годування черепа випорожненнями сприймається як норма, страшне блюзнірство, порушення традицій – знеславлення культу предків. Водночас спостерігається і застосування письменником естетичної категорії комічного, яке виявилось у гротеску і гіперболі. Глузливе запитання героя до черепа: «Їж, невже не смачно?» [Мей 1977, 121] перетворюється на жадливе кривляння надприродної сили, яка повторюючи цю саму фразу, вимовлену вже

самим героєм крає його аналогічно – сам герой починає їсти свої випороження і вивергати їх і знову їсти. Так причинно-наслідкове коло замикається в значенні: не роби іншому того, чого не бажаєш собі.

Якщо говорити про стиль Юань Мея, то слід констатувати певну витонченість, легкість, насичення міфологічними сюжетами, образами, деталями своїх текстів, а ще вміння ввести комічні елементи, інколи навіть сатиричні. В оповідці (7.) «Керівник повіту Фенду» герой Лю Ган і його секретар спускаються в підземне царство духів, щоб допомогти людям не робити даремних витрат у вигляді спалювання грошей для мертвих як певного податку. Лю Ган представлений як сміливий та чесний керівник і в душі цілком римських чеснот виголошує піднесений лозунг: «Для того щоб зберегти життя народу, не шкода й загинути!» [Мей 1977, 118]. Автор характеризує своїх героїв як видатних, хоробрих, безкорисливих людей. Потрапивши в інший світ вони спостерігають, що там відбувається. У зображення іншого світу відчутні казкові елементи, притаманні українським казкам про потрапляння до підземного царства і про повернення на землю за допомогою чарівного птаха. Підземний світ представлено як відображення наземного, але зі своїми особливостями: «Коли вони спустилися на глибину більше п'яти чжанів, стало набагато світліше, все блищало, як при світлі дня. Перед їхнім поглядом відкрилися міські стіни і споруди., які один-в-один були схожі на ті, що і в світі живих» [Мей 1977, 119]. Далі Юань Мей торкається відмінних рис жителів підземного міста. Прикметно, що викривальну промову виголошує Бао Яньло, надприродний дух, у якій гостро і дошкульно вказуються основні причини знедолення і збідніння живих людей: «В світі є підлі буддійські монахи і негідні даоси, котрі вказуючи на духів, змушують людей поститися, здійснювати моління з возливаннями і так розоряють людей, що не уступають цілому сонму бісів і духів» [Мей 1977, 119].

Однак Юань Мей не піднімається до сатиричного розвінчання усієї системи феодального суспільства. Гірка правда полягала в тому, що завжди людина залишалася сам на сам зі своїми проблемами, і прагнення осмислити цей світ і адаптувати його, щоб вижити часто набувало чудернацьких форм. «Герої давньокитайських міфів нерідко поєднують у собі реальні, земні риси з фантастичними» [Федоренко 1986, 31]. У новелі (31.) « Дива з метеликом» герой Е, щоб врятуватися від страшного демона змолюється до Гуань-шеня з вигуком: «- Великий державцю, звергаючий бісів, де ти?» і бог, почувши його заклик, спускається з величезним мечем на порятунок. Знову можна простежити прямі асоціації з Гергієм Змієборцем.

Також вчасно виконані прохання духів можуть бути винагороджені. Юань Мей розповідає про буддійського монаха на прізвище Да ле Шан-жень (20.) «Да ле Шан-жень», який позичав бідному сусіду гроші не вимагаючи повернення, а той після смерті перетворився на віслюка і віддячив йому роботою та оплатою покупця, В іншій новелі «Кумирня Гуань-ін» розповідається про Чжао, який виконав прохання духу старенької, і викупив дім, який віддав кумирні. А за це його було винагороджено народженням сина, появу якого у сні провістив дух старенької і чоловіку і дружині одночасно. У 33 новелі Цзюань другої розповідається, як дух хвороби робить багатою людину, яка йому прислужилася.

К. Леві-Строс підкреслював: «Якщо в спекулятивному міфологічне мислення аналогічне бриколажу в плані практичному, і якщо художня творчість перебуває посередині між цими двома формами діяльності і наукою, то такого ж типу відношення можна простежити між грою та ритуалом» [Леві-Строс 2000, 46].

Ритуал як неодмінна частина міфологічного мислення досить детально описується у збірці Юань Мея «Про що не говорив Конфуцій». Ритуал необхідний для відновлення балансу між світом живих і мертвих, між зовнішнім і внутрішнім, сприймається як цілком мотивована магічна дія, необхідна для розірвання чи встановлення певних зв'язків. Вона постулюється асиметрією між сакральним і профаним, і в цій опозиції перевага одного чи іншого цілком випадкова. У новелі (18.) «Бісівка, одягнувши сукню, потрапляє в сіті» описується ритуал з паперовими сукнями і чашкою зі святою водою: «Бісівка метнулася на схід, але чашка вдарилася їй зі сходу; бісівка – на захід, і чашка туди ж» [Мей 1977, 129].

Даосець спіймавши її в глек (чим не прообраз джина з арабських казок?) дає настанови, як врятуватися від духа, чоловіка бісівки. Елементарні ритуали представлені у збірці дуже часто – у вигляді «відпоювання імбирним відваром», як, наприклад у новелі «А-лун», головного героя відволодують відваром, а вже, коли не допомагало зверталися до даосців.

Творів, у яких конкретно визначено табу на споживання певної їжі, полювання, чи дії статевого характеру немає, проте є новели, у яких діє фратрія – неможливість статевого зносин в межах одного тотема. Найяскравішим прикладом слугує новела (17.) «Доброчесна вдова Тянь», яка відмовляється від одруження з братом чоловіка і обирає самогубство, або прозорі натяки у новелі (30.) «Дружина Чжан Юаня», яка, як і герой новели «Помста черепа» вирішила «помочитися» неподалік старої могили, здійнявши свою червону спідницю. І все це в присутності молодшого брата чоловіка. Звісно. духи покарали її, а разом з нею і її чоловіка, здійнявши їм голови – так виникає прозора метафора про втрату голови в переносному значенні.

Юань Мей – письменник талановитий, з тонким відчуттям поетики тексту. Навіть усталені традиційні форми, кліше, образи набувають у нього самобутнього художнього забарвлення. На перший погляд незначна функція кольору за рахунок її мінімізації в тексті є особливо значущою. Виділяються такі кольори, пов'язані з надприродними явищами:

– Чорний («з-під землі вилізли дві чорних людини» [Мей 1977, 111], «дух в головному уборі з чорної тканини» [Мей 1977, 115], «коротке, чорне, товсте» [Мей 1977, 126], «ми побачили дві величезні чорні руки» [Мей 1977, 126], «люди ці чорного кольору» [Мей 1977, 128], «чорна пов'язка закривала її голову» [Мей 1977, 129], «чиновник в чорному головному уборі» [Мей 1977, 144]);

– червоний («червоні черевики» [Мей 1977, 124], «тіло червоне, все в крові» [Мей 1977, 141], «червоний шнур» [Мей 1977, 131], «дух в червоному халаті» [Мей 1977, 128], «жінка, горло якої було перев'язано червоною хусткою» [Мей 1977, 111] «жінка побачила біса з червоним волоссям» [Мей 1977, 125]);

– жовтий, золотий («залишилися лише два золотих ока на стіні, величиною з бронзові тази» [Мей 1977, 123], «дух в золотому панцирі» [Мей 1977, 129], «небо було жовтим» [Мей 1977, 139], «золота вивіска» [Мей 1977, 145], «покрите жовтою глазур'ю» [Мей 1977, 145], «жовтий бруд» [Мей 1977, 131], «жовті піски» [Мей 1977, 115]);

– білий («людина в білому» [Мей 1977, 131], «вівці – білі» [Мей 1977, 139], «білі трави» [Мей 1977, 115], «висока істота в білому одязі» [Мей 1977, 123]);
– блакитний («полум'я свічок стало блакитнуватим» [Мей 1977, 123]);
– зелений («полум'я світильника стало зеленуватим» [Мей 1977, 125]).

Так можна порівняти функціональне призначення колоронімів та їх сутнісну роль. Зрештою, очевидно, що колір використовується для передачі додаткової емоційної інформації про світ надприродного, який увиразнює образну систему.

Можемо говорити про те, що те саме призначення виконує і розмір, який трансформується в процесі розповіді – починаючи від появи в світі живих надприродні сутності змінюються в розмірах самі або деформуються частини їхнього тіла. Юань Мей, слідуючи міфологічним традиціям звертає увагу на непропорційні гіперболізовані образи жахливих створінь: високий або навпаки дуже маленький зріст, обвислий величезний живіт, величезні страшні очі, як наприклад у новелі (10.) «Генерал Чжао пронизує товстошкіре чудовисько», або у новелі (41.) «Е Лао-то» Юань Мей змальовує образ бісівки, яка стала такою внаслідок повішення : «Язык довжиною в декілька чі, очі висіли на щокках» [Мей 1977, 145]. Але вихід людина завжди може знайти сама . І знову слова- висновок Юань Мей передає своєму персонажу – демону: «Нам тому вдається ловити людей, що серця їх наповнюються страхом і душа вискакує на поверхню. А ця людина, напевно, учений, який осягнув дао, в серці його немає страху, і душа його не відділилась від тіла» [Мей 1977,146].

Людина – сміливець може контролювати ситуацію. Показовою є оповідка (35.) «Неваляшка», у якій головний герой – студент Цзян виявляє сміливість і протистоїть натовпу маленьких, з горошину, чоловічків. Можна провести типологічне зіставлення з твором Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера», де головний герой також протистоїть навалі малесеньких чоловічків. Юань Мей близький до Свіфта в описі окремих епізодів: «Ті стали з усіх сил тягнути Цзяна за туфлі і панчохи, але не могли зрушити його з місця» [Мей 1977, 144].

Цікава літературознавча новела (6.) «Упертюх з гори Наньшань», де постає образ «витонченого» біса, який розмірковує про секрети поезії з Сюцаєм Ченем, і лише вчасне розуміння задуму біса допомогло героєві вирватися з його тенет. Юань Мей майстерно використовує найпромовистіший арсенал тропейної системи , наприклад, порівняння: животи порівнюються з гарбузами, гілки дерева з кігтями, сніжинки з черепицею, очі - то з тазом, то з зірками, то з колесами, як-от: «величезні очі, як колеса у воза» [Мей 1977, 111]. Також характерні епітети, фігури мовлення, застосовуються фонічні образи; барабаний дріб, крик, питання, шум, наприклад: «шум під столом, ніби в бамбукове відро ллється вода» [Мей 1977, 144].

Юань Мей обережно послуговується художніми деталями. Така дозованість привертає до них більше уваги, ніж їх перенасичення. Завдяки їх введенню досягається достовірність часу, подій, побуту. Деталь слугує для виділення однієї точки в тексті оповіді. Наприклад. Новелі (7.) « Керівник повіту Фенду» такою структуротворчою деталлю є «яшмова печатка» [Мей 1977, 121].

Якщо порівнювати творчість трьох новелістів XVII–XVIII століття – Пу Сунліна, Цзи Юня і Юань Мея, то можна визначити, що вони мають спільні риси у підборі тем, сюжетів, мотивів, однак мають і суттєві відмінності. О. Фішман зазначає, що збірки Пу Сунліна, Цзи Юня та Юань Мея багато

в чому відрізняються одна від одної. Ці відмінності походять від різних творчих індивідуальностей письменників, неоднаковості їхніх цілей і творчих установок, різного бачення дійсності і ставлення до неї. Науковець вказує, що вони також виявляються і в пропорції, з котрою співвідносяться між собою сюжетні твори і нотатки всередині одного збірника, і в тій ролі, котру відіграє дидактика, і в різній частці авторського «втручання» в оповідь, і в способі зображення людини, а також в стилі і мовленні, у використанні діалога і тропів, функціях і манері цитації, в ступені уважності до описів (зовнішності, персонажів, їхнього одягу, пейзажу і т. д. [Фішман 1980, 347-348].

На нашу думку, Юань Мей залишається традиціоналістом в рамках жанру боцзи, але надає йому ледь вловимого авторського флеру. Дослідження його творчості за майбутніми науковцями.

Звісно, що такий детальний аналіз потребує кропіткої роботи і витрати часу, але і дасть змогу насолодитися тєстами з міфологічними засадами та індивідуальним авторським забарвленням.

Збірка «Про що не говорив Конфуцій» і сьогодні є актуальною. Бо емотивний заряд у ній має потужну силу, і допоки людство будуть цікавити оригінальні форми осмислення буття у всіх його проявах, міфологічне бачення, високі моральні категорії і страх смерті, доти і творчість Юань Мея залишатиметься неперебутньою. Як стверджував О. Лосєв: «Міф є слово. Це значить, що він повинен висловити, в чому саме полягає його відстороненість; відстороненість повинна бути виражена і виявлена, висловлена» [Лосєв 1991, 135].

ЛІТЕРАТУРА

Юань Кэ. Мифы древнего Китая. Москва: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1987..327 с.

Гром'як Р., Ковалів Ю. та ін. Літературознавчий словник-довідник. Київ: ВЦ № Академія», 1997. 752 с.

Фишман О.Л. Три китайских новеллиста XVII- XVIII вв. Пу Сунлин, Цзи Юнь, Юань Мэй. Москва: Главная редакция восточной литературы «Наука», 1980. 430 с.

Фишман О.Л. Предисловие. Мэй Юань. Новые [записи] Ци Се (Синь Ци Се), или О чем не говорил Конфуций (Цзы бу юй). Москва: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1977. 106 с.

Юрченко О.М. Художній світ Юань Мея. Збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Україна – Китай: діалог культур» та Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції сходознавства» (19 квітня 2018 р., м. Полтава - Старобільськ) / за заг. ред. Н.В. Федічевої. Вип. 1. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2018. 337 с.

Родин И.О. Предисловие. Мифы древнего Китая/ Ежов В.В. Москва: ООО «Издательство Астрель», ООО «Издательство АСТ», 2004. 496 с.

Мей Юань. Новые [записи] Ци Се (Цинь Ци Се), или О чем не говорил Конфуций (Цзы бу юй). Москва: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1977. С. 107-403.

Каюа Р. Людина та сакральне. Київ: «Ваклер», 2003. 256 с.

Словник античної міфології/Уклад. Козовик І.Я., Пономарів О.Д. Київ: Наукова думка, 1989. 240 с.

Ліврага Х.А. Плисти проти течії. Філософські роздуми. Т.2. Київ: Новий Акрополь, 2018. 360 с.

Абрамович С.Д., Чикарькова М.Ю. Світова та українська культура. Львів: Світ, 2004. 344 с.

Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. Москва: Художественная литература, 1990. 543 с.

Федоренко Н.Т. Цюй Юань: истоки и проблемы творчества. Москва: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1986. 156 с.

Леві-Строс К. Первісне мислення. Київ : Український Центр духовної культури, 2000. 324 с.

Лосев А.В. Философия. Мифология. Культура. Москва: Политиздат, 1991. 525 с.

REFERENCES

Yuan' Ke. *Mify drevnego Kitaya*. Moskva: Glavnaya redakciya vostochnoj literatury izdatel'stva «Nauka», 1987. 327 s. (In Russian).

Hromiak R., Kovaliv Yu. ta in. *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk*. Kyiv: VTs №Akademii», 1997. 752 s. (In Ukrainian).

Fishman O.L. *Tri kitajskih novellista XVII- XVIII vv. Pu Sunlin, Czi YUn', YUan' Mej*. Moskva: Glavnaya redakciya vostochnoj literatury «Nauka», 1980. 430s. (In Russian).

Fishman O.L. *Predislovie. Mej YUan'. Novye [zapisi] Ci Se (Sin' Ci Se), ili O chem ne govoril Konfucij (Czy bu yuj)*. Moskva: Glavnaya redakciya vostochnoj literatury izdatel'stva «Nauka», 1977. 106 s. (In Russian).

Yurchenko O.M. *Khudozhnii svit Yuan Meia*. Zbirnyk materialiv VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Ukraina – Kytai: dialoh kultur» ta Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Suchasni tendentsii skhodoznavstva» (19 kvitnia 2018 r., m. Poltava - Starobilsk) / za zah.red. N.V. Fedichevoi. Vyp.1. Starobilsk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka, 2018. 337 s. (In Ukrainian).

Rodin I.O. *Predislovie. Mify drevnego Kitaya / Ezhov V.V.* Moskva: ООО «Izdatel'stvo Astrel'», ООО «Izdatel'stvo AST», 2004. 496 s. (In Russian).

Mej Yuan'. *Novye [zapisi] Ci Se (Cin' Ci Se), ili O chem ne govoril Konfucij (Czy bu yuj)*. Moskva: Glavnaya redakciya vostochnoj literatury izdatel'stva «Nauka», 1977. S.107-403. (In Russian).

Kaiua R. *Liudyna ta sakralne*. Kyiv: «Vakler», 2003. 256 s. (In Ukrainian).

Slovnyk antychnoyi mifologiyi/Uklad. Kozovyk I.Ya., Ponomariv O.D. Kyiv: Naukova dumka, 1989. 240s. (In Ukrainian).

Ліврага Х.А. Плисты проты techiyi. Filososfs`ki rozdumy. T.2. Kyiv: Novy Akropol, 2018. 360 s. (In Ukrainian).

Abramovych S.D., Chikarkova M.Yu. *Svitova ta ukrayinska kultura*. Lviv: Svit, 2004. 344 s. (In Ukrainian).

Bahtin M.M. *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaya kul'tura srednevekov'ya i Renessansa*. Moskva: Hudozhestvennaya literatura, 1990. 543 s. (In Russian).

Fedorenko N.T. *Cyuj Yuan': istoki i problemy tvorchestva*. Moskva: Glavnaya redakciya vostochnoj literatury izdatel'stva «Nauka», 1986. 156 s. (In Russian).

Levi-Stros K. *Pervisne myslennya*. Kyiv: Ukrayinskyj Centr duxovnoyi kultury, 2000. 324 s. (In Ukrainian).

Losev A.V. *Filosofiya. Mifologiya. Kul'tura*. Moskva: Politizdat, 1991. 525 s. (In Russian).

Стаття надійшла до редакції 29.04.2021

ПЕРЕКЛАДИ КИТАЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaëznavčì doslidžennâ, 2021, No. 2, pp. 162–181
DOI: <https://doi.org/10.51198/chinesest2021.02.137>

UDC 82

XIA YAN. THE FASCIST BACILLUS¹

O. Vorobei

PhD (Literature), Assistant Lecturer

Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

14, Taras Shevchenko boulevard, Kyiv, 01601, Ukraine

orjia@gmail.com

The oeuvre of Xia Yan (夏衍, 1900–1995), a Chinese playwright, writer, journalist, screenwriter and stage director, had a significant impact on history of modern Chinese drama: his unique type of dramatic art marked a new stage in the development of Chinese drama. Xia Yan is often called “a peer of the XXth century”, who travelled a peculiar life and creative journey. The themes of the works by Xia Yan always met the public needs: the author used to keep in touch both with intellectuals and ordinary people. He was cognizant of the Chinese outlook and public sentiments; thus, his dramas usually rendered his vision of the causes of the socio-economic crises, and his characters transmitted potential solutions to the problems. “The Fascist Bacillus” by Xia Yan discusses the spread of the idea of fascism in the world, which was relevant in the early ‘40s. The playwright describes the life of a bacteriologist who consciously lives a sheltered life and strives to be engaged in research. Consequently, over ten years, he was escaping from war by constantly changing a place of residence and attempting to separate science from politics. As a result, the scientist found himself in occupied Hong Kong, in which Japanese looters barged into his house and killed each other during the reckless arbitrariness and under the influence of uncontrolled aggression. Having suffered the severe trauma of losing a loved one, Professor Yu realized that it is impossible to hide from the fascist bacillus, which has spread to almost all countries, it must be resolutely fought.

Although Xia Yan’s play demonstrates an out-of-the-box solution of relations between science and politics in the middle of the XXth century, it hasn’t lost its imagery, strength and relevance. Therefore, the spiritual decline of Professor Yu’s friend, Zhao Antao, reminds a modern reader that even adherence to subjectively correct ideological principles will never guarantee the preservation of moral virtues.

---

¹ Переклад з кит. О. Воробей.

“The Fascist Bacillus” is a play about the relations between politics and science in which the playwright leads a reader to the obviously disappointing idea that science will never be ideologically independent and serve its higher purposes – it will be constantly dependent on public opinion and political perturbations. Xia Yan was confident that scientific advances would be able to bring undeniable benefits to humanity only if scientists are politically aware and, at the same time, non-partisan.

Key words: drama, Xia Yan, politics, science, interrelation.

СЯ ЯНЬ. БАЦИЛИ ФАШИЗМУ

О. С. Воробей

Творчість китайського драматурга, письменника, журналіста, сценариста та режисера Ся Яня (夏衍, 1900–1995) справила значний вплив на історію сучасної китайської драми: його унікальний тип драматичного мистецтва знаменував новий етап у розвитку китайської драматичної літератури. Ся Яня часто називають «однолітком ХХ століття», що пройшов унікальний життєвий та творчий шлях. Тематика творів Ся Яня завжди відповідала потребам суспільства: автор постійно підтримував зв'язок як із представниками інтелігенції, так і з простим народом. Він завжди добре розумів світовідчуття китайців та настрої суспільства, тому часто в п'єсах подавав власне бачення причин соціально-економічних криз, а в уста своїх персонажів укладав можливі варіанти вирішення цих проблем. П'єса Ся Яня «Бацили фашизму» розкриває тематику поширення ідей фашизму у світі, яка була актуальною на початку 40-х років ХХ ст. Драматург змальовує життя вченого-бактеріолога, який свідомо усамітнюється від навколишньої дійсності, прагне займатися лише науковими дослідженнями. Отже, протягом десяти років він тікає від війни, постійно змінюючи місце проживання і намагаючись відмежувати науку від політики. Зрештою вчений опиняється в окупованому Гонконзі, де японські мародери вриваються в його будинок і під час нестримного свавілля та у стані неконтрольованої агресії вбивають друга. Перенісши важку травму втрати близької людини, професор Юй усвідомлює, що від фашистської чуми, яка поширилась майже всіма країнами, уже не сховатися, з нею необхідно рішуче боротися.

Хоча в п'єсі «Бацили фашизму» Ся Янь демонструє готове рішення взаємин між наукою і політикою середини ХХ ст., однак п'єса жодною мірою не втратила своєї образності, насиченості й актуальності. Духовна деградація друга професора Юй – Чжао Аньтао – слугує нагадуванням сучасному читачеві про те, що навіть дотримання суб'єктивно правильних ідеологічних принципів ніколи не стане гарантом збереження моральних чеснот.

«Бацили фашизму» – п'єса про взаємовідносини політики та науки, в якій драматург підводить читача до очевидної невтішної думки про те, що наука ніколи не зможе залишатися ідеологічно незалежною і служити своїм вищим цілям, вона постійно перебуватиме в залежності від громадської думки та політичних пертурбацій. Ся Янь упевнений, що наукові досягнення зможуть принести беззаперечну користь людству тільки в тому випадку, коли вчені будуть політично обізнані, але водночас і політично незаангажовані.

Ключові слова: драма, Ся Янь, політика, наука, взаємозв'язок.

Ся Янь
БАЦИЛИ ФАШИЗМУ²
(*п'еса в п'яти діях*)

Дійові особи

Юй Шифу – доктор медицини.

Шицзуку – його дружина.

Суміко (Шоучжень) – його донька.

Чжао Аньтао – друг та землянин Юй Шифу.

Цянь Чжен'ї – друг та землянин Юй Шифу.

Молочник.

Сусідка.

Цянь Цяньсянь (Люсі) – дружина Чжао Аньтао.

Цянь Юй – молодший брат Цянь Цяньсянь.

Сюй Афа – водій.

Матінка Чжан – служниця.

Дженні Ма – дівчина Цянь Юя.

Директор Цзінь

Пан Є

А Чао

А Мей – служниця.

Японський солдат один, два, три.

Час:

З осені 1931 до весни 1942 р.

Місце:

Токіо, Шанхай, Гонконг, Гуйлінь.

ДІЯ 2

Минуло шість років після першої дії, кінець серпня 1937 р., тиждень після початку бойових дій у Шанхаї. Спадає вечір після денної спекотної задухи.

Західна частина Шанхайської французької концесії³, будинок Юй Шифу, досить простора вітальня в західноєвропейському стилі, умебльована якісно та вишукано. Праворуч – вхідні двері, по центру кімнати крізь світло-жовту тюлеву завісу видніється вхід до бібліотеки Юй Шифу.

Диван, фортепіано, квіти в горщиках – західноєвропейський стиль доповнено деякими японськими елементами інтер'єру.

Коли завіса піднімається, на сцені нікого немає, повна тиша, лише десь удаліні чути турбіни літаків. За деякий час радісно заходить Шицзуку, супроводжуючи подружжя Чжао та Цянь Юя, за ними прямує вже дев'ятирічна Суміко. Шицзуку вдягнена у звичайний європейський одяг, дещо розкішніший, ніж був у попередній дії. Чжао Аньтао вже поважний джентльмен

---

²Перекладено за виданням 上海屋檐下;法西斯细菌 / 夏衍著 北京: 人民文学出版社, 2007. 9

³ Французька концесія – територія Шанхаю, що перебувала під управлінням Франції з 1849 до 1946 рр.

середніх літ, у політичних колах обертається останні п'ять-шість років, що позначилося зморшками на його обличчі, однак його положення також покращилось та підвищилось. Дружина Чжао Аньтао – восьма панночка Цянь, типова світська левиця, 27 років, але на вигляд не більше 23–24; гонорова, уміє тримати себе в товаристві, може як несподівано спалахнути, так і швидко втратити інтерес, полюбляє бути привітною і водночас владною; в одязі та косметиці яскраво простежується її самовпевненість, а тому в її вбранні – чи то прикраси, *цїпао*⁴, рукавички, сумочка, шовкові панчохи, взуття – обов'язково є щось, що вирізняється своїм кольором або стилем; уважає за краще щось кинути, аніж починати з початку; рухається прудко та жваво, вимова дуже чітка, має звичку все перебільшувати, вочевидь, захоплюється американським кінематографом.

Шицзуку. *(привітно вітаючи)* Прошу, сідайте. *(відразу вмикає вентилятор)* Спекотно. *(до Чжао Аньтао)* Скидайте верхній одяг.

Чжао Аньтао. Дякую, дякую. Ох, ще ж треба вас представити. *(вказуючи на Шицзуку, звертається до Цянь Ціньсянь)* Пані Юй, *(вказуючи на Цянь Ціньсянь)* моя дружина Цянь Ціньсянь. *(повернувши голову, побачив Суміко)* О, Sumiko-chuan *(крихітко Суміко)*, ти так виросла, ще впізнаєш мене? *(побачивши, що Суміко знітилася)* Та-а-к. *(простягає їй подарунок)* Це тобі.

Шицзуку. Ну що Ви! Ще й гроші витрачали! Подякуй дядечкові та тіточці Чжао.

Суміко слухняно вклоняється їм обом на знак подяки.

Цянь Ціньсянь. *(погладивши її по голівці)* Ох, яка ж красуня! *(питає свого чоловіка)* А як звати?

Чжао Аньтао. Sumiko, Суміко.

Цянь Ціньсянь. Як?

Суміко. *(злегка відвернувшись, хитає головою,)* Ні, це вже не моє ім'я, воно змінилося.

Чжао Аньтао. Змінилося? Як це?

Суміко. Мене звати Шоучжень, Юй Шоучжень.

Цянь Ціньсянь. *(сміється)* Он як! Які ж кмітливі ці діти.

Шицзуку. Не кажи так. Нічого ж іще не розумієш, а батько з тобою панькається.

Чжао Аньтао. *(повернувши голову, бачить самотнього Цянь Юя, який зацікавлено гортає ноти біля фортепіано)* Ой, я ж забув іще одного, йди-но сюди. Це молодший брат Ціньсянь, знаний поціновувач музики. Утік від батьків сюди на південь, хоче вступати в консерваторію, а почувши, що пані Юй – музикантка, неодмінно захотів піти з нами.

Цянь Юя дещо ніяковіє.

---

⁴ *Цїпао* – традиційний жіночий одяг в Китаї та деяких народів Південно-Східної Азії. Сукня має розрізи по боках уздовж ніг, фасон може дозволяти стоячий комір; таке вбрання підкреслює витонченість та жіночність. Натепер існує два стилі *цїпао* – пекінський і шанхайський. Шанхайське *цїпао* має європейський стиль і різноманітні фасони, а пекінське *цїпао* відрізняється стриманістю і скромністю.

Шицзуку. Ви мене тут перехвалюєте, я не настільки тямлю в музиці.

Цянь Юй повертається до фортепіано перегортати нотні зошити, всі сідають.

Шицзуку. Так давно вже Вас не бачили, пане Чжао.

Суміко виходить через задні двері.

Чжао Аньтао. Ох, *(подумавши)* уже більше трьох років, відколи були в Бейпіні⁵; ми ще вечеряли в ресторані «Сінья».

Шицзуку. Як же швидко плине час.

Цянь Юй підходить до Чжао Аньтао і щось каже йому пошепки.

Чжао Аньтао. *(сміється)* Ти думаєш, вона не знає китайської? Говорить ще краще за мене.

Шицзуку. *(сміється)* Та годі, розмовляю китайською досить-таки посередньо. *(до Цянь Цінсянь)* Пані Чжао, цього разу дуже втомлива подорож була? На дорогах спокійно?

Цянь Цінсянь. Дякую за турботу. *(сміється)* З Нанкіну до Шанхаю дорога зайняла три дні. Хоч і їхали швидкісним потягом.

Чжао Аньтао. Іде війна. *(до Шицзуку)* Дорогою декілька разів бачили літаки.

Шицзуку. *(тривожно)* Ох.

Цянь Цінсянь. Потяг був повністю забитий, люди в другому і третьому класах їхали один в одного на голові – не поворухнутися, і погода ж дуже спекотна.

Шицзуку. Це дійсно дуже важко.

Цянь Юй сідає за фортепіано, дивлячись у ноти, дістає з кишені маленьку губну гармошку, тихенько починає награвати.

Цянь Цінсянь. *(озирнувшись, кладе край його гри)* Ш-ш-ш!

Чжао Аньтао. У вас, я бачу, все гаразд. *(подивившись навколо)* Ой, а де Sumiko-chuan, ні, точніше – Шоучжень?

Шицзуку. Пішли гуляти надвір.

Чжао Аньтао. Їй у цьому році...?

Шицзуку. Уже дев'ять.

Чжао Аньтао: Учитесь?

Шицзуку. Ага, у другому класі.

Заходить матінка Чжан із тацею чаю, громохкий гарматний випал змушує її злякано остовпіти на півдорозі.

Шицзуку. Не бійся.

---

⁵ Бейпін – назва м. Пекін з 1928 по 1949 рр.

Матінка Чжан підносить чашки з чаєм, знову чути два гарматні випали, кожен з яких уводить її в ступор.

Чжао Аньтао. М-гм, це гармати військово-морського флоту.

Шицзуку. *(занепокоєно)* Цього разу вже все по-справжньому почалося. Пане Чжао, подивіться...

Чжао Аньтао. *(рішуче, не задумуючись)* Ну звісно, цього разу мало вже все початися. Нам ще бракувало, щоб не почалося! *(подумавши, згадав, хто його співрозмовниця, одразу змінив інтонацію)* Але ж у вас тут – концесія, немає за що переживати.

Цянь Ціньсянь виймає з кишені срібний портсигар і дістає одну цигарку, Чжао Аньтао дуже вправно витягує запальничку й дає їй прикурити.

Цянь Ціньсянь. Пані Юй, Китай і Японія розпочали війну!... *(посміхаючись).*

Шицзуку. *(збентежено)* Це..... Мені здається, це найгірше, що могло статися. *(насилу посміхається)* Чого не розумію – так не розумію, це – державні справи.

Чжао Аньтао. *(навмисно змінює тематику)* Так, справді, а як там наш Юй? В інституті...

Шицзуку. Йому... Йому не все одно. За таких обставин ніхто з ним не наважується говорити...

Чжао Аньтао. М-гм...

Шицзуку. Він іще вчора мені говорив, що навіть якщо японські науковці й покинуть інститут, він залишиться і продовжуватиме свої дослідження.

Чжао Аньтао. *(киваючи)* У цьому він весь і є, але ж...

Шицзуку. Інститут, Чжао сан, як ви вважаєте, зможе чи ні...

Чжао Аньтао. Це важко сказати напевне, тип паче, деякий час там не буде й чим зайнятися. *(наче згадавши щось)* Так, а над чим він працює останнім часом? Невже до нього не доходять жодні новини із зовнішнього світу?

Шицзуку. Над чим працює? Над вошами з блохами. *(не стримавшись, сміється).*

Чжао Аньтао. *(водночас із Цянь Ціньсянь)* Що?

Шицзуку: Воші, блохи... Nomi to shirami (воші та блохи).

Чжао Аньтао. Воші з блохами? Чому?

Шицзуку. *(посміхаючись)* До цього проводив експерименти на кроликах, заморських щурах... Morimoto, як же ж це китайською буде? Схоже і на кролика, і на пацюка...

Чжао Аньтао. Так-так-так... Morimoto – це ж морська свинка, зазвичай використовується в медичних експериментах.

Шицзуку: Правильно, морська свинка. А в цьому році він вивів багато вошей та блох...

Чжао Аньтао. А це вже для чого?

Цяньюй теж зацікавила розмова.

Шицзуку. *(тихенько посміюючись)* Не пам'ятаєте? У Токіо Ви намагалися змусити його слухати музику, Моцарта? І ось у результаті його зацікавила не власне музика Моцарта, а його хвороба. Він говорить, що Моцарт був хворим на висипний тиф, тому...

Цянь Цінсянь. *(до свого чоловіка)* Висипний тиф?

Чжао Аньтао. Так, у Китаї цю хворобу ще називають «кишковою краснухою». *(до Шицзуку)* Так і який це стосунок має до вошей?

Шицзуку. До висипного тифу. Він досліджує збудники цієї хвороби, і, як він каже, вони живуть у кишечнику вошей.

Цянь Цінсянь. *(приголомшено)* У кишечнику вошей?...

Шицзуку. Так, це дуже-дуже маленькі мікроорганізми, культивуються в епітеліальних клітинах у кишечнику вошей.

Чжао Аньтао. *(звівши брови, гіперболізовано)* У воші, у кишечнику, в епітеліальних клітинах... Ого! Чим далі – тим дрібніше!

Шицзуку. Еге ж. Так він вилучив ці мікроорганізми з кишечнику воші й почав їх розводити.

Чжао Аньтао. А це вже для чого?

Шицзуку: Для того, щоб знайти щеплення від висипного тифу!

Чжао Аньтао. *(наче не може повірити)* І це варте було стількох витрачених років? Тиф, невже не можна обмежитися профілактичним щепленням?

Шицзуку. *(заперечно хитає головою)* Ні, до тифу й паратифу виробляється імунітет, а до висипного тифу – ні. *(сміється)* Мені теж не все зрозуміло, ось почекай, він повернеться – у нього все й розпитаєш. *(дивиться на годинник)* Я зателефоную йому, покличу додому.

Чжао Аньтао. Стривай, стривай. У будь-якому разі, немає нічого термінового.

Шицзуку. *(продовжує посміхатися)* Він, як правило, завжди забуває про час. *(іде до дверей, щоб зателефонувати)*

Матінка Чжан. *(тримаючи в руках маленький вузлик, стоїть біля дверей)* Пані.

Шицзуку. *(подивившись на її вираз обличчя, наче все зрозуміла)* Що? Поговоримо трохи пізніше, у нас гості, ти теж...

Матінка Чжан. Ні, я вирішила піти прямо зараз.

Шицзуку. Прямо зараз? Ми ж з тобою щойно говорили про це...

Чжао Аньтао. Хочеш піти? Чому? Боїшся?

Матінка Чжан обводить поглядом гостей, хоче щось сказати, але мовчить.

Чжао Аньтао. Чого боятися? Війни? Пан та пані тут, поруч з тобою? Вони не бояться, а чого ж тоді тобі боятися?

Матінка Чжан. Не боюся... *(наче приховуючи якийсь секрет, дивиться на господиню, схиливши голову, відводить погляд і знову замовкає)*

Чжао Аньтао. *(зацікавлено)* Тоді що ж?

Шицзуку. *(не в змозі приховати похмурий настрій, зупиняється і, насилу посміхаючись, звертається до Чжао Аньтао)* Якщо чесно, то це вже стало більше «політичним питанням»: вона не хоче працювати в родині, де є японці... Відколи почалася війна, ми вже говорили про це декілька разів.

Чжао Аньтао. *(дещо здивовано)* М-гм, у такому разі *(до Матінки Чжан)* ти помилилася, твій господар – китаєць, а це який стосунок має до цього...

Матінка Чжан мовчки показує свою незгоду.

Шицзуку. Досить уже, прийде чоловік – поговоримо. Якщо хочеш уже полишити нас, у будь-якому разі треба почекати, щоб я знайшла, ким тебе замінити. Сходи поклич молодшу панночку...

Матінка Чжан приречено спускається зі сцени.

Цянь Цінсянь. О, зрештою, це Шанхай, де навіть звичайна покоївка знає, що таке патріотизм...

Шицзуку. *(телефонує)* Moshi, moshi, hai, Yosensei wo yondekud-asai, sodesu. *(Алло, алло, так, будь ласка, покличте до слухавки пана Юя).*

Цянь Юй зацікавлено підходить до своєї старшої сестри, каже їй щось на вухо. Цянь Цінсянь, посміхаючись, перекидається з ним декількома фразами.

Шицзуку. Moshi, moshi, sodesu. *(Алло, алло, так.)* Ну? Уже давно за четверту. Що, є ще час? Ні, удома гості... А ти вгадай... Алло, алло! Прийшов Чжао Аньтао, а ще його дружина. Так, ну звичайно, правда! Ніхто тебе не обдурює. *(розвернувшись, махає рукою Чжао Аньтао)* Добре, він з тобою сам ось поговорить... *(передає слухавку Чжао Аньтао)* Усе ще не вірить.

Чжао Аньтао. *(веселим тоном)* Алло, друже Юй! Ну звісно. Не здогадаєшся? З Нанкіну. Так, учора приїхали. У тебе вдома. Алло! Старі друзі приїхали, тобі в будь-якому разі треба буде все кинути, добре, добре... Ха-ха-ха... *(кладає слухавку, до Шицзуку)* Сказав, що прийде, йому дуже близько.

Шицзуку. Тут зовсім недалечко, декілька кроків пішки.

Чжао Аньтао. Дозвольте відразу зателефонувати й нашому Ціну, щоб він теж приєднався до нас.

Шицзуку. Пан Цін теж приїхав?

Чжао Аньтао. Ні, він давно живе вже в Шанхаї. *(набирає номер, зайнято, ще раз набирає)* Він до вас не заходив?

Шицзуку. Хм, я думала, що він десь з вами.

Знову чути залпи гармат і звуки бомб, що падають з літака. Цянь Юй підбігає до вікна подивитися, Цянь Цінсянь відтягує його за руку.

Цянь Цінсянь. На що там дивитися? А якщо осколок попаде?... *(наче сама до себе)* Сьогодні стріляють ще дужче, ніж учора, справді, уже й ліку немає, скільки людей загинуло!

Шицзуку. Так, сьогодні вночі, коли почула цей звук, мені стало так важко на серці.

Чжао Аньтао. *(залишивши ідею додзвонитися, повертається)* Завжди зайнято, як тільки почалася війна, лінія видавництва постійно зайнята.

Шицзуку. Пан Цін працює в газеті?

Чжао Аньтао. Угу, уже три роки працює редактором. Говорить, що набридло, і цього разу він уже поїде зі мною деінде.

У цю мить відчиняються двері й заходить Юй Шифу. За минулі шість років його скроні посивіли, а постава вже не така рівна. Одягнений не по сезону: хоча літо в повні, але на ньому темний одяг. Тримавши шкіряну сумку, із щирою усмішкою заходить до кімнати і, щойно побачивши Чжао Аньтао, відразу простягає йому руку.

Юй Шифу. Привіт! (сумку передає Шицзуку) Ну як ти сам? (дружньо дивиться на нього).

Чжао Аньтао. Добре. (щиро тисне руку, оглядаючи його знову і знову) Ох, не шкодуєш ти себе. Глянь, тут волосся зовсім посивіло. А в цьому році...

Юй Шифу. (точно не пам'ятаючи, навімання) Тридцять... вісім.

Шицзуку. (викручує чоловікові махровий рушник⁶, допомагає йому зняти верхній одяг, сміючись, говорить) Тридцять дев'ять йому вже в цьому році.

Юй Шифу. О-о, все правильно! (здається, тільки зараз помічає Цянь Цінсянь).

Чжао Аньтао. (посміхаючись) А, я ще не представив, моя дружина, а це її молодший брат – дев'ятий у родині Цінь. Юй Шифу.

Юй Шифу невимушено махає рукою.

Цянь Цінсянь. Давно вже хотіла з Вами познайомитися, Чжао Аньтао часто про вас розповідав. (хоче продовжити, але, побачивши його некомунікабельність, прикушує язик і мовчить)

Шицзуку дістає капці. Юй Шифу присідає зняти взуття, яке Шицзуку в нього забрала і сховала, збирається зайти до бібліотеки.

Юй Шифу. А де Шоучжень?

Шицзуку. Надворі бавиться, зараз за нею сходжу (іде).

Чжао Аньтао. (спостерігаючи, як Шицзуку клопочеться над своїм чоловіком, легенько штирхає свою дружину пальцем, посміхаючись, тихенько говорить) Подивись, оце сім'я.

Цянь Цінсянь. (онімівши, гарненько морищить носик, наче ображається, сміється) А ну, давай, іди-но сюди!

Чжао Аньтао. (підходячи ближче) Що?

Цянь Цінсянь. (встає поправити йому краватку. Говорить тихо, щоб ніхто не почув) Тоді ти припустився помилки, ти ж теж був у Японії! (кокетливо сміється, потім голосніше продовжує) Ну що ти за людина така, дивитися й то за собою не можеш, навіть краватку за тебе треба зав'язувати (обернувшись, кидає погляд на Юй Шифу, але Юй Шифу не звертає жодної уваги).

Чжао Аньтао. (дещо зніяковівши, швидко міняє тему розмови, до Юй Шифу) Ну то як там твої дослідження вошей та блох?...

---

⁶ Китайці для економії води руки та обличчя не миють, а витирають вологим рушником.

Юй Шифу. (*зацікавлено*) О, а звідки ти знаєш? Нещодавно досяг певних результатів, але треба витратити ще купу часу.

Чжао Аньтао. (*обережно*) Воші з блохами потребують ще й купи часу на дослідження?

Юй Шифу. (*відразу посерйознішав*) А, причина в тому, що ти такий, як і раніше: не розумієш, що таке наука. Займатися наукою – це не просто взяти написати статтю в журнал, обговорити це на конференції і таким чином отримати якісь висновки.

Заходить Шицзуку.

Юй Шифу. А це означає таке: намагаючись відкрити вакцину від висипного тифу, бактеріолог, корифей своєї справи доктор Zinsser⁷ наприкінці Першої світової війни виїхав до Росії, де в поті чола працював двадцять років і – жодних результатів.

Чжао Аньтао. (*усе ще посміхаючись*) Тоді я можу сказати те саме: ти й досі не розбираєшся в політиці. Для тебе політика – це справа, яку можна вирішити протягом одного-двох днів. Подивися, цього разу...

Шицзуку. (*не стримавши сміх*) Ох! Знову те саме, як тільки бачать один одного – відразу сперечатися. (*до Цянь Цінсянь*) Це в них давня звичка, в Токіо все було так само.

Цянь Цінсянь. Я й раніше про це чула, але послухати наживо – напрочуд цікаво.

Чжао Аньтао. Шифу, я тобі ще раз кажу, це все тобі твій мікроскоп нашкодив. У жодному разі не фокуйся лише на тому, що під мікроскопом. За межами будь-якої бактерії чи комашки, що лежить під мікроскопом, є більший світ, є країна, народ...

Юй Шифу. (*категорично проти*) Ти думаєш, що мої дослідження – це не для країни, не для народу?

Чжао Аньтао. Але ж справа не в тім.

Юй Шифу. Якщо чесно, то науковці дивляться на навколишній світ і людей глибше та ширше. (*самовпевнено*) Мої дослідження – не лише для моєї країни та народу, вони – для всіх людей, для майбутнього всього людства на всій планеті!

Чжао Аньтао. Але ж те, що ти бачиш...

Юй Шифу. (*наче й не чує свого співрозмовника*) Я ще пам'ятаю, як ти в Токіо хотів привчити мене слухати Моцарта. Так, мені дуже подобається його музика, він незрівняний геній свого часу, але те, що змусило цього генія піти рано із життя, – хвороба, на яку ніхто з вас ніколи не звернув би й уваги. Моцарт помер 150 років тому, а висипний тиф – хворобу, що звела його в могилу, – і досі не знають, як лікувати. Це можна назвати ганьбою для всього людства.

Чжао Аньтао. (*запалюючи цигарку, незворушно*) Але ж, друже Юй, чи знаєш ти, яка ще хвороба загнала Моцарта на той світ?

Юй Шифу. (*торопіючи*) Інша хвороба?

Чжао Аньтао. (*киває*) Так, інша хвороба, яка звела його із цього світу, називається «бідність». Усі знають, що він помер у великій скруті та нужді,

---

⁷ Американський бактеріолог (1878–1940).

це, напевно, основна причина ранньої смерті багатьох геніїв, і це найпоширеніший недуг у всьому світі!

Юй Шифу. (*втримавши паузу*) Але, якщо кричати про це на всіх кутах, писати в газетних статтях, невже можна якось вирішити цю проблему?

Чжао Аньтао. Безперечно, ні, але це говоритиме про наявність бажання вирішити цю проблему. (*звук гармат*) Послухай, це що? Гарматні постріли, вибухи авіабомб, із кожним таким залпом скільки ж гине людей? Невже це не гірше за висипний тиф?

Юй Шифу. (*відчуває важкість спростування цього твердження, але не відступає*) Ти завжди тулиш усе до купи.

Цянь Ціньсянь. (*скориставшись нагодою, хоче вирішити все мирним шляхом*) Добре-добре, (*перебиває Чжао Аньтао*) зачекай-но, я, врешті, дуже хочу послухати про ті мікроорганізми, які пан Юй знайшов у кишечниках вошей, як вони там називаються?

Юй Шифу. За медичною термінологією, це *Rickettsia-provazekii* (рикетсії Провацєка).

Цянь Ціньсянь. (*здіймаючи брови*) Як? *Rickett...*

Юй Шифу. Так, *Rickettsia-provazekii*⁸, це імена двох учених, які вперше помітили ці мікроорганізми. Обидва вчені померли від тифу, досліджуючи причину цієї хвороби.

Цянь Ціньсянь. (*сміється*) Як дивно, *Rickettsia. Pro...*

Юй Шифу: *wazekii.*

Цянь Ціньсянь. А зараз Ви працюєте над.....

Юй Шифу. Над тим, що культивую цю бактерію для того, щоб створити вакцину...

Цянь Ціньсянь. За кордоном також є вчені, які працюють над цим?

Юй Шифу. Звичайно. В Америці, ось сьогодні вже згаданий професор *Zinsser*; у Китаї – це пан Вейсі, до речі (*щиро посміхаючись*), це справжні міжнародні змагання, подивимося, хто перший прийде до фінішу.

Чжао Аньтао. Ой, боюся, що доки ми дочекаємося ваших результатів, карта світу докорінно зміниться, невідомо, яким перерозподілом закінчиться війна Китаю з Японією, і ваш цей храм науки в інституті – боюся, також...

Юй Шифу. (*хитає головою*) Не може бути, я тобі не вірю. Щойно кілька японців з інституту – пара молодих хлопців – просторікували про якусь-там війну, я ж на них ще гаркнув і пояснив, що наука не має державних кордонів, ми працюємо на благо всього людства...

Чжао Аньтао. (*трохи м'якше*) Але ж, друже Юй, це винятково твоя позиція, і я схилию голову перед твоїми високими ідеалами. Однак ти вважаєш, що японці думають так само, як ти? І чи всі науковці дотримуються тієї самої думки, що й ти? Боюся, це далеко не так. За часів війни в Іспанії – у газетах про це не писали – один нацистський учений працював над бактеріологічною зброєю, смертельною для людини. А відтак її планували розпилити в тилу ворожої армії?

Юй Шифу. Це вже заколот проти самої науки, і це суперечить усім законам мистецтва лікування.

---

⁸ Американський патологоанатом (1871–1910) і німецький зоолог з м. Гамбург (1876–1915).

Чжао Аньтао. Тоді, якщо в медичних колах японських науковців культивуються такі ж самі ідеї заколоту проти науки, тому твій інститут...

Юй Шифу. Ні, я в жодному разі не припускаю, щоб інститут пішов проти всіх підвалин науки, а коли ні – нехай мене знімають з посади.

Чжао Аньтао. Усе правильно, проблема якраз у цьому й полягає. Вони можуть тебе звільнити, але ж ти не можеш змусити їх не підтримувати імперіалістичну агресію.

Юй Шифу. *(усе ще не здається)* Ти все зображуєш у занадто похмурих тонах.

Чжао Аньтао. Сьогоднішні події не досить похмурі? Ти не читаєш газет, не знаєш, що відбувається на вулиці? Китай з Японією розпочали бойові дії. Це війна! Неоплачений борг крові та сліз, який визрівав між Китаєм і Японією протягом останніх п'ятдесяти років, нарешті сьогодні вже буде сплачений! А ти...

Юй Шифу. *(перебиває його, вочевидь, зворушений словами друга)* Але ж... Я завжди вважав, що не можна опускати руки. Я завжди думав, що я не повинен зупинятися, у своїх дослідженнях я врешті дійшов вагомих висновків... Ще декілька років досліджень, і я завершу справу, яка принесе користь усьому людству...

Чжао Аньтао. *(схвильований щирою вірою друга в науку)* Тоді, можливо, варто було б якомога раціональніше використати цей час.

Заходить Матінка Чжан.

Матінка Чжан. Панночка бавиться із сусідськими дітьми, не хоче повертатися.

Шицзуку. Тоді змусь її прийти.

Матінка Чжан стоїть незворушно, дивлячись на господарів.

Шицзуку. *(гаряче)* Що ще? Ох, ну що ж ти за людина така, ми ж з тобою вже говорили, коли вдома гості...

Юй Шифу. *(випадково)* Що там?

Шицзуку. Вона, вона каже... *(пригнічено схиляє голову)*

Чжао Аньтао. *(підходить, легенько плескає Юй Шифу по плечу)* Шифу, це епоха суцільної негоди. Он, подивися, звичайна собі покоївка, але на неї теж уже вплинула війна, вона в силу того, що твоя дружина... *(замовкає, витримуючи паузу)* не хоче залишатися у вашому домі працювати!

Юй Шифу. *(хоче щось сказати, але не може нічого зрозуміти, зрештою, все усвідомивши, говорить)* Ох. Тоді... *(побачивши, що Шицзуку ось-ось заплаче, махає рукою)* Добре, добре вже, іди собі. Ти...

Шицзуку шпарко піднімається, збираючись вийти. Вочевидь, не в змозі стримати образи, хоче виплакати. Матінка Чжан виходить услід за нею.

Западає мертва тиша.

Цянь Юй відкриває кришку фортепіано, легенько натискає декілька клавіш, зупиняється.

Чжао Аньтао повільно проходиться кімнатою, бездумно виймає цигарки й запалює.

За сценою чути голоси Шицзуку та матінки Чжан.

Матінка Чжан. *(виходить, тримаючи в руках маленький клунок, звертається до Юй Шифу)* Дякую, пане.

Юй Шифу байдуже киває.

Матінка Чжан іде, Шицзуку проводить її до дверей. Чути, як зачинилися двері. Тиша.

Шицзуку, ніби нічого й не сталося, повертається й заходить до внутрішніх покоїв, проте назад не виходить.

Юй Шифу. *(насилу поборовши понурі думки, рукою витирає очі, звертається до Чжао Аньтао)* Так, які там... Які там твої плани?...

Чжао Аньтао. *Мої? Найближчим часом, (похмуро посміхається)* якщо чесно, мені дуже соромно, от як щойно з тобою проговорили: порожні балачки, і нічого путнього. Утім, є одна достойна справа. Ти ж знаєш, хоч би які були скрутні часи, я ніколи не користувався не вартими гідності зв'язками. Наприклад, *(кинувши погляд на Цянь Цінсянь)* її батько, уже кілька років поспіль я ще жодного разу з ним не зустрічався... А так, зараз уже почалися бойові дії, розгорнулася масштабна війна супротиву, країні постійно бракує людей, тому я вирішив їхати вглиб країни... Наразі узгоджую всі деталі.

Цянь Цінсянь. *(показово)* Пан Ян з міста Ханькоу⁹... Це ж він запросив тебе приїхати допомогти?

Чжао Аньтао. *(плавно продовжує)* Так, там є чим зайнятися. Звісно, політична робота в армії дуже важлива, однак... В умовах економіки військового часу я ще думаю дечим підробити. Ось Лао Лі, який раніше вирощував швидкостиглий рис, зараз у Сичуані та кличе мене приїхати.

Юй Шифу. М-гм, це досить непогано.

Чжао Аньтао. З одного боку, поїхавши у глибокий тил на південному заході, можна непогано розширити свій світогляд.....

Юй Шифу. Так ти вирішив їхати?

Чжао Аньтао. Ні, я ще не впевнений *(дивлячись на Цянь Цінсянь)*. Вона, як тільки приїхала до Шанхаю, так колишні друзі відразу взяли її в стоси: надають матеріальну допомогу постраждалим, підтримують морально, справ надзвичайно багато...

Цянь Цінсянь. *(раптом наче згадавши щось)* Ох, зараз *(дивиться на наручний годинник)* вже за п'яту. От чорт, це ж тіточка Чжен запросила до себе додому обговорити всі деталі наших пожертвувань! Що ж робити? Це все ти винний, навіть не спитав мене.

Юй Шифу. На котру годину запросила?

Цянь Цінсянь: Пів на п'яту.

Чжао Аньтао. А зателефонувати їй не можна?

Цянь Цінсянь. А ти знаєш її домашній номер?

---

⁹ Раніше був окремим містом, наразі це район міста Ухань.

Чжао Аньтао. *(виймає маленький записничок, дивиться)* 3-75-38.

Цянь Цінсянь: *(телефонує)* Алло, алло, резиденція Чжен? Запросіть пані Чжен до слухавки. *(голосно)* А, це ти! Я? Не впізнала? Люсі! *(сміється)* Вибач, що? *(влесливо)* Ммм, немає. Вони всі прийшли? Ні. Тітонька Ян ще не прийшла? А панночка Тао також іще ні? Тоді добре. Як? Про ватянки? Я? То кажи, добре, п'ятсот штук... Але... Що? М-гм, витрати на матеріал та кравця не треба покривати самостійно, тоді добре. Що? Ого, все взяли у свої руки студентки школи Чжиженьюн, прекрасно. Що? Хочеш інтерв'ю? Не варто... Ой, я боюся, що журналісти з редакції як завалять питаннями... Тоді завтра запроси його, вранці, так. Що? Ще хочеш фотокартку? Немає, якщо звичайна, то без проблем. Ну і так можна, звичайна. *(сміється)* Невже й натяку на атмосферу війни немає?... Добре, але... *(скоса подивилася на свого чоловіка)* Дай їм інтерв'ю, надрукуй статтю, ще й з фотокарткою, тоді п'ятсот штук не будуть уже таким позорищем! Що? Добре, тоді ще триста штук, правильно, чого це ти маєш дякувати? А, ти маєш подякувати від імені героїв передового загону армії. *(сміється)* Добре, тоді до зустрічі... Що? Ох, так. *(збуджено)* Звісно, де? У приватній клініці, по телефону не можеш сказати? О, а коли? Завтра вранці, о сьомій, звісно, можу, добре, обов'язково. Я прийду, ні, це завелика честь для мене! Я прийду, добре, до побачення *(вішає слухавку, прудкими легкими кроками підходить до Чжао Аньтао).*

Чжао Аньтао. Що сталося? Треба ще пожертвувати триста штук?

Цянь Цінсянь. Ой, *(самозадоволено)* це мої справи, до тебе не мають жодного стосунку.

Чжао Аньтао. Завтра де?

Цянь Цінсянь. Є декілька поранених із військово-повітряного в одній приватній клініці, тіточка Чжен хоче сходити їх підтримати.

Цянь Юй. *(підбігши)* Де?

Цянь Цінсянь. Невже я щойно не говорила, що по телефону не можна говорити адресу?

Цянь Юй. Я теж хочу піти!

Цянь Цінсянь. У нас винятково жіноча спільнота підтримки, а ти зовсім і не дівчина...

Цянь Юй. Я теж хочу піти, неодмінно... Ну ж!

Цянь Цінсянь. Добре вже, завтра сам будеш усе пояснювати тітоньці Чжен.

Цянь Юй радіє.

Цянь Цінсянь. Але *(повернувши голову до Чжао Аньтао)* як же ж можна іти з порожніми руками, треба обов'язково щось купити їм на знак нашої подяки, підтримати їх. Як ти думаєш, що можна купити?

Чжао Аньтао. Ну можна фруктів, печива...

Цянь Цінсянь. Ні, це ж військово-повітряний флот...

Чжао Аньтао. Тоді сама вирішуй.

Цянь Цінсянь. *(ходить, дуже збуджена, говорить сама до себе)* Так, треба купити квітів, декілька букетів найпрекрасніших квітів...

Цянь Юй. Я віднесу.

Цянь Цінсянь. Ой, та ти й на маленьку дівчинку не дуже схожий.

Чжао Аньтао. *(кидає погляд на понуреного, мовчазного Юй Шифу)* Шифу, ти лишень подивись, це дійсно визначна епоха, немає жодного китайця, кого б не схвилювала ця війна. Глянь, Цінсянь – раніше вона не звертала жодної уваги на подібні речі, проте зараз така збуджена та схвилювана...

Цянь Цінсянь. Ще б пак! Пане Юю, вийдіть подивіться, що коїться на вулиці: усюди повно людей, вони наче сказалися, всі провулки у вашій околиці заповнені дітьми бідняків, які, витягуючи шиї, плачуть, кричать...

Чжао Аньтао. Так, або ось іще приклад: її молодший брат, оцей хлопчина, він усім каже, що йому сімнадцять, а насправді ще неповних шістнадцять, але він усе ж таки покинув дім свого заможного батька, сказавши, що їде вступати до університету, а сам тишком-нишком поїхав на Південь, он хоче приєднатися до якогось хорошого ансамблю. Звісно, я це не схвалюю...

Цянь Юй надув губи вбік чоловіка своєї сестри.

Чжао Аньтао. Це час, в який ми живемо, це все сучасні тенденції, і людина, хай там що, не може бути сама по собі, чи не так?

Юй Шифу. *(підіймається, посміхаючись)* Так, так, не продовжуй уже більше. Ти занадто сильно переживаєш за мене, і, як тільки ти з'являєшся, про спокійне життя годі й говорити. Гарзд, давай поговоримо про щось інше. Війна, війна! Навіть якби ти й не прийшов, я й так досить уже наслухався про війну.

Чжао Аньтао. Добре, давай поговоримо про щось інше *(зупинившись)*. А про що? Поговоримо про твоє, гарзд? Продовжимо про Ricket...

Цянь Цінсянь. Rickettsia-pro...

Юй Шифу. wazekii *(всміхнувшись)* Ну то як?

Чжао Аньтао. Дуже важко, я навіть назву не можу вимовити.

Юй Шифу. Тоді...

Цянь Цінсянь. *(начебто щось згадавши)* Ой, а де пані Юй? *(підводиться й роззирається довкола)*

Чжао Аньтао. Так, ми ще не були у твоїй бібліотеці, і...

Цянь Цінсянь. Правильно, проведіть нам екскурсію *(повертає голову до Чжао Аньтао)*. Цей дім напрочуд непоганий, і район тихий.

Усі троє встають, Юй Шифу йде вперед. Щойно він відсуває вбік завісу до бібліотеки і збирається показати друзям бібліотеку, як поза сценою чути дитячу сварку, голос Шицзуку. Усі розгублені. Шоучжень, плачучи, виходить на сцену.

Юй Шифу. Чого? Гей, ти чого?

Усі розвертаються. Шоучжень, побачивши свого батька, чимдуж біжить до нього, ревно риде.

Чжао Аньтао. *(посміхаючись)* Посварилася із сусідськими дітьми?

Юй Шифу. Не плач. *(втішає її, говорить тихим голосом)* У нас гості, ну на що це схоже. Ох *(цілує її)*, добре, лагідна моя дитино, тато зараз обійме тебе.

Шицзуку виходить на сцену, похмура та невесела, здається, також плаче. Усі просто приголомшені.

Юй Шифу. *(повертаючи голову)* Чого? І ти туди ж...

Шицзуку. *(мовчки підходить до Шоучжень, зрозумівши, що всі шоковано дивляться на неї, через силу звертається до всіх)* Вибачте. *(хоче підійти подивитися, чи поранена Шоучжень).*

Шоучжень усе ще розлючена, відштовхує її, у стані емоційного напруження починає лупцювати її, спантеличено зупинившись, не може стримати сльози.

Юй Шифу. *(до Шоучжень)* Чого? Ти чого так з мамою? *(з надією дивиться на дружину)* Чому? Кажі!

Шицзуку. *(майже нечутним голосом)* А ти запитай її *(розвертається впроберта).*

Юй Шифу. Давай, кажи, донечко...

Шоучжень. *(насилу зводить голову)* Вони обізвали мене, побили мене... *(схлипує).*

Юй Шифу. Ви ж наче раніше товаришували? Разом читали книжки...

Шоучжень. *(рукою витирає сльози)* Вони обізвали мене япошкою... А ще тебе обзивали *(схлипує, повернувшись до батька).*

Юй Шифу. *(обличчя починає ставати серйознішим)* Обізвали мене? Як вони мене обізвали?

Шоучжен. Сказали, що ти водишся з японцями...

Шицзуку. *(побоючись, що вона принизила авторитет батька, загородила її собою, присівши на коліна, витерла їй сльози)* Не засуджуй їх, це всього лише невиховані діти.

Юй Шифу. Тоді... Тоді – невже так буває?

Шицзуку. Вони тебе не побили?

Шоучжень хитає головою.

Шицзуку. Гаразд, відсьогодні не будеш з ними більше грати...

Шоучжень. *(показує одяг)* Порвали.

Шицзуку. Не хвилюйся, мама тобі все зашиє, іди помий ручки *(збирається піти).*

Юй Шифу дуже схвилований, усі мовчать, але очевидно, що кожен з них уражений цими подіями. Цянь Юй підбігає до сестри й починає пошепки про щось із нею говорити.

Несподівано поза сценою чуються голоси дітей, усі уважно прислухаються.

Голоси дітей: «Бий, долай япошок... Бий, долай японських імперіалістів».

Сміх, лайка, плескання в долоні.

Юй Шифу стрімко встає, Шоучжень, потираючи руки, хоче вибігти на вулицю, Шицзуку, схопивши її за руку, зупиняє...

Чжао Аньтао. Ох, ці малі діти... (вибігає вглиб сцени).

Цянь Юй збуджено вслід за ним спускається зі сцени.

Юй Шифу знесилено сідає. Шицзуку ледь-ледь втримує Шоучжень, руками закриваючи її вуха.

Шицзуку. Не слухай їх, не слухай...

Поза сценою чути голос Чжао Аньтао, крики та виски дітей. Діти не в такт плещуть у долоні і співають «Марш добровольців»¹⁰, потроху все знову стихає.

Повертається Чжао Аньтао, за ним іде Цянь Юй.

Чжао Аньтао. (окинувши всіх поглядом, присідає, мовчить, запалює цигарку, гірко зітхає) Це справді страшно...

Юй Шифу глянув на нього, мовчить.

Чжао Аньтао. І це ж дітям по п'ять-шість років...

*Юй Шифу чухає потилицю, мовчить,
Шоучжень знову підбігає до батька.*

Юй Шифу. (нестячи її) Моя лагідна дитинко.

Чжао Аньтао. Тому я й кажу, що світ змінився. Навіть наївні діти, і ті...

Юй Шифу болісно дивиться на надуті губки Шоучжень і далі мовчить.

Шицзуку виходить викрутити рушник, щоб витерти очі Шоучжень. Цянь Ціньсянь не в змозі витримати цю гнітючу атмосферу, весь час поглядає на наручний годинник, також запалює цигарку.

Чжао Аньтао. (скориставшись тим, що Шицзуку вийшла) Друже Юй, заради твоєї дружини, заради Суміко... Шоучжень, я думаю, тобі треба все ретельно обміркувати.

Юй Шифу, звівши голову, дивиться на нього.

Чжао Аньтао. У серці непорочної та непогрішної дитини назавжди залишиться цей шрам, це неправильно, так не має бути.

Юй Шифу. (гірко) Обміркувати... Що ти хочеш, щоб я обміркував?

Чжао Аньтао. Стосовно свого інституту.

Юй Шифу. Тоді, але ж тоді... Мої дослідження, їх необхідно продовжити.

Чжао Аньтао. А не можна це зробити в іншому місці?

Шицзуку виходить, ці слова її боляче чути.

---

¹⁰ «Марш добровольців» – державний гімн Китайської Народної Республіки, написаний у 1934 році під час китайсько-японської війни відомим поетом та драматургом Тянь Ханем.

Юй Шифу. В іншому місці?

Чжао Аньтао. Так. Твої дослідження не обов'язково ж можна проводити тільки в інституті під керівництвом японців.

Цянь Цінсянь. О, все правильно, їдьте до Бейпіну, ну як? Там є лікарня при об'єднаному медичному коледжі, під керівництвом американців.

Чжао Аньтао. Туди не можна, Бейпін зараз...

Цянь Цінсянь. Тоді Ханькоу або Сичуань...

Юй Шифу. Теж не варіант. Хоча китайська мова для твоєї дружини і не проблема, однак за таких обставин, якщо вона припуститься якоїсь помилки, тоді...

Цянь Цінсянь. У такому разі, правильно, Гонконг.

Чжао Аньтао. *(в очах спалахнув вогник)* Правильно, Гонконг, як вам Гонконг?

Юй Шифу. *(здивовано)* Гонконг? Поїхати до Гонконгу...

Чжао Аньтао. *(конструктивно)* Продовжиш свої дослідження, в Гонконгу можеш відкрити свою справу, можеш викладати, а також можеш знайти собі місце, де тихенько продовжиш свої дослідження...

Цянь Цінсянь. *(енергійно)* Пані Юй, у Гонконгу просто чудово, погода прекрасна, пейзаж мальовничий, і жодної війни. А ще в мене є один дядечко...

Чжао Аньтао. *(плеснувши в долоні)* Точно, там у неї живе один близький родич, він місцевий мировий суддя. Якщо ви поїдете, він обов'язково допоможе.

Шицзуку. *(з підозрою)* Але ж у Гонконгу лікар, який отримав освіту в Японії і пропрацював з японцями...

Чжао Аньтао. Це все не має значення, американські лікарі не можуть відкрити свій бізнес у Гонконгу, а японські лікарі, навпаки, можуть. Як кажуть, це внаслідок колишнього союзу між Японією та Великобританією. Ну так, друже Юй, як тобі?

Юй Шифу. *(посміхається, не встигаючи за думкою друга)* Ні, ні, занадто далекі перспективи, я ще нічого не обдумав.

Шоучжень. *(зрадівши)* Тато, поїхали. Давай поїдемо! Не будемо жити більше тут!

Юй Шифу. *(милуючи свою дитину, не може ані погодитися, ані відмовити)* Ох...

Шицзуку. *(несамовито радісно)* Yokuno? (Їдемо?)

Юй Шифу. Ні, дайте мені подумати.

Шоучжень. *(починає стрибати)* Не треба думати, поїхали, поїхали!

Чжао Аньтао. Звісно, тобі треба все ретельно зважити. Окрім того, як на мене, ти думаєш над тим, куди їхати, а не чи їхати взагалі. Правильно?

Цянь Цінсянь. *(несподівано щось згадавши)* О, це прекрасно! Якщо ви поїдете в Гонконг, це вирішить ще одну проблему.

Чжао Аньтао. Яку?

Цянь Цінсянь дивиться на Цянь Юя.

Чжао Аньтао. Правильно, все правильно! Якщо ви поїдете до Гонконгу, то ми б хотіли просити вас про одну послугу – придивитися за цим хлопчиною.

Цянь Юй. (здивовано) Що?

Шицзуку. Га?

Чжао Аньтао. Він хоче вступати до консерваторії, відправити його в Гонконг – чи не найліпша ідея. Там йому буде дуже зручно вчитися.

Цянь Юй. Ні, я ж хотів приєднатися...

Цянь Цінсянь. (говорить повчально, як старша сестра) Навіть не думай, забудь про це й поховай десь далеко ці думки. Якщо тато дізнається, не оберешся лиха. Вирішено, ти поїдеш до Гонконгу разом із родиною пана Юя, хочеш вступати до консерваторії – вступай, хочеш найняти репетитора – будь ласка, вибирай сам.

Чжао Аньтао. Шифу, мені здається, загалом усе вже вирішено. Якщо так, то це всіх більше ніж влаштовує, а ти зможеш продовжити дослідження свого висипного тифу.

Юй Шифу ї досі вагається й не може прийняти рішення.

Шицзуку. Але ж, якщо ми справді вирішимо їхати, то це все не так і просто, це ж ціла сім'я!

Цянь Цінсянь. Тобі не варто за це переживати, всюди можна знайти друзів, особливо якщо з вами поїде наш Юй.

Чжао Аньтао. Гаразд, ти сьогодні ввечері ще все обговори з дружиною, а ми завтра ще до вас заїдемо...

Цянь Цінсянь пошепки щось говорить Чжао Аньтао.

Чжао Аньтао. О, так, звісно! (встає) Добре, уже пізня година. (сміється) Це все сьогодні був її задум, хотіли сьогодні скуштувати у вас Sukiyaки (сукіякі¹¹), однак ваша прислуга вже пішла. Ну що ж, ось що ми з вами зробимо – підемо разом вечеряти.

Шицзуку. Ні, я вже все підготувала.

Цянь Цінсянь. (привітно) Не треба церемоній, іще ціле життя попереду, наступного разу, як прийдемо, будете клопотати на кухні. Цілими днями слухати залпи гармат – треба ж вийти і пройтися. Гаразд, ми вдвох ненадовго вийдемо, зачекайте нас (тягне Шицзуку за собою на вихід).

Шицзуку. (повертаючись) Тоді (до Шоучжень) ти теж з нами йдеш, перевдягнися.

Утрюх ідуть зі сцени.

Чжао Аньтао. (встає) Гаразд, зателефоную нашому Ціну. (набираючи телефонний номер) Завжди ми з тобою вдвох так легко можемо погиркатися. Алло, алло, пане Цінь, так, Цінь Чжені, пан Цінь. (повертаючись до Юй Шифу). Він іде, балакає і сміється.

Юй Шифу. Як він там останнім часом?

---

¹¹ Страва з м'яса, порізаного тонкими скибками і обсмаженого з овочами.

Чжао Аньтао. На вигляд не дуже задоволений... Алло, алло, друже Цінь, так. Алло! Ти... Що? Не знав, які новини? Гарні? Тоді розкажуй хутчіш! Що? Справді? Цянь Юй підбігає послухати.

Чжао Аньтао. (продовжує розмову) Прорвалися в концесію? Де? Тридцять шоста дивізія захопила причал Хуейшань? Чудово!

Цянь Юй. (не може стримати радісні крики) Супер! Сестро, сестро, мерщій іди сюди!

Чжао Аньтао. (жестом руки припиняє його крики) Яка там ситуація? Чи зможе ворожа армія прорватися в район Хункоу? Га, що? Міст Вайбайду, о, англійські солдати, що, скільки? Скільки десятків японських солдат укрилися під мостом?

Цянь Юй плескає в долоні.

Чжао Аньтао. (продовжує розмову) Склали зброю, добре, побачимо, що буде сьогодні ввечері, так. Цього разу дали чортяці жару. Ще що? Японці в західній частині міста, мг-м, цього разу всі відступили, залишили всі учбові заклади... Алло, алло... Ти знаєш, що з інститутом природничих наук?... Не знаєш, гаразд, поговоримо, щойно зустрінемось. Давай хутчіше, разом підемо повечеряємо, так, ще буде Юй Шифу з дружиною. Так, куди? (подумавши).

Цянь Юй мчить углиб сцени до внутрішніх покоїв, щоб повідомити радісну звістку, проте, почувши голос сестри: «Не заходити!» – знову повертається до кімнати.

Чжао Аньтао. (продовжує розмову) Кажі давай, «Сінья»? Теж непогано, алло, друже Цінь, тоді ти раніше там будеш, тобі ж ближче, спершу замов банкетку, так. До зустрічі. (кладає слухавку) Він каже, що сьогодні билися дуже добре, а тому наразі залпи гармат майже не чути, японці відступили від причалу Хуейшань...

Юй Цянь. А що там з мостом Вайбайду?

Чжао Аньтао. Англійські солдати взяли в полон японських дезертирів.

Юй Цянь. (легковажно) А, я хочу подивитися.

Вийшли Цянь Ціньсянь і Шицзуку разом із Шоучжень, усі гарно вбрані.

Чжао Аньтао. Добре, поїхали. Наш Цінь уже чекає на нас у «Сінья».

Шицзуку допомагає Юй Шифу одягти верхній одяг і подає йому взуття.

Чжао Аньтао. (своїй дружині) Свіжі новини з редакції нашого Ціна...

Цянь Ціньсянь дивиться на нього, незважаючи на його слова, дістає із сумочки гребінець, дзеркальце й передає йому. Чжао Аньтао нічого не залишалось як впорядкувати свою зачіску, Цянь Ціньсянь іще раз поправляє його краватку.

Завіса повільно опускається.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2021

Мета Асоціації полягає в сприянні розвитку наукових досліджень Китаю в Україні й розробці освітніх китаєзнавчих дисциплін, а також у популяризації сучасних знань про китайську цивілізацію. Асоціація сприяє активізації наукових, освітніх, культурних і ділових контактів між Україною й Китаєм, але при цьому не бере участь у політичній діяльності будь-якого роду.

Будь-яка людина, зацікавлена в сприянні досягнення цілей і завдань діяльності Української асоціації китаєзнавців, може вступити в Асоціацію шляхом подачі заявки на членство.

Членство в Асоціації відкрито для громадян усіх країн світу, чий інтереси пов'язані з китаєзнавством.

Усі члени Асоціації запрошуюються до участі в заходах і нарадах Української асоціації китаєзнавців, а також мають право голосувати й посідати виборні місця.

Президент: КІКТЕНКО Віктор Олексійович, д-р. філос. наук, ст. н. сп., зав. відділом Азіатсько-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

тел.: (+380 44) 353-7286

моб.тел.: (+380 96) 852-7454

e-mail: kiktenko@gmail.com

Виконавчий секретар: ГОБОВА Євгенія Валеріївна, канд. філол. наук, молодший науковий співробітник відділу Азіатсько-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

моб. тел.: (+380 66) 729-0549

e-mail: jane.lutsenko@gmail.com

Місцезнаходження:

01001 Україна, Київ, вул. Грушевського 4,

Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України,

кімн. 211, Українська асоціація китаєзнавців

тел.: (+038-044) 353-7285

e-mail: info@sinologist.com.ua

<http://www.sinologist.com.ua>

НОТАТКИ

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Науковий збірник «Китаєзнавчі дослідження» приймає статті українською, російською, англійською та китайською мовами, надіслані на e-mail: info@chinese-studies.com.ua.

Вимоги до оформлення статті:

Рукопис подається у вигляді документа MS Word із розширенням *.rtf або *.doc. Редакція журналу здійснює зовнішнє та внутрішнє анонімне рецензування статей та перевірку на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендується така схема представлення наукової статті в журналі:

Блок 1. УДК, заголовок, ПІБ автора (співавторів) (транслітерація), науковий ступінь, учене звання, назва, адреса організації, електронна пошта усіх або одного автора, анотація (270–300 слів), ключові слова (5–7 слів) англійською мовою.

Блок 2. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), повний текст статті мовою оригіналу.

Блок 3. Список літератури з кириличними посиланнями.

Блок 4. Транслітерований список літератури (References).

Блок 5. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), анотація, ключові слова українською мовою.

Блок 6. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), анотація, ключові слова російською мовою.

Вимоги до ілюстрацій та списку літератури:

Усі графічні файли подаються окремо від текстового у відповідному форматі, наприклад *.jpg.

Посилання на літературу наводяться у тексті. У квадратних дужках подається ім'я автора, рік видання (без коми перед ним) і, в разі необхідності, сторінки: [Michalak-Pikulska 2002, 66]. Ініціали наводяться після прізвища автора лише у тому випадку, коли в статті є посилання на кількох авторів з однаковим прізвищем. Якщо в одному місці наводяться посилання на кілька праць, вони подаються в хронологічному порядку через крапку з комою. Якщо йде посилання на колективну монографію, енциклопедію, словник тощо, у квадратних дужках наводяться перші слова назви: [Manzil... 2013]. Текстові посилання подаються наприкінці статті, перед літературою.

Список цитованої літератури, розміщений в алфавітному порядку, подається у кінці статті під назвою **ЛІТЕРАТУРА**. При оформленні списку літератури слід дотримуватися вимог Національного стандарту України **ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»**. Назви цитованих праць оформляються за таким зразком:

Кіктенко В.О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР. *Східний світ*. 2015. № 3. С. 106–114.

Манхейм К. Избранное: диагноз нашего времени. Москва : Изд-во «РАО Говорящая книга», 2010. 744 с.

Brown K. The Communist Party of China and Ideology. *China: An International Journal*. 2012. Vol. 10. № 2. P. 52–68.

Транслітерований список цитованої літератури (**References**) оформлюється за гарвардським стилем. Він подається повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наведений мовою оригіналу відповідно до вимог ДАК України, незалежно від наявності у ньому англійських джерел. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються в **References**. Транслітерація здійснюється за стандартом BGN/PCGN.

Для транслітерованих праць (з оригіналу кирилицею) пишемо англійською мовою повне місце видання, а також позначення томів, номерів, сторінок (“Vol.”, “No.”, “pp.”, “p.”). Назву видавництва залишаємо транслітерованою. Зазначаємо наприкінці речення мову видання, наприклад (In Ukrainian). Більше інформації див.: http://chinese-studies.com.ua/uk/for_authors

Транслітерація іноземних слів здійснюється латинською графікою з відповідною діакритикою. Власні імена, назви передаються за допомогою літер українського алфавіту з урахуванням традиційних написань.

Формат 70x108/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 14,95.
Замов. № 0721/249. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.